

EUSKERAZAINTZA

EUSKERAREN ERRI AKADEMIA

Academia Popular de la Lengua Vasca

L'Academie Populaire de la Langue Basque

36'KO GUDALDIAN SU-IZKILLATUTAKO IDAZLE GAZTEAK

Lauaxeta - Lurgorri - Josu Peña (Aitza)

PEÑATAR JOSU (AITZA)

IDAZLE GAZTE SU-IZKILLATUA

1. ITZAURREA

Euskerazaintza elkarteak lankideak ditu, idazle oiek bakoitzak bere gaiak daukez, baiño orain dela lau urte erabagi bat artu gendun, danok gai bat aukeratzea eta gai ura danon artean idaztea.

Gure billeretan maiz zetorkigun anai arteko gudaren garaia, garai illun bat bezela, oso gutxi geniken orduko idazkien laneri buruz, batzuek eta besteek zer bait geiago jakiteko etorri zitzaizkigun eredu batzuekin, alaxe sortu zan ikerketa onen gogoa eta asmoa; jakin nai genun garai orren balioa gure edestian, ortarako bildu genitun idazki guztiak garai ortako idazlei buruz, baita erriak bizitu zuan giroa: gai guztiak onak zerbait jakiteko; orrela ez ditugu erortzen utzi papertxo zatiak ere, garai artako giroaren aitorleak dira, orrela astertu ditugu egun txar aien mezuak eta ondorengoak. Ara emen, gizarte baten emaitza.

Erabagi genun orduan, gure lanaren etekiña Euskerazaintza aldizdarian azaltzea, eta bizpairu aldiz gure asmo au berritu naian ibili gara.

Azkenean, gure gai au luzegia agertu zitzaigun, eta beartuak izan giñan erabaki bat aukeratzea; gure asmo ori indar aundiakin aukeratu naian genbillan ta orrela, bear bezela agertu zitzaigun garai artako gazteen lanak ezagutzera.

Orrela bi elburu lortzen genitun, alderdi batetik gure gazte aien emaitza ezagutu eta bigarren, eredu bezela artu gure gaurko gazteriarentzat; bear bearrezkoa zeritzaigun garai artako gazteen lanak argitara berriz bialtzea. Bide orretatik genezake gure edestia illunpetik atera; bete bear-au len bait len ainbeste lan guztien aurretik egin bearra zegoela uste genuen.

Gaiñera eragozpen aundi baten aurrean geuden, ia idatzitako lan guztiak erdez idatzia zeudela, guretzat elburu bezela nai-ta nai-ez euskeraz izaki eta euskeraz eman bearrak, lan aundi ori betetzekotan ibili gera emen.

"EUSKALERRIA, EUSKERAREKIN EGIN NAI DOGU"

Latxaga

2. AURKEZPENA

BELAUNALDI ZIGORTUA

Beti izango da landutako hizkuntza batean baino landu, finkatu eta eguneratu gabeko hizkuntza batean idaztea zailagoa. Ereku urriko hizkuntza baten jardutea baino erosogoa eta tentagarriagoa izango da hiztun, entzule eta irakurle asko dituen hizkuntzan aritzea ere. Besteak beste, bizibidea eta lanbidea ere hobeto segurtatzen dituelako. Gaur egun ere ez da erraza, adibidez, euskarazko literatur-gintzatik eta kantagintzatik bakarrik bizitzea.

Baina gaur ez da euskaraz egiteagatik inor zigortzen. Inork ez du bere patrika-sosekin libururik argitaratzen. Eta, denentzat ez bada ere, askorentzat bihurtu da euskara lanbide eta bizibide.

Horrelako laguntzarik eta baliabiderik gabe egin behar izan zuten lehengo askok lan euskaraz. Musutruk egin behar izan zuten. Are okerrago, zigorraren beldurrez. Askok dira mehatxuak, isunak, espetxea eta atzerria jasan zutenak. Baita hilak ere.

Hain zuzen, euskaraz egiteagatik eta euskararen alde saiatzeagatik afusilatu zituztenak gogoratzen dira liburu honetan. Besteak beste, olerkari haundi bat eta euskararen eta euskal kulturaren eragile haundi bat hil zituzten: Lauaxeta eta Aitzol. Euskararen kontrako gurutzada ere izan baitziren 1936ko gerratea eta ondorengo larderia. Hala ere, euskarak ez duela inoiz erasorik izan sinestarazi nahi digu zenbaitek.

Liburu honek zenbaiten memoria lausotua eta beste askoren ezjakintasuna nahi ditu argitu, batetik. Bestetik, ohore egin nahi die eta esker ona agertu euskararen alde lan egiteagatik erasotutakoak, zigortutakoak eta erailak izan ziren haiei. Azkenik, gure ispilutzat eta eredutzat aitoren eta ezagutarazteko aukera eman nahi digute liburua-
ren egileok. Izan ere, bizitzan eta heriotzako ordu larrietan izan ziren eredu, inoren kontrako gorrotorik gabe eta Jainkoaganako eta Euskadirenganako maitasunean eta itzaropenean bizi eta hil baitziren.

Belaunaldi berri bakoitzak mundua berarekin batera jaio dela uste izaten du. Nabarmena da uste hori euskararen munduan. Baina euskararen mundua, euskaltzaletasuna, gu guztiok baino zaharragoa da, motelaldiak eta suharraldiak gorabehera. Gerra aurrean izan zuen, jakina, berpizkunderik haundienetakoa, eta ondoren eta ondorioz, erasorik bortitzen eta gaiztoena.

Belaunaldi suhar eta eragile eta zigortu haren umeak gara gu. Zordun gatzaizkie. Zor hori aitortu nahi diegu orain. Nor den semeak edo alabak ez baitu nor izateko gurasoak ukatu beharrik.

Gure aurrekoen ohoretan eta guretzat eredu izan daitezten.

Jose Antonio Ardanza
Lehendakari ohia

3. GAZTARO NEGARGARRIA

1936'go urtea aurrera zijoan eta gure protagonistak 21 urte beteak zituen.

Adiñari zegozkionez pozik bizi zan naiz eta eguneroko gurrpilean sortzen diran neke ta naigabeak gaintitu bear izan. Zintzoa, sendi apal batekoa ta zuenarekin etsita bizi zan, garai artako bizimoduan murgildurik.

Bere izaera patxarakoa eta ameslaria zan eta maitemindurik aurkitzen zan, eta, zorionez, bere biotzeko bultzadak onartuak izan ziran berak begia ipiñi zionagatik.

Soldauzka, derrigorrezko morrontza, gaiñean zuen. Nai eta ez bete bearreko eginkizun onek kezkatu zeukan. Soldaduzkarako epea urtebetekoa zan garai artan eta iru illabete mozte arren, "instruzioa" ikasten ari zan gero bederatzi illabeterekin bukatzeko.

Gauzak orrela igarotzen zijoazten, baiña, uste gabean, naiz eta azken bolada artan ekaitz-laiñoak ugari nabarmendu, Uztaillaren 19'an, igandea zan, bizimodua dena aldaturik argitu zan, dana geldirik.

Trenak eta beste eratako ibilgailluak gelditurik. Iñork ez zekien ziur zer gertatzen zan, baiña zerbait gauza larria zala bai.

Urrengo egunetan, irrati bidez eta izparringiak ziotenez jabetzen joan zan aldrebeskeri garrantzitsuren bat gertatzen ari zala, baiña nork esan zenezaiokan orduan bere gartzetasuna sei urte luzeetako aro negargarri bat izango zala? Guzior ustez aste pare bateko kontua izango zan, 1934'go Urrillaren antzeko zerbait.

Eguna joan eta eguna etorri gauzak argitzen zijoazten, ez baiña garbitzen eta gizarajoa geroago eta urduriago zegoen.

Azkenik, erabaki bat artu bearrean aurkitu zan, eta ori bai, garbi ikusten zuen arrazoia noren aldetik zegoen eta ez ori bakarrik, baita ere noren alde jokatu bearra zeukan, ez bai zuen beste biderik, bera ez bazan aurreratzen derrigorrean eramango zuten. Eta gogozko gudari biurtu zan.

Gudari biurturik, Gipuzkoa'ko mendi batera igo zan eta orduan ziran kontuak. Lagun artean kontaktzea eta bizi-bizi gudan aurkitzea gauza ezberdiñak dirala konturatzeko ez dago guda-lekura urbiltzea bezelakorik.

Lenengo egunetan, gaua irizten zanean eta "parapetoan" zaintzarako ordua gertatzen zitzaionean, alde guzietatik mamuak nun-nai ikusten zituen eta inguruan zeuden zugaitzei begira luzaroan egon ondoren auek mugitu egiten ziran (ez noski

zugaitzak, baizik-eta bere urduritasunak eta begietako nekeen ondorioz iruditzen zitzaion) eta tiroka ekiten zuen.

Lotarako txanda ere etortzen zitzaion eta an, lurrean, belar gaiñean, al zuen eran noski, etzan bear izaten zuen eta baita ere lo egin, soñña nekatua zeukalarik premi aundian aurkitzen bai-zan. Orduan gogoratzen zuen bein baiño geiagotan, bere etxeko oexoxoa eta bere aitak bein baiño geiagotan esandakoa; ikusiko dek, ikasikodek soldauz-kara joaten aizenean, edozer gauzari muxin egitean, erritatxo bat ematen zionean.

Urrengo egunak ere berdin igaro ziran, bera zegoen lekua guda-toki paketsua zan, arerioak urruti zeudelarik; egunez lasai baina gauak irizteko beldurrez, illunpetan edozer uste gabeko gertakizunen bat gerta bai zitekeen.

Egun batez, laino artean zetorren egazkin bat azaldu zan eta lenengotik urduri zeuden baiña bereala konturatu ziran "Aitona" deitzen ziotena zala, eurena alegia, ta berari begira jarri ziran, beren ustez aurrean zeukaten mendia erasotzera zetorrelakoan. Baiña bai zera!, bira aundi bat egin ondoren, zuzen-zuzen, bera zegoen etxolara zetorrela ikusirik, agintariak garratzi batez lurreratu zitezela agindu zieten, eta eskerrak ari, bizirik irten ziran, bada egazkiñen lergailluak berak zeuden etxolako gaiñaldea zearo apurtu zuen. Jasan zuten ikaraldia ez zitzaion berealakoan aaztu leergaillua zetorrela ateratzen zuen xistu-otsa.

Nola nai ere bere guda-bataioa izan zan, geroago gertatuko zitzaizkion beste larrialdi askoren asiera. Nai-ta edo nai-gabe egin zuen egazkilariak ez zekien, baiña, geroago jakin zuanez, aipatutako egazkilariari eriotz zigorra ezarri zioten bere taldekoel eraso zielako.

Egun batzuk geroago arerioak bere indarrez zeuden lekuetatik alde egin arazi zieten eta goizalde batean, ixil-ixilik, mendian bera jetxi bear izan zuten eta eguna argitzerakoan erri batera inguratu ziradenean beste ikaraldi bat ere jasan bear izan zuten. Beste mendi batetik zetozen mandazai batzuk ikusi zituzten eta eguraldi euritsua zalarik, mandozaiñak bizkar gaiñean manta zuri batzuk zeramazkiten eta bereala "moroak" ote ziran zalantza sartu zitzaien eta ezurretarañoko bildurra sartu zitzaion gudari gizarajoari, jakiñik aipatutakoek zer jokabide beldurgarria erabiltzen zuten atxilotzen zituztenekin.

Alako batean, burni-bidean zear zijoaztella, erritik bere etxera zijoan baserritar batekin topo egin zuten eta onen bitartez jakin aal izan zuten artean, beren aldekoak zeudela erri artan.

Erriratu ziradenean ongi etorri bikaña egin zieten eta goseak zeudelarik gosari bikaña eman ere bai. Gozaltzen ari zala, berri tamalgarri bat jakin zuen; bere adiskide miña zan bat egun batzuk lenago "artilleriarekin" egindako erasoaldi batean bizia galdu zuela.

Eta berri garratz ura jakin zuenean ikaragarritzko zirarra sortu zitzaion bere barruan; batetik, bere bakardadea, bada bere guraso ta senideak etxean gelditu ziran arerioen mendean eta baita ere bere biotzeko maitea, ta bestetik berriz egun aietan ikusi zituen gauzak gudari buruz, zearo larritu zuten oarturik zein larria izan zitekeen gudari baten egoera, eriotza beti urbil, batetik, ta bizimodu latza, bestetik. Izan ere, lenengo era ortako gertakizunak izaten bai dute biotz-zimiko aundienak. Gizarajoak ez zuen asko uste orain arteraiñoakoak, naiz gogorak izan beretzat, uskeri batzuk zirala geroago jasan bearko zituenarekin parekatuz.

Egun batzuk beste erri batean atsedenduaz igaro ondoren, illunabar batean beste mendi batera eraman zituzten eta illunpetan bertaratu ziranean beste larrial-di batzuk igaro zituen. Arerioak ziurki non zeuden ez zekiten eta urrutira ikusten ziran, bide-zabalez kamioiak nola zetozen, argiak pisturik, beretatoak zeuden lekura, bere ingurura. Ordu luzeak gertatu ziran gau artakoak eta egun sentiarekin batera, autobus batean sarturik, alde egin bear izan zuten beste aldekoak bertan ziralako.

Besperan utzitako errira jetxi ziran berriz eta illunabar artan bertan andik ere alde egin bearrean aurkitu ziran, Bizkai aldera itzuliaz.

Goizaldera, Bizkai-ko ur-etxe batera iritxirik al zuten bezela lotaratu ziran, eta urrengo goizean gudari gizarajoari oldozmen asko bururatu zitzaizkion; gero ta bere etxetik urrutirago, berak ainbeste maite zituen guraso, senide, maite zuen neska, lekuak eta giroa ere bai, konturatuz gauza negargarri bat dala, iñork ez duela ezer irabazten, denak zerbait galtzen dutela, etorkizuna bada-ezbadakoa dala, eta larritu egiten zan. Ez zuen asko uste, berriro diot, asiera bakarrik zala ta geroago jasan bearko zituenak askoz larriagoak izango zirala.

Bi edo iru egun barru andik era alde egin bearrean aurkitu ziran beste aldekoen erasoei ezin eutsi zitelako, ez bai zuten bear aiña su-izkillurik.

Berriro ere atzera, oraingoan itsas-ertzeko erri aundi batera ta eskerrak egun aietan izkillu mordo bat Bikaia'ra eldu zirala ta arerioari, ain zuzen, Gipuzkoa'ko eta Bizkaia'ko mugan eustea al izan zala zortzi bat illabetetan.

Urria zan eta gudaroste bateri itxura eman ondoren izkillu berriak sorbaldan zituztela, umeak jostailu bat eskuratzen dutenean nabaritzen duen pozaren antzera, berriz mendiratu ziran eta mendi-egal batean kokatu, baserri baten sapaian bizilekua zutelarik.

Orduan, sei bat illabete iraungo zuen pakealdia sortu zan guda-mendietan eta eguna joan eta eguna etorri, mendi batean illabete pare bat, gero amabost eguneko atsedan-aldia eta berriro mendiarra Aberria zaintzera, tarteka tiro batzuk jaurti, besteetan besteen tiroei itzuli "parapetoan" babestuz, alde batekoek bestekoei garratzi batzuk egin eta al zan ondoen igaro egunak, loi tartean, otz-beroak gaindituz eta erriratu arteko bizarra aziaz.

Lenengo gabonak ez ziran berak naiko zituen bezelakoak gertatu. Mendian, bere lagun gudariekin batera, al zuten eran moldatu zuten gabon aparia, baiña beti batzuk "trintxeretan" zaindari zeudela.

Eta alai eta pozik zeuden, besteetan ez bezelakoa egin ondoren eta alako batean or esaten diete zaindari zeudenak: Aizue, or aurreko zelai ortan gizon batzuk igaro dira bi guda-lekuen artean dagon baserri artaraiño ta ziur aski or eskutatu dira ta egun sentian erasoko digute, leenago ere beste toki batzutan egin oi duten eran.

Orduntxe bukatu ziran ango ospakizunak, danak urduri jarri eta prestaketak egin ziran goizean uste gabeko erasoari gogor egiteko asmoz, ain zuzen aipatutako baserria berak zeuden goikaldean bai zegon.

Baiña, eguna argitu zan, Eguberri-eguna, ta ez zan ezer gertatu. Geroago kon-turatu ziran sei beor zebiltzala inguru aietan mazkatzen eta aien irudiak, bildurra bitarte zala, makurtuta zijoazten gizonak zirala iruditu zitzaien.

Era ortan gauzak zijoazten, baiña beti kezkatu arerioak gero ta sendoagoak zeudela oartzen ziran eta naiz eta berak ere obeto ornituak aurkitu ez zeuden lasai, beti erasoaren zai, eta iritxi zan udaberria eta berarekin batera Euzkadi'ren eriotz epaia. Epaillaren 29an, atsedean alditxo baten ondoren, berriro ere mendiratu ziran eta bi egun barru, illaren 31an gogor ekin zioten arerioak, egazkiñez zerua estalirik eta eundaka kañoiek sua zeriota. Aaztu ziran azken illabetetako mendiko atsedean aldiak!

Eguna argitzeko bildurrez eta eguraldi ona ba-zan "trimotor-eguna" diagu esanaz, an egoten ziran urduri ta kezkatu zein aldetatik ekingo zieten bildurrak, jakiñik zein gogor erasotzen zuten aurrean zeuzkatenak.

Aipatutako lenengo egunean gure gudaria zegoen mendi gaiñetik igaro ziran Durango zirzilatu zuten egazkiñak eta jaurtitako leergailluak zerurantz bidali zituzten ke pillak bildurra sar arazten zuten.

Eta gudari gizarajoari ere iritxi zitzaion bere burruka eguna.

Apirillaren azken aldea zan eta goiz-goizetik or datoz iru motorreko egazkin aundi batzuk, irunaka, "run-run" ota banatuaz eta bera zegoen mendira eltzerakoan an ikusten zituzten nola egazkiñetatik irteten ziran zigarro puro aundi batzuk eta andik pixka batera bera etzanda zegoen lurra saltoka ari zala ematen zuen. Egazkin batzuk joan, besteak etorri, ordu laurden bateko tartearekin. Bestaldetik berriz kañoi pillak bat, eun inguru izango ziran, bota ta bota, batzuk gaiñetik igarozten ziralarik besteak aurrean lertzen ziran, lur pillak aundiak banatuaz.

Alako batean, gure gudaria ta beste iru lagun tartean komandantea zalarik, or dijoaz ankaz gora, izkil-azkarra (ametralladora)ren etxolan zeudenak, auts eta lur tartean, baiña zorionez ez zitzaion ezer garrantzikorik gertatu, nonbait lergaillua azpi samarretik sartu eta ez zituen zuzenean arrapatu.

Era ortan bazkalondo arte eta, orduan ekiten diete aurrekaldean zeuden soldadua, tartean moroak zituztela, berak zeuden lekuetara igotzeko asmoz, baiña egoera ortan iru-alu orduko eraso aldia egin ondoren, illundu egin zuen eta gauzak leenago zeuden eran gelditu ziran, bi parapetoen artean erasotzaileen gorputz ugari geldituaz eta zauritu ugari gertatuaz, bai alde batetik eta bai bestetik.

Gure gudari gizarajoaren pentsakizunak ez ziran oso atseginak, egun artatetik ongi atera izan arren urrengotik nola gertatuko zan kezkatu. Eta bere guraso, senide, maite-miña gogoratzen zitzaizkion, ez zutela asko usteko zein larritasunetan aurkitzen zan bera ta negargarria iruditzen zitzaion egoera ura.

Urrengo bi egunak itxuraz patxarakoak izan ziran, eguraldia ere lainotsua gertatu bai zan, baiña berriz ere irugarren egunean, goiz-goizetik lenengo eguneko antzera gogor ekin zion arerioak eta al zan bezela bakoitza bere burua gorde bearrean aurkitzen zan eta etzanda zeudela ederki ikusten zituen berreun kilo inguruko obusak, baiña aiek ez zieten beldurrik ematen igaroak bai ziran, beste batzuk zigortzera.

Berriz ere arerioek ekin zioten eta gogor gaiñera, lenengo illaran zeudena eutsi eta bitartean gure gudariak onela zion aldamenekoari: Ikusten al dek an dagon ura, jaurti akiok berriz ere ez dek erori-ta.

Geroago au gogoratzean era ontan oldozten zuen; i ere basati biurtua ago, gizona era ortan iltzeko zaleturik, baiña guda orrelakoa da-ta, ez ba-dek iltzen berak ilko au. Eta ia-ia ala gertatu zan, bada pentsakizun auek oraindik buruan zituela alako

batean or nabaritzen du zartateko ikaragarri bat ezkerreko sorbaldan eta bereala kontura zan zauritua zegoela.

Gauzak zeuden bezala utzirik mendartera jetxi zan, babesleku batera, ta an lenengo sendaketa egiten ari zirala or ekiten diote berriz egazkiñek eta lurrean etzanda an egon bear izan zuen erasoaldia bukatu arte. Gero, lagun bat aldamean zuela abiatu mendi atzean zegoen bide-zabal aldera eta or datorkio egazkin txiki bat, ta ikusirik bi lagun oñez zijoaztela, biratu eta bi aldiz eraso zieten tiroka, egazkilarien burua ikusten zutelarik. Zorionean eraso ontatik ongi atera zan, naikoa zuen sorbaldan zeramana eta bidean bera zijoaztela ederki nabaritzen zuten an mendi gaiñetik igarotzen ziran eundaka balen xistu-otsa.

Iritxi zan bide ertzean zegoen beste sendaleku batera eta an egin zioten beste sendaketa sendoago bat, bere izen-abizenak artu, ta artu zuen zartatekoagatik bere onera etorri gabea zegoelako edo guda-erasoak itxuturik, mozkor antzera jokatzen dalako, "diagnostikoa" egiterakoan, arrotasun pixka batekin ala esan zien gaixo-zaiñei, larria da noski zauria eta benetan larri xamarra zan odol galtzeagatik, ta konortea galdu egin zuen. Esnatu zanean, ambulanzia batean zijoan eta guda lekutik aparte xamar zegoen beste gaxo-etxe batean berriro ere sendaketa egin zioten ta bizkaraldean kokaturik zeukan "bala" atera ere bai. Geroztik berarekin ibiltzen zuen oroigarri garrantzitsu bat balitz bezela.

Berari laguntzera jetxi zan gudari laguna berriro mendira biurtu zan eta iritxi bezin laster tiro batez bertan ilda gelditu zan.

Geroago, gauean, beste zauritu askorekin batera, Bilbo inguruko uri bateko gaxo-etxera eraman zuten eta an ere berriro sendaketa bat egin zioten eta oeratzera-koan jakin arazi zioten, nabaritzen bazun bustia zegoela bereala deitzeko odola galtzeko bildurra bai zuten.

Gaxo-etxe ura ume eskola bat zan eta oeak berriz aientzako egiñak eta gudari gizarajoak an egon bear izan zuen anak oetik kanpora zituela beste oe luzeago batzuk ekarri zituzten arte. Ez zan arritzekoa gauzak orrela gertatzea, egunero eundaka zauritu gertatzen bai ziran, ta egunero gaxo-etxe berriak antolatu bear. Illak lurpera ta zaurituak sendatzera, gero berriz ere guda-lekura len-bait-len joan zitezzen.

Egoera ortan bi illabete igaro zituen eta Bilbo ere besteen eskuetan erori baiño lenago, egun batzuk aurretik, lenago autobusetan eta trenez gero, Santander'era eraman zituzten zaurituak, eta gure gudaria ere bai.

An erregearen jauregi izandakoan kokatu zituzten, al zan bezela eta an ere beste illabete bat igaro ondoren, azkenik zauria ormaindu zitzaion baiña besoa zinzilik gelditu zitzaiolako Tribunalera bidali zuten eta onen erabakia, mendirako ez zala gauza eta atzekaldean lanak egitera epaitu zuten.

Berriz ere bere guda-taldera biurtu zan eta auekin batean igaro zuen beste illabete aldia, atzeraka, Laredo'ra iritxi arte.

1937'ko Dagonillaren 25ean, konponketa zala edo ez zala, italiarrak urbildu ziran eta atxilotua gertatu zan. Gure gudariarentzat beste egoera berri bat atera zijoan, lenagokoa baiño ohea edo txarragoa izango, geroak esango zuen, baiña nola nai ere txoriak kaiolan aurkitzen diran egoeran aurkitzen zan, lenago berriz, naiz eta lazeri asko jasan bear, gizon askea zan.

Orduan ere bere burura beste oldozmen batzuk etorri zitzaizkion, bere sendia, bere maitea eta abar eta egun batzuk lenago jakin zuen berri garratza. Azken egunetan, Bilbo inguruko mendi batean, bere anaia ta bere lengusua, erasoaldi batean illak gertatu zirela ta ez zekitelako non lurperatuak izan ziran.

Bestalde, bereala jakingo zuen berak maite zituenak bizi ziran eta nola aurkitzen ziran, bada eskutitz bat idazteko baimena eman zieten.

Deklaratzera eraman zituzten eta gure gudari gizarajoari bidean zerametela, esakera bat itzuli zitzaion; "Ai ene Jainko", eta bera zaintzen zijoan soldauak ori entzun ondoren, onela mintzatu zitzaion "si siempre te hubieras acordado de El" eta bere artean onela zion: Au ere entzun bear, au dek egoera larria.

Berak egin zuen azalpenaren arabera, langille-batalloiak deitzen zieten batera bidali zuten, Miranda'ko baituen-zelaira eta naiz eta jakin bereak eta bi jasan bearko zituela, ez det esango pozik baiña bai lasai zijoala, bada beretzat penagarri izango zan berriz ere izkilluak artu ta gudara joan bearra bere barrenak agintzen zionen aurka.

Apatutako zelaira iritxi orduko lenengo egin zieten gauza, laban, tenedore, guraize, jostorraz, punta zuten gauza guziak kendu ta ondoren illea ondolik moztea, izan zen eta bere baitan onela zion: au geroago pasa bearko ditugunen erakusgarri bat izango dek, noski, baiña bestalde bizia zaintzeko era bat, bada era ortan egon zan denbora guzian, naiz eta askotan guda-lekuetan ibilli, bere taldeko bat edo beste illa eta zaurituak gertatu ziran.

Bigarren gabonak presondegian igaro zituen, bada lanerako ateratzen zituzte-nez kanpo, beti giltzapean edukitzen zituzten, baiño ordurako jarria zegoen, eta etxeko eta maitearen eskutitzak maiz artzen zituelarik, egoera ura eramankorrago gertatzen zitzaion. Astoak makilkadari jartzen diran bezela, bera ere etsita zegoen egoera orretaz, tarteka bizkarrondoko batzuk, baiña gudan zebiltzanean baiño lasaiago lo egiten zuen, zorriak uzten ziotenean, bada Miranda'ko zelaitik igaro ondoren bere soiñetk alde egin nai ez zuten maizterrak ziran eta zenbat eta maizago aldatu orduan eta ugariago. Dirudienez, zikiñetik sortutako zurrupakariak, zikiña baiño atsegiñagoa zuten jantzi garbia, batez ere garbitu berria.

Urrungo urtearen erdi aldera beste lurralde batera eraman zituzten eta illabete batzutan oso ongi aurkitu ziran mandoak sendatzen zituzten gaxotegi batean, mando tartean lo egiñaz, egunero aiek egurastu eta abar. Mandoak, pizti gaizto ta egoskorrak dirala ederki ikasi zuen gure gudariak eta bildur ikaragarria zien, bada bein batean aietako baten gainean zijoala nonbait azpian zijoana (Bilintx'en bertotan bezela) konturatu zan gainean zijoana urduri zegoela ta or asten da saltoka eta biurrika, gainean zijoana lurreratu zan arte eta orduan berak zeraman lokarriari jarraituz bukatu zuen ibilaldia.

Gauzak orrela zirela, berak pozik jarraituko zuten egoera artan baiña berriro ere lekuz aldatu zituzten eta toki atsegiñera, mendira eraman zituzten, guda-lekura, ta orduan ziran komeriak.

Borda batean, lur guzia ardi-kakaz estalirik zegoen lekuan kokatu zituzten eta egunero, goizan goiz, bost-sei kilometro oiñez ibilli ondoren "trintxerak" irikitzen eta "bunker"ak egiten jardun bear izaten zuten, mendi legor batean, ez zugaitzik eta ez urarik zan lekuan, eta an ari bear izaten zuten egun guzian, illunabar aldera berriro bordaratzen zituzten arteraiño.

Jakiña, soldadu pilla bat alboan beti eta mendian lanean ari ziranean noiz nai esaten zieten, pauso bat aurrera eman orduko bertan tirokatuko zituztela. Ezkerrak bestaldean zeudenak ba-zekitela an lanean ari zirenak euren alde jokaturakoak zirela eta ez zieten tirorik jaurtitzen, baina auek bertatik alde egin orduko elkarri tiroka ekiten zieten.

Bein batean onela mintzatu zan bere egoera berdiñeko kideko batekin. Gu soldaduen aldean ongi bizi gaituk, guri ez zigutek tirorik botatzen, gabean lo lasai eginen diagu eta gaiñera oiek baiño geiago irabazten diagu; oiek errial bat eta guk, berriz, errial bat eta "piko" (pikatxoia, alegia).

Baiña gudaren azken bost illabetetan beste gertakizun latz batzuk ere gertatu zitzaizkion gure gudari gizarajoari.

Abendua zan, amabirgiña eguna ain zuzen, eta guda-lekuan lanean ari zirala, bazkaltzeko garaian, bi su tartean zeudelarik, bere taldeko iru lagunek beste alde-ira iges egin zuten eta eurekin zegoen zaindaria, bera ere iges egitera zijoala uesteko zutelako geldirik egon zan aiek anka egin bitartean. Andik aurrera an ziran angoak, aiek iges egin eta gelditu ziranak erasoak jasan bear. Gabean bordara biurtu ziranean, lenengo gauza iru aiekin egon ziranak baztertu, biñaka jarri eta amairugarren zegoena eta bere parekoa eta azken zegoena eraillak izango zirala agindu zuen agintari nagusiak.

Gure gudariaren estuasunak, tarteko zalarik, ezin esan bezelakoak ziran, ta bere ama, aita, senide ta batez ere bere maitea gogoan zituen, batez ere agindu zuena ain urduri ikusirik, españetan zeukan zigarroa balantzaka bai zerabilkin. Baina ordu erdi luze bat igaro ondoren, ango illunpe bildurgarri artan, bordaren atarian, soldadu armatuz inguraturik, edozein imintzio edo zerbaitek gauza larritu zezakeen egoera artan, azkenik damutu egin zan emandako aginduaz eta artan bukatu zan gau artako egoera larri ura.

Andik egun batzutara, berriz, beste bi lagunek alde egin zuten bestaldera, ta ain zuzen gure gudari gizarajoarekin apaldu zuena zan aietako bat. Eguraldi txarra zalako kanpoaldian egiten zuten kontaldia barrenean egin zan egun artan, eta izenak izendatu ala aparria ematen zuten, ta nola aparria aldi bakoitzeko bi lagunentzat ematen zuten eta izen-zerrendan bata bestearen ondoren zeuden, ba arrekin apaltzea gertatu zitzaion, eta ondoren, iñori ezer esan gabe, anka egin zuten, aipatuta-ko biak, iñor konturatzeke.

Urrengo goizean, kontaketa egiterakoan palta zanen abizena, izena esan gabe esan zutenean, arrek bezelako abizena zuen batek, emen nago erantzun zuen, baiña bereala konturatu zalarik sarjentoari jakin arazi zion eta onek soldadua bestearen billa bidali, baiña arretarik jarri ez zuelako edo beste zerbaitegatik, ez zuten salatu eta egun guzian lanean aritu ziran agintariak oartu gabe. Euren artean "langilleak" onela esaten zioten bata besteari; zer gertatu bear du gaur gabean, konturatzan diranean? Eta gure mutilla iñor baiño kezkatiago zegoen, bera izan zalako azken aldiz igesitako batekin egondakoa.

Gabean iritxi ziran bordara, asi zan sargentoa izen zerrenda aipatzen eta palta zanen abizenera iritxi zanean "olako", berriz, "olako" eta azkenik konturatu zan ez zegoela an, alde egiña zala. Orduan ziran komeriak! Sargentoa larri, bere buruzagiari kontuak eman bear zizkiolako, eta bordako ormak karerik gabeak ziralarik,

ongi entzuten zan nola ari zan, asmatu bein da berriz, esaten, orrelakorekin apaldu ondoren, eta berriro ere berdin, ta ezin zuen asmatu zer jarri bear zuen, beste asko bezela sargento ura ere "txuskoak" janez iritxia bai zen agintaritzara: Zer esanik ez dago gure gudariak igaro zituen larri aldiak, bere izena lenengo mailan zegoela ikusirik.

Andik egun batzutara, mendian lanean ari zala deia artu zuen eta "escolta" batekin kamioi batean bordaratu egin zuten. Pentsatu bearrik ez dago ze estutasunean aurkituko zan, berari zer gertatuko zitzaion beldurrez. Epai-mai baten antzera jarria zegoen agintari nagusia eta bere alboan idazkari bat eta aien aurrean gau artako gertakizunak azaldu bear izan zituen. Gauzak ikusi zituen bezela azaldu zituen eta nola soldadu bidali zuen sargentoak palta zanean aztarnak jakitera, baiña agintariak onela esan zion idazkariari: ez ezazu ori idatzi soldaduaeren kalterako izango litzakelako. Eta era ortan egun artan besteaeren izena entzun zuena, berearen berdiña zalako, ta bereala jakin arazi sargentoari errudun gertatu zan eta bi eskuak loturik eraman zuten, errugabea, iñork jakin ez zuen lekuen batera. Ura zan zuzenbidezko jokabidea! Guetako bat ez bai zan iñor, aientzako!

Mendi artatik beste mendi batera eraman zituzten, zigortu antzera, eta andik beste bi lagunek iges zuten beste aldera eta goizaldean denok jaiki erazi eta palta ziranak lotaratzen ziran etxolakoak bereiztu eta bi lagun erailko zituztela jakin arazi zieten buruzagiak.

Ogei ta lau ordu eduki zituzten bi lagun egoera artan eta erailketa itxura egin ondoren, andik egun batzutara aske utzi zituen, nunbait ez zan ausartu zigor ura errugabeei ezartzera.

Andik egun gutxitara buruzagi nagusiaren eskutitz bat irakurri zieten eta bene-tan sinetsi zezaten, euretako bateri irakurri arazi zion agintariak, eta bertan onela zion: Ar ezazu iruditzen zaitzun erabakia naiz eta oso larria izan.

Berriro ere beste leku batera aldatu ziran eta oraingo tokian gertatu zan, azkenik, gure gudari gizarajoak pasa bear izan zuen unerik larrienetako bat. 1939'go Otsailaren 3'an, lanetik, erri baztarrean zegoen borda batera zetozela, beste konpañiko bi lagun bata besteaekin izketan eta "eskolta"ko soladu bat aiek zer esaten zuten entzuten eta beren kokalekura iritxi ziranean, an ziran istilluak. Aipatutako soldaduak bere buruzagiari entzundakoa kontatu, ondoren aiek biak eskuak loturik zituztela danen aurrera ekarri eta agintariak "pikaitxoi" kirten batekin ebaindu, eta "ni bildurti bat naizela esan dezute, ta biar goizean ikusiko dezute ori egia dan", danak entzuteko moduan esan zuen. Errukarria zan aien egoera!

Urrengo goizean, egun sentian, denok esnarazi, taldea osatu ta bi lagun aiek aurretik eskuak loturik zituztela, soldaduak alde guzietatik zainduaz, an eraman zituzten erritik kanpoko zelai batera.

Buruzagiak mintzalditxo bat egin ondoren eta deneri eskuak altzaraziaz, orduko oitura zanez, eta Espaiña'ko justizia osa bedi esanaz, erailtzeko agindua eman zuen. Ederki bete zuen eman zioten eskubidea!

Bi aiek an zeuden zutik denan aurrean, batek, bi pauso alde batera eta beste bi bestera emanaz, noiz ilko zituzten zai.

Lenengo tiroketa entzun zanarekin batera aietako bat lurrera jaurti zan eta gure gudariak bere baitan onela zion; ez dute asmatu besteaekin, baiña bai zera, beste

erasoaldi bat eta bigarrena ere lurrera erori zan. Sargentoa inguratu eta bakoitzari tiro bana jaurti zien, "graziazko tiroa" esaten dutena. Bat erail eta bestea erail bitartean ederki entzun zuen gure gudariak, bigarrenak esan zituen itzak. Erailtzai-leak, erailtzai-leak zerate!

Pentsa besterik ez dago nola egongo ziran lekuko izan ziranak eta batez ere gure gudari gizarajoa, euli bat iltzeko ausardirik ez zuena.

Gertaera gogor ura amaitu ondoren, beren kokalekura biurtu, gosari legea egin, kafe itxurako ur beroa artuaz eta egunero bezela lan-zigorra betetzera. Ezin zitzaion aaztu, bezpera-bezperan, au da egun bat lenago, etxeratzerakoan aietako batekin parekatuaz etorri zala eta urrengo eguneko izketaldia erabilli izan bazuen eta soldaduak entzun, bera ere illotzik egongo zala ordurako.

Andik laster guda bukatu zan eta Valencia aldeko lurretara eramana izan ziran eta illabete batzuk geroago, berari ere aske izateko garaia eldu zitzaion eta iru urteren buruan etxeratu zan.

Lenengo egunetan ezinoiturik bezela aurkitu zan, alakoa bai zan aldaketa, baiña bere sendikoen ongi etorriak eta berak maite zuenak, lasaitu zuten eta berriz ere alaitasuna bereganatu zan.

Gero beste kezka batzuk sortu zitzaizkion, lanik gabe aurkitu zan, guda galdu zutenak ez bai zuten inñolako eskubiderik, naiz eta legearen alde jokatuak izan. Ogei ta bost urte osatuak zituen eta ezin zitekean besteren bizkar bizi. Lenago, lan-truke, nola edo ala mantendu zuten iru urteetan, orain berriz gurasoen bizkar bizi bear zuen.

Nola edo ala jorنالtxo bat irabazteko modua egin zuen, baiña andik sei bat illabetetara berriz ere laiño beltzak agertu ziran bere ingurura. Guda aurretik soldaduzka egin ez zutenak eta garaillearekin jokatu ez zutenak, soldaduek egin zuten aiña denbora bete bearko zutela agindua azaldu zan, langille "batalloitan" egindako denborealdia kontuan izango zala esanaz.

Gure gazteak kontuak atera ondoren amarrenbat illabeteko soldaduzka izango zuela uste zuen. ustea ustel gertatu zitzaion, bada egin zuten azterketa baten ondorio bezela iru maillatan banatu zituzten egoera artan zeudenak, au da, "aldekoak", "ez bat ta ez bestekoak" eta azkenik "aurkakoak", eta azken mailla ontakoei ez zioten balio langille-batalloitan egiñiko denborak, ta auen artean aurkitzen zan gure gudaria.

Pentsa besterik ez dago, berriz ere, iru bat urterako lengo egoera larrira biurtu bear zuela jakin zuenean. Gurasoak, senideak, ainbeste maite zuenarengandik urruti.

1940'go San Pedro bezpera zan, seireun bat gazte gipuzkoar, Donostian zamatren batean sartu eta Miranda'ra joan ziran. Ango baituen zelai lango antzera zegoen eta barrengo egoera len bezin larria. Ikusi egin bear zan urrengo bi egunak, jai ziranak, nola igaro zituzten an aurkitzen ziran gazte aiek.

Egun batzuk an igaro ondoren, seireun bat lagunak osatzen zuten "batalloi" bat, abereak eraman zituzten bagoi batzutan sartu, saldi-zimorrak kendu ondoren, eta Barzelonara, ta andik itsas-ontzi batean Mallorca'ra, eki aldean dagon ondartzabatera.

Oraingo egoera ez zan gudatekoa bezin larria, baiña penagarria gertatzen zan bere kideko lagun geienak etxeetan zeudela eta bera bezelako gizarajo batzuk,

atxipetuak, etxetik urruti, beren sendiei ain premizkoa zuten laguntza ezin eskeñirik eta noiz askatuko zituzten ziurtasunik gabe.

Iru illabete an igaro ondoren berriz ere lekuz aldatu zituzten, eta bost egun bidean igaro ondoren (iru egun bagoitan sartuta Barcelona'tik Asturias'era) Obiedo inguruan kokatu zituzten egazkiñentzako aide-portu bat egiteko.

Leku berri ontako egoera ez zan oso atsegiña, egurrezko etxola batzutan lo egi-ten zuten eta lana berriz beti loi tartean eta janari buruz, zer esan? Ordurako estado maillan gosea banatu zan eta egoera artan zeudenak ematen zietenarekin konformatu bearra zeukaten. Patatak ziranean or nunbait baiña geienetan ur zikindutako zerbait jaten zuten. Ez zegon janari begiratu bearrik ez gizentzeko. Ainbeste ziralarik patata zuritzera eramaten zituztenak alboan zaindariaz zituztela aritzen ziran eta bukatutakoan sakelak miatzen zizkietan ea patriketan lur-sagarrik ba ote zeramaten.

Eta era ortan 1941 garren urtea ere aurrera zijoan. Udazkenean gauza berezi bat gertatu zitzaion. Aspaldiko egunetan ez zuen etxeko berririk eta larrituta zegoen ta alako batean bere erritar batek au esan zion: bai al dek etxeko berririk? Ez motel, badek egun batzuk ezer ez dakidala. Ba zerbait gertatu izan bear dik ire etxean.

Bereala baimena eskatu ta aitarekin urrutizkiñez itz egin zuen, eta ez zuen adorerik izan anaia ill eta lurperatua zegoela esateko.

Andik egun batzutara artu zuen eskutitz baten bitartez argitu zan gertatutakoa. Guardia zibillen bitartez bidali zituztela bi telegrama anaia gaizki zegoela eta ill egin zala, ea etxeratzeko baimena ematen zioten, baiña buruzagiak norentzat zan galdetu ondoren, atxilotutako batentzat zala jakin zuenean ez zioten eman. Toki onean gelditu ziran etxekoen itxaropena eta buruzagien biotz gogorra.

Andik laster, gauzak noiz bait izaten dute beren amaiera eta bera eta bere erritar batzuei, eskerrak biotz oneko gizon bateri, klasifikazioa aldatu zieten, soldadu biurtu ziran eta Eguberrietarako etxeratu zan gure mutilla, bere zigorra ederki ordainduta, bear baiño amar illabete igaro ta gero.

Kortajarena' tar Andoni

4. ORDUKO GIROAREN OTSA

San Sebastián, 6 de Septiembre de 1990

Querido amigo Peña:

Me atrevo a escribirte para enviarte lo que te prometí y explico. He escrito un libro sobre Galindez para hacer contrapeso al de Vázquez-Montalban que le destroza. Ya sabes que estoy en conversaciones con Fito para sacarlo. Hoy tengo que estar con él, pero no sé si será fácil.

El libro es lo siguiente: Galindez, nacido en Madrid de padres de Amurrio (Alava), se queda en Madrid el 18 de julio y se inscribe como miembro de la Delegación del Gobierno Vasco allí. Resulta que su cometido es salvar todas las vidas posibles con don Manuel Irujo, que es ministro. Luego se va a Barcelona donde trata de fundar la Brigada Vasco-Pirenaica con vascos de todas las ideologías que quieran luchar contra Franco. Es una opción de gente de su tiempo.

Se tiene que exiliar y elige a dedo una isla, Santo Domingo, como muchos eligieron otros sitios desastrosos. Bien. El cree hallar allí la libertad (es poeta, escritor y Premio Nacional de Derecho de su promoción) y se encuentra una dictadura implacable mucho peor que la del propio Franco. Eso lo leerás en el capítulo que te doy. Ese capítulo es la transformación del vasco de Amurrio (todos sus ancestros los son) al vasco universal que se da cuenta de que el mundo es mucho más ancho que Euskadi.

En el prólogo, escrito por uno de los mejores economistas de América, Fernando Carranza, que estuvo con Galindez en el Madrid sitiado, podrás adivinar lo que viene después: Galindez se va a Nueva York, y escribe su tesis "La Era de Trujillo". Trujillo lo secuestra en Nueva York, lo mata. Pero Galindez muerto se convierte en un símbolo para los vascos de la Diáspora que hay miles y miles, entre otros yo.

En el libro pronuncio siglas partidistas (PNV) una sola vez. Opinan al final gentes del exilio. Es un libro como otro cualquiera, pero no su autor. Se me ponen trabas para que lo saque y Fito me está ayudando. Eso lo hablaremos en el Esparru cuando termines el capítulo. Te escribo principalmente porque eres

amigo de Carlos y los amigos de Carlos –yo soy mucho más joven– son mis amigos. Y te agradezco sumamente que te molestes en leer todo este rollo. Creo que el secreto de este país y de esta vida es hacer el bien, solidarizarse con lo que uno cree justo y eso es lo que yo trato con todo eso porque el libro no me va dar un duro.

Elosegi eta Amundarain'dar Alberto

5. ONDARRETA'KO FUSILATUAK

Soldadu nengoen Donostia'ko Ingenieros'etan Urria'ren lenengo egunetik. Bezperan joan ziranak, Iraillaren 30'erarte, Somosierra'ra eraman zituzten Buitrago'ko frentera. Gaez eraman ere. Kuartelera joateko epea, Irailla'ren 30'ean amaitu zitzaigun. Urria'ren asieran amabost lagun eldu giñan, berandu. Errats bana eman ziguten eskura eta Kuartel osoa garbitzeko ordena. Goenaga azpeitiarra, nere kideko apaizgaia, ipiñi ziguten talde-buru. Teniente Coronela eta bi alferetz "chusquero", beste graduko militarrik ez zan baztar aietan ikusten. Somosierra'ra bidaltzeko talde txikitxo eta, bertan Batalloi bat osatzea erabaki zuten. Gure poza!

Bi alferetz aietako bat, Teniente Coronel'aren bulego-eramantzaillea zan eta langela ori osatzeko, Goenaga ta biok artu ginduzen. Apaizgaiak giñan eskeroz, idazten ikasita genden.

Jendea urbiltzen ari zan erara, zijoan Batalloia asten. Kuarletek at bazkaltzeko askatasuna eman ziguten. Eurentzako lan gutxiago.

Jan da lo Oquendo jatetxean egiten nuen. Jateko laguna, Lazkao'ko benedita rren taldeko zan Altolaguirre, nuan. Artilleri'an zegoen, inprentako lanak egiten, eguneroko ordena-orria ateratzeko. Biok jaten genduan beti maitxo berean eta aldameneko maitxoan Guardia-de-Asalto'ko sarjento eta kaboak. Eurongana urbiltzen zan, "Búfalo" dendako neskatxa bat. Inpermeable denda ori, Oquendo'tik gertu zegoen, Bulebar'eko ertzean. Neskatxa irundarra zan.

Guardia oien aotik ikasi genduen, Bizkai'tik pasa zirala, ango frentea utzita. Donostiko Ondarreta'ko kartzelan eman zieten lan-bidea. Mutil galantak ziran...

Baña, aurretik esan bear det zer gertatu zan Gipuzkoa'n gerra asita gero. Napa-rrek (Karlista, falangista, soldadu...) bide askoetatik batera sartu ziran Gipuzkoa'ko lurraldean: Irun, Oiartzun, Tolosa, Beasain (Alsasua'tik Etxegate'ra), Lazkao (Etxarri-Aranaz'tik Ataun'era). Lazkao'ko taldeak Columna Cayuela zuen izen. Onek eta Beasain'goak, Ordizia artu, eta biak Tolosa'ra jo zuten. Tolosa'koak Donostiruntz eta beste onek, Andazarrate'tik Zarautz'era, Pasaia eta Donosti'ko ieslariet bidea moztera.

Danen artean izugarrizko sare bat antolatu zuten, Gipuzkoa erdia barruan arturik... Errietan sartu ala, asi ziran ilketak. Edozer zan aitzaki ona, gizakia garbitzeko...

Ni Lazkao'n bizi nintzan eta tirorik botatzeke sartu ziran. Beasain'en bost guardia-civil'ek egin zieten frente eta arpegia eman. Errian sartu ziraneko gau artan,

ogeita emezortzi il zituzten iskilluz illerrian. Erriko lauretik iru, Ordizia'ra alde egin-
da zeuen...

Esan eta egin: ogeita lau orduz eutsi zion Naparren eraso-aldiari.

Bizirik zirenetatik mordo aundia sartu zuten Ondarretako kartzelan. An zeuden
epaiketa-itxurarik inun asiko ote zan itxaropenean... Baña, ez ziran orduan izan
epaiketa oiek.

Giro orretan agertzen dira gure bi Guardia-de-Asolto auek. Lenengo itzak beti
sargentoaren mingañean ziran. Eta, eguerdi aretan, bazkaltzen ari giñala, bai gu
eta bai eurok, gauza askoren artean, onela diotza neskatxari: "Este mes (Azaroa)
hemos fusilado a dos mil". (Ondarreta'tik). Itzak esan zituen abosik altxa gabe,
"gaur euritsu dago" esan ba'lu bezela.

Altolaguirre il zan; neskatxa eta bi guardia aien berrirk ez det geiago sekulan
izan. Ni gelditzen naiz itz oien lekuko bakarra.

Arrinda'tar Anes
Urrillak 22.1.1998

6. NEGARRA UGARI ERRIAN

Mondragón, 1 de Noviembre de 1936

Mi queridísima mujer, Conchita, Isabelita, Mari Nati, Ignacito, madre y hermana: Bien sabe Dios mi inocencia en el grave asunto que se ventila y por cuyo desenlace me asaltan graves temores, pero acato gustoso la divina voluntad y me someto a sus designios, perdonando de todo corazón a los que me colocan en este trance.

Dios quiera que tengamos la dicha de vernos nuevamente para que le sirvamos mejor que hasta el presente, pero si así no fuera y me llamara a su lado, os pido resignación y que no tengáis pena de mí, pues todos los sacrificios que llevo y los que me esperan los ofrezco por el perdón de mis pecados y no dudo que los aceptará y me llevará a su lado.

Cuidad bien de mis desgraciados hijos y enseñarles a servir a Dios y a perdonar a sus enemigos para que El los perdone.

Ya sé la triste situación en que os dejo y que es la última pena que llevo, pero ahí está mi santa madre que no os abandonará y mi queridísima hermana esperando de todos os améis de veras y de esta forma os será más llevadera vuestra desgracia.

Nunca he dejado de rezar un avennaria por el alma de mi pobre padre (q.e.p.d.) y si es la voluntad de Dios creo nos encontraremos en el Cielo, donde espero veros también a vosotros. Enseñad a mis hijos esta buena costumbre y que rueguen por su desgraciado padre que morirá con el pensamiento en ellos.

Cumplid con todos los que con tanto interés han trabajado por mí y hacer presente a Dn. Ricardo, Sr. Basterrechea, Sr. Chacón, Sr. Añibarro, Dn. Francisco Resusta y Dn. José María mi sUplica de que atiendan a los pobres niños inocentes y victimas.

Urionabarrenaetxebarria'tar
Jose Antonio

7. IDAZLE FUSILATUAK

Latxaga jauna, abade eta Euskaraz aspergabeko idazleak, Euskerazaintza'ko batzarrean, asmo-erakuste bat egin euskun: nortzuk eta zenbat izan ziran Euskal-erriari Euskal-idazle izkillatutakoak. Eurokaz zor aundia daukagulako, eta Erriak jakin dedin, nola jokutzen eben, gure orduko idazle gazteak.

Ez da lan-erreza, arazoak agiri ta nun-nai agertzen diralako:

- a) Ez dago izkillatuen zerrendarik, euren bizi-bideakaz edo lan-bideakaz eginda.
- a) Apaiz eta sail ez-berdiñetako lekaideak? Euren artean, idazle oso-jakintsuak daukaguz, gaur-arte bizi izan direnak eta oraindiño geratzen diranak, Euskal-erriari zor aundia dautsenak. Euren artean izkillatuak izan ziranak: Ariztimuño eta Olaso'tar Joxe, "AITZOL"; Markiegi'tar Joxe; Otaño, biotzlarien lekai-dea, beste lekaide batek salatua izan zana; Zabala eta Arana'tar Joxe, Andra Maria'ren biotzeko lekaide misiolaria izan zana, eta beste ainbat, zerrendatan etorriko diranak.

Baiña apaizak eta lekaideak albizaritzaren berri-idazleak ziran? "Aitzol"-ek adibidez, Euskadi aldizkarian asko idazten dau (dana erderaz) erriari, bere jakintzatik arnasa emon naian. Eta aldizkaritan ez dabenak idazten? Beste idaz-lan batzuk egiten dabezelako? Or! Bidea ikertzeko, eta ez errezenetariko bat.

- a) Artxibo edo agiritegietatik, ain-bat paper edo argibide desagertu diralako, ez dagoz gauza asko eginda, lan-au adibidez. Franko'ren aldekoak len sumatutako asmakizun edo marro (idea oculta) baten bidez. alan gertatu daiten; eurak egineko astakeri ain aundien lorratz edo astarnak galdu ditezan. Alan gertatu zan 1975 ta 1980 artean, Rodolfo Martin Villa barneko-ministrua izan zanean, Bilbo, Donosti, Gasteiz eta Iruña'ko Erri ta Guda-jaurkintzetatik, berrogei-urte ariñagoko izkillatuen, urkatutako eta garrotevil'ean ildakoen zerrendak desagertu egin ebenakaz. (Rebelián militar en Navarra, p. 61).

Aretxabaleta'ko Peña'tar Josu daukagu, Reinosa'ko eritetxean zaurituta egon zan ogetik atara eta izkillatua izan zana 22 urtekin. Idazle ona eta eten bako langille izan zana. Baiña beren ikasketak albistaritzako berri-idazlenak izan ziran? Albistaritzako berri-idazleen ikasketak, oin ogeita-amar urtetik onantza dira. Orregaitik idatz-lanetatik aurkitu bear dira, eta ez da lan erreza. Arazo aundiak diralako, baten-

bat aipatu barik geratuko da, naizta gudako zerrendatan agertu; barkamena eskatzen dautset. Laukiz'en jaio zan Urkiaga ta Bazaratz'tar Estepan "LAUAXETA", Gazteiz'en 1937'an Ekaina'ren 25'ean izkillatu ebena 32 urtekoa zala. Idazle eta olerkari aundia izan zana, eta gure Euskalerrian aipagarrienetako aundi-bat dana.

Erreterian jaiotako azkarraga ta Mozo'tar Joxe M^a "LURGORRI". Dueso'ko espetxetik Larrinaga'ko espetxera ekarri eta Derio'ko Lur-Santuaren orma ondoan 22 urtegaz izkillatu ebena. Ain-bat malla aundiko idatz-lan egindakoa aldizkarietan agertu daitezana, biotz guztiaz erriari arnasa emon naian. Baiña fazizta menperatzaileak, ez dabe gura jakintasunik, euren sasi-jainkotasuna ortik desagertzen dalako, eta gaur egun gizon aundiak izan bear ziranak, euren joka-bide zintzo eta ulermendunakaz, ori asieratik ebagia, bizitzaren erdeñu edo gaitz-etsi aundia daukien sasi-jainkoak izan gura direnakaitik.

Guztien Abertzaletasuna aipagarritzekoa da, euren biotzetan JAINKOA eta LEGE-ZARRAK zirelako elburuak, Euskalerrriak askatasunean jarraitu dagian izar aundi bat lez, Europako zarrena dana, eta bere jakintzagaitik gidari izan bear dauana, JAINKOAren bideak zeintzuk diran erakusteko.

Atutxa'tar Paul

Oarra: Lan bakoitzaren ostean, "SABINO ARANA" eta "SANTXO el SABIO"ko iraspenetatik, lortutako argibideak joango dira.

7. 1. GAZTEIZ ELEIZBARRUTIKO ABADE ETA LEKAIDE-LEKAIMEAK

"RELACION DE LOS SACERDOTES Y RELIGIOSOS ASESINADOS EN LA DIOCESIS DE VITORIA"

FABIAN LEGORBURU AXPE. Coadjutor de Llodio, en Areta, muerto el 24 de Julio de 1936.

FELIPE GOENE URQUIA. EcPnomo de Pasajes, asesinado en Pasajes el 2 de Julio de 1936.

JOSE MARIA ALCIBAR GOROSTOLA. Coadjutor de (ciar, asesinado hacia agosto de 1936 y hallado junto a Orio

EULOGIO ULACIA BURGANA. Capellan adscrito en Eibar, fusilado en San Sebastian el 4 de setiembre de 1936.

NICASIO NAFARRETE DIAZ DE MANDIVIL. Ecónomo de Menoyo, muerto en la carretera el 17 de setiembre de 1936.

FEDERICO MARTINEZ URIARTE. Capellan del barrio de Repéлага, en Portugalete, muerto en el "Altuna Mendi" el 25 de setiembre de 1936.

MATIAS LUMBRERAS ZUBERO. Coadjutor de Galdacano, en Usansolo, muerto en el "Cabo Quilates" el 25 de setiembre 1936

GREGORIO RAMIREZ MURGUIA. Ecónomo de Luyando, muerto en la carretera en setiembre u octubre de 1936.

ANDRES AGUIRRE RESPALDIZA. Capellán adscrito en Lezama, Ayala, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936

VICTOR JOSE ALEGRIA URIARTE. Ecbnomo de Maroño, Ayala, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936

MARTIN ALTUARENA LANDAJO. Coadjutor de Baracaldo-Desierto, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

RUFINO GANUZA GONZALEZ d, S.PEDRO. Capellán de San Salvador del Valle, en la Arboleda, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

SERAPIO GOMEZ DE SEGURA DE ZUN IGA. Ecbnomo de La cuadra, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

GABINO GUTIERREZ BARQUIN Y SAINZ DE MAZA. Coadjutor de San Vicente, de Bilbao, en Olaveaga, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

GLICERIO MAISON IBAÑEZ DE GARAYO. Ecbnomo de Biañez-Carranza, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

MANUEL DE MIGUEL ALAVA. Ecdnomo de San Esteban de Carranza, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

ANDRES RANERO MUGICA. Ecbnomo de Aedo, Carranza, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

FRANCISCO UGARTE ARBERAS. Ecónomo de Respaldiza, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

CARLOS ACHA ALDECOA. Ecdnomo de Albizu-Eléztzaga (San martin de Orozco), muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

ZOILO AGUIRRE ALORDUY. Adscrito en Sestao, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

ANGEL ALLENDE CASTAÑOS. Coadjutor de Gueñes, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

JUAN ANTONIO AIZPIRI IRIONDO. Coadjutor de Eibar, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

FIDEL ARRIEN GUEREQUIZ. Ecónomo de Olarte-Orozco, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

FELIX BASOZABAL ARRUZAZABALA. Coadjutor de Ortuella, en Nocedal, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

JUAN MIOTA GARITAONANDIA. Ecbnomo de Ibarri, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

MARTIN ECHEBARRIA OLAVERRIA. Teniente Arcipreste, Ecónomo de Orozco, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

LUIS ORBEA GOROSTIAGA. Ecdnomo de Llodio, muerto en los "Angeles Custodios" el 4 enero 1937.

FRANCISCO CARRERA AZCARRETA. Adscrito en el Buen Pastor, de San Sebastian muerto en la carcel de Larrinaga el 4 enero 1937

MIGUEL UNAMUNO ETZEÑAGA. Capellan de la Adoracion Nocturna de Santa Maria de Durango, muerto en la carcel de Larrinaga el 4 enero 1937

BENITO ATUCHA AGUIRRECELEAGA. Párroco de Ceánuri, muerto el 7 abril 1937 en Ceánuri.

SEVERINO ZALLO-ECHEVERRIA ZARANDONA. Adscrito en MUGica, muerto el 30 abril en las afueras de MUGica,

CLEMENTE IZA BARRECHENEA. EcCnomo de Gorocica, muerto allí mismo el 1 mayo 1937.

FERMIN GOROSTIZA ITURRATE. Coadjutor de Yurre, muerto en el refugio de Usánsolo el 23 mayo 1937.

VICTOR P. MORENO GRIJALBA. Sacristan de Santiago, Bilbao, detenido el 18 junio 1937 y desaparecido.

DANIEL ESTEBAN ESTEBAN. La Horra (Burgos), Párroco de Fuentemolinos (Burgos), muerto en la carretera del Regato (Baracaldo) el 13 setiembre 1936.

EDUARDO LEAL LECEA. Deán de la S.I.C., de Plasencia, adscrito en San Vicente, Bilbao, muerto en Deusto-Lujua el 25 setiembre 1936,

ANGEL URRIZA BERRAONDO. Canonigo de la S.I.C., de Ciudad Real, adscrito en San Vicente, Bilbao, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

DOROTEO DONLO. Canonigo de Cascante, muerto en los "Angles Custodios" el 4 enero 1937.

PEDRO DIEZ DELGADO. Natural de Belorado (Burgos) y Capellán de Santander, desaparecido el 18 febrero 1937 muerto en la carretera de Ciérbana.

Otro Sacerdote o religioso, si identificar, encontrado con el anterior.

RICARDO VAZQUEZ RODRIGUEZ. Mercedario, asesinado en la carcel de Ondarreta el 30 julio 1936.

DOMINGO CASTAÑOS. Dominicó, Capellán de las Monjas de Quejana muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

JOSE MARIA GONZALEZ SOLIS. Dominicó, Capellan de Quejana, muerto en el "Cabo Quilates" el 2 octubre 1936.

VICENTE OCERIN-JAUREGUI. Franciscano, muerto en Ceanuri el 7 abril 1937.

MELQUIADES DE SAN JUAN DE LA CRUZ Carmelita, muerto en Mañaria el 18 de abril 1937.

SIMEON DE JESUS MARIA. Carmelita, muerto en Mañaria el 18 abril 1937.

En total: 47 religiosos y Sacerdotes asesinados durante el dominio rojo-separatista, de ellos, 35 Sacerdotes diocesanos, cinco extradiocesanos (aunque dos de ellos originarios de la DiCcesis), seis religiosos y uno sin identificar.

DE (EUKKADI - DE SABINO ARANA A JOSE ANTONIO AGUIRRE – NOTAS PARA LA HISTORIA DEL NACIONALISMO VASCO) de Ramon Sierra Bustamante.

7. 2 GAZTEIZ ELEIZBARRUTIKO ABADE ETA LEKAIDE-LEKAIMEAK

SACERDOTES Y RELIGIOSOS FUSILADOS

ADARRAGA LARBURU, JOSE. Adsc. Hernani. 55 años. El 17-X-36.

ALBISU BIDAUR, GERVASIO. C. Renteria. 65 años. El 7/8-X.36.

ARIN OYARZABAL, JOAQUÍN. Ec. Arc. Mondragdn. 61 años. El 24/25-X-36.

ARIZTIMIAO OLASO, JOSE. Adsc. Donostia. 40 años. El 17-X-36.

GURIDI ARRAZOLA, LEONARDO. C. Mondragdn. 40 años. El 24/25-X-36.

ITURRICASTILLO ARANZABAL, JOAQUIN. Ec. Marin. 34 años. El 6/7-X-36.
LECUONA ECHABEGUREN, MARTIN. C. Renteria. 29 años. El 7/8-X-36.
MARQUIEGUI OLAZABAL, JOSE. C. Renteria. 40 años El 24/25-X-36.
MENDICUTE LICEAGA, ALEJANDRO. Cap. Donostia. 45 años. El 23/24-X-36.
ONAINDIA ZULOAGA, CELESTINO. C. Elgoibar. 38 años. El 27/28-X-36.
OTANO MIGUELEZ, JOSE (Corazbn de Maria). El 23/24-X-36.
PEÑAGARICANO SOLOZABAL, JOSE IGNACIO. C. Echebarria. 64 años. El 27/28-X-36.
SAGARNA URIARTE, JOSE. C. Berriata (desde el 1-VI-36). 25 años. Hacia el 20 de octubre 1936.
URTIAGA ELEABURU, P. ROMAN, carmelita. El 19-V-37.
BOMBIN, P. ANTONIO, FRANCISCANO. Junto a Laguardia (A) en 1936.
LUCO (O LUPO). Sin datos. Sacado de Vitoria, camino de Pamplona.
NOTA: Un colegial carmelita de Larrea (natural de Corella), prisionero en Villarreal, muy probablemente fue sacado de un hospital de Vitoria y fusilado.
El Teniente Coronel La Lastra, que mandb fusilar en Echano al P. Román, condenb también a muerte a los Padres Rafael UrionagUena Garro y José Domingo Ugartechea Urquieta. La intervenciön de don Bernardo Astigarraga, párroco de Begoña, que habia pasado la guerra en Echano y aUn se hallaba alli, con la ayuda de otros, salvb la vida de los dos Padres.

FICHERO DE PRESOS EN CARCELES FRANQUISTAS

ARIZTIMUÑO (AITZOL) JOSE 39. "AITZOL". Sacerdote. Fusilado en Hernani. Fue apresado en el "Galerna" cuando de Bayona se trasladaba a Bilbao y fusilado en el Cementerio de Hernani, en uniön de otros 18 presos. No comparecib ante Consejo de Guerra alguno.

ALBIZU GERVASIO 64. Sacerdote de Renteria. Fusilado en Hernani el 8 octubre del 36. Fusilado juntamente con el Sr. Lecuona, sacerdote de la misma parroquia, sin ser juzgado.

ADARRAGAJOSE 55. Sacerdote de Hernani. Fusilado en Hernani.

SAGARNA JOSE 24. Sacerdote de Berriatua. Fusilado

LECUONA MARTIN 29. Sacerdote de Renteria. Fusilado en Hernani el 8 octubre del 36. Secretario de "AVASC". Ejecutado sin haber comparecido ante tribunal alguno.

OTANO (Rdo. Padre). Fusilado (se desconoce fecha y lugar de ejecuciön). Reverendo Padre. Perteneciente a la Congregaciön de los PP. Corazonistas. Fusilado (se desconoce fecha y lugar de ejecuciön). Ejecutado sin formaciön de causa por denuncia de un religioso de su misma orden.

(Sabino Arana Kultur Elkartetik artua)

7. 3. CAHIERS DE DOCUMENTATION BASQUE

La persecución al clero vasco

Mayo de 1939

EUZKADI BAJO EL REGIMEN DE FRANCO

La persecución al CLERO VASCO

Mayo de 1939

EUZKADI BAJO EL REGIMEN DE FRANCO

Con el propósito de establecer, con la concreción posible, las características y magnitud de la represión desarrollada en Euzkadi bajo el régimen de Franco, vamos a realizar –en varios trabajos– la recopilación de datos obtenidos sobre cada uno de los distintos aspectos que de aquella se derivan.

Para ello, nada más rotundo e irrefutable, que ofrecer relaciones nominales de cuantos en nuestra Patria han sido víctimas de esta persecución.

Es evidente que nuestra labor de recopilación y estadística ha de resultar incompleta, como consecuencia de las insuperables dificultades de información que respecto a la España franquista existen. Muchos casos de criminalidad, de represión, de sanción son forzosamente desconocidos en las actuales circunstancias, por la limitación de medios apuntada, que impiden esclarecer cuanto ha ocurrido en Euzkadi, en este aspecto.

Expuesta esta aclaración, hemos de señalar que todos nuestros datos responden a la más absoluta veracidad. Y pueden servir de base para determinar la magnitud de la cruel represión que Euzkadi ha experimentado y sigue padeciendo bajo el régimen franquista.

LA PERSECUCION AL CLERO VASCO

Iniciamos esta labor, con los datos referentes a la persecución al clero vasco, que recogemos en el presente "rapport". Figuran en él 564 nombres de sacerdotes y religiosos de la Diócesis de Vitoria y Pamplona, que han sido objeto de medidas represivas, relación nominal de la que se deduce el siguiente resumen estadístico:

Fusilados	16
Encarcelados	211
Desterrados	300
Destituidos	9
Multados	9
Perseguidos	11
Fallecidos en el destierro o en las prisiones	8
TOTAL	564

Debe tenerse en cuenta que muchos de los sacerdotes que se determinan como encarcelados o desterrados, han sido igualmente multados; y que las sanciones señaladas subsisten en la actualidad sobre aquellos sacerdotes condenados por los Tribunales franquistas a las penas que se indican en la relación; sobre los que se encuentran en Campos de concentración y Batallones de Trabajadores; sobre otros más que sin haber sido juzgados están sujetos a expediente judicial o detención gubernativa; y en general (salvo contadas excepciones) para todos aquellos que citamos como desterrados.

Fusilado en los primeros meses del movimiento, en Oyarzun, sin haber comparecido ante ningUn Tribunal.

D. JOAQUIN ARIN. Arcipreste de Mondragón (GuipUzcoa) de 64 años. Fusilado en Hernani en la noche del 24 al 25 de octubre de 1936, sin haber sido juzgado.

D. LEONARDO GURIDI. Coadjutor de la misma Parroquia, de 38 años. Fusilado en el mismo lugar y fecha que el anterior, sin haber sido sometido a juicio alguno.

D. JOSE MARQUIEGUI. También coadjutor en Mondragön, de la misma edad que el anterior. Ejecutado igualmente que los dos anteriores en el Cementerio de Hernani, sin ser juzgado. Un hermano ha sido también fusilado posteriormente en el penal del Dueso de Santoña (Santander). Era este Alcalde de Deva (GuipUzcoa) y dirigente del Partido Nacionalista Vasco.

D. ALEJANDRO MENDICUTE. De 45 años. Capellán de Hernani y conocido sociólogo. Fusilado en el Cementerio del mismo pueblo en la noche del 23 al 24 de 1936, en presencia de su hermano Párroco de la citada villa. Sin ser juzgado.

D. GERVASIO ALBISU. Coadjutor de Renteria. De 64 años de edad. Fusilado juntamente con el Sr. Lecuona sacerdote de la misma parroquia. También sin ser juzgado.

R. P. OTANO. Perteneciente a la congregación de los PP. Corazonistas. Residía en el convento de Tolosa (GuipUzcoa). Se desconoce la fecha y lugar de su ejecución, también sin sujetársele a ningUn trámite judicial.

D. JOSE DE ADARRAGA. Anciano sacerdote. Fusilado al mismo tiempo que el Sr. Aristimuño en el Cementerio de Hernani.

R.P. ROMAN DE SAN JOSE. Perteneciente a la orden de los PP Carmelitas. Fusilado junto a la tapia del convento de Amorebieta (Vizcaya) del que era superior.

LUCUS. Capellán Castrense de Navarra. Fusilado en los primeros meses del movimiento en la cuesta del Perdbn (carretera de Pamplona), sin formación de causa.

D. LUIS ALBERDI MENDIZABAL. Seminarista. De Azcoitia. Asesinado por los moros.

CATEDRAL Y CURIA

Su excelencia MATEO MUGICA. Obispo de la Dibcesis vasca de Vitoria. Vejado. Desterrado en Bélgica. Hoy dimitido.

BERASTEGUI, JAIME. Vicario General. Multado con 20000 pesetas. Destituido. Desterrado.

CARRO, ANTONIO. Canonigo. Ex-vicario General de Calahorra. Encarcelado y procesado.

MENCHACA, PEDRO. Canonigo-Chantre. Profesor de Dogma. Destituido. Desterrado en Francia.

ONAINDIA, ALBERTO. Canonigo. Propagandista social. Desterrado en Francia.

EIGUREN, ANTONIO. Fiscal del Tribunal Eclesiástico. Director del Secretariado Misional Diocesano. Desterrado en Bélgica.

BARROETA, TOMAS. Notario Mayor del Obispado. Destituido.

ALCOZ, JOSE. Beneficiario de la Colegiata de Roncesvalles. Encarcelado.

ZUBELDIA, NESTOR. Canonigo bibliotecario de la Catedral de Pamplona. Desterrado.

SEMINARIO DIOCESANO

ESCARZAGA, EDUARDO. Rector. Ex-vicario General de Segovia. Autor de "Monografía Historia de Avellaneda". Destituido y Desterrado en Francia.

BARANDIARAN, JOSE MIGUEL. Vice-rector. Profesor de Ciencias naturales. Miembro de varias sociedades nacionales e internacionales de Etnología, Prehistoria y Antropología. Académico correspondiente de la Academia Española y de la Lengua Vasca, etc. Ha publicado 19 obras sobre Prehistoria, Etnología, Fenbmenos Sociales, Investigaciones del Pais Vasco, con un total de 34 volUmenes. Además 18 trabajos en colaboracibn. Destituido y desterrado en Francia.

PARROCOS

ACHA ECHEVERRIA, JUAN ANTONIO. Ecbnomo de Llanteno (Alava). Encarcelado y procesado.

ACHURRA ARRASATE, ZOILO. Párroco de Urigoiti (Vizcaya). Encarcelado, procesado y libertado. Ultimamente desterrado.

AGOTE, PEDRO. Párroco de Aizarna. Encarcelado.

AGUIRRE BALZATEGUI, Jose Párroco de Aperregui. Encarcelado.
ALCIBAR-ARICHULUAGA ARANCETA, LUIS. Ecdnomo de Lendoño de Abajo (Vizcaya). Encarcelado, libertado y desterrado.
ANGOITIA, GREGORIO. Eciinomo de Hevaridas. Desterrado.
ANGOITIA URIARTE, LUIS. Ecdnomo de Dima. Encarcelado, procesado y libertado. Posteriormente desterrado.
ARANZABAL, GETULIO. Párroco del Carmen (Bilbao). Perseguido.
ARBURUA IRISARRI, TEODORO. Párroco de Echalar (Navarra). Conocido escritor vasco. Encarcelado y más tarde desterrado.
ARECHAEDERRA IBARROLA, JOSE. Ecdnomo de Algorta. De 72 años. Encarcelado, procesado y libertado. Posteriormente, destituido y desterrado.
ARIZMENDI, JOSE RAMON. Párroco de Acosta. Encarcelado.
ARMENTIA, SIMPLICIO. Ecdnomo de Oquendo (Alava). Desterrado.
ARRAZOLA, LEANDRO. Párroco de Araoz (Oñate). Encarcelado.
ARRAZURIA POZO, MANUEL. Ecdnomo de Belandia. Encarcelado y procesado.
ARROITA EGUREN, NICOLAS. Ecdnomo de Nabarniz. Encarcelado y procesado.
ASTONDOA, FRANCISCO. Párroco de Guecho. Encarcelado y posteriormente desterrado.
ATUCHA, PEDRO. Párroco de Abadiano. Consiliario de los Sindicatos Catdlicos.

PASIONISTAS

P. AGUIRRE LASA, ESTANISLADO. Definidor de Beasain. Capellán de un hospital de sangre. Encarcelado en Duenas (Palencia). Condenado a 6 años.
P. AMONDARAIN LAZGOITIA, BERNARDO. Capellán del Ejercito Vasco. Encarcelado y procesado.
P. APOITA IBAIBARRIAGA, BENITO. Capellán del E.V. Encarcelado y procesado.
P. ARGAIZ, RAIMUNDO. Desterrado en Francia.
P. AURTENECHÉ, DIONISIO. Desterrado.
P. DAÑOBEITIA, CLEMENTE. De 72 años. Desterrado en Francia.
P. BUTRON. Prisionero en el Campo de concentracdn de San Pedro de Cardeña.
P. DOROTEO. Encarcelado.
P. CARABEITIA ARRICA, FLORENTINO. Encarcelado, procesado y destinado al Campo de concentracdn de Miranda.
P. GARBIETA, LEON. Capellán del Ejercito Vasco. Prisionero en un Campo de concentracdn.
P. GERRICAGOITIA, HONORIO. Desterrado.
P. GONDRA, FRANCISCO. Capellán del Ejercito Vasco. Encarcelado. Posterior a un campo.

- P. IBARGUREN, SEVERIANO. Desterrado en Francia.
- P. JAYO URIONABARRENECHEA, JESUS. Capellán del Ejercito Vasco. Encarcelado y procesado.
- P. LEGARRETA, CIRILO. Capellán del E.V. Desterrado en Francia.
- P. ORMAECHE LEQUERICA, RAMON. Capellán del E.V. Encarcelado y procesado y destinado al Campo de concentraci3n de San Pedro Cardeña.
- P. OTEGUI ECHEBERRIA, ANTONIO. Capellán del E.V. Encarcelado, procesado y destinado a Cardeña.
- P. NAGORE SAN ESTEBAN. Capellán del Ejercito Vasco. Encarcelado y procesado.
- P. PANTALEON GALDEANO. Provincial. Desterrado y destituido.
- P. SAN MARTIN, EMILIANO. Desterrado en Francia.

BENEDICTINOS

- P. EMILIANO. Del Colegio de Lazcano.
- P. BERNARDO. Del Colegio de Lazcano.
- P. VEREMUNDO. Del Colegio de Lazcano.

8. MANUEL DE IRUXO SINISMENAREN AITORLE

Juan Paulo II'garrena den Gure Aita Santuak, aurtengo Udaberri onetan, ogei kristau, gizarte onendako sinismenaren aitorle bezala izendatu ditu, ludi osorako.

Gure ezagunen artean nor bereixten dugu sinismenaren aitorle bezala? Bai, ortxen sartu ditu, sartu du guretako bat, Manuel de Irujo jauna. Bereixtasun ori egin du gure Aita Santuak Juan Paulo II'garrenak. Izen eder orren asmatzallea "Goi-Arnasa" edo "Espiritu Santua" bere ba dugu. Azken itz ori, "Goi-Arnasaren". Erraten zaiguna auxe da=Gure Irujo'tar On Manuel gu danontzat eta geiago etortzeko diran guztientzat, egitazko sinismenaren aitorle dala, ta ez bakarrik eredu. Berria ez da makala. Eredutza au ez da bakarrik bere alde laguntza eskeitzen dutenak, baizik politikako alderdi guztientzako, bai eskubitarrentzat, bai eskerkoentzat. Galanta da berri au. Zergatik ori?

Gure edestian, Manuel de Irujo geldituko da oso gizon aundi bat bezela: Errepublikako garai illun artan Zuzentasunaren edo Justiziako Ministroa izendatu zuten. Bera Madrid'ko gobernoa egin zan denbora orretan ez zuen izenpetu izkillatzeko agiririk. Bere aldetik aipamenik eman ez, ez zuen ill gizasemerik. Ministroaren ingurua, ezker ez eskubi, millaka gizon fusillatzen zituztela, Ministroa ez zuen bat bakarrik iltzeko izenpetu. Gure ministroak ez zituen bere eskuak zikindu, garbi garbiak euki zituen baizik.

Errepublikako jaurlaritzan zegoela, egunero meza entzutera joaten zan lana asi aurretik. Orrelakua genuen gizon au, oraindik ez ezaguna ludiko gizon geienentzat. Nundik nola ezagutu ote zuen gure Aita Santuak? Ziur asko bi laguntzalleen bidez Kardinal Etxegaraik ezagutuko zuen. Izan leike Cardinal Sukiak ere bai

On Manuel Kristaua ta gizona zan...

Latxaga

9. GERRA GARAIAN 20 URTEKO IDAZLE GAZTEAK

EIZMENDI'TAR IÑAKI — "BASARRI"

Bertsolari, izlari eta berriemalle. Errexil'en jayo zan, 1913'ngo Azilla'k "Granada" baserrian. Zarautz'a joan zan bizitzera eta bertan il zan.

1935'ngo. Ilbeltza'k 20'an, Donosti'n antolatu zan "Lenengo Bertsolari-egunean" lenengo saria irabazi zun. Urrengo urtean, 1936'ngo Ilbeltza'k 19'an "Bigarren Bertsolari-egunean" bertsolariari gaya azaltzea egotzi zioten.

Guda bukatu ta andik urte batzuetara, erriz erri abestu zun, Uztapide'rekin geyenatan.

Bere bizian zear, zenbat millaka bertso atera ote dira bere abotik! Gure Errian bere bertso ta abestiak entzun gabeko txokorik ez dala esan diteke; ezta bera entzun ez dun euskaldunik ere.

Askotan eta ia eten gabe, "Bertsolari Txapelketak" irabazi zitun, 1962'ngo. Lota-zilla'k 30'ean. Uztapide'ri utzi zion txapela, "Agur-bertsoan" berak adierazi zunez: *Nere lagun maitienari eman bai diot txapela*. Andik aurrera etzun orrelako txapelketetan esku artu.

1970'gn. Urterik aurrera, bakandu egin ziran bere bertso saioak. Uztapide bere adiskidea ere mututu egin zan. Izen berriak sortu ziran bertsolaritzan.

Gaztetan errezegoa izaten da erriz erri ibiltzea, urteak joan ala zallagoa egiten da, jakiña!

Guda ondorengo urteetan, idatzitako bertso eta olerkiak berakada aundia izan zuten. Basarri izan zan bereizkuntza, eta gelditu gabe, gai ezberdiñetan idatzi zun eta Bertso paperetan ez ezik, euzkal aldizkarietan ere argitaratu zitun.

Lan au guzia bilduta, lau idazti argitaratu dira: *Atano III- (1949), Basarriren bertso-sorta - (1950), kantari nator - (1960), Laugarren txinpartak - (1966)*.

La Voz de España egunkarian, "Atalaya montahera" atala idatzi zun, euzkeraz eta gasteleraz, bertan, euzkal kirolak, euzkal idaztiak aztertu, edesti zarrak, kondaira ea. erabiltzen zitun.

Euzkal idazle eta izparlari ere izan zan eta aldizkari askotan idatzi zun. Ontan ere gai asko erabili zitun, izkuntza apain, garbi eta egoki erabilliaz. Olerkari izatez gañera, itz lauz idazten ere gure garaiko onenetakotzat jo diteke.

Izlari ere izan zan, irratiz batez ere. Bere abotsari lotuta millaka entzule izanaz. Basarri etzan beraz, bertsolari utsa, eta bere ekintza guziak aztertuta, argi ageri da euzkararentzat, gizon aundienetakoia izan zala.

"Nor bait" izan danari, zaartuta, omenaldiak irixten zaizkio, batzuetan beintzat eta auxe gertatu zitzaion Basarri'ri. Lendik ere bazitun geyago jasoak, 1950 aldera, adibidez, Iparraldean iru urte jarraian garaille izan zanean. Gero Euskal Erri'ko bigarren txapela jantzi zunean ere beste bat egin zioten.

Berak poz aundiz artu zun ordea, 1973'gñean. Donosti'n egin ziotena. Urtero nor bait omentzeko erabakia artu zuten bertsolarien eta Donosti'ko CAT.ren artean. Uztapide, Xalbador, Mattin eta Lasarte'ren ondotik iritxi zitzaion txanda Basarri'ri.

Sebasten Donea egunez Astoria bertsokidez eta bertsozalez betea zan. Bertso onen bidez eman zitun eskerrak:

*Anai arre bok zer portamena
Izan dezuten nerekin
Ainbeste maite ninduzutenik
Gaur arteraño ez nekin.
Gure Donosti paregabea
Egi azko euskal jardin
Usaintsu dago, bada denetik
Lirio, arros, krabelin
Ai! Giro oni eutsi zaiogun
Ta ez dezala aldegin,
Gaixorik dagon gure izkuntza
Lenbailen sendatu dedin.
Ez dakit nola eskerrak eman
Ez dakit nola itzegin,
Nik gauza gutxi merezi nuen
Eta zuek asko egin.*

Zarautz'en, 1985'gn urtean beste omenaldi bat eskeiñi zion erriak. Orduan, Torre Luzea deritzan "parkean", bere irudia kokatu zuten. An daude ordutik, Basarri, bertsolari aundia eta Lizardi, olerkari miresgarria.

Bizi luzea izan ondoren Zarautz'en iI zan, 1999'ngo. Azilla'k 4'ean.

(A UÑAMENDI" Jakintziztegitik jaso)

**GARATE TA UNANUE'TAR JOSE ANTONIO O.F.M.
"JOSE URKIOLA", "JOXATE"**

Azkoiti'n jayo zan, 1914'ngo. Ilbelta'k 16'an. Pantzizkotarra.

Arantzazu'n egin zitun ikasketak.

"Anaitasuna" eta "Arantzazu'ko A.M. Egutegian lankide izan zan.

ZUMALABE TA MENDIBURU'TAR JUAN AGUSTIN

Donosti'n jayo zan, 1914'ngo. Jorrailla'k 28'an.

1934'an "Cases Carb6 – Bartzelonara'ko, oleerkiak euzkeratu zitun.

1935'an "LIBRO DE ORO"n argitartzeko, "JOKU TA KIROLAK" idatzi zun.

1935'ean Donosti'ko "Academia Estornés"en irakasle izan zan.

Bernardo Estornés Lasa' erderaz egindako "Sabin Euskalduna" euzkeratu zun, eta baita J. Verne'ren "La vuelta al mundo en ochenta dias" ere. Itzulketa au, "Euzko Jakintzak idazkolan zitun paper artean galdu zan.

Donibane Lohitsune'n "Euzko-Jakintza"ko lendakari izan zan.

Donosti'n "Academia de Estudios Comerciales" sortu zun.

PEÑA TA ALBIZU'TAR XABIER

"GEA", "ITURRIZA"

Tolosa'n jayo zan, 1914'ngo. Ekainilla'k 30'ean. Irakasle ikasketak, Iruña'ko "Maixu-Ikastetxean" egin zitun eta Lovaina'n (Beljika) Gizarte-iztia. (sociologia).

Euskaltzaindi'ko urgazle izan zan. "Ene *Potxolo*" antzerkitxoaren egille.

1958'an, euzkera irakasteko "Euskal *irakasbide laburra*" argitaratu zun, Bilbao'n.

1969'an, `Aberre *alaiak*" izenez, aurrentzako ipuiak egin zitun. "El Dia", "Euzkadi", "Karmel", eta "Izaskun" en lankide.

Urte asko egin zitun Bilbao'n euzkal irakaskintzan.

ZUBIKARAI TA BEDILAUNETA'TAR AUGUSTIN

"ARTETA", "ONDARZUBI", "AMESTI", "Z.TAR A."

Ondarroa'n jayo zan, 1914'ngo. Azilla'k 3'an. Gizaizti (Humanidades) ikasketak Saturraran eta Gazteizen burutu zitun.

Euskerazaintza'ren sortzalleetakoa.

"Euzkadi", "Argia", "Eguna", "Karmel", "Zeruko Argia", "Egan", "Boga boga", "Redencidn", "Euskera"n... arretaz eta sarri idatzi zun.

Egille ugaria. Ona bere lan batzuen zerrenda:

Antzekiak. – `Aberriagazbizi", "*KirriXkak*", *Aingirakumale*; "*Umetako kezkek*"; (*aurrentzat*). "*Illobaren indarra*" (1950'ean, Biarritz'en saritua), "*Seaska inguruan*", (1956'an, Donosti'ko Eguberrietako leiaketan, 2 gn. Saria) "*Jaunaren bideetan*", "*Mariñelak*", (*J.M. Altuna'ren eresia*) "*Kresaletan*" (G. Solabarrieta'ren eresia) "*Zurrurutun*", (Santa Klara egunean, Atunetara, Bost iruko), "*Loyolako semea*", *naiz kapitan piloto*", "*alaba*", (T. Alzaga saria, 1967), "*Bizi garratza*", "*Lurrunpean*"(1968'an Gipuzkoa saria) "Errekonduan"(1969'an Gipuzkoa saria), "Mendu *zaharrak*"(1969'an T. Alzaga saria)

"*Pirietako madalenak*"*elertia*. (1965'ean "Gipuzkoa" saria jaso zun).

"*Gogorra gertatu da zuen errian*", ipuia. (Donosti'ko C.A.T.'ek saritua). "*Gantze-ruak izan dira*", (Donosti'ko C.A. y T'k saritua) "*A monatxo zaharrak eta urtxakurrak*" (1964'ean Ondarroa'n saritua).

OLERKIAK: "Ubasatik *kantuz*" (1967'an, Sangotza'ko -Lore-jayetan" bigarren saria). "Naparroa'ko *bideetan*"(1968'an, Sangotza'ko "Lore-jayetan" lenengo saria). "*Koroiko pitxiak*"(Zornotza'ko "Lore-jayetan" bigarren saria).

Emen azaltzen diran baño askoz lan geyago ditu, eta beti euzkeraren alde egin du lana, kementsu, argi ageri danez. Bizkayera ondo landu eta bere alde jo ta ke lan egiñaz.

Ondarru'n, bere errian bizi da, Baña azken aldi ontan, (1999'gn. urteko azken aldean ari naiz) oso gaxorik dago.

1915'GN. URTEAN JAYOTAKO EUZKAL IDAZLEAK

GORRITI TA GOENAGA'TAR ANGEL AITA (J.L.)

Zegama'n jayo zan, 1915'ngo. Epaila'k Pean. Filosofia eta Urtzizti'an (Teologia) Lizentziduna. Tournai, Marneffe (Beljika) eta Oña'n (Burgos) egin zitun ikasketak. Filosofia eta "Ele-eder" Lizentzi-malla'n, Sari Berezia jaso zun, Bartzelona'n.

1959'an "*Breve exposición sobre la figura del P. Olabide, S.J.*" itzaldia idatzi eta Gazteiz'en Euskaltzindia'ren batzarrean, euzkeraz irakurria zuten, Aita Olabide'ren omenez.

Schuchard'en Basckich and Romanisch, "B.R.S.V.A.P.", gaztelerara itzuli zun.

1962'an, Ernest Hemingway'en "*The old man an the sea*" euzkeratu zun, "*Agurea eta itxasoa*" izen-buruz. Zarautz'ko "Kulixka sorta"n argitaratu zuten, 1960'an.

1967'an, Bartzelonako Ikastetxe Nagusia'n azaldu zun "maixu-lanak" (tesis doctoral) "Sari berezia" jaso zun.

Gipuzkoa'n, Goi-Ikastetxe'ko irakaslea eta Euskaltzaindi'ko urgazle.

1973'an iI zan.

ALBISU TA AYERDI'TAR ANASTASIO

"SUSTAITZ"

1915'ngo. Epaila'k 27'an jayo zan, Lazkano'n. Eliz ikasketak Gazteiz'en burutu zitun. "Karmel", "Egan", "Zeruko Argia"n, e.a idatzi zun.

Antzerki auek idatzi zitun:

1954'gn. urtean, "Sortzetik *Garbia*".

1956'an.– "*Mesederik aundierna*". Arantzazu'ko Antzekian, bigarren saria jaso zun.– "*Ogi ta ardo, Eduardo*"– Zeruko Argia'n.

1958'an.– "*Ni ez neskazar*"– "*Karmeren*".

1959'an.– "Trabenan" eta "*Egan'en*"; "*On egitean dago zorientasuna*".

1959-60'an.– "Garoa".

1961-62'an.– "Pernando *Amezketarra*".

Argitaratu gabeko bi antzerki eta elerti bat ba omen dira.

LARZABAL'DAR PIERRE

"KOSATATARRA", "ALDAIKO", "HARITZGAIN", E.A.

Azkain'en (Laburdi) jayo zan, 1915'ngo. Loraila'k 7'an. Haparren', Ustaritz eta Bayona'n egin zitun Eleiz-ikasketak.

Munduko azken gudan esku artu zun.

Sokoa'ko (Lab.) erretore izan zan. Euskaltzaindia'ko kide; "Euskalduna", "Gure Herria", "Herria", "Otoizlari", "Enbata", "Aintzina"n, e.a. idatzi zun.

Antzerkigille ere izan genun. Ia eun antzerki idatzi zitun, oietako asko luzeak. Batzuek argitaratuak izan dira baña beste batzuek ez dira agertu.

Ezagunen diran izen-buruen zerrenda eskeiñiko degu:

Bayona'ko "Gure Herria"n, "Etxahun"; 1962'an, Bordaxuri; "Hiru ziren", "Herriko bozak edo nor alkate", "Senperen gertatua".

1964'ean. "Hila esposatu".

1965'ean. "Portu xoko"; "Basabeltz"; "Urriki latza"; "Berterretxe", "Mugaari tiro"; "Mila espos", "Paper mende"; "Nork hil du Oyanalde?"; "Sarako lorea", "Lehen eta orai". (Bost auek Tolosa'ko "Auspoa"n argitaratu ziran).

Atal batekoak ere ugari idatzi zitun:

"Okilomendi Jaun mera", (Egan 1952), "Xirrixti mirrixti", "Amerikanoaren ilhobak"; "Merkatutik merkaturat", e.a.

Enparantzetan antzetzekoak ere sortu zitun:

"Bihotz bero", "Tuta jotze"; "Kotrabandixtarn alaba"; e.a.

"Infernuko dirua" antzerkiak, 1966'an "Agora"ra aurkeztu eta lenengo saria jaso zun

Kondaira batzuek ere idatzi zitun:

Urdea hil dugu; 1964'ganean. "Gue Herria"n, eta "*Mugako apez*"; 1968'an "Herria"n argitaratuak. "*Pierre Loti eta gu*"; "*Gure Herria*"n.

Irrati eta "*Orreaga*" Pastoralerako laburki (guidn) batzuek ere idatzi zitun. 1964'an Bayona'n.

Pantzeraz, argitaratu gabeko bi lan ere ba omen ditu:

"Souvenirs de guerre"; 1939/40 eta "*Vie de J. Bte. Mendibouru*".

1965'ganean. Donosti'ko "Fiestas Euskaras" zirala ta "Gure *Pastoral*" izeneko itzaldia eman zun. 1965'ean "Egan"en argitaratua.

GOYHENETCHE'TAR EUGENE

Ustaritz'en (Lab.) jayo zan, 1915'ngo. Ekainilla'k 15'ean. "Ele-eder (Letras) Agiripillo (Archivos) eta "Paleografia"n Lizentziduna.

Paris'ko "Ecole de Chartes-Sorbonne"n egin zitun ikasketak.

Euzkera eta Izkuntz ikasketa bultzagille, "Gure Herria", "Bulletin de la Soci t de Sciences", "Letres et Arts de Bayonne", "Bulletin de Muse Basque", "Bulletin de la Soci t de Borda-ene", eta "Herria"n lankide.

1961'en, Bayona'an "Notre terre basque", "Notions de Gographie", "Histoire et Cultur populaire" argitaratu zitun.

IZETA ETA ELIZALDE'TAR MARIANO "M.1."

Elizondo'n jayo zan, Mutilenea etxean, 1915'ngo. Uztalla'k 14'an. Ikasketak Elizondo'n egin zitun.

1957'an "Zeruko-Argia"ko lankide. 1960'tik aurrera Bayonako "Herria" eta "Arantzazu"n.

Zarautz'ko "Itxaropena"n, "Dirua galgarri" izeneko ertzain-eleberria argitaratu zuten, 1962'an.

Euskaltzaindia'ko lagutzalle. Napar izkelkia Iztegiaren egillea.

Elizondo'n bizi da.

MITXELENA TA ELISSALT'DAR LUIS

Errenderi'n jayo zan, 1915'ngo. Dagonilla'k 20'an. Ele-eder eta filosofia ikasketak Ele-jakintza (filologia) atalean, Madrid'ko Ikastetxe Nagusia'n.

Euskaltzaindiako elezain. "Egan" aldizkari eta "Seminario de Filosofía J.U."n Onu Batzordeko.

1953'an "Apellidos vascos" idaztia egin eta 1955'ean bigarren argitalpena azaldu zan. 1958'an "*Historia de la literatura vasca*" eta "*Hist. Gral. De las literaturas hispánicas*" argitaratu zitun Batzelona'n eta gero, 1960'an, Madrid'ko "Ediciones Minotauro"n.

1961'ean, Donosti'n, Fonética Histórica Vasca", bere lan garratzitsuena, argitaratu zan.

"Egan" aldizkarian, elerti eta zine iritzi-emalle, eta "Adiskide Berri" izenordez, idazle eta erlariakin elkar-izketak izan zitun, 1950-1960. "Egan", "Bol. Amigos del País", "Euskera".

"Emerita" (Madrid), "Pirineos" (Zaragoza), "Archivum" (Oviedo), "Bull. De la Soc. Lingejistique" (Paris), "Word" (Nueva York), "Via Domitia" (Toulouse)...

Euzkeraz eta gazteleraz, euzkal gaiari buruzko itzaldi asko eman zitun.

Euskaltzaindiak, Azkue'ren "Euskera-española-Pantzer" iztegia egunean jarzteko lana eman zion.

ALONSO TA ARII 10'TAR SABINO

Elorrio'n jayo zan, 1915'ngo. Urrilla'k 6'an. "Anaitasuna", "Zeruko Argia" eta "Argiñeta" aldizkarieta lankide izan zan.

1956'an "Txomin'en nekaldiak" idaztiaren egillea da Eta, argitaratu gabe dan, iru ataleko, "Errugabea" izen-burua dun antzerkia.

OSPITAL'DAR ANDRÉ

Aldudes'en (Be-Naparroa) jayo zan, 1915'ngo. Azilla'k 23'an. "Heria" astekariaren zuzendaria.

1956-57'an, "Gure Herria"n, "Euskaltzaleen Biltzarra"ri buruz idatzi zun.

SALABERRIA'TAR SEBASTIAN

Oyartzun'en jayo zan, 1915'ngo. Lotazilla'k 26'an. Gudan zauritua.

"Bertso Paperak" ugari idatzi zitun.

"Auspoa"n "Neronek tirako nizkin" elertia argitaratu zuten 1964'an, "Agora"k eraturako leyaketan lenego saria jasoaz.

URRETA ETA ZULAIKA'TAR MIREN ARANTZAZU

Donosti'n jayo zan, 1915'gnean. Madrid'ko "Escuela Central de Idiomas"en, inglesa eta Pantzera ikasi zitun.

"Zeruko Argia" eta "Egan"en lankide.

1960'an, José Luis Muyoyerro'ren idatz-lana euzkeratu zun, "Lartaun Eguzki-semea", izenez.

1967'an aitaturako idazle beraren, "Illargian ere euskeraz", elebitan argitaratu zun.

ERRAMUZPE'TAR SIMON

1915'gnean. Banka'n, (Aldudes, Be-Naparroa) jayoa, pedro edo Peyo bertso-lariaren semea.

1933'an, apaizgai, 18 urte oxta oxta zitula, "Euskalduna" astekariak eraturako leyaketan, lenengo eta laugarren sariak irabazi zitun.

1916'GN. URTEAN JAYO ZIRAN EUZKAL IDAZLEAK

MARTIN UGARTE AZURMENDI "UGAZ"

1916'ngo. Otsailla'k 16'an, Legazpi'n jayo zan. J. San Martin'ek "Escritores Euskéricos" idaztarian dionenez, argitaratu gabeko 300 olerki ditun idaztaria eta "On egiñaren obaria" izeneko elertia ditu egiñak.

"Argia", "El Bidasoa", "Zeruko Argia" aldizkarietan, e.a. idatzi zun.

BARANDIARAN ETA BALANZATEGI'TAR SALVADOR

"ARANARGI", "BERTZE", "AITZARTE"

Idazle ta ereslaria. Oñaten, jayo zan, 1916'ngo. Epailla'k 3'an. Durango'n egin zitun "Batxillerato" ikasketak. Gero, Torunai'n (Belgika) Giza-ikasketak, Marneff'en (Beljika) "Filosofia" eta Oña'n (Burgos) "Urtziztia" (Teologia). Donosti'ko "Santo Tomás" Ikastexea Nagusi'ko irakasle. "Egan", "Bol. A.P.", "Euzko Gogoa", "Principe de Viana", "Journal of the IFMO" aldizkarietan zenbait euzko idazlan argitaratua. Euzkal dantzari buruzko itzaldiak, Stuttgart (Alemani) eta Paris'en.

1955'ean, Biarritz-Iruña'n ospatutako Batzarrean kide. Euskaltzaindiako urgazle.
1955'ean ILIADA euzkeratu zun, "ILIASENA" izen buruz. "AUÑAMENDI" bildu-
man, Euskalerrri'ko dantzai buruzko iru ale edo atalen (tomo) egillea.

MARIA MAORTUA GARITAZELAIA
"ABERRI LORE", "ALDAKAITZ"

Zaldibar'en jayo zan, 1916'ngo. Loraila'n. "Euzkadi", "Euzko", "Ekin" eta "Kar-
mel"en idatzi zun.

ESTONBA TA ARRUABARRENA'TAR JOSE MANUEL
"ZOLOZARRETA", "LUBERRI"

Euzkal idazlea Irun'en jayo zan, 1916'ngo. Loraila'k 29'an. Gazteiz'ko apaizte-
gian egin zitun Eliz-ikasketak. Gazteiz'ko "Kardaberatz" aldizkariako euzkal idazlea.

1941'ean Gazteiz'en, apaiz egin zan. Bergara'ko Apaiztegia'n, irakasle (1941-
1944) gero Elejabeitia Gaztelua'n, (1944-53) eta Derio'n (1953-56). Bi azkenekotan
euzkal irakaslea Derio'n idatzi zun "Izartxo" eleberria.

1956'an "Los Rios" era misiolari joan zan.

1959'an, Zarautz'en argitaratu zuten aitaturako "Izartxo" eleberria (Bigarren
gizaldiko ele zarra).

Argitaratu gabeko bi eleberri ditu. "Urgoiti'ko mutillak"...

OÑATIBIA AUDELA'TAR MANUEL
"JAKIN-ZALE" "ZAKAR"

Oyartzun'en jayo zan, 1916'ngo. Garagarrilla'k 30'ean. Albaiterua. Zaragoza'ko
Ikastetxe Nagusia'n egin zitun ikasketak. Zarautz'en bizi izan zan eta an eragon
(ejercer) zun albaiterotza.

1955'gnean. "San Francisco de Asis" saria jaso zun Contribución al estudio de
la cistitis hemorrágica o hematuria de los bóvidos" lanarengatik. 1959'an "Catecis-
mo del ganadero" idaztiagatin "Caja de Ahorros Vizcaina" saria eman zioten.
1960'an argitaratu zan lan au.

Juan Maria Galarraga eta José Maria Aranzadi'rekin "Zabalegi" ikastola erasi
(fundar) zun.

Euzkal Irratia'ren zuzpertzallea. 25 urtetan Euzkal Irratsaioen "teknika" ataleko
arduradun izan zan.

"Euskerazaintza" "Erri Akademiaren sortzalleetakoa. Yon, anaiarekin "Edili Agi-
taletxea" eta "Usandizaga Eresmintz Bazkuna" sortu situn. Iñaki bere anaia eta Luis
Mendieta'kin, "Saski Naski" aldizkariaren sortzalle ere izan zan. "El Dia", "Goiz
Argi", "Zeruko Argia" eta "Euskerazaintza" aldizkarietan lankide, eta baita "La Voz
de Navarra" izparringian ere. "El matrimonio es así" idaztiaren egillea.

"Euskaltzaindia" k, Bergara'n egin zun Batzarrea'n, Batuaaren aurrean, Erri Euzkeraren alde azaldu zan.

Zaragoza'ko "Eusko ikasleak" eraturako txistu eta dantza ikaskizunetan, bere anai Yon, Joxe eta Dionixio'kin esku artu zun.

Sei illabetez, "Euskadi Group"en, Yon, bere anaiarekin, txistiulari, abeslari eta dantzari izan zan. Canadá, Estados Unidos, eta Cuba'n zear ibilli ziran.

Donosti'n, "Oñatibia'tar Yon Ikastetxea" sortzalle.

"Luistarrak" Bazkuna'ko lendakari zala, "Garbi Alai" Elkartea eraiki zun, txirrindularitza, pelota eta futbol zaillak zitula.

Gipuzkoa'n zear "Poxpoliñak" taldeak sortzen, Maritxu Barriola'rekin jardun zan.

"Euskal Sena" ikuskizuna eraikitzen ere lankide. Ikuskizun ontan, erri abesti eta dantzaz gañera Yon, bere aniak sortutako batzuek ere azaltzen ziran, "Arrantzaleen poema" tartean zala.

Langille neka-eziña; emen azaldu ez diran lan asko egin zitun. 80 urte zitula il zan Zarautz'en, eta azkenerarte lanean aritu zan gelditu gabe.

BIZKARRONDO TA LOIDI'TAR JOSE ANTONIO

Errenderi'n (Orereta) jayo zan, 1916'ngo. Dagonilla'k 22'an. "Farmazia"n Lizen-tzidun; ikus-jakintza eta ots-jakintzan ageriduna. "Academiak" eraturako leiaketan, "Amabost egun Urgain'en" eleberriak "Mención honorífica" jaso zun.

1955'ean. Argitaratu zuten, Zarautz'en, aitaturako "Amabost egun Urgain'en" izeneko eleberria. Catalanera itzulia izan da "Quince dias en Urgain" izen-buruz.

1957'an "Egan", "El Bidasoa", "Olerti", "Oarso"... aldizkaritan idatzi zun, eta Salvador Spriu'ren olerkiak euzkeratu.

MATXAIN'DAR MANUEL

Donosti'ko Ayete auzoan jayo zan, 1916'ngo. Urrilla'k 13'an.

"Zeruko Argian idatzi zitun bere olerkiak.

"Xenpelar", "bertso paperak" izeneko leyaketan, sarritan izan da saritua.

1969'an, "Uste Gabean" eleberria idatzi zun, Tolosan.

1917'GN. URTEAN JAYO ZIRAN EUZKAL IDAZLEAK

AZPIROZ ETA ZABALETA'TAR JOSE MARIA

Leitza'n jayo zan, 1917'ngo. Otsailla'k 2'an.

Eliz Ikasketak, Iruña'ko Apaiztegia'n.

Euskaltzaindiako urgazle.

"Luzaide" eta "Euskera" agerkarietan euzkal idazle izan zan.

ARTEAGA'TAR LORENZO ANAYA

Mañari'n jayo zan, 1917'ngo. Lorailla'k 16'an. Larrea'ko (Amorebieta) Kalmeldarretan sartu ta ikasketak Gazteiz'en egin zitun.

1940'an, Alwaye'ko (India) Karmeldarren Apaiz-gaitegian apaiz egin eta amabi urtez bertan bizi izan zan.

1949'an Arequipa'n (Peru) Lekaidetxe'ko buru. Ameriketatik "Karmel" aldizkariko lankide.

1954'an "M.E.O.E."n bere olerki batzuek argitaratu ziran.

Bilbao'n, Emiliano Ibargutxi eta Karmeldar Emiliano Aita'ren eresi eta olerkiz egindako "Meza deuna erriarentzat" argitaratu zuten, 1957'an.

Arzeluz'tar Amale

10. IZKILLATUAK NOLA IZAN DIRAN OSPATUAK EUSKALERRIAN

Euskal Abertzaleak, Erriaren gertakizunak nekaldi ta poztasunean, griñaz edo sentipen guztiaz bizitzen doguz: baiña zelan edo nola argitzen doguz minpoztasun oiek, Euskalerrian bizi gaitzean biotzez edo maitasun guztiaz?

Gaur egun, izterbegi eta estabaida asko daukaz Euskalerriak, bere sendian zaletu edo griñatu daitezcan Euskal-izaerak, benetako Euskalerrri-bat izateko.

Ez!, gai ori endakeri-lez begituta, JAINKO'ri begira baizik! Gai ontan ez dagola-ko ezer ondo eginda antolamendu barik.

Egitamua'ren aurkezpen-au, ez da Euskalerrriarena bakarrik, Ludi onen bizitzak daukazan Erri-guztiena baiño. Eta zergaitik ori? Bizitzan jaiotako berezitasunak, alan beartzen gaitulako.

Gaur egun, iñoz baiño geiago, Errien arteko aditu'en bearra daukagu ulertu gaitzean, bakez bizitzeko; eta alan izan bear leuke, JAINKOAREN agindua beteteko.

Ori, giza-bizi ontan, Ardura ta Lotsagizun aundiak tartekatu ezgero lortzen da, JAINKOAREN legeak beartzen gaitun lez. Orregaitik beti! "Ludi onen berezitasunak erakusten dauan-lef.

Baiña zori-txarrez, joan dan mende-erdian (joan ete-da?), abertzaletasunezko norkerian, JAINKOAREN agindua dala ezanaz, menperatasunezko oitura batera desbideratzen asi diranak, gai-ontan sasi-jainkoak izan gura dabenak, Ludi onen berezitasunezko antolamendua naazpilduz.

Orrek eta orren alegiñak aundiak diran lez, xautzailetasunezko bizi zikin batera bideratu egiten gaitu; eta okerreko bide dan lez, ez-jakintzako bidebaten sartu egiten gaitu, berezitasuna edo bardiña dan "EGIA" menperatuz... batzuk baiño bakarrik ez, Gai-onen bitsean bizitzeko, guztiz moskortuta sasijainko lez.

Orregaitik, xautzailetasun orrek daukan indarraz, gure Erria, ez-jakintzako bide-tik askatuta dago? Gaur ikusten dogu-lez, menperatuta gaude, "Argi! Ikusten dala-ko gure banaketa eta aitu-eziña".

Orren arazo aundiena ez-jakintza da, eta orregaitik jakin bear dogu, gizartean nekez edo ezinezkoa dala EGIAren aurka jokatzea. Erreza bai! Menperatuta bizi izan-gura ezkerro: gezurra, atzemana itza-jana, iruzurra, elburubako gogamenak errezak diralako; gauza oiek inperialistenak diralako. Ez dira Abertzaleak, EZ!, auek izatasunezko NORTASUNAREN aurka jokatzcan dabelako; eta JAINKOAREN

BIZI-AU: "BETI-BERRI BERBIZTASUNA'ren NORTASUNA'renak diralako!! Gure ELBURU nagusia ABERRIA DA. Orregaitik "EGIZ!!" jokatu bear dogu! Arrazoizko bizi-bidetik ez-jakintzako indarrak baztertuz.

Ori gura dabe eurak, eta lefo-zintzoen antzera, .euren jokoa egiten dogu, Abertzaletasunezko bidea alboratuta, nai Abertzaleen zentzuan jokatu naian; eta ori, "EZ DA EGIZKO BIDEA".

Orduan, itauna'ren argitasuna lortzeko: "Euskal Idazle-izkillatuak, bai il-ziran guztiak, nola izan dira ospatuak Euskalerrian?

Gutziz-ondo ez beintzat. 1940'ezkerotzik Euskaldun jaio ziranak, bai gure Errira etorri diran artean ere, gutxi baiño ez dakielako orduko gertaerakaz Euskalerrria bizi daiten, Erriaren ots-surrumurrua'n baiño besterik-ez. Eurakaz Euskalerrriak daukan zor aundiaz.

Munduko gizakian eta berezitasunezko erri guztietan, bai elkargo'ko Laterrietan ere, argibide zeatzak ta garbiak izan bear dira giza'ri emon bear jakozanak bakean bizitzeko. Nire sinismenean beintzat, ez dagolako emakume/gizonik, egia zer dan jakin ezkerro, guzurraikin jokutzen dauanik, edo oso gutxi baiño beintzat.

Orregaitik uste-dot: gure Erriaren gaur eguneko menperatasunaren baldintzak eta len ekarri ebazan gure emakume/gizon Abertzaleetan nekagirosa izkillatuak izan zirelako eta espetxeetan gosez bai tirabirakatuak izan ziralako, gazteen artean ain gutxi jakiteko eta gutxiago gure errira etorri diran'en artean; esan gura dabela: Alegiñak, ez dirala izan bear zirenak, emaitzak, ainbesteko neurri gutxian azaltzeko.

Badakit, Espaina laterriak ainbeste milla-milloikada ordaintzen dauala, jakintsu elkarte bat jarraian zainduz, Euskalerrriko gazteak ez daitezcan euren Euskal-nortasunezko gorputz zendo baten ezarri, daukazan indar eta beso luzeakaz istripu eta arazoak gazte-gizartean jarraian sortuz, bai-ere Eleiza-katolikuaren laguntzarekin, ez daiten ezeren gabetasunik egon gure EUSKALERRIA menperatzeko.

Guzti-orrek, ez dauka zer ikusirik gure EUSKAL-NORTASUNA sendotzeko eta gure Errira etorri direnak jakin-arazian kokatzea, gure egin-bearra dalako; eta or! Agertzen dalako gure lan-eskas ori, bai nazpilduta geienetan, arro ta xautzailetasunezko bizi-era baten jokatzegaitik.

Olazar'tar Martin jakintsuarekin solaseko alkar-izketan, auxe argitu genun gutxi gora-beran: leenengo, gudu ostein ezin izan zalako, egon zan egoera larriarekin. Eta bigarren, 1978'tik aurrerantza, ez garelako eurekin gogoratu!

Dana-dala, 1950'eko urtetik aurrerantza askatasun apur-bat agertu zan, eta or asi ziran liburuak ere argitaratzen. 1960'an omenaldi batzuk egin ziran. 1970'an Onaindia eta Olaso'tar Alberto'k egindako liburuan (Iturralde'tar Juan'ek kanpoan argitaratua) izenak ipinita kaleratu eben.

Euskerazaintzak ere, omenaldiak egin dauz, baiña izkillatuen gora-beran Lauaxeta'na bakarrik. Esan leike, lagun-arteko griñan egin zirala, gazteentzako iraitzal-di'rik (proyección) euki gabe, edo gauza gutxian beintzat.

"EUSKADI" Euskal Alderdi Jeltzalea'ren aldizkaria ikertuaz gero, auek aipatzen ditu, idatz lanaren bitartez, eurak, ezagunen bategaitik gogoratu naian eta bide batez, euren Abertzaletasunezko irudia omenduz.

Guzti-ori, ez da naiko Euskalerrriak daukan Nortasunezko egarriak asetzeko.

Euskadi aldizkarian agertzen diran idatz-lanak auek dira:

IDATZ-LANA	URTEA	ZENBAKIA
• "Araba'tar Luis"	1943'an Loraila'n 5'an IIIa	21
• "Lauaxeta"	1977'an Bagilla'ko 30'an	30
• "LUR-GORRI" El fusilamiento de Gazteiz ere aipatzen dau "Iradier" Cineman omenaldia egiten dabiltzala.	1977'an	54
• "LAUAXETA" Euskerazaleen astea	1977'an	55
• "LAUAXETA"	1978'ko Urtarrillan	60
• "LURGORRI" Recuerdo de un amigo	1978'an Epaila'ren 2'an	65
• Recordando a Marquiegui	1979'an Uztailla'ko 26'an	138
• Asi cayeron en Gazteiz "KORTABARRIA, ELGEZABAL Y ESTABILLO". Abaitua'ren izkillitasuna aipatuz.	1979'an Irailla'ren 13'an	145
• Por los fusilados y caidos en el frente del batallón "Aristimufio"	1979'an Azaro'ko 22'an	155
• "ALFREDO ESPINOSA"	1980'an Loraila'ren 29'an	182
• Urkiaga'tar Estepa'ri "LAUAXETA"	1980'an Ekainilla'ko San	183
• "LAUAXETA'ri"	1980'an Uztailla'ren 3'an	187
• AriztimuiholarJoseba "AITZOL"	1980'an Uztailla'ren 31'an	191
• "ELGEZABAL ESTEBAN'i"	1980'an Dagonilla'ren 7'an	192
• "Recordando el pasado" "AITZOL" gogoratuz	1980'an Irailla'ren 4'an	196
• "Mas sobre el dia del gudari"	1980'an Iraillaren 4'an	196
• "Teatro franquista"	1980'an Urrillaren 30'an	204
• "LURGORRI" Augustin Zubikaraik idatzita.	1981'an Otsailla'ren 12'an	219
• "ALFREDO de ESPINOSA"	1981'an Ekainilla'ren 18'an	237
• "ALFREDO de ESPINOSA" 44 urte geroago, Euskalerriko Gobernuaren omenaldia (osasun Aolkulariak eginekoa)	1981'an Ekainilla'ko 25'an	238

• "LAUAXETA" Euskadi aldizkariaren era barrian.	1984'an Abustu'ko 30'an	153
• "GALERNA eta AITXOL"	1984'an Abendu'ko 13'an	168
• "FORTUNATO AGIRRE"	1985'an Urtarrilla'ko 4'an	
• "JOXE ARIZTIMUNO-AITZOL"	1986'an Apirilla'ko 17'an	238
• "LAUAXETA"	1986'an Ekainilla'ko 12'an	246
• Lauaxeta'ri egindako zinemaren buruz	1986'an Iraila'ko 11'an	259
• "RAMON AZKUE'ri"	1986'an Iraila'ko 11'an	259
• "Recuerdo de AITZOL"	1986'an Azaro'ko 27'an	270
• "LURGORRI"	1987'an Urtarrilla'ko 29'an	279

Azkarraga eta Rodero'tar Gotzon'ek idatzitako "AZKARRGA AUNDIA", bere senidea'ren oroimenez, batu dodaz "LURGORRI" gaitik idatzitako lanak, eta badira amaikaren-bat, gaur ez ezagun diranak. Idazle izkillatuen antzera, gaur egunean ez direzanak ezagutzen gure gaztedien artean.

Euskerazaintzan uste dogu, Euskalerriko gorputzaren gertakizunak ezagutzera emon bear doguzela, gure gazteak, lotsagizun apur-bat geiagoekin arduratu daitezana Euskalerrriaren osasunerako.

A tutxa'tar Paul

11. NUN IL ZITUZTEN ABERTZALEAK

Atxilotuen artean esaten eben lez: "gaur, egurasteko eguna da".

Abertzaleak espetxetik atara, eta geienak llerri edo Lur-zainduetako orma onduan izkillatu egiten ebezan, naizta tokiak batzuetan, ardura aundirik euki ez. Fazizta aldetik batez-be, erri ez-berdiñetako guda-mutillak izaten zirenean; eurentzako ilketak gudako egoera ortan, ardura gutxikoak zirelako alde batetik, eta bestetik kontuan euki bear zeintzuk! Izaten ziran gudu-mutillaren asmoak unetxo ortan: lapurketara joaten ba-ziran, nai janari, diru edo urrearen billa, ta mauri'tar edo maoma'tarren antzera, etxeko alabaren billa joaten ziranean (queremos la "sehorita"). Zaintzearenn aurka egin ez-gero (Elgeta), bertan izaten ziralako ilketa aiek.

Nundik nora agertuko ziran, edo nortzuk emon eben baimen-ori, bizitak, gudu-mutillaren gogoetan ain ardura gutxi eukiteko? Ez da edozelako itauna eta erantzuna ber-beraren neurrikoa izan bear: "Menperatzaileak, Bereztasunaren aurka egin ebelako borroka),"euki eben indar guztiaz, ilketa auek, erriari begira ziran zigor-lez alde batetik, eta bestetik, kaizar-agintarien gogoetan, ardura aundikoa dalako "JAKINTZA" menperatuaren artean desagertzea (Or Lurgorri, epai-maiko itaunari: "Euskadi zala beren Aberria" erantzun eutsielako fusilatu eben, ain-bat Abertzaleen antzera), eurak bakarrik jakiteko menpean nola euki inguruakoak, sasi-jainko lez. Baiña zorionez "JAINKOAREN LEGE-bide-tik gizon/emakumeak Nortasunera joan bear dabe, nor-beren ardurak zaintzeko edo beteteko, eta or, non agertu bear dauan nai'ta naiez "JAKINTZAK".

Beste alde-batetik begituta, eta zori-txarrez, Eleiza ere sartzen da indar guztiaz (Euskal Gotzai, Abade, lekaide/lekaime izan ezik), Europak daukazan kaizergo eta oraindiño "aginterriak" (imperios) izan-gura direnaren alde egon zalako eta gaur ere dagoelako. Bera izan dalako, erromatarrak desagertu ziranetik, Mendebaleko kaizergoa'k finkatu edo eutsi ebazana Laterri'lez geratzeko, bestela, begitu Bera zer dau gaur Laterri-bat baiño geiago.

Gaur kaizar-zale diranak Espaina'ren antzera, ez dabe esango Euskadi, Kataluña, Galizia erri berezi eskubide guztiaz dirala JAINKOAREN LEGE'ari begira, eurak izan gura dabelako. ez eban artuko beste itxura-bat, Eleiza JAINKOAREN LEGE'ari begira egon balitz, Ludi onen ESKUBIDE OSOA, BEREZITASUNEAN DAGOELA esango ba-leuke? Nik uste dot baietz, emakume/gizon'en antzera, Erriak NORTASUN BARDIÑA DAUKOLAKO, eta or jabetasunaren askatasuna.

Guzti oneri gaiñeratu ezkeru, nola Euskalerrri ta Kataluña'ko Abertzaleak margozten ebezan arpegi gorriekin, adarrakaz eta busten luze-batekin, aberetasunaren eiza muga-gabekoa agertu zan. Ez gudu-mutilletan bakarrik, bai errigizako sendietan ere astakeri aundiak egin ziran, errian era-askoko zalatariak ziren aldetik, Fazizta, Errekete, Karlista, Palanjista, Aleman, Italiaren poz aundiaz, Abertzaletasuna desagertu naian, neurri-gabeko eriotz-baten.

Orregaitik: Nun i! zituzten Abertzaleak? "Non-Nai!".

Batzuk izkillatuak, eta Lurgorri'ren ilketan antzera, eriotzako liburuan ipinten eban lez: "IL ZAN". Euren etxeetan ilkoak, espetxeetatik atara eta bide baztarretan, espeetxetan, Urbasa'ko mendi-ertzetik jo i ta amiltegitik berai ainbeste bota zirenak, urkatukoak, garrote-vil'en ildakoak, bizirik ainbeste lurperatu egin ziranak eta abar.

Konturatu gaitezana-ba, arduraren arloan, neurri-gabeko esanak baieztu ezkeru, nolako aberetasuna agertzen dan gogoetan eta ez-jakin edo jakin-gabekoetan, izugarrizkoa!!

Gudu-militarraren gogoera negargarri auk argitzen dabezenak azko dira, baiña nik bi bakarrik aipatuko dodaz:

- a) Julian Besteiro, Dueñas'eko espetxera eroan ebenean eta Ugarte'tar Julio'rekin artu-emon aundia euki ebenean, onek itaundu eutson: Madril'en zergaitik geratu ziñen erbestera joan barik? Erantzun azkarra eta gogorra emon eutson Julian Besteirok: "Eneban sinestuko sekula jende-au, ain basati izango zenik". (Odisea en Cinco Teimpos, pga. 173 de Julio Ugarte).
- b) Eta gudalburu batek, guda-mutil gazte bateri, bala edo tiroha'ren onurantzako (aprovechamiento) erakutsien naian, atxilotutako edo zauritutakoa bertan dagoela eta izkilluarekin edo zizpolet'ekin (pistola) berari keñatuten, argibide berri-guztiak emon ostean, tirokada emon eta bertan

Ludi onetan sasi-jainkoa izan gura dauana, ludi onen betiko LEGE aundi batekin aurka kokatuko da: "JAINKOA'ren LEGEZ, beti-berri dan BEREZITASUNAREKIN".

JARRAIAN SABINO ARANA KULTUR ELKARTEAN AURKITU DOGUZAN
AGIRIAK DAKARGUZ, ESANA BAIIEZTATZEKO

Atutxa'tar *Paul*

11.1. EUZKADI FRANCO'REN MENPEAN: BIZKAIKO TA GIPUZKOAKO AGIRIAK

EUSKADI BAJO EL REGIMEN DE FRANCO

- 5 coadjutores.
- 3 capellanes.
- 1 religioso.
- 1 seminarista.

Entre las 186 personas que los franquistas dan como ejecutadas durante aquel tiempo en Guipuzcoa, unicamente figura una mujer que fue muerta –segun aquellas referencias– en el monte Ulia de San Sebastián.

En nuestra relación figuran con sus nombres, 17 mujeres asesinadas por los franquistas en dicha región. Y aparte de ellas, conocemos –entre otros– el siguiente caso ocurrido en Elgueta, cuando se estaba desarrollando la ofensiva sobre Euzkadi. Cierta dia pasaron por un caserío situado en las afueras de aquel pueblo, un grupo de moros pertenecientes al Ejército franquista que tomaba parte en las operaciones y pudieron ver en la puerta a una hija de la casa, ya muchacha. Por la noche vinieron varios de ellos pidiendo la "señorita", segúndedan. El padre se opuso resueltamente, ante cuya actitud los moros se pusieron furiosos, matándole. La madre salió entonces en defensa de la hija, y aquellos bárbaros le pegaron un tiro en la cabeza dejándola gravemente herida, por lo cual fue trasladada al Hospital de San Sebastián donde luego hubo de morir. Y abusaron de la joven, la cual en su lucha con los moros resultó con una mano amputada, como consecuencia de las heridas recibidas. Esto ocurrió en Abril de 1937. El suceso ha sido referido por una persona a quien madre e hija contaron su tragedia, días antes de que la primera expirara.

Hay muchos casos de asesinatos y fusilamientos en grupo, de los que tenemos referencia, pero sin poder concretar los nombres de las victimas. Por ejemplo, podemos citar que en Irun (aunque sus nombres no figuran en la relación que exponemos) fueron asesinados a la entrada de las tropas franquistas todos los heridos que se hallaban hospitalizados, y que, por su gravedad no fueron evacuados. También se puede afirmar que en los primeros días, en las proximidades de las Peñas de Aya, fueron copados unos cuantos milicianos iruneses que se hallaban por aquellos puestos, y tres o cuatro mujeres que se dedicaban a condimentar la comida para los mismos. Tanto unos como otros, fueron conducidos a Lesaca y allí fusilados.

Igual fin llevaron buen número de heridos gubernamentales que los franquistas hallaron a su entrada en San Sebastián.

LA REPRESION EN LOS PUEBLOS GUIPUZCOANOS

Como final, vamos a cotejar las cifras de la represión desarrollada en aquellos pueblos guipuzcoanos de los que poseemos referencias concretas:

IRULEGUI, ANTONIO. De San Sebastián. 36 años. Casado. 2 hijos. Propietario del Bar "Intza". Afiliado al P.N.V. Asesinado en dicha ciudad a la entrada de los rebeldes, sin haber sido juzgado.

ITURBE, ISIDRO. De Mondragón. 32 años. Casado. 1 hijo. Tornero mecánico. Afiliado al P.N.V. y a S.T.V. Ejecutado en Hernani, sin juicio alguno.

ITURMENDI, De Oñate. 30 años. Soltero. Maestro Fusilado.

ITURRALDE, EUSEBIO. De Tolosa, Nacionalista. 25 años. Soltero. Empleado de la fabrica de papel "Charama". Muerto por apaleamiento en Elduayen por obreros de la misma fábrica. Para llevar a cabo dicho asesinato, le sacaron de su domicilio una noche con excusa de prestar declaración.

ITURRI CASTILLO, JORGE. Párroco de Marin. 30 años. Ejecutado en la carretera de Articutza en la noche del 6 al 7 de Noviembre del 36. Fue fusilado sin haber sido sometido a trámite judicial alguno y a pesar de haberse recibido un telegrama de Franco prohibiendo las ejecuciones de sacerdotes.

IZAGUIRRE, ANDRES. De Beasain. Caracterizado tradicionalista. Carnicero. Fue asesinado por haber salido en defensa del republicano Gregorio Begué, cuando a este iban a fusilar.

IZAGUIRRE EPELDE, ANTONIO. De Azcoitia. 46 años. Solidario vasco. Fusilado en Derio en Diciembre del 37.

IZETA, JUAN JOSE. De Urnieta. 28 años. Soltero. Labrador. Concejal, nacionalista vasco de dicha villa. Asesinado a la entrada de las tropas.

JAUREGUI LIZARAZU, Soltero. De Villafranca de Oria. 36 años. Soltero. Tratante. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. No fue juzgado. Acusado de no saludar al paso de una bandera monárquica. Ejecutado en el Cementerio de Echarri Aranaz a mediados de Agosto del 36.

LASALLE, JORGE. De San Sebastián. Fusilado a la entrada de los rebeldes.

LASARTE LARBURU, MANUEL. De Urnieta. 63 años. Casado. 1 hijo. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Asesinado a la entrada de los rebeldes.

LASPIARU, SALVADOR. De Mondragón. 34 años. Soltero. Socialista. Ejecutado en Vitoria.

LECUONA, JUAN JOSE. De Renteria. 25 años. Casado. Solidario Vasco. Fusilado a la entrada de las tropas.

LECUONA, JULIAN. De Oyarzun. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Ejecutado a la entrada de las tropas.

LECUONA, MARTIN. Hermano del anterior. Sacerdote de la Parroquia de Renteria. 29 años. Secretario de "AVASC". Ejecutado sin haber comparecido ante Tribunal alguno.

LECUONA UGARTE, AGUSTIN. De Irun. Casado. Varios hijos. Guardia municipal de dicha ciudad. Sin filiación política. Simpatizante con las derechas. Ahorcado en Bilbao en Diciembre del 37, por venganzas personales de vecinos de Irun.

LETE LARRANAGA, JOSE MARIA. De Soralue. 28 años. Soltero. Gerente de la Fábrica de Cañones. Afiliado a S.T.V. y Tesorero del Partido Nacionalista local. Fusilado el 2 Julio 1938.

LIZARRAGA, JOAQUIN. De San Sebastián. 60 años. Casado. Representante de la casa "Sota y Aznar en dicha ciudad. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Asesinado juntamente con dos de sus hijos.

LIZARRGA, De San Sebastián. Hijo del anterior. 27 años. Soltero. Afiliado al P.N.V. Operador del cine "Kursaal". Asesinado juntamente con su padre y hermano.

LIZARRAGA, SABIN. De San Sebastián. Hijo y hermano de los anteriores. 24 años. Soltero. Asesinado juntamente con su padre y hermano.

LIZARRALDE, PEDRO. De Oñate. 33 años. Casado. 1 hijo. Cerrajero. Socialista. Fusilado en la primera decena de Febrero de 1937.

LOPEZ, ANTONIO. De Villarreal Urrechua. 58 años. Casado. 5 hijos. Guardia civil retirado. Ejecutado en Bilbao.

LORENZO ANZOLA, ANGEL. De Pasajes. 32 años. Fusilado en Derio el 9 de Enero de 1938.

LOSADA SEOANE, DANIEL. De San Sebastián. Afiliado a la C.N.T. Fusilado en Santoña el día 25 de Noviembre de 1937.

LOZANO PASTOR, SANTIAGO. De San Sebastián. 27 años. Ahorcado en Bilbao el 14 de Diciembre de 1937.

LUENGAS, MARCELINO. De Pasajes. 43 años. Soltero. Jornalero. Izquierda. Ejecutado a la entrada de los rebeldes.

MADARLAGA, JUAN. De San Sebastián. 25 años. Carpintero. Afiliado al P.N.V. Fusilado a fines de Agosto del 38.

MADINA, JOSE MARIA. De Mondragän 30 años. Casado. 1 hijo. Empleado. Afiliado al P.N.V. y a S.T.V. Asesinado en Hernani, sin haber sido juzgado.

MADINABEITIA, De Mondragdn. 19 años. Soltero. Afiliado ai P.N.V. y S.T.V. Ejecutado de la misma forma que el anterior.

MALDONADO, ANTONIO. De Irun. Casado. Propietario de una Drogueria. Sin filiación. No alternaba más que con su familia. Asesinado a la entrada de las tropas.

MANRIQUE, JOSE. De Hernani. 38 años. Casado. Republicano. Fusilado sin proceso alguno.

MANTEROLA, De San Sebastián. Ejecutado en Octubre del 38.

MARCANO PASTOR, PROGRESO. De Eibar. 20 años. Socialista. Fusilado en Derio el 16-12-1937.

MARCULETA, ANTONIO. De San Sebastián. Empleado de la Diputaciodn de Guipuzcoa. Asesinado a la entrada de las tropas. Semanas después comunicaron a sus familiares que habia sido una equivocación.

MARQUIEGUI OLAZABAL, FLORENCIO. De Deva. Alcalde. Casado. 3 hijos. Consejero del Euzkadi-Burubatzar. Fusilado en Santoña el 15 de Octubre de 1937.

MARQUIEGUI OLAZABAL, JOSE. Hermano del anterior. Coadjutor de Mondragdn. 38 años. Ejecutado en el Cementerio de Hernani en la noche del 24 al 25 de octubre del 36, sin haber sido juzgado.

MARTIARENA, JOSE. De San Sebastián. Concejal socialista en dicha ciudad. Asesinado.

MARTINEZ, AQUILINO. De Oñate. 78 años. Casado. 6 hijos. Republicano. Ex-jefe de la estación de Brincola. Ejecutado a la entrada de las tropas.

MARTINEZ, DOMINGO. De Beasain. Secretario de la Cia. Auxiliar de Ferrocarriles de Beasain. Asesinado en Pamplona.

MARTINEZ OZTACOS, JOSE. De Tolosa. Solidario Vasco. Ejecutado a la entrada de las tropas.

MENDIA, Evaristo. De Beasain, Moldeador de la Cia. Auxiliar de dicha villa. Nacionalista Vasco. Asesinado a la entrada de los rebeldes. Su hijo que también estuvo a punto de ser fusilado, fue obligado a abrir la fosa de su padre.

MENDICUTE, ALEJANDRO. Capellán de Hernani. 42 años. Conocido sociólogo. Ejecutado sin ser juzgado en la noche del 23 al 24 de Octubre del 36.

MENDIZABAL, SANTIAGO. De San Sebastián (Barrio Loyola). Fusilado a la entrada de los rebeldes.

MERINO, JESUS. De Villafranca de Oria. 26 años. Soltero. Afiliado a la U.G.T. Asesinado a la entrada de las tropas.

MICHELENA, SEBASTIAN. De Oyarzun. Ejecutado a la entrada de los rebeldes.

MICHELENA SEIN, De Renteria. Del caserío "Larzabal". 22 años. Soltero. Ebanista. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Asesinado en Pamplona.

MIRANDA SAN VICENTE, SOTERO. De San Sebastián. Ahorcado en Derio el 14 de Diciembre del 37.

MONDRAGON, NORBERTO. De Mondragón. 27 años. Casado. 1 hijo. Empleado. Afiliado al P.N.V. y S.T.V. Fusilado en Hernani, sin haber sido juzgado.

MORENO ROJO, OVIDIO. De Pasajes. 48 años. Casado. 4 hijos. Maquinista navas. Sin fillación. Poco conocido en el pueblo, más que por los amigos de la familia. Asesinado a la entrada de los rebeldes, sin proceso alguno.

MUGICA, ANTONIO. De San Sebastián. 37 años. Violinista. Socialista. Ejecutado a la entrada de los rebeldes.

MUGICA, FEDERICO. De Vergara. 45 años. Casado. 6 hijos Conserje del Casino republicano. Asesinado.

MUGICA, PAULA. De Mondragón. 46 años. Casada. Afiliada a Emakume Abertzale Batza. Asesinada en Hernani, sin haber comparecido ante ningUn Tribunal.

MUGICA IRAOLAGOITIA, MANUEL. De Soraluze. 28 años. Casado. 1 hijo. Armero. Socialista. Ejecutado en San Sebastián en Agosto del 38.

MURUA ARRUABARRENA ANTONIO. De Villafranca de Oria. 21 años. Presidente de Euzko Gaztedi. Congregante de San Luis Gonzaga. Protegido haciendo guardia en sus casas a los más destacados carlistas del pueblo, acompañándoles después hasta' Larraiz a donde fueron trasladados a los cinco días del movimiento para mayor seguridad personal de ellos. Capturado a la entrada de los rebeldes en casa de un hermano suyo –sacerdote– fue condenado a muerte en una parodia de juicio "por separatista" y Asesinado en Echarrí Aranaz a mediados de Agosto del 36.

ORCAFO, IDELFONSO. De Villarreal Urrechua. 38 años. Soltero. Ajustador de muelles. Solidario vasco. Deja madre asilada en Villarreal. Asesinado, sin haber sido juzgado.

OREGUI EGAÑA, VICENTE. De Oñate. 26 años. Soltero. Ajustador. Republicano. Ejecutado a la entrada de las tropas.

OSORO, ANGEL. De Elgoibar. 42 años. Soltero. Destacado escritor euzkeriko. Afiliado al P.N.V. y a S.T.V. Fue asesinado en el lugar conocido por Basauri en Elgoibar, a la entrada de los rebeldes.

RDO. PADRE OTANO. De Tolosa. Pertenciente a la CongregaciCn de PP. Corazonistas. Asesinado sin formación de causa por denuncia de un religioso de su misma orden.

PEREZ, ANTONIO. De Renteria. 33 años. Casado. 1 hijo. Obrero de la "Fabrillanera". Socialista. Ejecutado a la entrada de las tropas.

PEREZ DEL VAL, DANIEL. De San Sebastián. 34 años Afiliado a la C.N.T. Fusilado en Derio el 9 de Enero de 1938.

PEREZ, JULIAN. De Legazpia. 20 años. Soltero. Afiliado al P.N.V. Ejecutado a la entrada de los rebeldes.

PEREZ, De Hernani. 45 años. Casado. Maestro. Izquierda. Asesinado en dicha Villa.

PETITE LATORRE, MANUEL. De San Sebastián. Ahorcado en Bilbao el 14 de Diciembre de 1937.

POMPEYO, FRANCISCO. De Zumarraga. 40 años. Afiliado al P.N.V. Asesinado en Oyarzun el 24 de Octubre del 36, sin proceso.

PORRAS, ANTONIO. De Alza, 46 años. Casado. 4 hijos. Industrial. Republicano. Fusilado a la entrada de los rebeldes.

PRADOS, RAIMUNDO. De Pasajes. Casado, 4 hijos. Fusilado en Bidebieta (Alza).

Suma anterior	210
Sestao	17
Valmaseda	5
Yurre	1
Zaramillo	1
	234
Sin determinar la residencia	136
TOTAL	370

En la citada lista se determina la filiación política de 149 de las víctimas. Y esta identificación arroja el siguiente porcentaje:

Sacerdotes y religiosos	3	
Nacionalistas y solidarios vascos	78	54,4 p.o.
Socialistas y U.G.T.	37	24,8 p.o.
Republicanos	14	9,4 p.o.
Comunistas	11	7,3 p.o.
C.N.T.	6	4,1 p.o.
Sin filiación política o desconocida	221	
TOTAL	370	

Es decir, que de ellos, el 54,4 por ciento pertenecían a organizaciones católicas. Sin perjuicio de que entre los socialistas, republicanos, etc., ejecutados figuraran también católicos practicantes.

He aquí una tercera estadística que se deduce de dicha relación:

Casados	83
Solteros o cuyo estado se desconoce	287
Total	370

Entre los ejecutados que indicamos figuran 20 que lo han sido a garrote vil. Sabemos que este procedimiento ha sido empleado en la cárcel de Larrinaga de Bilbao, bastantes más veces de las que señalamos.

Estas veinte ejecuciones a garrote vil, fueron publicadas en la Prensa bilbaína, a título de "ejemplaridad". Esto ocurría en diciembre de 1937. Pero, posteriormente los periódicos bilbaínos —por órdenes superiores— no han citado los abundantes fusilamientos efectuados en aquella capital.

Tras numerosas investigaciones llevadas a cabo por los franquistas, han establecido la siguiente relación de asesinados y fusilados durante el dominio "rojo-separatista". Es decir, durante el mandato de la Junta de Defensa de Vizcaya y más tarde, del Gobierno de Euzkadi. Determinan así las víctimas:

En Durango	25
En el barco prisión Altuna-Madrid	29
En la Casa Galera	39
En Larrinaga	52
En los Angeles Custodios	100
En el Carmelo	5
En el barco prisión Cabo Quilates	85
Incontrolados	50
Por sentencia del Tribunal Popular de Euzkadi	17
Total	402

Como puede apreciarse, la casi totalidad de estos asesinatos que mencionan los franquistas, corresponden a los asaltos llevados a cabo por los elementos extremistas a los barcos prisión y cárceles de Bilbao, en Septiembre del 36 y 4 de Enero de 1937, a raíz de los bombardeos de la aviación alemana.

Por otra parte, 402 es el total de víctimas que señalan los periódicos franquistas para aquel período que ha calificado de "inhumano", aun cuando no han indicado todos los nombres. La literatura a cuenta de la "barbarie rojo-separatista en Vizcaya" ha sido abundante.

En nuestra relación de víctimas del franquismo, figuran 370 nombres de personas asesinadas o fusiladas por el franquismo en Vizcaya, que hemos podido identificar. El número total, de estas víctimas en aquella región, se puede cifrar, con seguridad, en dos mil.

La Prensa franquista, al detallar aquellos asesinatos, cita que entre dichas vic-

timas figuran dos mujeres: Ana Maria Garcia de Zubiria y sus sirvientes Mis. B. Roland, muertas por unos milicianos a la retirada de Las Arenas, el 16 de Junio de 1937.

Durante el mandato de/ Gobierno de Euzkadi, una sola mujer –Maria Coro Zubizarreta– fue condenada a muerte, por proceso grave de espionaje. Fue indultada por decisión del Gobierno, en atencin a su sexo Unicamente. A pesar de que el delito cometido por ella, era de extrema gravedad en relacin con el desarrollo de la guerra.

En la relación nominal adjunta figuran los nombres de 15 mujeres ejecutadas por los franquistas. Y nos consta, que pasan de 50 las mujeres que han sido fusiladas durante los dos años que dicha villa sufre el t-gimen invasor.

He aqui, finalmente, algunos datos que se refieren a la represin franquista en los pueblos vizcainos:

En MARQUINA, durante el mandato del Gobierno Vasco, no hubo ni un solo fusilado. Desde la entrada de los franquistas han sido ejecutados varios vecinos, siete de los cuales figuran en la adjunta lista.

En BUSTURIA, tampoco hubo victima alguna durante el periodo leal. Ocho vecinos han sido fusilados por los franquistas.

En FORUA, han sido ejecutadas tres personas. Entre ellas el sacristán del pueblo.

En BAKIO, pueblecito que apenas llega al millar de habitantes, han sido tres los vecinos ejecutados. Durante el mandato gubernamental no se practicã siguiera una sola detencicin.

He aqui, por Ultimo, la relación nominal de fusilados y asesinados a que hacemos referencia:

Un pleito de desahucio, ante el Juzgado meses antes. Fue ejecutado en Derio a fines de Agosto del 37.

AMEZAGA VILLA, LEANDRO. De Algorta. Casado. Directivo del Partido Nacionalista Vasco local. En los primeros meses del movimiento ayudo a d. Jos L. Aznar, a quien tras de tenerle escondido en su casa, le consiguio un pasaporte para Francia. En la misma forma actuo Am é zaga con Jos rvr- Martinez Rivas, Antonio Basagoiti, fuerte financiero en España, Ram on Villabaso y otros muchos, especialmente religiosos. Ninguno de los actos prestados por este señor se tuvieron en cuenta, como tampoco la garantia ofrecida por la familia de Villabaso, que le recomendo se quedara, en la seguridad de que nada la ocurriria. La detenciÓn fue obra de Pilar de Villabaso, Vda. De Ibarra, de la familia que le garantizã su seguridad. Fue fusilado por ser directivo de un centro nacionalista vasco.

ANDALUZ IÑIGO, TEOFILO. De Dos Caminos. 25 años. Ejecutado el 10 de Febrero de 1939.

ANGUIANO LLAMOSAS, ANSELMO. Ahorcado en Bilbao en Diciembre del 37.

ANGULO AROITAJAUREGUI, JOSE M. Fusilado en Bilbao.

ANGULO VAZQUEZ, FEDERICO. 44 Jefe de las Fuerzas de Carabineros del Norte. Ejecutado el 3 de Octubre de 1938.

ANTONIO FLORES, JESUS. Fusilado en Bilbao.

ANTRUEJO LORENZO, LEONIDES. Asesinada en Derio el 17 de Diciembre del 38.

APARICIO ALARCON, ENRIQUE. Ejecutado en Derio en Diciembre del 37.

ARAMBARRI ASPIRI, RAMON. Fusilado en Bilbao.

ARANA, Miembro del Tribunal. Ejecutado el 5 de Julio de 1937.

ARENILLA OJINAGA, JOSE LUIS. De Bilbao. 34 años. Casado. Jefe de Sanidad Militar de Euzkadi. Fusilado en Derio el 18 de Diciembre de 1937.

ARMAS AGUIRRE, JULIAN. De Portugalete. 44 años. Casado. 4 hijos. Concejal de Izquierda republicana de aquella Villa. Ejecutado el 9 de Enero de 1938.

ARNAIZ MARTIN, ANASTASIO. De Durango. 31 años. Afiliado al Partido Socialista. Fusilado en Derio el 11/3/38.

ARNAIZ PADRONES, FELIZ. Ejecutado en Bilbao.

ARNAIZ PAYUETA, EDUARDO. De Portugalete. 32 años. Afiliado a la C.N.T. Fusilado en Bilbao el 26 de Agosto de 1938.

AROCENA CARAN, ANGEL. Afiliado al Partido Comunista. Fusilado.

AROSTEGUI BILBAO, ANGEL. De Galdacano, 33 años. Soltero. Afiliado al P.N.V. y Secretario de Solidaridad de Trabajadores Vascos local. Ejecutado en Bilbao.

ARRECHA VALETA ARRIOLA, HILARIO. Presidente del Partido Nacionalista Vasco de Marquina. Ejecutado en este lugar.

ARRIETA, FRANCISCO. De Mundaca. Foral. Casado. 3 hijos. Sin filiación. Ejecutado en Derio.

ARRIETA CHINCHURRETA, FAUSTINO. De Durango. 54 años. Afiliado a S.T.V. Fusilado en Bilbao.

ARRIETA LARRANAGA, PEDRO. De 27 años. Soltero. Tornero en la casa Alcorta y Cia. De Elgoibar. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco y S.T.V. Le llevaron detenido a Deva y de aquí le sacaron una noche asesinándole en la carretera.

ARRILLAGA ARRIOLA, MARIANO. De 30 años. Casado. 2 hijos. Trabajaba en la misma f.M^p rica que el anterior. Asesinado el mes de Octubre dei 36, en la carretera de Iziar, sin haber sido juzgado.

ARTAZA LLANTADA, FIDEL. De Baracaldo. Soltero. 28 años. Afiliado al P.N.V. Su tío de filiación tradicionalista no hizo nada por evitar su fusilamiento. Fue ejecutado en Bilbao.

ARTEAGA, VALENTIN. De Portugalete. 44 años. Casado. 2 hijos. Carpintero. Afiliado al y a S.T.V. Asesinado en dicha Villa, sin haber sido juzgado.

ARECHE BARQUIN, ANTONIO. Ahorcado en Bilbao en Diciembre del 37.

ARTECHE GOMEZ. Dionisio. Fusilado en Derio el 14/12/37.

ASENJO AHEDO, FERMIN. Ejecutado en Bilbao.

ASENJO CAVIA, FIDEL. Afiliado ala Fusilado en Bilbao.

AENSIO GOMEZ, ANGEL. De Valmaseda. 31 años. Casado. 1 hijo. Socialista. Asesinado en Bilbao el 26 de Agosto del 38. Antes de su ejecución fue martirizado horriblemente, hasta crucificarle y cortarle la lengua.

ASTICA CANDINA, ANTONIO. De Sestao. 34 años. Afiliado a Solidaridad de Trabajadores Vascos. Fusilado en Derio el 14 de Diciembre del 37.

ASTIGARRGA, MIGUEL. De Basauri. 40 años. Casado. 2 hijos. Sobrestante de

dicho Ayuntamiento. Sin filiación política. Fue detenido en Guriezo. Asesinado al ser conducido a Bilbao. Posterior a su familia les han quitado la casa y sus bienes.

ASTOROUIZA BUSTINDUY, DOMINGO. Fusilado en Bilbao.

ATOZUI, ENRIQUE. De Ortuella. Alcalde. Casado. 2 hijos. Afiliado a Izquierda Republicana. Ejecutado en Bilbao.

ATUCHA GORTAZAR, JOSE. De Ceánuri. Fusilado en Bilbao.

ATUCHA PETRALANDA, TIMOTEO. De Yurre. Casado. Varios hijos. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco y a S.T.V. Ahorcado en Bilbao.

BILBAO RUIZ, VICTOR. De Sestao. 29 años. Afiliado a P.N.V. Fusilado en Derio el 14 de Diciembre de 1937.

BOLANOS LOPEZ, JOSE LUIS. De Bilbao. 32 años. Militar profesional. Profesor de la Academia de Euzkadi. Fusilado en Derio el 18 de Diciembre del 37.

BRINAS MUGA, CLEMENTE. De Guernica. 55 años. Casado. 2 hijos. Socialista. Ejecutado en Bilbao.

CALZADA IZPIZUA, DOROTEO. De Busturia. Concejal. Afiliado al P:N.V. 35 años. Casado. 2 hijos. Fusilado en Derio a fines de Agosto del 38.

CALLEJA DE LA HOZ, ANGEL. De Carranza. Afiliado al Partido Socialista. Fusilado el 12/3/38.

CARDEÑOSO TRUCIOS, FELIPE. Ejecutado en Bilbao.

CASANUEVA URETA, CIRILO. De Musques. 42 años. Casado. Socialista. Ejecutado en Derio el 28 de Mayo de 1938.

CASAS CASADO, EUGENIO. Ejecutado en Derio el 28/5/38.

CASCAN MARQUES, PRIMITIVO. Fusilado en Bilbao.

CASTANSDA RUIZ, VALERIANO. Ejecutado en Bilbao el 24/10/38.

CEARRA, De Begoña. Apareció herido en Castresana, muriendo a consecuencias en el Hospital de Basurto. Su familia no pudo enterarse de su muerte hasta haber transcurrido un mes, y después de varios esfuerzos se consiguió saber donde estaba enterrado. Aunque les comunicaron que en aquella fosa no estaba más que Cearra y al ir a sacarlo para trasladarlo al panteón de familia, aparecieron otros 17 cadáveres más.

CEARRETA, ANDRES. De Busturia. 36 años. Casado. 2 hijos. Afiliado al P.N.V. Tesorero de dicho Ayuntamiento. Asesinado por venganzas personales.

CEARRETA, ROMAN. (Hermano del anterior). De Busturia. 40 años. Casado. 3 hijos. Presidente del P.N.V. local. Fusilado en Derio a fines de Agosto del 37.

CELAYA, BENITO. De Ondarroa. Fusilado en Bilbao el 2 de Marzo de 1938.

CELAYA SAGARDUY, SANTIAGO. Ejecutado en Bilbao.

CELAYA URIARTE, SANTIAGO. De Galdacano. 40 años. Casado. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco y a Solidaridad de Trabajadores Vascos. Fusilado en Bilbao.

CELIS RAMOS, TEODORO. Ejecutado en Bilbao.

CENAGORTA ALTAMIRA, ELOY. De Ciarvana. 30 años. Fusilado el 28 de Enero de 1939.

CENARRUZABEITIA BARRENECHEA, TOMAS. Ejecutado en Bilbao.

CENDOYA MENCHACA, AGAPITA. De Algorta. 32 años. Casada. Afiliada a Emakume Abertzale Batza. Asesinada en dicha Villa, a la entrada de los rebeldes.

CIENCIAS CONDADO, LUIS. De Sestao. 41 años. Casado Afiliado al Partido Socialista. Fusilado en Derio el 9 de Enero de 1938.

COBELAS LOPEZ, JESUS. De Bilbao. 27 años. Afiliado a Izquierda Republicana. Ejecutado en Derio en Diciembre del 37.

CONDE HERNANDO, JUAN. Fusilado en Bilbao.

CONDEIRO GOMEZ, JOSE De Valmaseda. 26 años. Soltero. Socialista. Directivo del Sindicato Nacional Ferroviario. Asesinado en Bilbao el 26/8/38. Murió con los testículos clavados con astillas.

CORRAL HERRERO, JUAN. Fusilado en Bilbao.

CORTABARRIA LABORDA, JOSE. De Bilbao. Afiliado al P.N.V. y S.T.V. Apresado a raíz del movimiento en el Gorbea. Fusilado en Vitoria el 14 de Agosto de 1937.

CRESPO ISLA, VALENTIN. De Gallarta. 47 años. Ejecutado el 12/3/38.

CUCO BOLOS, JULIO. Fusilado en Bilbao.

CUESTA NEBRED, FRANCISCO. Ahorcado en Bilbao en Diciembre del 37.

CUETO IBAÑEZ, JUAN. Fusilado en Bilbao. Coronel de Carabineros.

EXPOSITO LOINAZ, JOSE. De Villafranca de Oria. 20 años. Soltero. Carpintero. Directivo de Euzko Gaztedi. Congregante de San Luis Gonzaga. Al estallar el movimiento protegió, salvando del "paseo" a varios destacados carlistas de la villa, haciendo guardia en sus propias casas. En un simulacro de juicio ante el jefe que mandaba las fuerzas que ocuparon Villafranca fue condenado a muerte por "separatista". Asesinado en el cementerio de Echarri Aranaz a mediados de Agosto del 36.

EZPELETA, ALFONSO. De Vergara. 32 años. Casado. 2 hijos. Nacionalista vasco y solidario. Fusilado en San Sebastián.

FERNANDEZ (a) el Jesuitico, AURELIANO. De Legazpia. 19 años. Soltero. Republicano. Acusado de haber gritado "Viva Rusia". "Paseado".

FERNANDEZ LOSADA, CANDIDO. De Tolosa. 31 años. Socialista. Ejecutado en Burgos el 28/1/39.

GABILONDO UGALDE, HILARIO. De Villarreal Urrechua. 43 años. Casado. 2 hijos. Forjador. Socio de la firma "Alcorta y Cia". Afiliado al P.N.V. Fusilado, sin haber sido juzgado.

GALARMENDI, JOSE, De Usurbil. 50 años. Casado. 1 hija. Labrador. Simpatizante nacionalista vasco. Ejecutado a la entrada de los rebeldes, sin haber comparecido ante Tribunal alguno.

GALDOS (a) "Xapo", EUGENIA. De Deva. 65 años. Viuda. 4 hijos. Guarda barreras. Asesinada en Deva el 25/9/36, sin haber sido juzgada.

GALDOS, RAIMUNDO,. De Mondragán. 37 años. Casado. 2 hijos. Ajustador. Afiliado al P.N.V. y Presidente de S.T.V. antes de la guerra. Fusilado en Hernani, sin proceso.

GANCHEGUI, JOSE. De Vergara. 29 años. Soltero. Peluquero. Republicano. Asesinado a la entrada de las tropas.

LORENZO VICENTE, FRANCISCO. Fusilado en Bilbao.

LOYOLA EIZAGUIRRE, JUAN. De Marquina. Afiliado al P.N.V. Ejecutado en Bilbao.

LOZANO, JUSTO. De Bilbao. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Propietario de un negocio de paños y sastrería en Bilbao. Persona absolutamente cristiana,

asistente diario a Misa y Comunión. Fue asesinado y simulada su muerte como un suicidio. Apareció su cadáver en la vía del tren entre Berango y Guecho. (F.c. de Las Arenas a Plencia).

LLANO EGUIA, TEODORO. De Portugalete. 34 años. Comunista. Fusilado el 8 de Febrero de 1939.

MADARIAGA, JOSE. De Portugalete. Transportes. Afiliado al Partido nacionalista Vasco. Asesinado en Portugalete.

MADARIAGA GONZALEZ, ANGEL. Hijo del anterior. De Portugalete. 30 años. Afiliado a Accibn Nacionalista Vasca. Fusilado en Derio el 9 de Enero 1938.

MALAX ECHEVERRIA IZA, ANICETO. De Lequeitio. 54 años. Casado. 4 hijos. Hojalatero y fontanero. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Ejecutado en Bilbao.

MALLONA IZA, ALEJANDRO. De Mundaca. 60 años. Casado. 3 hijos. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Alcalde de dicha Villa. Cuando se tuvo noticia en el pueblo de que había sido condenado a muerte, se recogieron firmas para elevar la petición de indulto. Este no se consiguió y fue fusilado en compañía de otros 4 comunistas a los que convirtib. Pidió se fusilara primero a los cuatro citados, para así poder el rogar breves momentos por sus almas. Murió de cara al pelotbn ejecutor y perdonando a los que habían contribuido a su muerte. Se le negu el consuelo de despedirse de su esposa e hija, que se hallaban encarceladas. Recomendó por escrito a sus familiares, el perdbn a sus enemigos.

El Sr. Mallona quedó tuerto hace tres años a consecuencia de un disparo hecho por un grupo de Izquierda Republicana, que regresaba de un mitin celebrado en Bermeo, atentado que le puso en trance de muerte. Fue ejecutado en Bilbao el 4 de Septiembre de 1937.

MALLUQUIZA ALDAOLEA, AMBROSIO. De Marquina. Concejal de Izquierda Republicana. Ejecutado en Bilbao.

MANCHA CARRERA, MAXIMO. De San Miguel de Basauri. 45 años. Casado. Trabajaba en "La Vasconia". Socialista. Fusilado en Bilbao el 12 de Marzo de 1938.

MANDALUNIZ BALO, VALENTIN. De Galdacano. 30 años. Soltero. Afiliado al P.N.V. y a S.T.V. Fusilado en Bilbao.

MANDIOLEA LOZANO, SEVERIANO. De Portugalete. Agarrotado en Bilbao el 27/5/38.

MARCAIDA, FELIPE. Maquinista naval. Afiliado a S.T.V. Ejecutado el 15 de Octubre del 37.

MARDARAZ OTERO, ANGEL. Fusilado en Bilbao.

MARDONES, ANGEL. De Musques. 26 años. Foral. Nacionalista Vasco. Fusilado en Bilbao.

MARTIN AGUIRRE, EDUARDO. Ejecutado en Bilbao el 12 de Marzo de 1938.

MARTIN SOTO, VICTORIANO. De Sestao. Casado. Varios hijos. Medico. Socialista. Ingresó en dicho Partido, con la condición de que se le respetase sus ideas religiosas, pues era católico. Poseia clinica de Oontologia. Fusilado en Bilbao.

MARTINEZ LLANO, FIDEL. De Ortuella. 19 años. Sin filiación. Ejecutado en Bilbao el 26/8/38.

MARTINEZ PASCUALA, ELVIRA. De Bilbao. 48 años. Fusilada en Bilbao.

MARTINEZ SANZ, JOSE. De La Arboleda. 26 años. Socialista. Ejecutado el 14 de Noviembre del 38.

MENA LLORENTE, GERMAN. Fusilado en Bilbao el 26/8/38.

MENCIA BARRIO, CRISANTO. Ejecutado en Bilbao el 24 de Octubre de 1938.

MENDEZ SUAREZ, LUIS. De Bilbao. 43 años. Fusilado en Bilbao.

MENDIGUREN ACEBAL, RAFAEL. De Bilbao. Jefe de los Talleres de Caldereria de la Cia. Euskalduna. Consejero del Partido Nacionalista Vasco de Vizcaya, durante los años 1931, 32 y 33.

MENOSELVAS MARTIN, GUILLERMO. Ejecutado a garrote vil en Bilbao el 15 de Marzo de 1938.

MERODIO DE LA TORRE, ERNESTO. Fusilado en Bilbao.

MESTRAIATUA OTERO, VICTOR, Ejecutado en Bilbao.

MINGUITO MARINA, GUILLERMO. Fusilado en Bilbao en Diciembre del 37.

MIR GARCIA, JUANA. De Bilbao. Soltera. Colaboradora del periódico "La Tarde" de Bilbao. Ejecutada en Bilbao.

MORAL QUINTANA, TEODORO. De San Salvador del Valle. 37n años. Fusilado en Bilbao el 12/3/38.

MUELA NIETO, LUIS. De Bilbao. 21 años. Socialista. Ejecutado a garrote vil en Bilbao el 27 de Mayo de 1938.

MURIAS DIAZ DE CERIO, MANUEL. De Orduña. 34 años. Fusilado en Bilbao.

NARANJO MARIN, ANA. De Sestao. 45 años. Casada. 3 hijos. Ejecutada en Bilbao en Diciembre de 1937.

NAVERAN ORMAECHEA, JUAN JOSE. De Arteaga. Secretario de dicho Ayuntamiento. 56 años. Casado. Varios hijos. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Fusilado en Bilbao.

NIEVES, ISIDRO. Ejecutado el 15 de Octubre de 1937.

NINO ABAD, FORTUNATO. De Portugalete. 38 años. Casado. Guardia Municipal. Fusilado en Derio el 9 de Enero de 1938.

RAMON GIL, PEDRO. De Bilbao. 22 años. Fusilado en Derio el 14 de Diciembre de 1937.

REPISO GIL, ISAAC. Ejecutado el 4 de Septiembre del 37.

REY SEBASTIAN, BERNARDINO. De Sestao. 47 años. Casado. Cabo de la Guardia Municipal Fusilado en Bilbao el 24/10/38

RENOVALES ZARATE, CECILIO. De Ondarroa. Empleado de Arbitrios Municipales. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Ejecutado en Bilbao.

RODRIGUEZ RAMOS, JUAN. Fusilado en Bilbao.

ROGELIO ESTEVEZ, MAURICIO. Ejecutado en Bilbao en Diciembre del 37.

ROMAN DE SAN JOSE, RDO. PADRE. Asesinado junto a la tapia del Convento de Annorebieta, del que era Superior.

RUAÑO RODRIGUEZ, ZOILO. De Sestao. 41 años. Guardia nocturno. Fusilado en Bilbao el 26 de Agosto de 1938.

RUBIERA SANZ, GERARDO. Fusilado en Bilbao.

RUGAMA, RAMON. De Bilbao Conocido Abogado de Bilbao. Asesinado a palos en la cárcel de Larrinaga (Bilbao), donde se hallaba detenido.

RUIZ, ABELARDO. De Valmaseda. Casado. 3 hijos. Ejecutado en Bilbao.

RUIZ FERNANDEZ, FELIPE. Fusilado en Derio en Diciembre del 37.

RUIZ SAN JOSE, MAURO. De Basauri, 26 años. Soltero. Chofer. Ejecutado en Bilbao el 2 de marzo de 1938.

SAEZ ABAITUA, JOSE. De Ortuella, 27 años. Casado. 1 hijo. Sin Ejecutado en Bilbao.

SAEZ ROCANDIO, CALIXTO. De Sestao. 43 años. Fusilado en Derio en Diciembre de 1937.

SAGARNA, JOSE. Coadjutor de Berriatua. 24 años.

TORRE GARCIA, JOSE. Fusilado en Bilbao el 24/10/38.

TRABADELO PARDO, VICENTE. De Bilbao. 23 años. Ejecutado en Bilbao el 2 de Marzo de 1938.

TUDEA NOGUERAS, CLAUDIO. Agarrado en Bilbao en Diciembre del 37.

UGALDE, ALFREDO. De Guecho. Ejecutado el 24 de Noviembre de 1938. Era afiliado al Partido Nacionalista Vasco.

UNIBASO, Cumpliendo condena de 30 años, fue fusilado el 28 de Octubre de 1937.

URGEL DEL CERRO, FELIX. De Sestao. 43 años. Ejecutado en Derio el 14/12/37.

URIARTE AGUIRRE, JUAN PEDRO. Fusilado en Bilbao el 4 de Septiembre 1937. Era afiliado al Partido Nacionalista Vasco.

URIARTE RENTERIA, FRANCISCO. De Bakio. Juez Municipal. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Persona incapaz de hacer daño alguno, y que durante la guerra, su actuación fue la de proteger a los monárquicos. A los pocos días de la entrada en el pueblo de los rebeldes, fue denunciado por Lope Inchausti, cacique monárquico y antiguo juez municipal. La denuncia era como "peligroso" y le llevaron a Larrinaga, donde le condenaron a muerte. Horas antes de ser ejecutado y por efecto de la impresión que le producía, murió de un ataque. Sin embargo le dieron el tiro de gracia, en el momento anunciado para su fusilamiento. Su nombre figura en la relación de fusilados en Diciembre del 37, publicada en "Hierro" (periódico franquista de Bilbao).

URIBE BILBAO, JOSE LUIS. Fue Foral y últimamente Conserje de la Presidencia del Gobierno de Euzkadi. Ejecutado en Bilbao.

URIBEONDO ANGUITA, Federico. De Sestao. 39 años. Casado. 2 hijos. Socialista. Fusilado en Derio, el 9 de Enero de 1938.

URQUIAGA, ESTEBAN. De Munguía. 30 años. Soltero. Conocido escritor vasco. Poeta euzkaldun. Escribía con el seudónimo de "Lauaxeta". Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Apresado en Guernica por los rebeldes, cuando en compañía de otro periodista extranjero visitaba dicho pueblo, para mostrarle los efectos causados por el terrible bombardeo que la aviación extranjera al servicio de Franco había realizado sobre dicho pueblo. Fue fusilado en Vitoria el 25 de Junio de 1937.

URQUIJO, GREGORIO. Foral de la diputación de Vizcaya. Residente en Berriz. 32 años. Casado. 2 hijos. De ideas nacionalistas. Ejecutado por denuncias del Delegado de Falange en el distrito de Marquina, Felipe Alberdi. Fue acusado de haber disparado su fusil, desde un monte, contra un avión rebelde.

URRUCHUA ALDECOA, SERAPIO. De Forua. 49 años. Labrador. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Fusilado en Bilbao.

URTIAGA EGUREN, FELIPE. De Berriz. Alcalde. 48 años. Casado. Industrial. Muy apreciado en el pueblo. Afiliado a Izquierda Republicana. Ejecutado.

VALENCIA CALZADA, JOSE. Fusilado en Bilbao.

VARELA NARVAIZ, ULPIANO. De Baracaldo. 30 años. Casado. Socialista. Ejecutado en Bilbao el 26 de Agosto de 1938.

VELA CABRERIZO, JOSE. De Gueñes. 46 años. Casado. Socialista. Trabajaba en la Papelera de Aranguren. Fusilado en Derio el 9 de Enero de 1938.

VENERO SANCHEZ, VALENTIN. De Zaramillo. 35 años. Casado. Directivo de la Industrial Textil y Vocal de los Jurados Mixtos. Ejecutado en Bilbao el 2/3/38

VILORIA PEREZ, QUINTIN. Fusilado en Derio el 14 de Diciembre de 1937.

11.2. EUZKADI FRANCO'REN MENPEAN: NAPARROAKO AGIRIAK.

EUZKADI BAJO EL REGIMEN DE FRANCO LA REPRESION EN NAVARRA

Navarra, "cuna del Alzamiento" –según los definidores franquistas– es también –desgraciadamente– donde la represión de los "cruzados" alcanzó mayor volumen y magnitud.

En Navarra, no hubo resistencia alguna a la sublevación. Los militares rebeldes, los requetés y falangistas, fueron desde los primeros momentos dueños absolutos de la situación. De allí partieron los primeros contingentes armados para auxiliar a la rebelión en otros lugares de la Península, donde la facción halló oposición armada. En Navarra, se inició también la invasión sobre Guipúzcoa y Vizcaya. Es decir que en aquella región no existían circunstancias ni razones que –en relación con la rebelión misma– justificaran los miles de víctimas que ya en las primeras semanas fueron inmoladas.

Solamente el sadismo. Solamente la criminalidad al servicio de la más refinada venganza política pudo dar lugar a represión tan cruenta. Y así fue. La Junta de Guerra Carlista de Navarra (supremo organismo "gobernante" en aquella época) no fue un órgano moderador en este aspecto, sino todo lo contrario. De ella partieron órdenes a las autoridades locales para "eliminar" a los considerados desafectos al régimen, a los nacionalistas vascos y elementos de izquierda. Y esta labor fue completada por los grupos de pistoleros que Falange y el carlismo distribuyeron por Navarra en trágica competencia. Especialmente en las zonas baja y media la represión alcanzó una crueldad difícil de describir. Se mató por el "placer" de matar; por pequeños pleitos personales, por querrelas pueblerinas, por odiosas delaciones.

Y para solventar la situación de los acusados no existía procedimiento judicial alguno. ¿Para qué? Ya con anterioridad a la rebelión, se habían confeccionado las listas de las presuntas víctimas. Su fin estaba decidido. Y había llegado el momento. La "checa", el "paseo" fueron los sistemas jurídicos implantados por la "Santa Cruzada" en Navarra. Y fueron cayendo víctimas, y más víctimas...

¿Cuál es el volumen total de la represión franquista en aquella región? Se ha dado la cifra de 14.000 fusilados o asesinados. Es posible que sea un poco exagerada. Pero hemos de señalar, por otra parte, que ahora mismo, en Navarra se admite como verosímil dicha cifra. Y aun cuando así no fuera, por el cómputo de diversos datos estadísticos, puede asegurarse que fueron más de los diez millares los ejecutados en dicha región durante aquellos trágicos primeros meses de la rebelión franquista.

La inmensa mayoría de estas víctimas eran enterradas en el lugar mismo de la ejecución o abandonadas en las cunetas de las carreteras. Los altos del Perdón y de Loiti, las estribaciones de Alaiz, la sierra de Urbasa, el túnel de Lizárraga, la carretera de Zudire a Olazaguita y tantos otros lugares, fueron escenarios de aquellas ejecuciones.

Precisamente hace unas semanas, al cabo de más de tres años de la tragedia, el Obispo de Pamplona Mons. Olaechea, ha dictado una circular ordenando a los sacerdotes de su Diócesis a que colaboren para que aquellos miles de víctimas, enterrados en cualquier lugar de los montes navarros, reciban cristiana sepultura. Es decir, hasta ahora la jerarquía eclesiástica nada ha podido hacer (durante tres años!) para que el cumplimiento de este deber cristiano fuera autorizado por las autoridades franquistas....

LA REPRESION EN LOS PUEBLOS NAVARROS

Al hablar de la represión en Navarra conviene recordar la existencia de dos zonas totalmente opuestas en aquella región: una la llamada "Ribera" (la parte baja y media de la región) abierta a todas las influencias exóticas y minada por una tenaz lucha social, fundamentada en el usufructo de los terrenos comunales. Pleito que data desde la guerra de la Independencia contra Francia. Otra, denominada la "Montaña" (la parte alta), zona euzkaldun, sin pleitos sociales de envergadura y por decirlo con propiedad, los núcleos más sinceramente católicos de la región.

La Ribera dio a esta inmensa tragedia que constituye la guerra civil, en la Península, el mayor contingente de requetas más o menos voluntarios y también el mayor volumen de víctimas de la represión franquista, asentada en los odios social políticos. Los usufructuarios de los terrenos comunales (caciques carlistas en su inmensa mayoría) vieron en la rebelión fascista la oportunidad para eliminar a sus enemigos (gentes en su totalidad de condición modesta) que en la República y su legislación social hallaron la posibilidad de poder ejercer sus derechos legítimos sobre aquellos terrenos comunales.

He aquí uno de los principales móviles de la cruel represión. El odio, la venganza halló campo abonado para su nefasta acción. Y por si esto no fuera suficiente la "carta blanca" concedida por la Junta de Guerra Carlista. "Haced en la Ribera lo que queráis", dijo a los caciques locales dejó abierto el camino para el crimen, sin justificación, sin sentido alguno de responsabilidad. Es en la Ribera, por tanto, donde ha de localizarse el núcleo principal de la trágica represión.

En cambio, la Montaña ofrece aspectos totalmente distintos. El núcleo de voluntarios fue comparativamente muy inferior. Y en cuanto a la represión, aunque también –aparte de la capital– se registraron asesinatos, estos no alcanzaron las trágicas proporciones de la Ribera.

Por lo que en términos generales se refiere a la represión en Navarra, podemos concretar los siguientes detalles precisos:

En Sartaguda, pueblo que cuenta con unos 1.300 habitantes, fueron asesinados en distintas ocasiones durante aquellas primeras semanas de la rebelión, 95 vecinos. De ellos 54 incorporados forzosamente al Tercio de Requetés "Sanjurjo" (que tenía el carácter de batallón disciplinario) y fusilados a los pocos días, en Zaragoza. Entre estas víctimas figuraban dos muchachos de 14 y 15 años respectivamente.

De Peralta, que tiene una población de 5.000 habitantes, han sido fusilados 75 vecinos.

En Milagro, fueron 200 los vecinos ejecutados. Al día siguiente de ser fusilados 17 de ellos, el párroco del pueblo, carlista, protestó de los asesinatos ante las autoridades y después en un sermón volvió a condenar tales hechos y procedimientos. Al día siguiente, el citado párroco fue hallado muerto en su casa. Circuló el rumor de que había sido envenenado.

En Mendavia, que cuenta con unos 3.000 habitantes, han sido 114 los vecinos asesinados. En Fitero, 58; en Caparros, 37; en Azagra, 100, destacando el caso de que de una familia compuesta de cinco varones y dos mujeres, fusilaron a seis. En Villafranca, 40; en Carcar, 47; en Andosilla, 41, etc.

En Tafalla, como represalia a la muerte en el frente de dos muchachos de la localidad, los requetés y falangistas asaltaron la cárcel en dos ocasiones: la primera el 4 de Agosto y la segunda el 20 de octubre, ambas del año 1936. En el primer asalto fueron sacados y asesinados 14 presos; en el segundo, de los 60 detenidos que había en la prisión, sólo uno se salvó. Francisco Porta, de Tafalla. Los restantes fueron fusilados en grupos.

Como antes señalamos el Tercio de Requetés "Sanjurjo" tenía carácter disciplinario. Se componía casi en su totalidad de nacionalistas vascos e izquierdistas de la zona de la Ribera, enrolados en él forzosamente. El día 4 de Octubre de 1936, a pretexto de una supuesta sublevación –que no fueron fusilados en Zaragoza, 200 de aquellos muchachos.

He aquí otro detalle que revela el sadismo con que se procedía. El día 23 de Agosto de 1936, se celebró en Pamplona una grandiosa solemnidad religiosa-cívica-militar: la procesión de la Virgen de Santa María la Mayor. Asistieron todas las autoridades. La fiesta fue brillante. A la misma hora precisamente, fueron sacados de la cárcel de Larreina de la capital navarra, 58 detenidos, diciéndoles que les trasladaban al Penal de Burgos. Pero donde fueron llevados fue a las Bardenas.

Allí les esperaban doce sacerdotes... Una confesión rápida, de pie y a los pocos segundos, uno a uno fueron ejecutados. Allí quedaron sus cadáveres abandonados (sus verdugos no se molestaron en enterrarlos) mientras en Pamplona seguía desfilando la piadosa manifestación...

La ola de criminalidad que entumeciendo la sensibilidad de las masas, tanta sangre inocente hizo derramar en Navarra, produjo en su Obispo (entonces semi-confiado por los franquistas, por no haber querido bendecir a las tropas que iban para el frente) la consiguiente reacción, manifestada en un acto religioso que la Acción Católica Femenina celebró el día 15 de Noviembre del mismo año. "¡No más sangre!... ¡No más sed de venganza!" Imploró en aquella ocasión Mons. Olaechea. Y a estas palabras cristianas de caridad, respondieron al siguiente día las autoridades franquistas fusilando a 50 detenidos que se encontraban en el fuerte de San

No faltaron elementos siniestros en esta obra represiva. Tal, por ejemplo, el grupo denominado "la banda del Aguila" dirigida por un individuo apellidado Apestequia y compuesta por dieciocho pistoleros de Falange. A este grupo se atribuyen en Navarra centenares de crímenes. Es el que inició la cruel tarea. Solamente de uno de sus miembros, llamado Galo Egues, se dice que ha intervenido en más de trescientos asesinatos.

Otro tipo que alcanzó trágica popularidad en aquella época, fue el llamado "chato de Berbinzana". Antiguo comunista, más tarde afiliado a Falange, fue uno de los elementos directores de la represión en la zona de Tafalla. Él fue quien dispuso el asalto a la cárcel de la citada ciudad navarra. Un tipo sanguinario, inculto, que fue durante muchas semanas el terror de toda aquella comarca.

En Pamplona, los fusilamientos que pudiéramos llamar "oficiales" tenían lugar en la Vuelta del Castillo. Durante aquellos primeros meses, las ejecuciones constituían un espectáculo más por el público que las presenciaba, y que atrofiados sus sentimientos por las prédicas fascistas, había perdido toda sensibilidad. Un espectáculo con su cortejo e gritos, risas e imprecaciones contra los condenados. Y en esto no destacaban menos, gentes que se tenían por distinguidas.

Esta fue en líneas generales la represión desarrollada en Navarra, durante los primeros meses de la rebelión. Podríamos añadir numerosos episodios de aquella dolorosa **„Para qué? Los ya citados, son lo suficientemente expresivos, para revelar —con excesiva crudeza quizás— las características de aquella obra funesta que pasará a la Historia. Pero aún las hienas no han aplacado sus odios. Hace dos meses, caía fusilado en la misma Vuelta del Castillo, don Aquiles Cuadra, relevante personalidad del republicanismo navarro, candidato en las elecciones a Diputados de 1936, que llevaba más de dos años condenado a muerte.**

¿Cuánta responsabilidad cabe a los dirigentes del Carlismo navarro, autores o cómplices (por omisión en el mejor de los casos) de los miles de crímenes que bajo su mandato se perpetraron!...

IRIBARREN, MARTIN. Mayoral de la casa Aldaz. Casado. Republicano. Fusilado el 18 de Septiembre de 1936, en la Tejería de Monreal.

ITARTE, SONTOS. Jefe de la Central. Casado. 4 hijos. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. Fusilado en las inmediaciones de Urroz, a fines de Septiembre de 1936.

LEON, AURELIANO. Alcalde. Casado. 4 hijos. De tendencia socialista, pero muy afín a Acción Vasca. Tenía el proyecto de fundar en Aoiz, Acción Vasca. A los pocos días del alzamiento cayó enfermo de reumatismo y apenas podía ponerse en pie, cuando fue sacado de su casa y asesinado. Fue ejecutado en la Tejería de Monreal el 18 de Septiembre de 1936.

LEON, JAIME. Hermano del anterior. De la misma significacibn politica que su hermano. Soltero. Vivía con sus padres. Sus padres, octogenarios, han quedado en la miseria, viviendo gracias a los esfuerzos de una hija. Fusilado juntamente con su hermano.

MIGUELIZ, JOSE. Socialista. Fusilado en la Tejeria de Monreal, el 18/9/36.

NAGORE, BIBIANO. Obrero de "El Irati". Soltero. Socialista. Fusilado en fecha y lugar igual que el anterior.

VILLABA, JOSE. Obrero de "El Irati". Soltero. Socialista. Ejecutado en la misma fecha y lugar que el anterior.

BENGOECHEA, ZACARIAS. Obrero de la Cia. "Irati".

BIZCARRET, PABLO. Soltero. 36 años.

ECHEVERRIA, BRUNO. Soltero. Cartero.

RETA, FELIPE. Viudo. 60 años. Labrador.

Todos estaban afiliados a la U.G.T. y fueron fusilados a principios de Octubre del 36, sin ser sometidos a juicio alguno.

Como causa de su asesinato, se señala que ninguno de ellos era oriundo del citado pueblo, y al suscitarse la cuestibn de los terrenos comunes, que son explotados por los propietarios como propiedades privativas, repartieron su derecho a disfrutar como avecindados, el derecho comunal, con la consiguiente oposicibn de los más vecinos propietarios, y como su filiacibn y las leyes vigentes les amparaban consiguieron obtener tierras comunales para trabajarlas. De aqui nacib un odio secreto contra ellos que culminb en su asesinato.

ARBIZU

01. EGUA, J. Asesinado en Echarri-Aranaz a principios del movimiento.

LACUNZA, M. Asesinado en Echarri-Aranaz a principios del movimiento.

YABAR, PEDRO. Asesinado en Echarri-Aranaz a principios del movimiento.

BACAICOA

ZUMARRAGA, Asesinado en Echarri-Aranaz.

BEIRE

GALLEGO, HIGINIO. Sacado de la crcel de Tafalla el 20 de Octubre del 36 y asesinado.

BERBINZANA

ALFARO, TOMAS. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

CHOCARRO, ANTONIO. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

CHOCARRO, FAUSTINO. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

DIEZ, NICOLAS. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

ELIZALDE, FRANCISCO. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

IBANEZ, FRANCISCO. Fusilado el 20 de Octubre de 1936.

REMON, LUIS. Labrador. Soltero. Socialista. Estos últimos fueron ejecutados en la crcel de Tafalla.

Todos los fusilamientos de este pueblo fueron motivados por razones de venganza, como consecuencia de la lucha social establecida en aquél pueblo, desde hace ya muchos años, por el pleito de la tierra comunal. Durante la Repblica, y bajo el Ayuntamiento del mismo ideario, se llevb a acabo la participación de los comunes, dando lugar a que los elementos despojados presentaran recursos, que ocasionaron un largo expe-

diente, que costó miles de pesetas a aquél Ayuntamiento. Cuantos pretendían la participación comunal –gentes todas ellas modestas, como es de suponer– formaron una colectividad. Fomentose el odio entre ambas partes y al estallar el movimiento, aprovecharon la oportunidad quienes usufructuaban aquellos terrenos antes del pleito, para adoptar medidas vengativas. Todos los integrantes de la citada colectividad o han perecido fusilados o continúan encarcelados en el fuerte de S. Cristobal (Pamplona), o se hallan desterrados, pues además de los vecinos ejecutados que se señalan anteriormente, fueron encarcelados o desterrados fuera del pueblo, numerosos vecinos.

CASTEJON

ALCUSA, SABINO. Fusilado el 30/7/36 en Cintruénigo.

BEA, CECILIO. Fusilado el 14/8/36 en Cintruénigo.

BERMEJO, FERNANDO. Fusilado el 14/8/36 en Cintruénigo.

BERROETA, VICTORIANO. Asesinado el 25 de Julio del 36.

BRETOS, CRISANTO. Fusilado en Zaragoza.

DE LA ROSA, TELESFORO. Ejecutado en Alfaro, el 27/7/36.

DISILLOS, Ejecutado en Alfaro, el 27/7/36.

HERNANDEZ, MIGUEL. Fusilado en Tudela, el 7/8/36.

MARTIN, RAIMUNDO. Fusilado el 14/8/36 en Cintruénigo.

MELLADO, FELIX. De Izquierda Republicana. Ahorcado y quemado su cadáver en Castejón, el 25 de Julio del 36.

MORATO, Fusilado en Alfaro, el 27 de Julio de 1936.

NAVAS, JUAN. Fusilado el 14/8/36 en Tudela.

NAVAS, LEOPOLDO. Fusilado el 30/7/36 en Cintruénigo.

PEREZ, EUSEBIO. Socialista. Fusilado el 1/8/36.

PEREZ, FRANCISCO. Hijo del anterior. Fusilado juntamente con su padre.

PEREZ, PAULINO. Ejecutado el 30/7/36, en Cintruénigo.

PLAZA, SALUSTIANO. Socialista. Fusilado en Tudela el 8/8/36.

PLAZA, VALENTIN. Alcalde de Castejón. Socialista. Fusilado en Alfaro, el 22/7/36.

RUIZ, GORGONIO. Fusilado el 14/8/36, en Cintruénigo.

SEGURA, ANGEL. Fusilado el 20/7/36.

CIORDIA

RAMOS, DOMINGO. Fusilado el 7/8/36.

SAN ROMAN, FELIPE. Fusilado el 7/8/36.

CORELLA

PERALTA, DANIEL. Fusilado en Pamplona.

..... Juez Municipal. Sacado de la cárcel de esta localidad, fue quemado vivo rociándole de gasolina.

ECHARRI-ARANAZ

ARANA, CLEMENTE. Asesinado, arrojándole después de maltratado de lo alto de la Sierra de Urbasa.

GARCIANDIA, PABLO. Asesinado igual que el anterior.

..... "Guarda-agujas" de la estación del Norte en dicha localidad. Asesinado.

MAIZA, ANTONIO. Socialista. Asesinado, arrojándole después de maltratado de lo alto de la Sierra de Urbasa.

VICENTE, "EL ALBA FIL". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... Coronel retirado. Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... "El Colandero". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... "El hijo de la viuda". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... Hijo del apodado "Rancho". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... Hijo del llamado "Sahero". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.
..... Hijo del llamado "Rioja". Fusilado en dicha localidad al iniciarse la rebelión.

LUMBIER

ECHARRI, VICENTE. Cantero. Soltero. Republicano. Asesinado al iniciarse el movimiento.

GURPEGUI, AURELIO. Casado. Empleado de "El Irati". Republicano.

RODRIGO, FRUCTUOSO. "El gitano". Vendedor de pescado. Casado. Republicano.

ZARO, JUAN. Alfarero. Casado. Republicano.

ZORRILLA, JUAN. Labrador. Casado. Republicano. Ejecutados todos al comienzo de la rebelión. Ninguno de ellos fue juzgado; ignorándose el lugar donde fueron ejecutados.

Los motivos de estos asesinatos estribaban en la ideología política de las víctimas, ya que Lumbier, pueblo fanáticamente carlista, la primera idea en los momentos iniciales del movimiento y como única preocupación fue la de eliminar a los de ideología antagónica. Más hubieran sido los ejecutados al no haberle impedido amigos de los destinados al sacrificio y la intervención del Párroco, don Aurelio Giménez, que por haber conseguido que no se fusilara más gente, tuvo que huir de dicho pueblo, ya que los requetes, enardecidos pretendían también asesinar a dicho sacerdote.

MARCILLA

ARACELI. "La Totorrola". De 24 años. Soltera. Asesinada en Azagra en los primeros días del movimiento.

ANDRES, JOSE. Abogado. Republicano. Fusilado en Pamplona.

ANGULO, GREGORIO. De más de 70 años. Exconcejal socialista del Ayuntamiento de Pamplona, Vocal de la Caja de Ahorros Provincial y Miembro de la Junta de la Casa de Misericordia de Pamplona. A raíz del movimiento huyó a casa de un hijo a Galicia. Allí se ocultó cerca de un año, hasta que lo encontraron y lo llevaron a Navarra. A mediados de Junio del 37, apareció muerto en una cuneta.

ARBELOA, FRANCISCO. Miembro de la policía motorizada de la diputación de Navarra. Fue detenido por un individuo al que la víctima denunció antes del movimiento por infracción del Reglamento de carreteras. La detención fue por venganza del acto realizado por Arbeloa en cumplimiento de su deber. Se le prometió la libertad en el caso de que un hermano suyo fuese de voluntario al frente, el que fue a luchar, muriendo en el frente, sin que a pesar de ello se concediese la libertad al detenido quien fue fusilado.

ARIZ, TOMAS. Afiliado a la C.N.T. Fusilado en Pamplona.

ARRASTIA, JUAN. De Pamplona. Dirigente comunista. Jefe de la Sección Del E.M. de Euzkadi. Fusilado en Burgos.

ARROBA, ESTEBAN. Fusilado en Pamplona.

ARROYO, JOSE. Fusilado en Pamplona.

ARROYO, Hermano del anterior. Fusilado en Pamplona.

ASTIZ, ENRIQUE. De Pamplona. Abogado. Republicano. Ejecutado en Pamplona.

BANDRES, DARIO. De Pamplona. Abogado. Republicano. Ejecutado en Pamplona.

BELAINEGUI, LUIS. De Pamplona. Abogado. Republicano. Ejecutado en Pamplona.

BELLOSO, PEDRO. De Pamplona. Abogado. Republicano. Ejecutado en Pamplona.

BENGARAY, RAMON. De Pamplona. Abogado. Republicano. Asesinado en Pamplona.

BOSQUE, RAFAEL. Gobernador civil de Oviedo al iniciarse el movimiento. Asesinado en Pamplona el 6/9/36.

CABERO, ANTONIO. Fusilado en Pamplona.

CALVETE, PABLO. Fusilado en Pamplona.

CAMINO OSCOZ, MARIA. Maestra de Guesa. 22 años. Secretaria del partido Comunista. Asesinada en Pamplona.

CASCANTE, CAYO. Ejecutado en Pamplona.

CASTILLO, FERMIN. Ejecutado en Pamplona.

CAYUELA, SANTIAGO. De Pamplona. Abogado. Republicano. Asesinado en Las Bárdenas.

CAYUELA, NATALIO. Hermano del anterior. De Pamplona. Abogado. Republicano. Asesinado juntamente con su hermano.

CILVETI, ELADIO. Fusilado en Pamplona.

DEL CAMPO. GREGORIO. Capitán de Asesinado en Pamplona el 6/9/36.

DESCARGA, JOSE. Ejecutado en Pamplona.

DORRONSORO, CORPUS. De Pamplona. Concejal. Izquierda Republicana. Asesinado en Pamplona a la puerta de su casa.

DORRONSORO, JESUS. Hijo del anterior. De Pamplona. Izquierda Republicana. Asesinado juntamente con su padre.

ECHEGOYEN, Fusilado en Pamplona.

ECHEPARE, JUAN. Fusilado en Pamplona.

EGUIA, ISIDORO. Fusilado en Pamplona.

EGUIA, JUAN. Fusilado en Pamplona.

EGUIA, Fusilado en Pamplona.

EGUIA, Fusilado en Pamplona.

(Todos de una misma familia)

ESCOBAR, Ejecutado en Pamplona.

FRAILE, Ejecutado en Pamplona.

FRESNO URZAIZ, RICARDO. Capitán de la Guardia Civil. Destinado en Pamplona al estallar la rebelión. Asesinado en Pamplona. Su cadffi/er apareció quemado con gasolina.

FRUTOS, CRESCENCIO. Alférez de Aviación. El día 24/8/36 y con ocasión de celebrarse en Pamplona el entierro del Teniente Coronel faccioso Ortiz de Zárate, muerto en el frente de Irun, significados carlistas subieron al Fuerte de San Cristóbal exigiendo la entrega de todos los presos militares que en él se hallaban. El Jefe de la prisión se resistió a acceder a ello, conviniendo al fin en entregarles éste y el también fusilado López García (Capitán del Tercio). Fueron asesinados en Pamplona.

GAECIA, JUAN DE DIOS. Ejecutado en Pamplona.

GALARZA, BENIGNO. Ejecutado en Pamplona.

GALVETE, ALVARO. Ejecutado en Pamplona.

GARCIA, BENITO. De Pamplona. Caminero de la diputación. Fusilado en Pamplona.

GARCIA ENCISO, VITORIO. Inspector de Transportes de la diputación. Republicano. Ejecutado en Pamplona.

GARCIA MACHAIN, Teniente de Infantería. Asesinado a fines de Noviembre del 36.

GARCIA OTILIO. Fusilado en Pamplona.

GAYON, MARIO. Fusilado en Pamplona.

GAYON, MOISES. Fusilado en Pamplona.

GOICOECHEA, JOSE. Fusilado en Pamplona.

GOICOECHEA, LUIS. Fusilado en Pamplona.

GOICHOECHEA, Los tres hermanos. Fusilado juntamente con sus hermanos en Pamplona.

GOÑI, Teniente de Infantería. Asesinado el 21 de Enero del 37 en Pamplona.

GRAVELOS, ARMANDO. Afiliado al Partido Socialista. Asesinado en la misma puerta de la cárcel antes de ingresar en ella.

GUERRA, LAUREANO. Ejecutado en Pamplona.

LOPEZ GARCIA, Capitán del Tercio. Asesinado juntamente con el Alférez de Aviación Crescencio Frutos.

LUCUS, Capellán Castrense de Navarra. Asesinado en los primeros meses del movimiento en la Cuesta del Perdón.

LUQUIN, ADRIAN. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

LURI, FELIX. Practicante de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

LLUCH, JAIME. Practicante de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

MAESTRO, Practicante de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

MARTINEZ, FAUSTINO. Practicante de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

MARTINEZ, PABLO LUIS. De Pamplona. Recaudador de Arbitrios de la Diputación. Ejecutado en Pamplona.

MARTINEZ FRIAS, JOSE. Comandante de la Guardia Civil. Asesinado en Pamplona el 26/8/36

MELCHOR, ENRIQUE. Fusilado en Pamplona.

MENAYA, JOSE LUIS. Afiliado al Partido Nacionalista Vasco. De Pamplona. Fusilado por haber escrito una carta dos o tres años antes del movimiento estando

él en filas, a un amigo, en la que le decía que le era muy duro servir a una que no era la suya. Esta carta fue encontrada en un registro realizado en casa del amigo, a quien quien estuvo también a punto de ser igualmente fusilado.

MENENDEZ, ARTURO. Ex-Director General de Seguridad de la República. Le sorprendió la rebelión en Pamplona y fue encarcelado. El día 3 de Agosto del 36 fue sacado de su celda y asesinado en la segunda revuelta del camino que conduce del Fuerte a Pamplona. A los dos días, aun estaba su cadáver abandonado en el mismo sitio, apreciándose que su dentadura de oro, había sido arrancada con tenazas.

MERCAPIDE, BENITO. Fusilado en Pamplona.

MONASTERIO, ESTEBAN. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Ejecutado en Pamplona.

RONCAL LASANTAS, JOAQUIN. Fusilado en Pamplona.

SACAR, TIBURCIO. De Pamplona. 68 años. Afiliado a la U.G.T. Director del semanario "Trabajadores". Le sacaron de su casa en calzoncillos y le fusilaron en un pueblecito cercano de Pamplona, con la particularidad de obligarle a enterrar antes de fusilarle a cuatro compañeros que habían sido ya ejecutados.

SAINZ, ABEL. Fusilado en Pamplona.

SAINZ, LUCIO. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Ejecutado en Pamplona.

SAMPEDRO, IGNACIO. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Ejecutado en Pamplona.

SEMINARIO, EUGENIO. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Ejecutado en Pamplona.

SOTO, ANICETO. De Pamplona. Caminero de la Diputación. Fusilado en Pamplona.

URDIROZ, FILOMENO. Después de haberle puesto en libertad, los falangistas le asesinaron.

URIZ, AGUSTIN. Fusilado en Pamplona.

URIZ, MIGUEL. Fusilado en Pamplona.

URIZ, AMADEO. Fusilado en Pamplona.

URRA SAN VICENTE, BLAS. Fusilado en Pamplona.

URRIZALQUI, JUAN. Fusilado en Pamplona.

VELASCO, FRANCISCO. Fusilado en Pamplona.

VILLAFRANCA, LEANDRO. Socialista. Asesinado en la misma puerta de su casa.

VIRTO, ESTEBAN. Fusilado en Pamplona.

YOLDI, LORENZO. Fusilado en Pamplona.

ZABALEGUI, BIBIANO. Fusilado en Pamplona.

ZALABARDO, IDELFONSO. Fusilado en Pamplona.

ZALACAIN, RAFAEL. Cartero. Socialista. Fusilado en Pamplona.

12. GUDA GARAIKO GERTAKIZUNAK ELGETAN

Latxagak, Elgeta'ra bialdu ginduzan Peña'tar Lorentzo eta ni, Atutxa'tar Paul, zeatz jakiteko, zer gertatu zan an 1937'ko Apirilean, nazionalak sartu ziranean.

Udaletxera joan nintzan eta Mª Anjeles, Udaleko idazkariak ondo artu ninduan, aurkezpena eginda, prest agertu zan batzartzeko eguna eta ordua epe-tuz.

Batzartu gintzazan gure aldetik Lorentzo eta Paul; eta euren aldetik, Garai eta Aranzeta'tar Bitor, Iturrikastillo eta Aranzibia'tar Antonio eta Mª Anjeles Udaleko idazkaria; baiña ez zan etorri Telleria eta Lamarain'tar Antoni, laidotua izan zana.

Asi nintzan itaunak egiten Antonio eta Bittor'eri, eta or dagoz euren emaitzak. rvr-Anjeles'eri itaundu neutson, ia zer gertatzen zan Antoni'rekin, eta erantzuna: "Batzarrera ez dala etorten, berentzat, oso gogorra dalako gaur egun ere, gauza aiek gogoratzea. Eskertzen dodaz beren alegiñak gugana etorteko, baiña ezin danean, artara jarri bear.

Eta or, alegiñaren, saria non agertzen dan Arana'tar Sabino iraspenean, norbaitek ama-alaba'gandik batuta, ama il-orduko egun batzuk ariñago, euren zori-gaiz-toko gertaera.

Elgeta faziztak arrapau eben orduan, gudu-mutillari ordu-bi eta erdiko askata-suna emon eutsoen sari-lez. Eta moruak igoeran, baserriko atean nezkaxo bat ikusi eben lez, gabaz "señorita'ren billa" joan ziran. Aitak, Telleria eta Askazibar'tar Pedrok, alaba zaindu gurean aurka egin eban, eta moruak tiroka il eben, Antoni'ri (alaba) ere, aita zaindu gurean tiro batek eskumako eskutik erdiko atz-bi kendu eutsozan. Amak ere, Lamarain eta Aranzabal'tar Pantxike, alabaren babesean urten eban, eta buruan tiro-bat emonda, lurrean itzi eben oso txarto zaurituta. Gertakizun guzti orren gainera, moruak, Antoni'rekin, eurak gura-ebena egin eben. Antoni'k 13 urte ebazan.

Ez da arritzekoa, gura ez izatea gauza orreik gogoratzea.

Bittor argiña dan lez, berak egin eban argazki onetan dagoan oroi-arria, orduko egunean izkillatuak izan zirenen izenakaz.

Ezkerretik asita:

1. Peña eta Etxebarria'tar Lorentzo (Peña'tar Jesus'en anaia).
2. Elkoro eta Arrizabalaga'tar Anjeles.
Elgeta'n-Udaletxe'ko Idazkaria.
3. Telleria eta Lamarain'tar Antoni. (13 urtegaz laidotua izan zana).
4. Garai eta Aranzeta'tar Bitor (Garai eta Arenaza'tarJoxe Bizente're semia. Eta Oroi-Arria'ren Egillea).
5. Iturrikastillo eta Azkazibar'tar Antonio (Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Jorje Abadea'ren Illoba).

GUDA GARAIAN?: GUDA OSTEAN?

Elgetan 1999'an Abendu'ko 9'an

Ikerlarien izen abizenak: Peña'tar Lorentzo eta Atutxa'tar Paul.

Eratzuleen izen abizenak: Iturrikastillo eta Azkazibar'tar Antonio.

Fusilatuen izen abizenak: Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Jorje.

Elbidea: Elgeta'ko San Juan Baserria.

Urrutizkina: 943 76 80 12

- Elgetan, 18-24 urteko idazle gazterik bai?: "ez dot uste".
- Luis'tar idazlerik bai?; "ez dot uste".
- Fusilatutako baten-bat bai?: "Ez dakit".
- Zer izan-zan fusilatua?: "Abadea eta Abertzalea".
- Salatua izan zan?: "Bai! Maulan'eko sal-erosle batek. Auzunean, eurak, etxe-rako bear eben mozkinak erosteko, sal-erosteko denda-bat ipintearren".

- Nolako epaiketa euki eban?: "Ez eban euki epaiketarik".
- Nork fusilatu eban?: "Karlitzak! Oiartzungo pelotoi batek".
- Zelan?: "Zugatzen baten onduan tiroka. Azkasi edo astigar baten onduan. Mitxelena txirindularien etxe onduan".
- Zeintzuk izan-ziran beren azkeneko itzak?: "Liburu bat ekarri eban Antoniok, eta or dakarrela dana esan ustan. Liburua: Historia General de la Guerra Civil en Euskadi. Naraki S.A., Aranburu argitarazlea'rena da, V liburura, Eusko apaiz-taldek idatzita." "Baina esan ustana: Errezu orduan, danak bereinkatu ebazan".
- Norentzako? Fusilatua izan orduko, zeozer itzi eban idatzita?:
- Non iltzen zituzten Abertzaleak?: "Oiartzun'en, berez-dabilen gurdian eroanda". Baina onen itaun-erantzunak liburuan dagoz, esan eban.
- Villalonga militarren semea 17 urte euki ebazanean, boluntario etorri zan Donosti'ra. Aitak semea'ri esanda: "si quieres un endurecimiento de la vida, tienes que venir a Donostia a fusilar vascos". Cumpliendo dos objetivos importantes en su vida: a) no ir al frente para que no corriese peligro su vida; b) el endurecimiento personal antes mencionado.
- Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Jorje, Elgetan 1902'an jaio zan. 1926'an apaiztu zan. Marin'eko errian (Gipuzkoa) bikario-ordea izan-zan. 1936'an giltzapean sartu eben eta 1936'an azaro'ko 7'an fusilatu eben.

GUDA GARAIAN?: GUDA OSTEAN?

Elgetan 1999'an Abenduko 9'an

Ikerlarien izen abizenak: Peña'tar Lorentzo eta Atutxa'tar Paul.

Eratzuleen izen abizenak: Garai eta Aranzeta'tar Bitor.

Fusilatuen izen abizenak: Garai eta Arenza'tar Joxe Bizente.

Elbidea: Elorrio'ko Gazeta Auzunean, Urizar Baserria 21

Urrutizkina: 946 82 03 37 Elorrion

- Nungo baserrian bizi-zan fusilatua?: "Bastarrekua deritxon Ansuategi baserrian".
- Zer izan-zan fusilatua? (politika maillan): "Euskal famili baten Aita".
- Nolako lan bidea euki eban fusilatuak?: "Baserri-lanetan. Arotza".
- Nolako errua euki eban?: "Etxea zaintzen egotia".
- Nolako familia euki eban fusilatuak?: "Emaztea eta lau umetxo".
- Salatua izan-zan?: "Moruari Karta-libre emon eutsen eta danak iltzeko asmoan egon ziran".
- Nolako epaiketa euki eban?: "Moruak elduaz, bereala
- Non fusilatu eben?: "Etxe baztarrean".
- Zelan?: "Aita tiroka, eta beste bost gudari goratxoago, fusillen ipurdiakaz buruetan jota".
- Zeintzuk izan-ziran beren azkeneko itzak?: "Ontxe il-nok Domingo".
- Norentzako?: "11 urte euki ebazan semearentzako, eta andik aurrera beren bizi guztirako gaisorik geratu zan mutikoa, andik aurrera moruak ikusten ebalako leku guztietan".

- Onek fusilamenduok, moruen sarreran ziran, 1937'an Apiril'eko 24'an. 25'an beste baserrikuak il zituzten, morua'ri ordu-biko askatasuna emonaz oston-duta egon ziranak eta agirian ziranak iltzeko.
- Fusilatuen oroigarri-bat ipinita dago Salbadoren Baselizan, danon izenakaz.

ITURRICASTILLO ARANZABAL, JORGE. De Elgueta (G.). De 34 años. Ecónomo de Marin. Prisión: Ondarreta (Donostia). Fusilado, 6/7-XI-36. "Lo sacaron de Marin, que estaba entre dos fuegos, los franquistas, diciéndole que fuese a un entierro". Referencia de don Aquilino Ayerdi, quien, desde Aramayona, iba a celebrar a Marin, después del fusilamiento. La misa era en el juego de bolos.

(Sabino Arana Abertzaletasunaren Agiritegitik artuta)

SACERDOTES Y RELIGIOSOS FUSILADOS

- ADARRAGA LARBURU, JOSE. Adsc. Hernani. 55 años. El 17-X-36.
- ALBISU BIDAUR, GERVASIO. C. Renteria. 65 años. El 7/8-X-36.
- ARIN OYARZABAL, JOAQUIN. Ec. Arc. Mondragón. 61 años. El 24/25-X-36.
- ARIZTIMU OLASO, JOSE. Adsc. Donostia. 40 años. El 17-X-36.
- GURIDI ARRAZOLA, LEONARDO. C. Mondragón. 40 años. El 24/25-X-36.
- ITURRICASTILLO ARANZABAL, JOAQUIN. Ec. Marin. 34 años. El 6/7-X-36.
- LECUONA ECHABEGUREN, MARTIN. C. Renteria. 29 años. El 7/8-X-36.
- MARQUIEGUI OLAZABAL, JOSE. C. Renteria. 40 años El 24/25-X-36.
- MENDICUTE LICEAGA, ALEJANDRO. Cap. Donostia. 45 años. El 23/24-X-36.
- ONAINDIA ZULOAGA, CELESTINO. C. Elgoibar. 38 años. El 27/28-X-36.
- OTANO MIGUELEZ, JOSE (CORAZÓN DE MARIA). El 23/24-X-36.
- PENAGARICANO SOLOZABAL, JOSE IGNACIO. C. Echebarria. 64 años. El 27/28-X-36.
- SAGARNA URIARTE, JOSE. C. Berriatua (desde el 1-VI-36). 25 años. Hacia el 20 de octubre 1936.
- URTIAGA ELEABURU, P. Román, carmelita. El 19-V-37.
- BOMBIN, P. ANTONIO, Franciscano. Junto a Laguardia (A) en 1936.
- LUCO (O LUPO). Sin datos. Sacado de Vitoria, camino de Pamplona.
- NOTA: Un colegial carmelita de Larrea (natural de Corella), prisionero en Villarreal, muy probablemente fue sacado de un hospital de Vitoria y fusilado.
- El Teniente Coronel La Lastra (Lalastra ote), que mandó fusilar en Echano al P. Román, condenó también a muerte a los Padres Rafael Urionagena Garro y José Domingo Ugartechea Urquieta. La intervención de don bernardo Astigarraga, párroco de Begoña, que había pasado la guerra en Echano y aUn se hallaba allí, con la ayuda de otros, salvó la vida de los dos Padres.
- OR AGERTZEN DA ITURRIKASTILLO ARANZABAL JOAKIN

13. AITZOL "BOU" ITXAS ONTZIAN ATXIKIA

PYSBE (Pesquerias y Secaderos Bacalao España) elkarteak 6 barku aundi, 1.600 tonelada bakoitzak, eginda zeuzkan gure Gerratea (1936) sortu zanerako. Euren izenak auek ziran zarretatik asita: Hispania eta Euskalerrria, Galerna eta Vendaval, Tramontana eta Mistral.

Oietatik lau kañoiez armatu zituzten. Galerna erabilli zuten Bilbo'tik Baiona'rako bideak gauez egiteko. "Gudari" aldizkariaren ale batean irakurri nuen Galerna faxistek arrapatu zutela. Baña, gauzak beste era batera gertatu ziran: Baiona'tik irten eta Bilbo'ra jo bearrean, Pasaia'n sartu zan iñork beartu gabe.

Nola dakidan? Une aretan kapitana nor zan ez dakit; lenengo makinista nor zan, bai, badakit. Garai lekeitiarra zan makinista. Bere emaztea eta nere izeko bat, biak aizpak ziran Lekeitio'n. Eta, berak esanda nekien ordutik ona.

Itxas-ontzi orretan zetozen Aitzol eta Formiguera, katalan politikoa. Biak iskilluz erail zituzten.

Garai artan ni Donostia'ko "Ingenieros zapadores Minadores" kuartelean nengoen, Loiola'ko auzoan. Jefatura zeritzan bulegoan nengoen lanean. Bazkalondoan, lanera sartu aurretik, terrazan egon oi giñan denbora pasa solasean dozena bat soldadu. Egun batez lagun berri bat agertu zan gure artera: txikia, melarra, iztuna eta nagusi antzera azaltzen zana eta ez bakarrik kaboa egin zutelako asiera-asieratik... Polizikoa zala ere esan zigun.

Arratsalde artan Galerna-arazoa atera zuen platerera:

- Alli cogimos a Aitzol y yo dirigi el interrogatorio. Y le pregunta: sido usted nacionalista? – Si, señor. – SEs usted nacionalista? – Si, señor.

 seguir siendo nacionalista? – Si, señor. Y le pegua una hostia! Después se encargaron de al los Guardias de Asalto.

"Guardias de Asalto" ziran Bigarren Errepublikak sortutako polizi sail berri batekoak. Guztiak ziran gazteak, aItu-indartsuak eta furgoneta antzeko automobil irikitant agertzen ziran bat-batean, istilluak sortzen ziran tokietan. Gomazko makilla luzeak erabiltzen zituzten kolpeka ekiteko. Kantu au famosoa egin zan Laterri osoan:

*"no quiero trabajar / porque me canso
mam, yo quiero ser / guardia de asalto
cincuenta duros dan / y una pistola
y una gomita asi / de estira y toma".*

*Deba'n. Uztailla 2.000
Anes Arrinda*

14. GUDAKO ESPETXERATUEN ITZAK

GIROA AGERTZEN

"Idazle su-izkillatuak" kontuan doguzala eta bear genduzan albisteak batzeko asmoz, Bizkai'ko Artea edo Gaztelu Elexabeti'n dan SABINO ARANA KULTUR ELKARTE edo FUNDAZIOA"ra urreratu naz eta oso ondo artua izan naz etxe aretan. Beioake nire esker ona guztiai eta batez be Jauregi ta Beraza'tar Eduardo'ri.

LIBURUA TA GAI AU

Idazle su-iskillatuak gai dituan gure liburuan ete dauko lekurik emen aztertzen dogun expetxeetako giroak? Ezetz dirudi, gauzea, azalez begiratu ezker, baiña azterketa zeatzagoa egin ezker laster ikusten da baietz, ba-daukala zer-ikusia eta ez txikia. Gure idazle su-izkillatuak, euren azken-aldian zelako giroan aurkitu ziran adierazten dasku emen egingo dogun azterketa onek.

NORTZUK ZIRAN

Antxiñako Erromatarrak barru-min audiz esaten eben "Vaeh victis!" edo "Ai-ene, guda-galtzailleak!" Eta ori orrelan izan da beti, gaur-egun ba-dira laterriarteko legeak arerio azpiratuak zelan artu bear diran agintzeko, baiña alperrik dana! Guda galtzen dabenak gaur be oso txarto ikusten dabez euren buruak. Ori beti, baiña geiago guda laterri baten barruan alkarren aurka danean. Zelako basatikeriak egi-ten doguzan! Zelako basatikeriak egin ziran, emen aitatzen diran euskaldun errukarri onein aurka!

Emen aitatzen doguzan gizonak gudako atxillotuak dira baiña ez guztiak burubide batekoak. Erria bera askotarikoa dan lez, atxillotuak be askotarikoak. Politika-aldetik batzuk JEL (PNV)'koak beste batzuk ANV'koak, beste batzuk Sozialistak...

Lan onetan Lauaxeta'ri eskiñiko dautsaguz orrialde batzuk, baiña ez uste izan espetxeetako guztiak eta su-izkillatu guztiak orrelakoak diranik. Guztiak dauke gauza bat batera: Euzkadi maite dabela eta bizia emoten dabela maitasun orregai-

tik. Zelako Euzkadi nai daben itaundu ezkeru, eritxiak laster banatuko litzakez, baiña au itzi daigun gerorako.

Geienak fededun agertzen dira, baiña ba-dagoz fede-bako agertzen diranen arazoak eta fede-bakoa federa biurtzeko alegiña be.

IZKUNTZA

Irakurleai bear ba'da arrigarria irudituko jake, baiña emen aitutzen doguzan eskutitz eta agiri guztiak erderaz, gazteleraz, dagoz. Bat edo bi baiño ez euskeraz. Orre-gaitik zan gure zalantza, euskal-idazleai buruz dan liburu baten lan au agertzeko.

Baiña zergaitik idazten eben erderaz?

Ona emen zio batzuk: Espetxeko arduradunak orretara beartzen ebezalako. isil-pean andik ateraten ziran agiriak erderaz dagoz, bear ba'da, euskeraz idazteko oiturarik ez eukelako (ez aitzu euskeraz eskutitzak idazteko oitura guda-ostekoa dala, naizta Frai Juan de Zumarraga'k bere aldian Ameriketatik Euskeraz idatzi izan eta bardin gure Berriotoxa'tar Balendin Santuak bere amari, ori ez zan jokabide arrunta. Gaiñera ez dogu aitzu bear espetxean egozan asko eta asko erdeldunak zirala.

ZENBAT AGIRI

Sabino Arana Fundazioaren agiritegian, iru edo lau moltzotan agiri asko aurkitu doguz. Asko eta askotarikoak.

Batzuk ezin jakin agiriak diran be, beste batzuk izan leitekez agiri bat naiz bi naiz iru. Dana dala zenbaketa bat egin dogu eta gure ustez 287 agiri dagoz. Askotarikoak esango dogun lez.

NOZ IDAZTEN DABEN

Idazleak idazteko artzen dauan unea kontuan dodala nik moltzo bitan ipiñiko neukez agiriak: II-aurrean bertan idatzitako agiri larriak eta espetxean luzarago dagozanak garai pizka bat lasaiagoan idazten dabezanak. Bereizketa ori kontuan artu begi irakurleak, naizta emen moltzo biak nastauta agertu.

Idazleak dauan unea kontuan dogula olako esaldiak aurkitu doguz: "Laster da ordua (4'k), iru ordu falta dira, eldu da azkeneko ordua, gaur zazpiretan ilten nabe, askenengo unek dira oneik (2'k), eskutitz au artu orduko ilgo nabe (3'k), eta askok etxeokoi edo adiskideai edo euren alderdi politikoari agur egiten dautse.

IDAZLEAK NORTZUK

Eskutitz edo agiri asko izen barik dagoz baiña geienak ba-dauke izenen bat. Ona emen agertzen diran izenak: Jose Mª Azkarraga (3), Jose Maria Amador (lengoa

bera?), abertzale donostiar asko izenpetzaille, Ramon Azkue (2) Gumersindo Azkarate, Ernesto de la Fuente, Jose Luis Gazkon, Sebastian Vicente, Andres Hormaetxea, Joakin Arruabarrena, Pedro Berrondo Garai, Anjel Madariaga, Jose Alonso, Lazaro Cebrian, Daniel, Felix Alberdi, ANV, Justo Ajuria, Markiegi (au Dueso'n) Franzisko Urretabizkaia, Eli Antoñana, Matxalen de Ateka, Larrea'tar Miren, Victor Martinez (au kapellaua), Natalio, Faustino Zubia Batiz, B. E Trn, Emilio, Gallego, Jesus (2), German Pardillo (onek salatu eta gero zigorrak), Jazinto (11), Azkarate, Padre Calasanz (kapellaua da eta Larrinaga'n egin eban itzaldi irakurgarri bat dator), Billaro'ko salatari batzuk: Biktora Sierra Sesumaga, Fede Zamakona, Mario Zubiaga, Atxa el relojero (abade baten baiketa agertzen da or), Fermin (9), (Onek nortzuk su-izkirlatu dabean esaten dau), Jesus, P. Marcelino Bolinaga (kapellaua. Itzaldi gogorra) Jesus (55), Jazinto (5), Juan Ajuriagerra (4), Victor Etxebeste (3), B. de Areso.

Justo Ajuria'k gobernadore militarri Biktora Madariaga'ren alde eta Zezilia'ri.

NORTZUI IDATZIAK

Dominike (edo Domingo) (69), Luki, BBB'ko lendakariari, Doroteo (onek itz egin dagiala Antonio Mª Labayen'egaz, Cicognani Nuntzioaren babesak billatzeko), Otxoa, Nikolas (2), Justo, Jose Luis Gazkon (komandante Deusto'ko Ikastetxe Nagusiko espetxean), Felipe Zarasketa Albertus (au kubatarra dala agertu nai da askatasuna lortzeko, emaztea VisitaciPn Aldazabal be kubatarra da), Jose Eguskiza Golzarri (au Billaro'ko miñoia izan zan), Pedro, Imanol, Kandido Etxebarria, Pantaleon Ramirez, Etxenagusia (3), Manu Egilleor, Doroteo (2), Jose Mari (2), 13² Presentacion, Jose Mª Lasarte (3), Capitan Gomez Garikano, L. Argi (9), Jose Gallego, Nestor Zubeldia.

NON IDATZI EBEN

Itaun onek arlo bi artzen dauz, bata zein erritan idatzi eben eta bestea zelako papelean, ingian, idatzi eben.

Lenengoari erantzuteko, geienak Larrinaga'ko espetxean eta onen zuzendari-tzapean egozan Karmelo, Upomendi, Eskolapioak, emakumeen espetxea ta Deus-tu'ko Ikastetxe Nagusia dira.

Eta zelako ingian idatzi eben itauntzen ba'da, ona emen erantzuna: Geienak ingi naikoa arruntetan datoz baiña zortzi dagoz ingi txiki-txikietan, amar-inguru kartaa-zal edo sobreetan, agenda baten orrietan be bai eta "Ezkerra" txokolatearen azalean amar.

GAIK

Il-aurreko eskutitzak diranetan gairik unkiagarrienak laster il-bearretik sortzen diranak doguz: agur beroak (3), parkamena eskatu eta eskintzea (3), autortu ta jau-

nartu dabela adieraztea (6), Jaungoikoa gogoratzea (14), ain bizikiro "ni errubakoa naz" autortzea (19), kristiñauak dirala eta kristiñau lez ilten dirala esatea, Euzkadi'ren alde egin dogu burrukea (2), erriaren alde bizia emotea gauza omengarria da gutzat (10), ainbatek oiukatzen daben "Gora Euzkadi Askatuta" (20) eta banaka batzuk diño "viva la RepUblica" (4), euren aberria Euzkadi dala askok **Une** larri orretan asko dira euren sendia gogoratzen dabenak (7) eta euren etxeoai eskutitzak egiten dautsezenak, batez be ume txikien ardurea eta erbesteratuta eta seindun dagoan emazatearena. Asko dira baita eriotzearen aurrean baretasun aundia daukela agertzen dabenak (10). Orrelan eta orregaitik ilten diranen artean azkenengoak izatea nai leukee eta bengantzarik e zartzeko eskaria egiten dabe. Naiz ta geienak "Gora Euzkadi Askatuta" oiukatu (5) ba-dagoz Jel (3) aitatzen dabenak be eta gitxiago erkala edo errepublikea goratzen dabenak (4). Zerutik lagunduko dautseela diñotse sarritan euren etxeoai (3) eta iltzailleai buruz Jaungoikoa izango dala euren epaile diño (2). Ondorengo euskaldunak euren zuzentasuna aintzat artuko dabela uste dabe. Arerioai esaten dautsezan berba oneik be agertzen dira: Laster geratuko zaree, gu barik, zeuok bakarrik. Nai dozuena egiteko, esan nai dabe.

Beste era bateko gaiak agertzen dira laster ilgo dabezela uste ez dabenen esku-titzetan: Gure bizitza katolikuena da eta azken-orduan ez daukagu bear dogun bes-teko eleiz-laguntzarik, zigorrak aundiagotu egin dauskuez, errietako abadeak emon dabezan aldezko barriakaitik epaiak iñoz 6 urtetik sei illebetera jatsi dira. Espetxearen irudiak (planoak) be agertzen dira, alkar komunikatzeko kodeak be bai, esaterako zure osabeak ogei ta amar urte bete dauz esateak 30 il dabezela esan nai dau. Euren alderdi politikuaren batzarrerako burubideak be eskintzen dabez. Euren epai-keta zelan joan zan adierazteko eskuz eta arkatzez idatzitako orriak be ba-dagoz, espetxean gaisorik zenbak il diran eta zelako gaisoa izan daben diñoenak be bai, Larrinaga'ko funtzionarien zerrenda, diru-kontuak eta bankuak, Areatza-Billaroko semea zan Jose Mⁱ Eguskiza'ri egin jakozan salakuntzak, ume euskaldunak Ingla-terra'tik etortea, Ubide'n Otxandio'ko abadeak egin eban itzaldiaren gaiak ta ondo-renak (Abadea Pablo Orue da ta eleizan besperetan egoala atera eben guardiak agerpena egiteko), Larrinaga'ko espetxearen edestia ta gaurko egoerea, zigorra aldatu edo kendu jakenen zerrendak, Larrinaga'ko zuzendaritzapean egozan espe-txeetan zenbat egozan: Larrinaga'n bertan 2.136, Karmelo'n 1.211, Upomendi'n 532, Eskolapioetan 3.488, emakumeen espetxean 616. Bilbao'ko Bixente Deunaren parroikiko parrokoak Justo Artoñanzas Argote'ri emon eutson aldezko agiria, Josula-gun batek emondako olako beste agiri bat. Bitan agertzen da gudasail bietako espe-txeratuen artean egindako aldaketak edo kanjeak. Bitartekotasuna eskatzeko egiten diran eskutitzak be ainbat dagoz, batez be eleizgizonai zuzenduak: Martzeliño Olae-txea gotzaiñari, Cicognani Nuntzioari, Lauzirika gotzaiñari eta abar.

ESKUTITZAK EZ DIRAN AGIRIAK

Ainbeste agiriren artean, ez dira gitxi eskutitzak ez diranak. Esaterako kape-lauak altare-inguruan aitzuta itzi dauan itzaldi bat, Aita Boliñaga'k 176'ri zigorra

gitxitu eutsenean egindakoa, irutan agertzen dira eriotzara epaituen zerrendak, bitan esaten da erailketa egiteko ordurako ez zirala etorri abadeak deia geroagoko ordurako egin eutselako. Zortzi josulagun ziran oneik eta bakoitxak bost espexeratu eukazan autortzeko. Beste agiri baten Euskaldunan 1500 langille dagozela diño eta bakoitxaren lanbidea azaltzen dau. Luis Alava'ren eriotzearen kronika bat, olerki batzuk be ba-dagoz, gomutaki batzuk be bai, esaterako Larrinaga'n egin zan jaunartze orokor batena, espexe-zaiñak erailketak egiteko su-izkilludunak zelan bear-tu ebezan diño beste batek eta esan dogun lez ba-dagoz irudibidez espexea zela-koa dan agertzen dabenak be (planoak).

GORANTZIAK NORI

Eskutizik geienetan agertzen dira nori edo ari bialtzen jakozan gorantziak edo eskumiñak: Unceta, Fradua, Lazaro, Mitxelena, Lur Gorri (2), arabar guztiai, Juan Yandiola, Fede ta Jose Zabala, Emazteari ta alabai, Frantzian seindun dagoan emazteari, senidei, Beiztegi'ri, Abaroari, Peha'ri, Barriola'ri, Urresti'ri, Asumendi'ri ta Orbegozo'ri.

14.1. LAUXETA'REN AZKEN-AGIRIAK

Aspaldion diardut arduraz arazo oneri begira. Eskuarteian daukadaz Lauaxeta'ren arreba dan Felisa'k emonda, argazki-bidezko agiri batzuk: Olerkiak euskeraz eta erderaz, zazpi eskutiz eta asken-naia edo testamentua. Agiri batzuk dagoz euskeraz eta beste batzuk erderaz.

Arduraz nabillela esan dot, agiri oneik benetakoak ala asmatuak diran jakin naian.

Ara nondik datorren zalantza: Aita Moreno josulaguna izan zan Lauaxeta'ren laguntzaille azkeneko egunetan, Lauaxeta'k berak dei eginda. Lendik ezagutzen eban Aita Alfonso Mª Moreno, bear ba'da ikasle izan zan denporetatik. Azkenengo unera arte lagundu eutson onek. Beste epaitu batzui laguntzen be agertzen da josulagun au.

Aita Moreno'k liburu bat idatzi eban idazpuru onegaz: "Los Papeles que yo rompr". Liburu orren orrialde bateko argazkia dator El Correo Español izparringian, Lauaxeta'ren pelikulea egin zan aldian.

Liburu orren billa alegin aundiak egin dodaz josulagunen artean, Deustu'ko Ikastetxe Nagusiaren Liburtegian, Gasteiz'ko Santxo el Sabio'n eta orain eskuarteian erabilli dodazan agiriak eskiñi daustazan Sabino Arana Fundazioan. Baiña iñon ez dot aurkitu astarrenik be.

Eta nire itauna au da: Aita Moreno'k papel orreik apurtu ba'ebazan, nondik agertu dira agiri guzti oneik? Eta beste itaun bat: Lauaxeta'k eskutitza egin ba'eutson Biasteri'ko lagun bateri, nondik daukagu eskutiz ori? Aldakia egin ete eban Lauaxeta'k? Ez dot uste. Ba-diño e batek agiri-moltzoa atera ebala espexetik, Lauaxeta il ebenean.

Dana dala, nik ZER aldizkarian, erderazkoak euskeratuta, agertu nebazan agiri guztiak. Batzuk Lauaxeta'ren olerki oso ezagunak dira. Ba-dauke espetxean idatzita-koak dirala esan doguzan eskutizetan agertzen diran gaien antza, egoerea be antze-koa zan-eta: "Goiz eder onetan ilgo nabe...nerekin gel zaite jauna...Jaunak naroa...Jesus'en biotzari olerkia (oneraspen au bereizia da Lauaxeta'rengan), Andra Maria'ri olerkia erderaz, erailtzailleari (verdugo) olerkia erderaz... (Zer 196-197, 1995).

Eskutitzak ba-dauke espetxekoen antza: gaiak, nori idatzia, gorantziak, abe-rria, ta abar. Nori: BBB'ko lendakariari, Iñaki Garamendi Barrainkua'ri, guraso ta anai-arrebai il baiño ordu batzuk lenago, Zubillaga'ri, 52n. Gelan dan Zubillaga'ri, Julio Pagaldai Barrainkua'ri, BBB'ko lendakariari.

Ardura aundiagoa neukan Lauaxeta'ren azken-nai edo testamentuari begira. Antxiña esan eustan Mungia'ko seme zan aita Colinas josulagunak azken-nai ori berak eukala eta eskuartean dodazan argazkizko agirien artean be agertzen da, baiña benetakoa ete da? Bai. Onetan ondoren ohea izan dot eta Sabino Arana Fun-dazioan aurkitu dot azken nai edo testamentuaren idazki jatorra. Emen agertzen dot agiri jator onen argazkizko aldakia.

Ona emen azken-nai onetan agiri diran gaiak:

1. ¡Viva Jesus! Mi testamento.
2. Jaungoiko Aitaren eta...izenan.
3. Nire gogoia egilleari emoten dausat.
4. Kristo'ren irabaziakaitik...uste ona.
5. Nire gorputza lurrari...baiña berbiztuko naz.
6. Ez naz Kristogaitik lotsatzen, ez dot uste Bera be nigaitik...
7. Azkeneko egun garratzak...pekatuen ordezkintzen dodaz.
8. Ama Birjiñaren argia, Kristo erakutsi dagistan.
9. Ama onek poztu eta agurtza deunak baretu nau.
10. Eleiza Katoliku, Apostoliku Erromatarraren menpean nago.
11. Arrotasunik aundiena nitzat Eleizearen eskuetan iltea.
12. Satanas eta pekatu dana alboratzen dodaz.
13. Nire pekatuak autortzen dodaz ondo damututa...asmo ona eta obene-keka...
14. Il aurrean parkamena eskatzen dauset aingeru jagoleari, San Esteban'eri, San Pedro ta San Paulo'ri, gitxiagi maitatu dodazelako.
15. Aberkide guztientzat nai dot Jainkoaren argia...Jesus...Barri Ona
16. Erriak ezin salbau daitezke Barri Ona barik.
17. Biotzez parkatzen dauset arerioai: Eurak nigaz baiño eurakaz Jauna erru-kitsuago...
18. Nire aolkua: Alkar maite egizue eta amaitu guda anker au.
19. Abertzalea nazelako erailten nabe. Emon begi Jaunak nik ikusi ez dodan askatasuna.
20. Nire adiskideai nire arimearen alde ototza eskatzen dauset.
21. Ezertan gaizpiderik emon ba'dautset, parkatu daistela.
22. Jakin egizue pekatu-bide guztiak alboratzen dodazela.
23. Adiskideok, emen maite izan zaituet eta zeruan geiago...
24. An izango nozue itxaroten, an ez dago ezer txarrik...On guztiak bai...

25. Nire liburuetan ezer txarrik ba'dago, ez-jakiñez esana da. Ez dot ori nai.
26. Laster ilgo nabe, orregaitik egia Sinistu, itxaron eta maitatu Kristo!
27. Euzkadi, nire aragiaren aragia, odolaren odola...betiko biziko da.
28. Gu Euzkadirentzat eta Euzkadi Jainkoarentzat.
29. Jarraitu egiozue Maisuari.
30. Jainkoa errukitu beite pekatari onegaz eta opari au artu.
31. Jesus atzo, gaur eta biar. Berak gaizkatu gaitu.
32. Gora Irutasun Guztiz Deuna eta Maria eskar guztien bitartekoa.

Esteban de Urkiaga y Basaras

Gazteiz'ko espetxean, su-izkilatzearen gabean
Kristo! Erruki zakizkit!

14.2. "ESPETXEAN 1937-1942" LIBURUA

Eskuarteetan daukat Sabino Arana Kultur-Elkargo edo Fundazioak argitaratu dauan eta ESPETXEAN 1937-1942 idazpurua daroan liburua. Orri-arteetan argazki aundi baten dakaz espetxean egozaren argazkiak eta atzeko aldean zenbakiakaz izenak. Gero liburu osoan zazpi kapitulutan espetxeratuai buruz azalpenak. Ona emen kapituluen idazpuruak: I. Alfredo Espinosa, II. Esteban Urkiaga "Lauaxeta", III. Euskal espetxeratuak Errepublikan-aldean, IV. Euskal espetxeratuak Franco'ren aldean, V. Santoña, 15-10-37, Dueso'ko Espetxeratuaren zerrendak, VI. Espetxeratuai kanpotik emondako laguntza, VII. Espetxean 1937-1942.

Liburu au espetxeratuai egindako omena da, zor izan jaken omena, ez gorrotoa sortzeko baiña bai gizartean zer egin bear ez dan agertzeko. Orretarako da Gernikan dagoan erakusketa ederra be.

Emen be goiko orrialdeetan agertu dan aniztasuna, pluralismoa, agertzen da: Pentsakera asko eta erri-aurrean jokabide askotakoak diran gizonak.

Asteko, Alfredo Espinosa bera, Bilbao'n jaiola eta errepublika-zalea, ogei ta amareko amarkadan buruzagi izana, Eusko jaurlaritzan kideko izan zan eta neke aundiak igaro ondoren su-izkillatu egin eben. Egazkiñean ekarri eben France'tik eta ara zer diñotson berak eskutitz baten J.A. Agirre'ri: "Jakitun izango zarala uste dot. Zarautz'ko ondartzan artu ginduezan atxillo edo egazkiñak apurketa izan ebalako edo salduak izan giñalako". Yanguas izan zan egazkin-eroalea eta geroago agertu eban beartu egin ebela egazkiña lurreratzen.

Espinosa'k bere amari azken-orduan egin eutsan eskutitzean agertzen diran gaiak ba-dauke beste espetxeratu batzuk egindakoen antza. Lauaxeta'ren azken-naian be antzeko gaiak agertzen dira: Parkatu egistazu, ordubete barru ilgo nabe, zaindu egizu nire Pakita eta seme-alaba biak, neu lez errubakoak, autortu eta jaunartu egingo dot eta orrek zuri poza emongo dautsu, zure semea nazan au gogotsu ilgo naz eta arro egon zaite nire bizia aberrigaitik Españagai-

tik eta errepublikeagaitik emoten dodalako. (Ikusi Espetxean liburua 18n. orrialdean asita).

Jakingarri asko eta ederrak aurkituko dauz irakurleak ESPETXEAN 1937-1942 liburuan. Ez doguz emen barriro agertuko.

14.3. **BESTE LIBURU BATZUK**

Beste liburu batzutan be aurkitu daikez gudaldiko espetxeratui buruz jakingarriak, baiña batzuk gogoratuko doguz labur-labur: "Ixilgorde baten bizikaskizunak eta orioitzapenak" (Saralegi ta Lorea'tar Kasimiro), Aita Santi Onaindia'ren "Oroi-txinpartak" eta Jaka Kortajarena'ren "Bizitzan bi goi-asmo".

14.4. **AGIRIAK ETA AZALPENAK**

BARRONDO TA GARAI'TAR PEDRO'K BERE AMA ETA ANAI-ARREBAI ESKUTITZA

Azalpena:

Ona emen agertzen diran gaiak euskeraz:

- Eskutitz au artzen dozunerako, lurpean izango nozu, Derion.
- Aberria gaizkatzearren erailgo nabe.
- Ez daukat beste barru-miñik ni eraltea zuen eriotzara bidea izan leitekela baiño.
- Amatxu maitia! Zuk ondo dakizu zelakoa izan nazen. Orrek baretuko dau zure samintasuna.
- Zaindu egizuez nire seme-alabak, kristiñau eta abertzale izan daitezán.
- Etorri ona eta artu egizuez nik izten dodazan gauzak.
- Agur anai arrebo, agur ama eredugarri eta maitalea. Zure aita ta senar maitea itxaroten aurkituko dodaz. Agur!
- Ez lotsatu ni irail nabelako, Jaungoikoagaitik eta Euzkadigaitik martiri lez irailtzen nabe.
- Egunen baten zuzentasuna egingo da gugaz. Ez uste au galdu iñoz.
- Agur amatxu, Jesusa, Andresa, Juan eta Mari. Agur anai-arreba eta lobak. Betikotasunera arte. II-osteko besarkadea ta musuak.

- Artu zeuk 17n. gelan geratzen diran neure gauzak eta emon nire etxekoai, gomutaki izan dakiezan.
- Besarkadak zugaz espetxe-gelan dagozanai eta beste eibartar ezagunai. Nigaitik otoitz egin dagiela.
- Dueso'koai eta agintariai be agur: Euskaldun eta katoliku lez sendo aurkitzen nazela esan. Nire eriotzeak eta beste askorenak frutua emon dagiela.
- Besarkatu estu Beiztegi ta Barriola.
- Artu zeuk be, lengusu lez, nire besarkadea.

Agur JEL'en.

Kapellauari edo Krisanto'ri itziko dautsadaz elestuna ta diru sakela. Kempis'a neugaz euki gura dot azkenera arte.

JOSE M^A AMADOR'EN IDAZKIA, TXOKOLATE-AZALEAN

Espetxean beti ez eben izaten idazteko aukerarik edo ingirik, orregatik ba-dira agiriaren artean zortzi-bat idazki txokolate ta karta-azaletan idatziak. Ona emen bat.

Non dagon agertu ondoren eta laster erailgo dabela esanda, pozez jateko eta Jaungoikoak olako aukerea sarritan emon dagitseta diñotse.

Justo'ri idazten dautso eta Gorrohogoitia'gaitik meza bat emoteko diñotso.

UPOMENDI'KO ABERTZALEAK B.B.B.'KO LENDAKARI JAUNARI

Ona emen euskeraz dagoan agiri bakarra.

Aztertu dagigun pizka bat euskerea bera: Bizkaiera ta Arana'tar Sabin'en irakabidean ikasia da, ortografian "r" gangarduna, agozkatzean "gogua", "gustije" ... baiña aditz-joko batzuk gipuzkeratik artuak ditu: "zeralarik", "dizuegu". Euskerar garbia ta ederra ta gozoa benetan.

Gaiari begiratu ezkeru: España fatxista, zu Euzkadi-zati onetako buru (Bizkaia da, baiña zein eurentzat Euzkadi osoa?), Aberri eguna gogoratzen dabe, Jaungoikoan dauken uste osoa, JEL'pean bizi-gurea.

LAUAXETA'REN BOST AGIRI

"B.B.B."iko Lendakari

czn^t;

-4,6 40,4P · 1« .Gil.

a cdt

4.~ -

p44,%4(477

0.44,?

4.- 4(1 e

-4df.4244•-i Z447 '-c •

.94²

44---4C, 441.In LI.

a.4,1 ale c77^4fAL-

F<~,

q~ geit:al.vu /24.,

t."

/?.

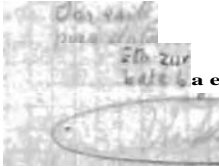
Urkiaga'tar Esteban idazle ugaria eta olerkari ona dogu. Bear ba'da Lizardi ta Orixe'ren parekoa. Zori txarrez gaztea zala il eben, baiña olerkari ta idazle lez bera neurtzeko naiko idatzi eban.

Gasteiz'ko Karmeldarren lekaide-etxean igaro ebazan bere azken-egun larriak, Moreno'tar Alfonso Mr josulaguna urrean ebala.

Espetxean egoala eskutitzak, olerkiak eta irudiak egin ebazan eta emen agerzeten doguzanak Sabino Arana Kultur Elkartearen esku dagoz. Berak idatzitako orriak dira eta ber-berak izenpetuak.

Lenengo argazkian, olerki labur baten, Jaunari etxe-barrura sartzeko eskatzen dautso eta bere Arnas Deunak bete dagizala biotz-barruak.

Argazki beratan Biotz Doneari egiten dautso otoitz. Jesus'en biotzaganako oneraspena zabal egoan egun areitan eta aurrerago. Aspaldion zaletasun au asko galdu da, baiña ez dagigin aitzu Lauaxeta bere sasoiko gizona dala eta Jesus'en biotza ainbeste maite eben josulagunen artea azi zala. Kardaberaz josulagunak egin eban Bilbao'n lenengo itzaldia, San Anton'go eleizan oneraspén oneri buruz.

14 441,

dtiaD C

a ee 'aak

iCL.

214 zar eM
ria Go rk w Ath, a ki:a
! i0.0 cndt :k,

Je>9 CI,

"1444,4

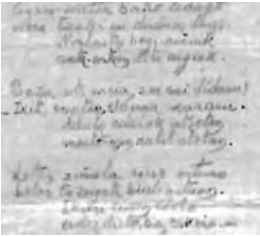
id.14 ~ ;
r -le

p.11C, 3.1 (.10 ~ •

Ck,jy-ol

4K-W? "Leukkeh...re" s.z. 04. "L44(1.1".
t4., t it-#0 ed. ", 4.4 9 0,1
A-> 6,ft q i4 k dikh

7ccyo4. Zp.iitt.*)cut_pq,buitiotateg

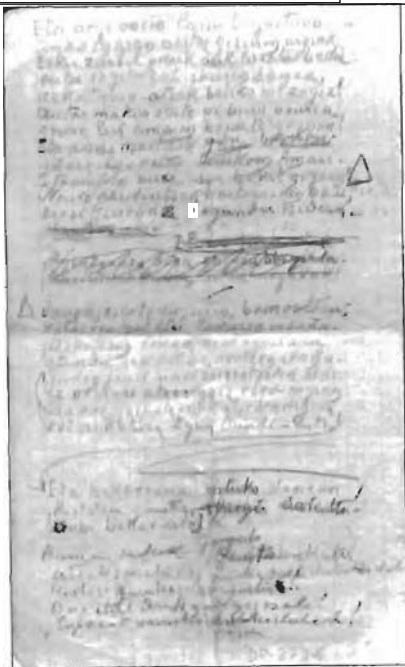

1,44#Y111111.
al.tg 60.141

ewe J'

L...
• taillaal,t-•

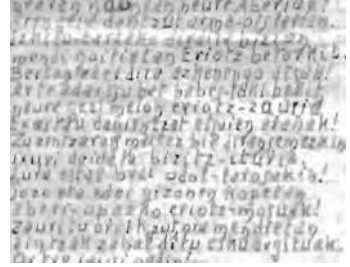

UP^odo, P,

(m.01)

dikuind
effet,rorrrf.
11PIr d r.d
ri i de.ic7 ud

rk)

ri di u 5,

dilk.

L,

C3 Ku zurbrt v4/1.0 14i." . Irh i ili +.
ca 0<2r-) L t Vt_{if}k U "., Oojo0,
K:W<C#7up -4 st. "., hirs:..
1 hze O,1«Urr#., oe tuintprurY,i
ire for a.") ribi^j rre iz ,.
l.#n4ii e∞at mo44i • roUr»,
o Ok (pgo Pz 4. tu !PORY...
ShOoprf)auxP .; .l.1' Offⁱ rri^{ve}!

L4
J di.
drit:b4
lpk
.C Frif rii
" j ürri
rii"

pr^h2c, ri4' 7L:
... 7..omtt.

. I,v+.9),t.
nIF» dtVile^k
.. iuh&. 4 I I it
' reQtri f "n 4'; il
44(riar.4, rP

,lU rr
ergSi
o B,

Wir

:I o^l _
e 2r

K. Ivi^vr

cürp
rura;
f
o o r_g tkvti

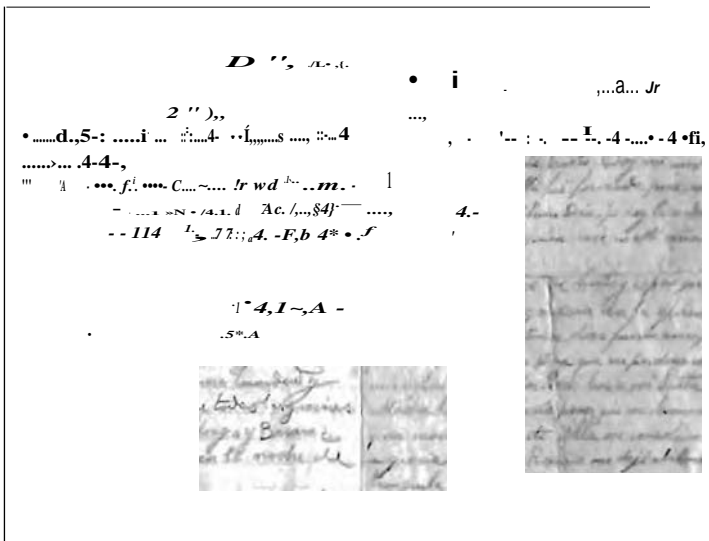
we%bu,k4
rjLⁱ) tr,
voity;

Ljrk/cli E.

Olerki eder onetan dakazan gaiak oneik dira:

- Gar goriak zauritua izatea eskatzen dau.
- Zauri-gaiñean larrosa gorria.
- Zugandik urrun otzak ilten nau. Su gordiña zure ondoan.
- Gabaz argi, egunez illun ikusten zaitut.
- Ni zurekin eta zu nirekin.
- Aurka-joko eder bi: Eguzkitan edur, otzetan su gar.
- Zakit su-gar biotz barruan.
- Bigarren argazkian beste olerki eder bat daukagu: "Atetan nago".
- Apokalipsis liburuko berbak gogoratzen dauz olerkiak: "Atean nago deika. Inok idegiten ba daust, barrura sartuko naiako".
- Gero maitasunaren ederrak irudiz azaltzen dauz.
- Irugarren argazkian, "Azken oiva" idazpuru dala, beste olerki sentikor bat dator. Emen eriotzara epaitutakoaren barru-minak datoz: "Goiz eder onetan il bear nabe".
- Gorbei-aldetik datozen kañoi-otsak gogoratzen dauz, egazkiñak odei artean, guda-gotzon baltzak, gudari gazte argiak.
- Jauna, orain ken nai nozu? Bildots lotuaren antzera nago. Aberriak bear nauanean... Lurra estal bedi odol-larrosakin, eta azken orduan...
- Laugarren eta bostgarren argazkiak: Biak dira gauza bat bera, bata zirriborro lez egiña eta bestea garbian ipiñia, biak berak idatziak.

LAUAXETA'REN AZKEN-NAIA (TESTAMENTUA)

Eleiza katoliku, Apotoliku ta Erromatarren menpean jartzen da, bere besoetan poz-pez ilteko: Au beste azken-nai askotan agertzen dan gauzea da eta argibide dogu Lauaxeta'ren bizitza eta eriotza zelakoak izan ziran jakiteko.

Satanas eta pekatua alboratzea, azkenengo sakramentuen liturjiatik artua dogu. Bardin emen egiten dauan pekatuen autortza orokorra, asmo sendoa ta oben-nekea betetea, orduko liturji-giroan datoz, gaurkoan be onartzeko gauzak dira.

Parkamena eskatzea be liturjiak il-orduan eskatzen eban gauzea da, baiña Lauaxeta'k emen gauza barri bat dakar. Parkeste dago aingeru jagolearen, bere izeneko santua dan Esteban'en eta Pedro ta Paulo apostoluen aurrean. "Ni pekatari" eritxon otoitza gogoratzen dau baiña aldakuntzakaz.

Eta gero aberriaren mundura sartzen da. Aberriak kristiañau jarraitzea nai dau eta Barri Onean ikusten dau aberriaren salbabide bakarra.

Aberriak aitatuaz, arerioak, etsaiak, gogoratzen jakoz: onei parkamena emoten dautse. Gogoratu kurutzeko Kristo'ren berbak. Oneintzat eurak egin daben baiño epai errukitsuago eskatzen dau.

Nire aolkua alkar maitatzea da. Ez diño nortzuk, baiña guztiak ulertu bear da, arerioak be bai. Eta ortik esaldi bero au: "Guda anker onei amaia ezarri egiozue".

Eta barriro aberria ta Jaungoikoa alkartzen dauz: Euskal-abertzale nazelako ilten naz. Jaungoikoak emongo dautso nik gogoz billatu arren, ikusi ezin izan dodan bakea.

Adiskideak gogoratzen dauz, euren otoitza eskatu eta barriro be parkeske dago. Zelako ardurea sartu eban lenagoko eziketak pekatuari ta parkamenari begira!

Ataltxu bat bere idazkiai begira. Ezer gaizpide ba'litz, barriro, parkeske. Idazkietan ezer okerrik ba'dago eleizearen ardurapean iztea eta parkamena eskatzea antxiñatik idazle askok egin dabena da.

Eta orrenbestegaz, Lauaxeta azkenengo berba beroetara sartzen da. Euskaldunak: Euzkadi'k betiko bizi bear dau. Guk Irakasleari jarraituz aberriaren barruan Jaungoikoarentzat.

Barriro erruki-eske, pekatari lez agertzen, biziaren oparia eskintzen, Amaitzeko Irutasun Deunari eta Maria esker guztien bitartekoari oiva.

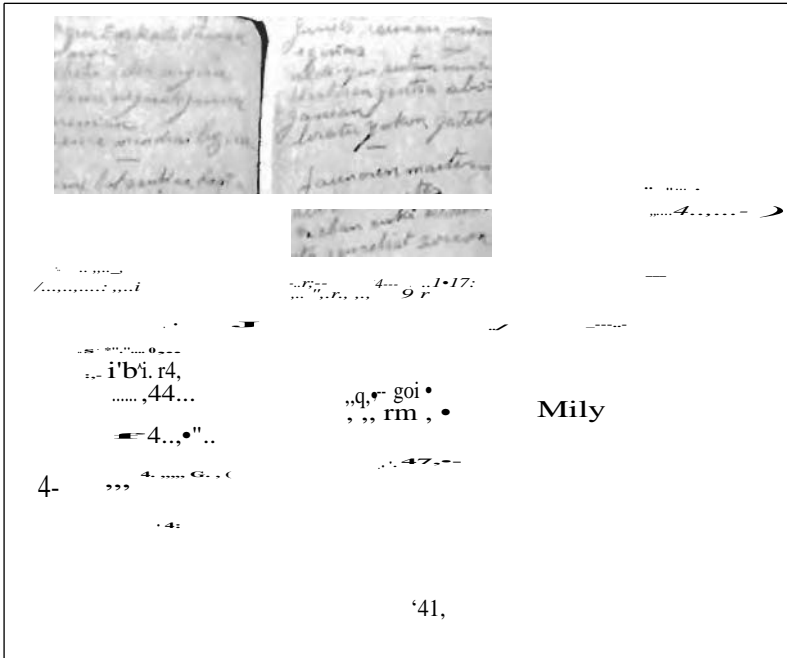
Azken-naia non eta noz egiña dan esatean. "bera! Il eben gabeen" diño eta gero "Kristo erruki zakidaz":

Zer esan azken-nai oneri buruz?

Bere aldiko gizon santuak egin leiken idazkia dala eta pentsakera batzuk gaur pizka ba arritu egiten gaituela, baiña aldi aldikoa!

Lauaxeta benetako "euskaldun fededun" agertzen dala.

Lauaxeta benetako abertzale agertzen baiña gudaren arerio eta bake-zale.

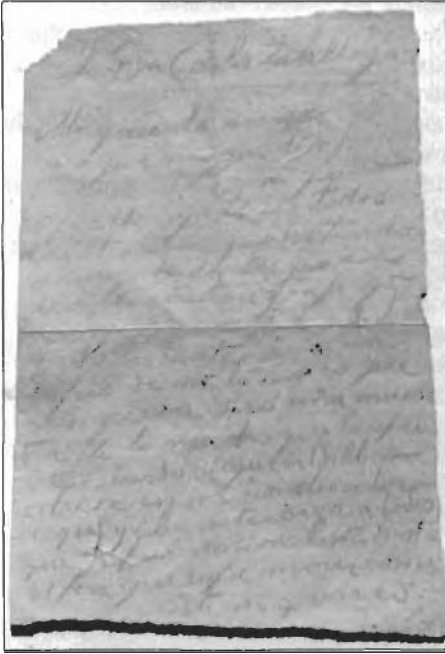
LAUAXETA'REN BESTE GAI BATZUK

Lauaxeta'k berak espetxean Zubillaga'rentzat marraztu eban irudi bat. Bere burua zelan dagoan agertzen dau, batez be bizarra kontuan dala. Onelan idazle klasikuak: "El home bien barbado y bien arrebinado".

- Bizarrak baretasuna dager.
- Geiago daukadan itxaso ekaitzez beteak.
- Begirada toki ziurrera.
- Samintasuna lotu-eriña da,
- Bekoki zabala ta barea, pentsaera gogorrak lañoa.
- Or agertzen da nire irudia espetxe ill uenan.
- Fede sendoaz azkena itxaroten.
- Ez arritu "Home bien barbado" gaz.
- Bular eguzkiari itxia aurrera doa.

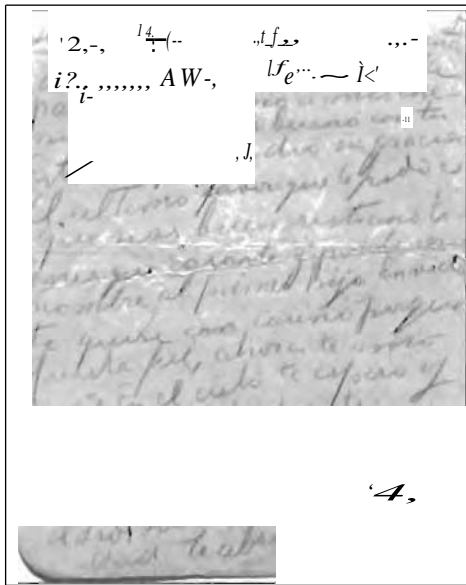

LAUAXETA. KARLOS ZUBILLAGA'RI ESKUTITZA

- Ordu gitxi geratzen jataz bizitzan.
- Eskerrak emon bear deutzudaz egin daustazuzan mesede gustiakaitik.
- Esker ona agertzeko urrezko arkatza izten dautsut. Besterik ezer ez daukat.
- **Bilbao**'ra zoazenean besarkatu Enrike ta Ebaristo.
- Guztiai esan abertzalea izan nazela azkenera arte eta euskaldun kristiñau lez ilten jakin dodala.
- Nire azken-itza, Jesus izango da.
- Zeruan izango nozue itxaroten.
- Egunen baten baten zoaz Mungia'ra eta mosua emon nire gurasoai.
- Enrike'k zaindu dagiala Julio anai lez.
- Besarkatu Iñaki Garamendi.
- Izan zaiteze beti euskaldun eta kristiñau.
- Besarkatu zure anaia ta Garbizu.
- Betikotasunera arte.

10² LAUAXETA. PAGALDAITAR JULIO'RI ESKUTITZA

- Aberriagaitik iltera noa.
- Etsaiari parkatzen dautset.
- Kristo ona izan da zure Esteban'egaz.
- Auxe da azkenengo eskatzen dautzudana: Izan zaite kristiñau ona.
- Ezkondu zaite eta nire izena ipiñi lenengo semeari.
- Bizitzan maite izan zaitut, orain geiago.
- Zeruan naukuzu itxaroten eta zure alde eskatuko dot.
- Zoaz nire ama ikustera eta nire ize-nean mosua emon.
- Betikotasunera arte.

Eskutitzaren atzeko aldean au dator idatzita:

Etxezarreta baserria
Klaudio Sarrionandia
Durango

11² LAUAXETA: IÑAKI GARAMENDI BARRAINKUA'RI ESKUTITZA

- Ordu batzuk barri su-izkillatuko nabe.

Pozik noa iltera, Jesus dago nire ondoan eta iñoz ez lez euskaldunen aberri bakarra.

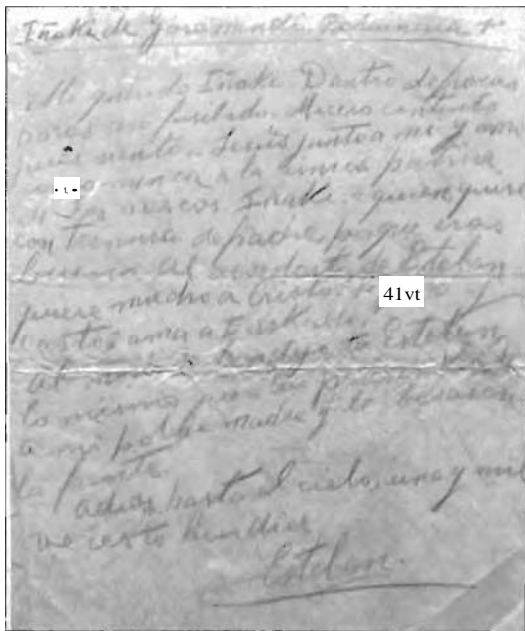
- Aita lez maite zindudan ona zaralako.

Ez aitzu Esteban'ek asko maite dauala Kristo.

Garbia izan zaite eta maitatu Euzkadi zure gurasoak lez.

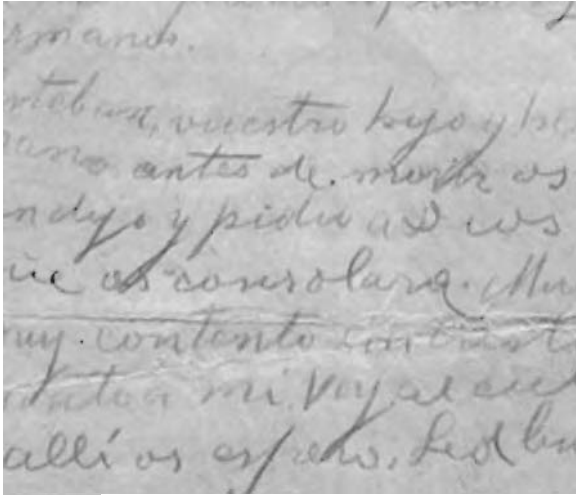
- Nire ama koitadea ikustera zoaz eta bekokian mosua emon.
- Agur, zerura arte. Bein eta milla bider bedeinkatzen zaitut.

Eskutitz onen atzean au dator idatzita:

Jose Urigoiti (Etxela)
Zezenia Aginako
Laguardia
Erditzezarako irakaslea (Praktikante)
Olarra.

12¹ LAUAXETA: GURASOAI ETA ANAI-ARREBAI ESKUTITZA

Cit-44

(174,4k/ __L(.E..)Ç•

1-1,044 **5R** % 7

Z.1-01K-1") ;.

Argazki oneik Sabino
Arana Kultur Elkarteak
(Fundazioak) emonak
dira.

- Esteban zuen semeak il-aurrean zuek bedeinkatu eta zuentzat poza eskatu eutsen Jainkoari.
- Pozik noa eriotzara Kristo ondoan dodala.
- Zerura noa eta an itxarongo dautzuet.
- Kristiñau onak izan, maitatu Jesus eta zeuek alkar.

- Aita, zu izan guztien babesa.
- Ama: zuk irakatsi guztiak zerurako bidea.
- Alejandra, Migel, Felisa, Luzia. Jose Mari, izan onak, otoitz egin nire alde, zeruan alkartuko gara.
- Beti izan zuen etxean gurutzea, Andra Maria eta ikurriña.
- Mosu bero bat demotzuet, erregutu nire arimearen alde.
- Zuen zorionerako erregututen dot.
- Agur guztioi, Jainkoak zaindu zagiezela. Gora Euzkadi Askatuta.

13² LAUAXETA: 8.8.8.'REN LENDAKARIARI ESKUTITZA

f

f'

:40Llirrit,,

k<Z,--01j

t.A.4

c41t'

a NM di.

r

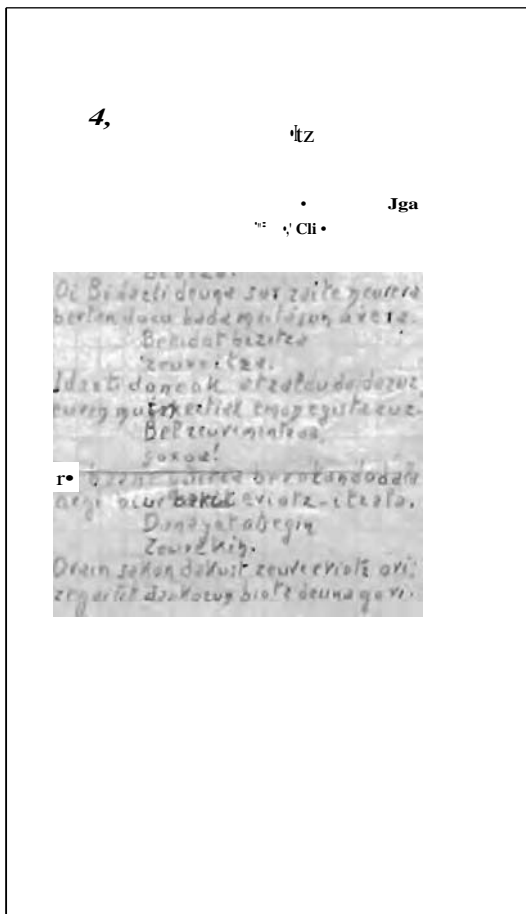
01 ~ ~ 1 ~ 1 ~ 1 • ~ Ie

bc= 1 \IDIJ VZ

- Ordu gitxi geratzen jataz bizitza onetan.
- Kristo'ren aurrean zuri nire itxaropena agertzen dautzut, zin egiten dot menpetasuna eta Euskadigan dodan sinismena aldarrikatzen dot.
- Ez bildurrik izan gorputza ilten dabenai, arimea baiño.
- Nire Euskalerrria fededuna izan daitela eta Barri Onaren bidea jarraitu.
- Zorionsua naz Jesus'egan eta Euzkadigan sinisten ilten nazelako. Jainkoak maite dau gure erria eta orregaitik datorkoz ainbeste zoritxar.
- Saria aundia izango da.
- Besarkatu emakumeak eta abertzalleak.

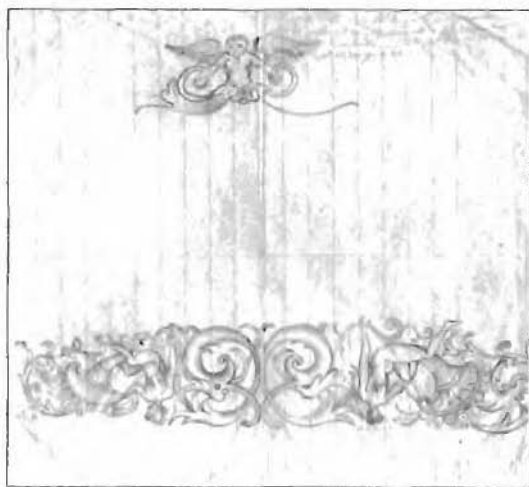
Olerki eder au argi irakurten da argazkian, izki aundiz eta ondo idatzia dalako. Egin daigun labur-pentxu bat:

- Eguna berantz doa (bizitza azkenerantz)
- Nerekin gel zaitte (Emaus'ko ikasleen berbak)
- Itzala (gerizea) ate-ondoan (Eriotzea)
- Bidasti deuna (Orrelan agertu jaken Emauskoai)
- Bizia, zeure itza (Jesus Idazti deuna azaltzen)
- Barrua berotzen (ikasle biak lez)
- Jesusen biotza maitasunez gori

Argazki au Sabino Arana Kultur Elkarteak Fundazioak,
emona da.

LAUAXETKK EXPETXEAN EGINDAKO IRUDIAK

15. EMAKUME ABERTZALE BATZA

Bukatua edo bukatuxea dugun XX mendearen hasiera joria izan zen euskal gizartearentzat. Hortxe hezurmamitu ziren Euskal Herriarekiko egitasmo argiak eta irmoak, politikaren, kulturaren, hezkuntzaren eta hizkuntzaren alorretan: EAJ, Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, Ikastolak, euskal komunikabideak eta abar.

Egitasmo eta ekinbide horietan txertatu zen emakumea ere: herrigintzan, gizartegintzan, hezkuntzan, idazletzan, antzerkigintzan eta gainerakoetan. *Emakume Abertzale Batza* bezalako erakunde eta mugimendu bizirik eta eraginkorrik asko ez da izan, noski, bazterretan. Orain dela ehun urteko gizarte hartan gutxiago. Etxeko lanetan eta semealaben hazieran zituen eginkizun guztiak orduko emakumeak. Urrun zen euskal gizonezkoentzat ere Unibertsitatea. Emakumeak, ordea, itxirik zituen goi ikasketetarako bide guztiak. Gaur egun, berriz, mutil adina neska bada unibertsitatean. Horren ondorioz, gero eta emakume gehiago dakusgu medikuntzan, abokatutzan, ikerkuntzan, literaturgintzan, politikagintzan. Gizonezkoen ohiko lanbideetan ere gero eta gehiago ari da emakumea sartzen.

Orain ehun urte ez zen, ordea, horrelako konturik. Horregatik da are eta harrigarriagoa *Emakume Abertzale Batza*. Ikastolak sortzen, haurtzaindegiak zabaltzen, ikastaroak antolatzen, gaixoei eta behartsuei laguntzen, kazetaritzan eta abarretan lan eskerga egin zuen.

SORRERA INDARTSUA

Lehendik ere bazen EAJren barruan behartsuentzat jantziak eta abar biltzen zituen elkarerik: 1908an sortutako "Ropero Vasco" eta Bilboko Euzko Gazteriak 1921ean antolatutako Begoñako Amaren Sorospen Batzorde Abertzalea. Baina O'Daly irlandarrak Bilbon eman zuen hitzaldiak berotu zituen bazterrak, 1922ko apirilean. Irlandako *Cumann nan Ban* elkartearen antzeko zerbait sortzea proposatu zuen. Entzunten zeuden 50 emakumek eman zuten izena. Han bertan aukeratu ziren arduradunak ere.

Egun gutxi barru ehun bazkide zituen. Handik laster, berrehun, hirurehun eta

laurehun. Aldi labur horretan, euskara, takigrafia, mekanografia eta abar ikasteko ikastaroak antolatu zituzten, gainera, Sukarrietan egindako manifestaidi jendetsuan eta Sabino Aranaren omenez Bilboko Filarmonikan egindako jaialdian hartu zuten parte. Hantxe egin zuen lehenengo hitzaldia Karmele Erraztik, EABren lehendakariak. Mendigoizaleen ibiladietan ere tartean izan ohi ziren. Irule edo gorulari taldeak ere antolatu zituzten.

Hori guztia urte bat bakarrean lortu zuen. 1923ko irailean debekatu egin baitzuten horrelako ekinbideak Primo de Riveraren larderiak.

DEBEKUAREN ONDOTIK INDARTSUA GO

Baina zazpi urteko diktadura amaitu bezain azkar berpiztu zen berriro *Emakume Abertzale Batza*. Ordurako baturik ziren bi alderdi abertzaleak: Comuni3n eta Aberri. Hain zuzen, 1931ko ekainaren 25ean hautatu zen Zuzendaritzako Batzordea.

Bizkaiko 116 herritan zegoen *Emakume Abertzale Batza* antolaturik, 1932an; Gipuzkoako 66 herritan; Nafarroako 12tan; eta Arabako 11tan. 1936an bertan, Nafarroako 30 herri gehiagotan ari ziren taldeak sortzen. Araban, berriz, beste 12tan. Taldeak, berriz, herri haundi samarretan, 300, 400 eta 600 ingurukoak izan ohi ziren. Bermeon, adibidez, 610 lagunekoa zen; Azpeitian, 320koa. Herririk gehienek oraingo bizilagunen erdia ere ez zutela ohartzen bagara, garbi dago ze-nolako mugimendua zen hura.

Gizarte eta kulturaren arloko eta giza laguntzarako ekintzetan parte hartzeko helburuz berpiztu ere berpiztu zen, 1931n, lehen artikulua arabera. Hirugarrenaren legera, berriz, elkarteko egoitzetan euskara erabiltzera eta ikastera behartzen zituen bazkide guztiak.

Gizartekintzetan, gaixoen, behartsuen, espetxeratuen eta haurren laguntzarako "Gexozaiiak", "Aurtzaintokiak", "Osakolea" eta abar sortu zituen. Ikastarorik ere antolatu zuen eginkizun horietarako emakumeak trebatzeko. ELAren barruan emakumeen sindikatuak bultzatzen ere lan haundia egin zuen, neskame, andereio eta abarren artean.

Kulturaren sailean era askotako ekinbideak atondu zituen: hitzaldiak, mitinak, jaiak. Ugariak ziren formakuntzarako eratu zituen ikastaroak, euskara, euskal geografia, historia eta kantuak lantzeko eta takigrafia, mekanografia eta abar ikasteko.

Urratsik emankorrena, iraunkorrena eta ezagunena, agian, irakaskuntzan egin zuen: ikastolak sortzen eta auzo eskoletan euskara sartzten. Andereioak eta irakasleak trebatzeko sortu zuen *Euzko Irakasleen Batza*. Ikastolak herriz herri zabaltzeko eta indartzeko, berriz, *Euzko Ikastolen Batza*.

EMAKUME ZIGORTUAK

Ekinbide guztiak debekatu zituen 1936ko gerrate ankerraren irabazleak. Mugi-

mendu eta lan haien arduradunek atzerrira ihes egin behar izan zuten. Herrian garatu ziren beste asko, ilea hondotik moztu eta, kalean barrena ibilarazi zituzten, barregarri, karlisten, falangisten eta mendekari guztien gozamenerako. (sunak eta espetxea jasan zituenik ere izan zen. Arrasate izan omen zen zigortuenetakoa. Berrogeita lau herritar afusilatu zituzten, bertako artziprestearekin eta beste bi apai-zeekin batera. Horien artean, emakume bat: Paula Mujika, 44 urteko emaztea, oso argia eta abertzale porrokatua.

Bilbo galdu ondoren, Kataluniara jo zuten emakume abertzale askok. Haundia da han egin zuten lana. "Gure Etxia" askoren babesleku suertatu zen Batzelonan. Handik, berriz, Frantzia, Ingalaterra, Belgika, Txile, Uruguay, Argentina eta abarretara barreiatu ziren.

Baina gerrak ez zuen erabat suntsitu emakume abertzale haien adorea Euskal Herrian. Espetxeratuak laguntzen, seme-alabei euskaltzaletasuna eta abertzaletasuna pizten, euskarazko liburuak izkutuan banatzen, berriro ikastolak sortzen eta abarretan gogotik saiaturako emakumerik izan zen. Elbira Zipitria, Maria Dolores Agirre, Maritxu Barriola dira, again, ezagunenak. Baina herri bakoitzean aurkituko dugu gerra ondoan euskararen alde lan egin zuen norbait.

EMAKUME IDAZLEAK

Arlo askotan egin zuen lan eskerga *Emakume Abertzale Batzak*. Neskentzat, lehen esan bezala, ikasketak murriztak ziren eta eskoletan euskararik irakasten ez zen garai haietan, ordea, are eta harrigarriagoa gertatzen da emakume idazleak sortzea.

Batzuk berri-emaileak dira, *Euzkadi, El Dia, Argia* eta abarretan herriko albisteak ematen dituztenak: Julia Gabilondo "Maite" mungiarra, Pilar Lekuona Etxabeguren oiartzuarra, Karmen Errazti bilbotar euskaldunberria eta beste.

Herriz herri hizlari jardundakorik ere bada, jakina. Ezagunak egin ziren garai haietan Polixene Trabudua, Sorne Unzueta, Miren Nekane Legorburu, Gloria Zubia, Teresa Zabaleta, Haydeé Agirre, Mertxe Kareaga, Miren Lazkano, Julene Urzelai, Katalina Alasturi, Julia Fernandez Zabaleta, Karmen Sanchez Gama rra.

Berri-emaile eta hizlari izateaz gainera, ipuin, antzerki eta olerkiak idatzi zituztenak ere badira: Tene Mujika, Maria Etxabe, Errose Bustinza "Mañariko", Juelene Azpeitia, Sorne Unzueta "Urtasus".

Oso maila oneko literatura egin zuten emakumeok. Ezagunak dira Bustintzaren "Ipuinak". Julene Azpeitiak, haurren irakasle eta hezitzaile denez, ipuinak eta irakaskuntzako gaiak lantzen ditu, batez ere. Sorne Unzuetak, andereño eta hizlariak, olerkiak, ipuinak eta narrazioak ere idatzi ditu.

Geroago hasi zen, Venezuelako atzerrian, Balendiñe Albizu zumaiarra olerkiak egiten. Han eta hemen argitaratuekin poesiazko bi liburu osatu zituen: "Nere olerki txorta", 1973an, eta "Olerkiak", 1984an.

Emakume Abertzale Batza mugimendu indartsu, zabal eta emankor haren fruituak geroko belaunaldietako emakume batzuetan ere islatu eta loratu dira, noski.

Aurrekoen umeak baikara denok.

Baina mugimendu haren eragilerik ere bizi da oraindik, zorionez. Hor dugu Algortan Some Unzueta bilbotarra, bere ehun urte haundirekin, euskaldunberrien, euskaltzaleen eta abertzaleen eredu. Hor dugu oraindik Polixene Trabudua sondi-karra, Bizkaiko amama bizkor eta burrukaria. Eta hor dugu Balendiñe Albizu zumaiar alai eta laguntzailea.

Gure esker ona euskararekiko eta sorterriarekiko maitasunean, lanean eta sufri-menduetan eredu eta ispilu izan ditugun emakume abertzele hauei eta ezezagun gertatu diren herrietako beste hainbeste emakume saiaturi. Zuentzat guztiontzat eskerroneko oroitzapen eta goraipe xume hau.

Eskerrik asko.

*M. Carmen Garmendia Lasa
Kultura Sailburua (sailburu ohia)*

16. EUSKALDUN IZKILLATUEN AZKEN MEZUAK ZAINZEN

1939'an Aleman eta Batuen arteko guda asi zanean, iges eginda egon ziran Euskaldunak ez ziran egon bakez euren alabearrekin, Alemanak Franko'ren lagunak izan zirelako. Geroztik agertu zan lez.

Paris'eko Euskal ordezkartzan, laster asi ziran bearrezko neurriak artzen, galbide guztiak desagertu daitezkan alemanak agertzerakoan, bai eurentzat bai bestientzat.

Ordezkaritzaren eskutuko arduradunak, pardel batzuk bigaldu eutsoezan Dax'en bizi zan anaiari, euki ebazan paperak arriskukoak izan ziralako, Alemanen eskuetara jaustia izan balitz. Eurak gordetzea izan zan agindua, alemanak Dax'era ondoratu arte.

Jakin gendunean, alemanak Dax'era sartzen doazela, kartoizko pardel aundietan egon ziran agiriak apurtu genduzan. Gau osoa egin gendun agiriak erretan, Eleiz-Nagusiaren apaiz etxean, gela bateko tximinian. Paris'eko arduradunaren anaia bizi zan lekua zan.

Agiriak erretzen joan giñan neurrian, erabilitako (kartoizkoa) pardelatxiki luzanga bategaz topo egin gendun, erroparen dendetan ibiltzen dabezanak arkondarak gordetzeko edo alango pardel-bat.

Izkillatzeko izan ziran Gudarien, azkeneko orduan idatzitako berbak ikusi genduzanean, gorde eta ez-apurtzeko erabagia artu gendun ala edo nola, oroigarritzko agiriak merezimendu guztian ziralako. Negarrez eta begiak malkoz beterik irakurten ibili giñan, aiek ereduizko aitormenak; edozein paper zatitan idatzitakoak. (Batzuk, txokolatearen azal zatitan idatzita). Nolako gazteak euki ebazan EUSKADIKI: "Jauna artuta gero, iltzeko bildur-gabekoak, prest egon ziranak; ia danak, euren KRISTAU FEDE-BEREZIA aitortuz".

Gogoan geratu jatan agiria, laburtxoa izan zan, baiña adierazgarria bera, argi-argi erakusten ebana eurak artu eben irakaskintza: "España'ri narda egiten edo gorrotatzen ez diegu irakatsi, EUSKADI MAITATZEN irakatsi dauskue, eta JAINKOARENGANA EUSKADIREN BIDETIK!".

Eleiz-Nagusiaren koruan (oso zaila bertara eltzeko) organu barruan gogoratu gindun izango zala, erliki-tegi edo pardel berezi ori ostontzeko lekua. Eta an ostondu eban organu-joleak, ziurrezko lekuan.

Alango egun baten, aleman-gudari musika-zale bat eta organu-jole trebeak igon eban korura, bere bildumatik zati batzuk jotera. Ustegabeko agertua ikusita eta

aurrerantzean sarriago, bai beste aleman-gudariekin izan leike lakoan, pardeltxo organutik ataratia erabagi gendun, eta beste apaiz bateri emon gordetzeko. Oso pozik artu eban ardura ori arrisku aundia euki arren. Onek, zorionezko burutapena euki eban, idatz-lan guztiak kuaderno baten berriz idaztean, ordu askoko lana izan arren. Gero, berak gorde eban pardeltxo ori.

Guda amaitu zanean, Paris'eko pardelak artu ebazanak, bere anaiari emon eutson, ordurako ordezkartzaren ardura berriz artu ebalako, ALTXOR BITXI-EDER ORI.

Espaina'ra erri-agintea eldu zanean, Euskaldun edo Gudari izkillatuen senitarte-batzuk, idatz-lan orren izaera jakin eben. Ajuriagerra jaunari bigalduak ziran ia guztiak, berak banantzen ebalako bear zan unetxo egokian. Ez dakigu zer gertatu zan. Parfs'en ordezkartzako arduradunak bere lan-postua itzi eban denborea zan.

Beste aldetik, guk egin genduzan ardurazko lanez gain, berezitasunezko al-txor-bitxi aiek aurkitzeko alperrak ziran. Ez bearrezko gauza baten-bat gertatu zan.

Guk itxaroten gendun, erri-agintea agertzera koan, Eusko Alderdi Jeltzalearen eskuetan egon ziran lez idatz-lan auek, berak emango ebala ezagutzera aukar tresneri guztien bitartez. Aldizkariak askatasunean egin ziran; Euskal-telebista biak eta Euskal-irradiak ere bai. Baiña zekula-be ez da agertu iñon idazbitxi orren adierazpenik, gazte-berri artean ezinbesteko-on egingo ebana, gaurko gazteak ez dakielako guda-aurreko eta osteko gazteen artean nolako indarra ta sinismena euki eben JAINKOAGan eta ABERRIAN, eurentzat jarrai-bide edo eredu bikain izan daitezkan.

Alango egun berezi baten, baietza emon euskuen: "esku-baltz baten bat ardurata egon zala", idatz-lan bitxi oiek, odolagaz ziñatuta egon ziran atorraldiak, ikusirakurriren argitara ez daitezkan agertu.

Nire agiritegian daukat, idatzi ziran birtxi berezi oiek argazki-ugaritakoaz berriz ataratako kuadernua. Baten baiño sarritan irakurtzen dodaz biotz-ikararekin.

*Mitxelena'tar Manuel
(Atutxa'tar Paul itzultzailea)*

17. OGETA AMASEIGARREN URTEKO GUDA ETA ELERTIA

Elertia ta ogeta amaseigarren urteko guda aztertzerakoan, ikuspegi bi artu gein-kez, bata guda arek gure elertiari egin eutson kaltea eta bestea euskaldunak emon eben erantzuna.

GUDAREN ZAPALKETA ETA ONDORENAK

Ogeita amaseigarren urtean asi zan gudari buruz, edesti zeatza bear dogu. Ez dot uste eginda dagoanik. Guda au zergaitik sortu zan Euskalerrian, egunerik egu-nera zelakoan izan zan guda, bakerako zelako alegiñak egin ziran aita Olaso (Onaindia'tar Alberto) or sartzen dala. Illak, espetxeratuak eta eriotzarra epaituak zenbat eta nortzuk izan ziran, Otxandio'n, Durangon, Gernikan eta abar izan ziran bonbaketak aztertu eta edestu-bearreko gauzak dira.

Inguru guzti orretan Eleizeak izan eban jokabidea be aztertu-bearrekoa da: Mujika'tar Mateo Gotzaiñaren bizitza, batez be erbesteratzeak, 16 abade illak eta 500 erbesteratuak, asko eta asko espetxeratuak, Aita Santuak gure agin-tariak ez artzea eta beste gai asko dagoz edestirako liburu egokietan sartu barik,

Onaindia'tar Alberto'k guda-ostean London'etik eta Paris'tik egin ebazan itzaldiak argitaratuta dagoz baiña berak itzi eban eskutitz moltzo aundia ez da oraindiño argitaratu. Goñi jakitunak egin eban lan aundia agiri oneik kataloga-tzen Euskerazaintzak eskatuta, baiña gero agiri guzti orreik Labayru'ren esku itzi ziran eta oraindiño argitaratu barik dagoz. Oso interesgarria litzake agiritegi ori argitaratzea.

Guda negargarri orrek elertirako izan ebazan ondorenak benetan negargarriak izan ziran, negargarriak eta aitzu eziñak, aitzu bear ez diranak. Gure edestia jaki-teak laguntza aundia emongo leuskio abertzaletasunari.

Gure elertia, ugaria, batzuk uste daben baiño urgariagoa, asko indartu zan Arana'tar Sabino'ren bidez abertzaletasunaren berbizkundea sortu zanean: Idaz-leak ugariago, euskerea ikasteko ardura geiago, argitalpenak, liburuak eta aldiz-

kariak, azkoz geiago... Bizi-bizi etorren euskerearen aurrerapena, baiña guda izan zan arerioak buruan emon euskuen maillukada ikarugarria militar agintariak kalte ikaragarria egin eutsoen mota guztietan jakintzari. Asto batek teillatu baten egiten dauan baiño kalte aundiagoa. Gure artean be idazle jatorrak, Lauxeta euren artean, erail, idazlerik onenak erbesteratu, esaterako Zaitegi, Jakakortajarena eta abar. Beste asko espetxeratu, esaterako gure lenengo lendakari izan zan Akesolo'tar Liño, gure idazle oparoa izan zan Onaindia'tar Santi eta zenbat geiago!

Guda-irabazleak euskera galazo egin eben toki guztietan, bai berba egitea eta bai idaztea: Abadegai izan giñanean gure ikastetxean ez euskuen berba bat be euskeraz egin, egiten itzi be ez, eleizetan euskeraz egitea debekatu eben naizta abade askok euskerea erabilten jarraitu, erriari bildurra sartu eutsoen euskerarik egin ez egian, libururik edo aldizkaririk argitaratzereik ez egoan, irratietan itz bat bera be ezin zeitekean euskeraz egin... Zelako zapalketa! Gogoratu daiguzan jazo-kizun batzuk:

Ona emen Jaka Kortajarena'tar Txomin abadeari esandako berbak "Bizitzan bi goiasmo" bere liburuaren 129 orrialdetik artuta:

- Usted ha sido un fanático fomentador del vascuence en esta zona?
- He procurado que hablen su lengua materna, el euskera, usando el derecho natural.
- En adelante aquí ninguna otra lengua tiene derecho para hablar fuera del castellano!
- Señor! ¿Es una orden de guerra?
- Así es. Es orden de guerra!
- Entonces trataré de cumplirla.

Eta Onaindia'tar Santi karmeldarrari egindako epaiketan esan ziranak (Berak dakaz euskeratuta "Oroi-Txinpartak" liburuaren 274n, orrialdean:

Junco'k asierati estu artu ninduan ni iru galdera oneik egiñik:

– Zein daukazu zuk zeure aberritzat Euskadi ala España?

Bigarrena: Frentean ez zenduan erarik euki gure aldera igaroteko?

Eta irugarrena: Zuk Karmengo Argia aldizkarian idazten zenduan.

Lenengoari itaun maltzurra zala erantzun neutson, bigarrenari baietz, sarri aurkitu nintzala egoki euren aldera joateko, baiña ni gudarien arima-zain jarri ninduela eta irugarren nik baietz ikasle nintzala idazten nebala aldizkariaren zuzendaria lan-eske etorkidalako. Zigorra 30 urteko espetxea.

Guk, aske gengozanok, alde guztietatik ikusi gendun euskerea debekatuta: amabost bat urte geroago asi ziran agertzen liburu-banaka batzuk. Aita Santi'k atera eban or inguruan milla olerki eder deritxon liburu ederra eta baitu egin eutsoen. Berak batzuk eskuratu ebazan andra garbitzailleak polizi-etxetik aterata eta, au arrigarria, urriñeko erbeste batzutatik zorionak emonez eskutitzak artu

ebazan. Maltzurkeria or be: emen galazo eta kanpo-errietara bialdu euskeraz li buruak argitaratzen dirala agertzeko. Irratian berbatxu bat be ez zan entzuten euskeraz.

Kristiñau-ikasbidea ikasteko be ez egoan euskerazko libururik.

Ainbeste urtetan iraun eben jokabideen ondorena euskerea asko galtzea izan zeitekean. Ori zan euren elburua.

EUSKALTZALEEN ERANTZUNA

Egoera larri onetan euskerea maite ebenak bide bereziak artu ebezan gure izkuntzari indarra emoteko.

Lenengo isilleko lana. Idazleak etxean lan eta lan egiten eben. Baita erbestean be. Agertu daiguzan adibide batzuk.

Etxeetan isillik idatzita eta aldi onetan gordeta egozan liburuak argitaratzeko alegin aundia egin eban Kardaberaz Bazkunak.

Elebarriak idatzi ziran, batzuk itzulpenak, esaterako Sugedorrien korapilloa eta beste batzuk jatorrak.

Bertsolaritza be debekatuta egoan eta Basarri izan zan bakarra aldi baten bertogintzan agertu zana.

Olerkiak be idatzi ziran, esaterako Lauaxeta'k espetxean idatzitakoak. Oneik beste leku baten agertzen doguz, batzuk beintzat. Aita Santi'k be idatzi ebazan espetxean eta gero isilllean, esaterako urrengo au:

SASETA IL DA

"Oi, jausi zara, jausi, Sasetak kutuna!

Gaurtik illen arteko egiña zaitugu.

Aizea baizen arin da an-or edatu

zure eriotz-miñaren il-izpar ertuna.

Leiatsu maite zendun euzko Aberria,

ta Aberritik urrin,oi! jausi zara.

Betikoz jausi zara, leñargi antzera:

biotzak ez nai ziñets, baiña da egia.

Izkillots atergea, lurrak dart oinpean,

sua, kea, garra, gudean gartsuki;

giza gurenak letxe ereiñoz bekoki

jausi zara azkenez etsaien aurrean.

Erbeste-lurraldean emon izan dozu,

euskal lurra begira, azken arnasia;

baiña azkatasunaren lora apain guria

ementxe jaioko da eder, naro txairu.
Biotzean min dogu, Saseta maitia,
biotzean min dogu, begian negarra;
samin uluz daukagu lazta dozun lurra,
errai-dardaraz, izu, euskotar mendia.
Uso zuri otzana basoan egazka,
Biotzak samin-eunaz dituzu estali.
Baiña zu ego zuriz, arranoa iduri,
argi itzal-eziñera aldutua zara.
Atsedean, bai, atsedean batiko argitan,
barne-muiña eresiz, goi-argiz adiña.
Beukozu azken бага zeru atsegiña
Laster gaituzu gu be, or, goi-alde ortan.

(Euskadi'n eta Oroitxinpertak liburua, 218n.orr)

Antzerkiak eta ipuiñak ugari idatzi ebazan isil-aldi onetan Albizu'k.

Gudaldian bertan, sei bat illebeteen egunero argitaratu eben, arduradun Zubikarai"tar Augustin zala, "EGUNA" egunkaria. Ainbat idazlek idatzi eben egunkari orretan eta arduradun ziranai omenaldia egin geuntsen Elorrio'ko Eleizan Lendakaria bertan zala eta Aurrekoetxea'tar Txominiek EAJ "ren izenean eratuta. Or idatzi eban sarritan gure Arizmendi Arrieta'k, or Aita Santi berak eta beste askok.

Erbestean argitaratu ziran aldizkarien artean ezin aitzu Zaitegi zuzendari izan eban Eusko Gogoia.

Euskeratzaileen artean ezin aitatu barik itzi aita Larrakoetxea'tar Bedita. Onek Shakespeare'ren atzerki guztiak euskeratu ebazan, lan erraldoia benetan. Kardeberaz'ek argiratu ebazan eta omenaldi ederra egin geuntson Zeanuri bere errian, Udal-Batzaren izenean Manterola'tar Delbin'ek eratuta. An izan zan izlari Onaindia'tar Alberto opetsua.

Jakakorlajarena'tar Txomin'ek Arjantina'n euskeratu eban "Martin Fierro" Matxin Burdin izenagaz, Berastegi'n egin geuntson omenaldia.

Lan ederra egin eban aldi onetan olerki-liburu dotere ori argitaratu eban "EKIN" Argitaldari-etxeak.

Lan gatxa eta aundia egin zan erlejiño-arloan be. Guda aurretik "Jaungoiko Zale" izan zan arlo onetan lan txalogarria egin ebana. Idazle ospetsuak eta asko izan ebazan gure Manterola'tar Gabriel (oneri be omenaldi ederra egin geuntson Zeanurin Zelaia'tar Pedro Eibar'tarra be izlari zala). Or idatzi eben Lemoa'ko Eguzkitza ospetsuak, lbargutxi'tar Jon Kurutz ubidearrak eta beste askok. Gudak zapuztu eban lan txalogarri ori eta guda ostean ez eben izten Kristiñau ikasbidea euskeraz argitaratzen be. Mezotar Epifanio'k argitaratu eban ikas-liburu baragarri bat, baiña parrokiak ez eben onartu euskera txarra eukalako eta isilpean lengo ikasbi-

dea, ain euskera ederra eukan ikasbidea barrero argitaratu zan. Lan ederra egin eben liburutxu txalogarri au zabaltzen Basarri'k eta Solozabal'dar Paulin'ek eta beste askok.

Asko geiago esan dateke baiña amaitu daigun ekiñaldi au auxe esanaz: Zelako lana egin eben euskaldunak isilpean, euskera indartzeko!

OLAZAR'tar Martin'ek.

18. SANTUAK NORTZUK ETA ZERGAIK?

Eleizearen jokabideetan guztiak ezin geinkez onartu. Ori euskaldunak ondo dakigu eta ona emen gaurko jokabide bat.

Mungia'ko ume bat Gernika'ko Kaltzada egoitzara eroan eben: Agirre eta Bilbao'tar Luis, Mungia'n Arizpetxu baserrian jaioa. An Maitasunaren Alabak esaten jaken lakaimeak ezagutu ebazan eta euren bidez Paul'dar edo Lazaro'tarrak deritxen lekaideak: Onein lekaide alkartera sartu zan eta anai-zateko ezi eben gure Luis.

Guda-aurrean Teruel'eko Alkorisa'n aurkitzen zan eta antxe il eben marxistak. Ona emen zelan:

"Prendido el P. Velasco, los marxistas se encararon con el Siervo de Dios (Hno. Agirre). El hermano protestó de su inocencia; nada había hecho para que le mataran.

Los marxistas le hicieron poner de rodillas ante la fachada del Colegio –hoy Seminario Diocesano– junto a la segunda ventana del recibidor, y allí mismo le fusilaron.

Antes de ser tiroteado, el Siervo de Dios declaró: "Si tengo que morir, muero por Dios y por España".

Los marxistas le intimaron que gritara: "Viva el comunismo" pero el mártir gritó: "¡Viva Cristo Rey!".

("A la misión del cielo por el martirio" Fernando Espiago'ren liburutik, 43n. orr.'tik artuta).

Fernando Espiago'k eskutitz bat egin eustan liburua bialduaz batera eta ara zer diñon:

"Madrid: junio 1995. La gracia del Señor sea con nosotros.

Muy estimado Sr. Parroco: Con gusto le envío este folleto que nuestra vicepostulación acaba de publicar sobre nuestros mártires en proceso de Beatificación. Uno de ellos fue bautizado en su parroquia y ésta es la razón del envío, para que sea conocido y para que sepan que el proceso se encuentra en fase última en orden a la beatificación. Le ruego una oración para el feliz término de todo ello "Affno. en el Señor Fernando Espiago Vicepostulador".

Ni ez nago euren bizia emon daben orreik zoriondun eta deun lez agertzearen aurka, baiña itaun batzuk bai egin bear dodaz Eleiz-Amaren eta beronek dituan arduradun nagusien aurrean:

- Zergaitik dira santuak alde batekoak eta bestekoak ez?
- Zergaitik ez dagoz zoriondun edo deun izateko bidean EuskalERRIAREN alde bizia emon dabenak?
- Zergaitik da Santu-bidean onartzekoa "Viva España" eta ez "Gora Eukadi Askatuta"?
- Zergaitik ez santu izateko bidean amasei abade euskaldun eta Lauaxeta'ren antzeko ainbeste laiko abertzale?
- Edo Mujika'tar Mateo Gotzaiña, eraila izan ez arren?

Olazar'tar Martin'ek.

19. EUSKADI'KO GUDAN IL ZIRAN GUDARIAK

Oe bigun eta epela izan zan nere azkeneko zipriztiñen gaia; illobi gogor eta otza, berriz, gaurkoarena.

Gertakizun oroen jarraipenak osatzen dute Erri baten edesti edo kondaira eta askok ez dakiten gertakizun jakingarririk ba-du gure Erriak, 1936 ezkeroztikorik, batez ere. Elkartasuna eta pakea urra lezazken zera guztiak aaz bear genitukeala, dio norbaitek, baiña aaz ezin litezkean zeaztasun batzuk ager nai nituzke gaur, zenbait ii-luzek azter ditzaten.

EUSKADI'KO GUDAN IL ZIRAN GUDARIAK:

1936	
Uztaila	300
Dagonilla	500
Irailla	400
Urrilla	250
Azilla	1.750
Gabonilla	500
1937	
Urtarrilla	50
Otsailla	550
Epaila	100
Jorrailla	1.500
Lorailla	2.000
Ekainilla	1.500
Uztaila	1.000
Dagonilla	400
Gipuzkoa'tik, atzera-bidean	1.400
Billarreal'go erasoan	2.300
Oviedo'ko erasoan	650
Bilbo eta Bizkaia babesten	6.400
Gudan ezkuta galdu ziran gudariak	3.000
Egazkiñen lerkalez il ziran gudariak	17.000
Egazkiñek garrantziz zauritutako gudariak	12.500
Egazkiñek garrantziz il ziran erritarrak	19.500

Fatxistek erail zituzten euskaldun guztien izenak emen agertzea ez litzake erreza baiña 1939'ko Epaillaren 14'a bitartean zenbat erail zituzten esan bear dut, ontara ezkeroz.

Gipuzkoa'n tiroz illak (Afusilatua)	3.650
Bizkaia'n	2.100
Araba'n	730
Naparroa'n	15.300

1936'an, gudari eta erritar atxituak:

Bizkaia	
Larrinaga espetxean	2.800
"Upo-Mendi" urontzian	600
Deustu'ko ikastola nagusian	3.000
Bilbo'ko eskolapioetan	5.000
Begoñan	1.500
Markina, Balmaseda,	2.500

Gipuzkoa	
Ondarreta'n	1.800
Zapatari (Donostia)	500
Saturraran (emakumeak)	800
Eibar, Irun, Azpeitia, Bergara, Tolosa, e.a.	2.500

Naparroa	
San Cristobal	1.300
PrisiOn Provincial	950
Estella, Tafalla, Tudela, Aoiz, e.a.	3.000

Araba	
Karmeldarretan, Pauletan, PrisiOn Provincial, e.a.	1.000

España'ko espetxeetan, euskaldun atxituak:

Santander	
Dueso	2.800
Santorta'ko Institutoan	2.500
Cadiz, Huelva, Sevilla, e.a	2.000
"Campos de concentraciOn" eta "Batallones de trabajadores" izenekoetan zigortu zituzten euskaldunak	52.000
Euskaldun atzerriratuak	150.000
Euzkadi'ren alde euren odola, bizia, atzerriratze, espetxe, zigor eta ezbear ikaragarriak eskeiñi zituzten euskaldunak	336.830

Zenbaki auek goi-joak dagozenik inork ez beza uzte, beetik, baizik; geroz afusilatua ere izan bai-dira.

Euskaldunon abertzaletasun sendo eta garbia, beraz, ez da gaurkoa. Atzoko lanak ontzea aski dugula deritzot.

"Zear-itx"
GOIZ-ARGI

20. LUR-GORRI NOR DOGU?

FUSILATUEN EREDUA:

Leenengo ta bein esan bear dot, idatz-lan onen argi-bide guztiak "Azkarraga Aundia" (Baserriaren izena) izendatzen dan idatz-lan bikain batetik artuta dagozela.

LURGORRI'ren loba batek idatzita, bere sendiaren omenez, eta "SANTXO EL SABIO"ko Iraspenean baitegiratuta edo biltegiratuta, beren barriak ezagutu daitezkan.

Azkarraga eta Rodero'tar Gotzon'ek idatzita dago, 1987'an Abenduko illean izenpetuta, bere osaba "LURGORRI", izkillatuta il-zanetik, berrogeita-amar urte bete ziranean.

Neure ezker-ona Gotzon, zure jatortasunagaitik.

"LURGORRI" NOR DOGU?

Leenengo jakin daigun, nungo errotatik agertzen jakozan abertzaletasunezko bideak, berak ain zakon eta besarkada ain-aundiz maitatzeko.

Bere aita, Azkarraga eta Urmeneta'tar Joxe Mari, 1886'an Apirilla'ko 28'an Araba'ko Agurain erritxoan jaio zan.

1907'an, Madril'en Gobiernuko Erri-Irakazkintzak (Ministerio de Instruccidn Publica) atara ebazan leiaketak edo "oposiciones", legabildumaren talde-teknikako bat (cuerpo fficnico administrativo) izateko, eta irabazi ebalako Madrillera joan bear izan eban lanera, Laterrien serbitzura, nazioko-liburutegian.

Bere asti-aldietan, Madril'go Euskal-batzokira joaten zan, eta or asten dira bereztat abertzaletasunaren leenengo urratsak. Bai Euskerarenak ere, an egon ziran Euskaldun jatorren eskutik.

Maidagan irakasleagaz asi zan Euskeraz ikasten, baiña abertzaletasunezko ulermenean, Errenteri'tik erbesteratutako abade bategaitik Agurain'era joan zana, Arbide'tar Leandro-Balero izan-zan abadea, abertzale aundia izateagaitik Errenteri'tik kanpora bialdu ebena. Eta, bere billoba Gotzonek esaten dauan lez: "Apaiza'ren azia, leku onean jauzi zala".

1914'an apirilla'ko 28'an, Erreteriko Andra Mari Jasokundea'ren eleizan eskontzen da Mozo eta Ocio'tar Juana'rekin. Arabarra eta emakume jatorra, eta bere bizitza guztian bioztsua izango dana. Batez-ere, 1936'ko guda denboran, bere etxea gudako-eritegi bihurtuta egon zanean, senarra Eusko-gobernua'ren zerbitzura, seme biak eriogai'era edo eriotz-galdura zigortuta (LURGORRI izkillatuta), eta alaba biak gaxo-zain guda-eritegietan. Oraidiño, indarrak geratzen jakozan, CNT gudu-italiar'ari Anbotondon, beren semeetza-ko bei-burdi baten ganean janariak erosten doala, kendu eutsozenezan... esateko: "janari aiek, bere semeentzako izan zirala". Italiar'en erantzuna: "Gogoratu daiela, eurak bere semeak dirala". Juana'ren erantzun azkarra eta ertzagarrria (contundente) "Zuek, nire semeak izan ba-ziñen!, nik eneban gurako ama izan!" zan.

1916'an, Joxe Mari Bilboko ikastetxera bir-aldatu eben 1929'rarte, ostera ere Madrillera bigalduaz, oraingoan Gobernura 1935'arte, Gazteiz'ko ikastetxera itsuliaz, berak eskatu ebalako.

Idaztera dauka zaletasun aundia, eta or berak egindako "Maitasunaren Sua" antzerkia, 1912'an "Berritasunen Antzokian" (Teatro Novedades) len-aldiz emona, eta "ARANZADI" Natur-Jakintzako elkartean, ain-bat idatz-lan argitaratuak.

Alboratuta geratu zan bere lan-tokitik ezertxo-ere jakin-gabe, beste ainbeste Euskaldunen artean gertatu zana, guda agertu-arte.

1936'an Urria'ren 7'an, leenengo Eusko-Gobernua osatzen-da, eta Kultur-arloan, Leizola'tar Jose Mari'ren agindutara deitua izan zan, bere jakintza azalkatzeko, Euskal-Gobernuaren bearrezko ekintzetan.

Ortik aurrera, gudan eta bizitzan bikain jokatu-az, 1981'an Irailla'ren 18'an, 95 urtekin JAINKOAK Beragana deituarte.

Benetan, merezi-dabela idatz-lan onek Euskera'ra itzultzea. Sendi onen Aberzaletasun aundi-au, ez daualako merezimenduen arloan erderaz bakarrik idatzita egotea merezi Euskaldunen osasun onerako, eta jakin daigun nolako seme/alabak daukazan gure EUSKALERRI maite-onek. Euskalerrria'ren URREZKO garaia benetan.

AZKARRAGA ETA 1)/10ZO'TAR JOSE MARI "LURGORRI":

Ikusten dogun lez, Kristau ta Abertzaletasunezko sendi jator baten jaijo zan gure "LURGORRI", Erreteriko errian, 1916'an Urrilla'ko 29'an.

Aita Bilbora etorri zalako lan egiten, bere umetasunezko leenengo 13 urteak biziko dauz antziñako etxe aundi baten, ikastetxea izan zana Bilbo'ko "Laguntzailleen Enparantzan" (Plaza de los Auxiliares).

Marista-Anaien ikastetxean, Bilbo'ko "Enparantza Barrian" kokatuta egon zana, "Salbatzaile Ikastetxea" izendatzen zana, azten dira bere leenengo ikasurratsak, eta berton izango da bere leenengo JAUN-ARTZEA.

Ostera ere, bere aitak Madril'era joan bear eban, eta an amaitzen dau batxil-ler'ezko ikastaroa. Ikastetxe-Nagusian, eskubide-ikas-sail'ean ikasten asten-da. Emen argitzen jakoz berez gogamenak, bai biotza berotzen ere Euskalerriko

arazoetara eta Abertzaletasunera zabaltzen. Beren giza-barrena Euskal senaz ondo apainduta, bildur-gabe eta neurri-gabeko indarrakaz, bere Erriari, Euskadi'ri emateko.

Madril'go "Eusko Ikasle Batza"ren ledankaria izan zan, Kultur sariketak antolatuz; Euskalerrri'ko Ikastetxe-Nagusiaren aldeko ekitaldiak egiñaz; Euskerazko ikastaroak; nork-geiagoko jokoak eta abar. Madrid'go Eusko-taldearen arima izan zan, eta orduko euskaldunak Madril'en auzo-lez egon ziranak, "GURE TXABOLA" deitzen eutsoen elkartean.

Beste aldetik, Euskadin orduko denboretan politikan, eta giza arloan irikitasuna bizitzen zan, nortasunaren eskudibea berbiztu naian, eta naiz oporretan, nai lan-uztezko denboretan, bai lan denboretan, eten barik ibili zan biltzarrak, berriketak eta Euskal Alderdi Jeltzaleak bear eban guztirako; Biotzak eta indarrak emoten eutsazan azkeneko arnasararte.

Gure Alderdi-kide zaarrak, Araban Mondragoiko muga-aldean bizi zirenak, bera-ekin euki eben, bear eben guztia, aolkari eta lagun-lez.

Eusko Langille Alkartasunean ere, lan asko egin eban. Baiña bere abertzaletasuna, ain neurri aundietara joaten asi zanean, beren osasuna beerantza joan zan. Neurtu bear ebazan indarrak, Aberriaren lanak leenengo zeregiñetan itzita.

Eskubideko-ikasketetan Tgarren urteraiño eldu-zan; orregaitik, askatasunean gura ba eban azkeneko ikasketak amaitu, egin leken gauza izan zan, eta egoera orrek aukera emon eutson Madril'eri erabat agur esateko.

1934'ko urte orretan, Espaina'ko gobernuak, leiaketetara atara ebazan legebildumaren talde teknikoetan lan egiteko, eta 4.000 naikideren artetik leenengoan izan zan. Danak arrituta geratu ziran, Madril amets-garriaren leenmailla-ko lan-bideak alboratu, eta Oñatin, bigarren maillako ikastetxera eskatu ebalako. Oñatin, bizibidearen lan-tokiko jabetza artu eban, baiña bereala lanetik aske-aldi (excedencia) eskatu eban. 1934'an iraila'ren 3'an eman eutsoen.

1935'an Gazteiz'era joan zan bizitzen, eta gudako egoera larriak, Aramaion bere sendiaz dagoela ustekabean artu eban. Bertan, Eusko Alderdi Jeltzale'aren agindutara geratu zan.

Aramaiona'n sendia itxita "AMAYUR" taldean elkartu zan. Gero "ARIZTIMUNO" taldean, ordezkarri (comisario) politiko-lez. Azkenerarte ibili zan bere Erriagaitik borrokan, eta "Bere Aberria zein izan zan" epaitegiko lendakariak itauna egin eutso-anean, LURGORRIK "EUSKADI ZALA BERE ABERRIA" erantzun eutson, mai-epaitegikoak arrituta itziaz.

Bere-ala etorri ziran Larrinaga'ko espetxea eta Derioko illerrian ormearen aurrean izkillatuta iltzea 1937'an Abendu'ko 16'an, ogeta-bat urte euki ebazala.

Bere ilketaren agirian erriko 23'ko liburuan 262-476 orri aldean: "IL-ZAN" baka-riki esaten dau.

Izkillatze ori egin orduko, Eibar'ko Larrañaga'tar Peli izan-zan, 24 ordu geroago bera-be izkillatua izan zana.

Nolako Gizonak izan ziran JAINKOaren sinismenean eta ABERRIKO Abertzaletasunean, idatzita itzi ebazan eskutitzetatik artu-leike egokitasunezko neurria.

Gurasoa'ri, azkeneko zati au:

Zuen semearen asken agurra irakurteko kemena. Gudari-sail'en aurrean, lasai, geldi, espaiñetan dar-dar txikiena euki-gabe, ez eta neure taupadan ere, erru-gabe-ko barren garbiak emoten dauan lasaitasuna, leporatzen daustiezan erruakaz EPAILE NAGUSIAREN gana noa, au-da egizko AGURRA.

Ez negar egin nire eriotzari; zuen arimetan bizi daitela poztasuna, nire bizitzan dan-lez unetxo auetan. "NOLAKO EDERTASUNA!".

Nire eriotza-gaitik ez dot-nai asperkeri (venganza) bat-ere. Abertzaletasuna eta adorea, Abertzeletasuna. Ori da, neuk eskatzen doten asperkeri bakarra.

Betirautasunera arte. AGUR. Gaur, iñoz-baiño geiago maitatzen zaituen zuen semeak.

JOXE MARI

Zentzu bardin-antzeria idatzita dagoz beste eskutitzak.

Auek ziran Abertzaletasun-Urrezko garaiak, zori txarrez amaitzen doazenak.

IDAZLE BEZELA BERE EMAITZA

Lurgorri-ren illoba Gotzon'ek, bere idatz-lanean (Azkarraga Aundia) esaten dau, Eusko-langille, Gudari eta Euskadi aldizkaritan idazten ebalu. Baiña Arana'tar Sabino-ren iraspenean leenengo aldizkari ikusi nebana "AMAYUR" izan zan, eta ia aldizkari guztietan, berak idatzitako lan-bat agertzen zan. Aldizkarien zenbaki asko ez ziran egon, eta orrek esan gura dau, berak askoz geiago idatzi ebalu "AMAYUR" aldizkarian.

Gotzon'ek dio, 1931'an 15 urtegaz asten dala idazten, nik, leenengo idatz-lana aurkitzen dotena 1932'an da, eta auek dira:

IDAZ-LANAREN DEITUA	URTEA eta EGUNA	ZENBAKIA
– Socialismo	1932'an Abendu'ko 16'an	82
– Caracteristicas-Religibn I	1933'an Urtarrilla 20'an	87
– Justicia, Libertad, Democracia y otras hierbas	1933'an Uztaila'ko 21'an	113
– Fuerismo y Separatismo	1933'an Uztaila'ko 22'an	113
– Pedimos la libertad de Idiakes	1933'an Iraila'ko 22'an	122
– Hace 30 añosI	933'an Azaro'ko 24'an	131
– Libertad Idiakes	1934'an Urtarrilla 5'an	137
– La taberna y su influencia en nuestra Patria	1934'an Urtarrilla 19'an	139
– Maniobras Caciquiles	1934'an Otsaila'ko 2'an	141
– El Estado y su Territorio	1934'an Otsaila'ko 9'an	142
– Comentarios Carnavalescos	1934'an Otsaila'ko 23'an	144
– Alrededor del Aberri Eguna	1934'an Apirilla'ko 6'an	150
– En y para Euzkadi	1934'an Apirilla'ko 13'an	151
– Libertad Idiakes	1934'an Apirilla'ko 27'an	153
– Tratemos de Imitarle	1934'an Loraila'ko 4'an	154

– Salvemos a Euzkadi	1934'an Loraila'ko 11'an	155
– Larrazabal, Sabin, Euzkadi	1934'an Uztailla'ko lan	158
– El desarrollo del caso Idiakez	1934'ko Uztailla'ko 20'an	165

"AMAYUR" aldizkariaren zanbakietan ikusten dogun lez, askoren utsuna dago eta ez dakit noraino eldu zan, baiña ziur nago, idatz-lan auek **geiago idatzi** ebala.

"EUSKO LANGILLE" aldizkariak, iru baiño besterik ez ziran egon, eta iruretan beren lanak agertzen dira:

IDAZ-LANAREN DEITUA	URTEA eta EGUNA	ZENBAKIA
– Opiniones sobre la Universidad obrera vasca	1936'an Abenduko 19'an	50
– Y mañana Navidad	1936'an Abenduko 24'an	51
– Opiniones sobre la Universidad Vasca	1937'an Otsaila'ko 17'an	64

"GUDARI"n bilduma bat ikusi neban bakarrik, eta an, zenbaki baten baiño ez neban aurkitu:

Araba para Euskadi	1937'an Ekaina'ko lan	10
--------------------	-----------------------	----

"EUZKADI" aldizkarian, asko idazten dau, zenbaki naiko egon ez arren, eta aldizkari batzuk leenengo orria bakarrik euki. Orregaitik, ziurtasun osoa ez dago emen ere. Kontuan eukin da, 1932'an Urrilla, Azaro eta Abendu'ko aldizkariak ez zirala egon, Arana'tar Sabino'ren Iraspenak, kartoiztatzer a bigalduta euki ebalako. A ta guzti ere, auek dira nik aurkitutakoak:

IDAZ-LANAREN DEITUA	URTEA eta EGUNA	ZENBAKIA
– Joaquin Urrestarazu	1933'an Apirilla'ko 22'an	6.356
– LEJOS DE LA PATRIA	1933'an Iraila'ko 23'an	6.488
Los Nacionalistas vascos en Madrid		
– Enseñanza Media	19 34'an Apirilla'ko 12'an	6.659
– Gora Biotzak	1934'an Iraila'ko 7'an	6.775
– Flaviobrica	1934'an Iraila'ko 27'an	6.802
– Savonarola	1935'an Urtarrila 3'an	6.882
– Noche Macabra	1935'an Urtarrila 10'an	6.888
– Mac-SWINEY	1935'ko Urtarrila 17'an	6.894
(Pagina a cargo de Bizkai'ko Ikasle Batza)		
– Galeria Ejemplar (G.A.J.)	1935'ko Otsaila'ko 7'an	6.903
– LAGERCRANTZ	1935'an Otsaila 28'an	6.921
– Juremos Defenderla	1935'an Epaila'ko 3'an	6.924
– Sus Luchas contra el Aberroismo	1935'an Epaila'ko 7'an	6.927
– Agur, Andoni!	1935'an Loraila'ko 9'an	6.979
– "GUDA OTSAK' Cartas a un amigo (I)	1936'an Abendu'ko 10'an	7.474
Cartas a un amigo (II)	1936'an Abenduko 12'an	7.476

—El Mundo nos Contempla (III)	1936'an Abendu'ko 15'an	7.478
—EL BATALON IBAIZABAL LUCHA ARDOROSAMENTE POR NUESTRA LIBERTAD Lo que nos dicen sus Gudarís	1936'an Abendu'ko 20'an	7.483
—LOS GUDARIS DE AMAYUR HABLAN PARA "guda otsak".— Lo que puede Ia religi6n.- Lo que preguntan los Requetes.- Como les contestan nuestro Gudarís.	1936'an Abenduko22'an	7.484
—AL HABLA CON LOS GUDARIS DEL BATALON ARABA Un Pantebn.— El temple de los Gudarís Arabarra - Aquel Pollo! Maldito Barro!	1936'an Abenduko24'an	7.486
—GUDARIS DEL BATALON SASETA "TINKO" Lo que nos refiere un Aitona. Peticiones. Oposiciones a catedras de porteros de Foot-ball.	1936'an Abenduko 27'an	7.488
LOS GUDARIS DE LARRAZABAL desean realizar una acci6n herbica en defensa de EUSKADI. Son generosos y humanitarios los muchachos. iMenudo cocinero tenemos!	1936'an Abenduko 29'an	7.450
CARTAS A OTRO AMIGO La Experiencia	1937'an Urtarrilla 5'an	7.495
NUESTROS GUDARIS EN ASTURIAS	1937'an Otsaila'n 26'an	7.542
—CRONICAS DE ASTURIAS	1937'an Otsaila'n 27'an	7.543
—Lo que vi en Asturias (I)	1937'an Apirila'n 11'an	7.553
Lo que vi en Asturias (II)	1937'an Epailla'ko 12'an	7.554
—Lo que vi en Asturias (III)	1937'an Epailla'ko 13'an	7.555
Nuestro Ideal en la Palestra	1937'an Epailla'ko 14'an	7.556
LIBERTAD PATRIA SANGRE DE HEROES	1937'an Apirilla'ko 11'an	7.579
"Y han Resistido"		
—PALABRAS Y HECHOS El Fascismo es GUERRA	1937'an Loraila'ko 27'an	7.618

Au da, nik beren ekintzatik atara dodana. Berrogeita ama-bi idaz-lan, eta bai antzerki-lan bat ere "GARBIñE" izendatzen dana, eta Euskal-Ekonomiaren saio-aldi berezi-bat.

Idazleen izena arrazoiz irabazi dauala eta Abertzalearena zalantzarik gabe.

Kontuan euki bear da, ogeita-bi urtekin il-zala izkillatuta. Or! urrezko denborako gazteak.

ERRIAK SARITU BEAR DA UZANAK

A tutxa'tar Paul

20.1. GASTEIZKO SANTXO EL SABIUN DAGOZEN AGIRIAK

JOSE ANTONIO AGIRRE'REN ESKUTITZA

JosÉ Awor4io DE AGUIRRE
46.0. AUO

0.L040 du do

...r. lln. Jos Usrfu da

Dist.in.,-uldo notopLttlot...:

que no he contost.e.o por Racloš n cu tl 14..) 1..
tr: bajo a uy urGent.2, ' Cy d : st..
tormina qud
Tr1Jun.1 ' xt.:AiDD,20r aul Lru0%:jo rorarent, ;0OLO.1i-
an voluntad dorlol'ncl: de

Felioltjw-bla
truldu:'E.ndo So rcitere aRau. on i

0
"3/4 /1 • 44,"

BIZKAI'KO ALDUNA ZALA LURGORRI'RI

EL D/PVS.00 CORT:
no*

131 ltao 18 de Julio 1.933.

In. Jaso do Azkaams.
..term ora.

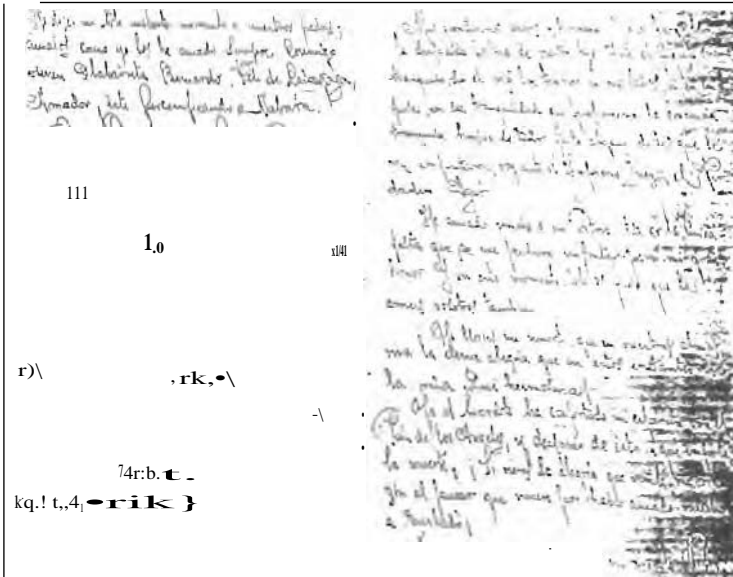
DistInguldo coapetrtrta:

He ersalrusdo con auche pleorr al
trebe» titulado v tconoa,(e vscav que bajo ol le=a; :1: rdo para 41,Paf
y cada para las porsouss ' tuvleron a bion encomondar • al dor.alon coco
jurado.

La gran satlarsoclOn quo he aentldo al n r que la ;uvontad
eatudlosa oonlenaa a preocuparse de estos temas tan adzialaa y neoesar
r los para noastro rersaolaleqto hace que ol trabajo -od.F.aa do au corite
Intrfnaeao- apareane para ai aureolado y digun de la rna ealarua• de
laa rella ltaofonea. Hey quo eapeaar trabajendo y traNa;endo con buena
voluntad cam lo haee au autor. quien por au Inqatetud •apirltoal y
por au labrsloadad debo do eeguir Invaatlgando y perfaaaioneado
tr..bajo.

Vds. orgrugudores de estos cnirtszenes lea tooa una buara
parto de la felicitaclon qui nny gustoso les tronaalto.

J.-no desasyer, a pertecoloner la obra de cada e arear

LURGORRI'REN ILLOSIRATZE-AGIRIA

yrddedente de le Caeoel de Inrrringo.
rueLindo.

A ~amiento de Bilbao

ADMINISTRACION DEL CEMENTFRI-C) DE VISTA AUGRE

..16-12-1.937 ConWa loc9a fui Inlumficki otcalAv..

doa4 karla Aerrnge itmo (q.a.p.d.)

en IA toen _____ numatro _____ 566

manzarts 29 44 aMa CoPrnenieno.

AUNT• ne en Cin II.±.

'r

• 51y •

11.14,1 mlabr> p'r-i S;

ADV1.101' -L4C-44 a cr

ee. -- ✓

0.47. Oromo. 0,117,

Grouda jarekLaraw IF'' 6.04

USVU1.00.-1-4a

AChire. II Met.,

Ce.a144 ** Fw01., 12:1.

.r'.s de erldiCOCIC.

Cw e U1-44 C. • •••, 1.1dwra "Ir-. aSI prow.

Cwcado V. -I. i eneece in priorm

EL FUSILAMIENTO DE "LURGORRI"

40.4411,9^{ia} *Ataiwaj*• *MerO* lawroakerrl or•a•I**Aur d*• le
 asoecac,4^l...te est,,da*s<. vascos [orio reas^{za} orrit Tv• rv•.494.
 los 11••44•Liall^{gr}, #1 C•.....lit.0 de Ort.0. d.1
 18 de clic.erobte d. 1407 lucro con otros consper••ous SA^l O • |
 adanheru•r+10 y la egvt+d^{ed} de Nabot rv^lnphdo correo vasco
 rOmO CMirliner y COA1•043 M atyteNs• r',9..9^l1011 ov• 14X/0
 144.cia l't..05 • 944 999.— Tr9.Nt1 • 1^loi tivrds•0• aus
 4.(01 in ser tres^r adados c•'^141.0 d. Gaer••₈ y <0₈ 49!
 rnOIN⁹ sua emogos los rnd•t'fon vn slent loso hosena (e^{im} 011.
 los 40 ahos, como estud~res y tomo vriaC0a no podls mos
 menos que riar+d.ria e^r, TUIK ADI el homenaje del rOCulPrd0.
 9W1QR• M10 Use lo a[•],p44 ove quessitemo Sr•pw~nante Nas!
 para rer ta gea.94*ra de l/4l sY^r s. Ce" l. Pvt,•C•C{r" d. LIN⁹ carta
 dr Q.d• a au harr.ano

- *Quarldo hermano Jaungolko me llame y • Yo y
 trengullo, sereno, con al lme hanchida da poco^y con la
 conClencia aln uri remordimiento al pras•ntarm• nltt el
 Juot Supremo, el que no se quhroca M sus fstios No
 temas, millano querido: no tiernOle ml pulso ente •I
 pliquele. Sabos que soy Inocente de cuontes •cuseclonos
 -- nⁱ - 1^{IM} PUIG n" A4³ cauler0 qu• se lo hsges saber • mia
 querldos padres y hermanos, • los que amo rnae que
 nunca y tos que sben blen ett• d• nada m• •cua• ml
 conclencia. El lacerdote nos Na conlonedo con los Avnl•
 Goa da nustra •enta reigion y nada mas rn• queda ya por
 seporez do •sto mundo"*

"No qulero^y engsni• herm ano quarldo la vengonta que
 te pido •11 que Iralb41•11con ardor y •ntuatstnc, Dor al ideel
 que •niernOs muy de veres. No de;tte un solo momento •
 nuestros Oadres. Amelos como los 1% •msdo yo smornpre
 Conmlgo^y lenen Oletterrbste. 1/1•Frondo, do LatraNage.
 Amados porsoniticndo ttsto a Nrharra. -pobre Naharre.
 P0b'e Ar•be pobre utkadi

O•apl derne de los compsaeros de celda v beletiOn •st
 como de los Qu• an sl Ou•so zurfillrOn Conrn199 por
 dl A ellos y • todos Agur No llorels ml muarra Gotad
 at•gtores, pues Yo gotoso voy a Tu hermano que de
 veras te quiere hoy mla qv• nunca"

Jose Mari

En el momento d. cfrtrs la 0'411"t• •d'c•70s, M Uo•••,1-dad
 Vasca erij rindorndo en N Cirs• le•44# de Gaste^q stn hornensie
 • kvi q0n,• •c044" 9c19 c4,9q/919nOuf intt'Y14"en Fet•pe Lq•so,
 Koldo selena y Jos4 Angel Cuertla. al ove k Ad³, bor,...tto
 vascos eg• todos^{sc08} l'o^ei d• nuestra

ABENDUA

1
 1...b*1 *****
 ***** ,..3

EGUASTENA

11 4 obar*alb'e *****
 4.4a "..."1, 11....."j.....
 ase'...' 1' 11 1... ..
 iloUtia' ..
 1*10Fyur mogt,.... "" ".*
 r 'saed.-
 1.. .. 116*44 i*L' 'n' oi,..
 1.0 ****

Gudari Eguna Murgian "Lurgorri rren omenez

Eualo Jaurtantrakn ithen dakari Kark-4 Utralineeces eta 1 utln Alderdi ieltrakko bunt Xatiee Attallut bettan dsteta. AmukO Mulgun hddulni dira gaur euskal gudariak heten utteku Guda t, F4una narattera I ita uf'engn hon"an. rudan eu napsisu hai g.genta lulu dute herenle Mari Atkatraga. "I utgoni" rena

Genteko hamaitlenbelan due oatoavnall irydart turnet, harkula nagurn hasekel (Tn.d.ren neta hai o da hddato gudan gutuen alde ru larian. eiruenliko nrduhakali. aldera rehe I inseg< X aNer AttaiXot eta katke< <aradoirl an nunuatu10 dera tsuakIk'eo bana ritnes I agunanelo hai lana.alkend. Alta rauletarr Nn uanr. dute gudari gusuel< Au'ungo Gudan I guna.

net nan hb, Man Aa aanaga lurviwrie renaren *4<vrnenin .apatuko da Mulgun I ushol goziezurtznizai houn esainna rr hiada ere gu dan eredugarti bal uan ten utguen. 191nan I nenienan tako eu **Abenduaren** 16an Detiuko lant.oaanluan evanda uan rena Reneak bnale rutao lita'k lauak., ithenda tati nan ten ela getura

Amawr - AnnimuAc. eta "San Andres" batalkisan kuhaiu tuen

JOSE MARIA DE AZKARRAGA

En la madrugada del 16 de diciembre de 1937, a la edad de 21 años recién cumplidos, cayó en el cementerio de Derio el joven patriota José María de Azkarraga, "Lurgorri". Peli de Larrañaga nos dio a conocer la serenidad y grandeza de alma de este muchacho, cuando volvió a nuestra celda, habiendo logrado se le aplazara 24 horas la ejecución.

Es un nombre desconocido para la juventud vasca de hoy. Es necesario dárse-lo a conocer.

José María de Azkarraga nació en Rentería (Guipuzcoa) el 29 de octubre de 1916. Cursó el bachillerato y hasta el 5° año de su carrera de Derecho en Madrid. Mientras realizaba estos estudios se preparó para oposiciones de ingreso en el Cuerpo Técnico-Administrativo del Ministerio de Instrucción Pública, obteniendo el n° 1 entre más de 4.000 opositores.

Pero sus más fervientes actividades las consagró a la Patria. Fue Presidente de Euzko-Ikaskle-Batza de Madrid. Colaboró en diversos diarios y revistas, Euzkadi, *Euzko-Langille*, etc. Con el seudónimo de "Lurgorri". Fue orador y conferenciante en actos de afirmación nacionalista. Aconsejó a los obreros vascos de Mondragón en diversas ocasiones. Fue Tesorero de los Luises de Aramayona, donde habitualmente pasaba sus vacaciones y residía. Aunque guipuzcoano de nacimiento, era un alavés más por su convivencia con los patriotas de esta región.

Al estallar la sublevación militar de 1936 y, como consecuencia suya, la guerra, se puso incondicionalmente a las órdenes del Partido Nacionalista Vasco, al que pertenecía. Y conforme a la táctica que este Partido imprimió en su actuación.

Azkarraga impidió siempre cualquier acto de violencia en aquellos primeros momentos. Verificadas algunas detenciones de elementos afectos a la sublevación, por el Comité que entonces regía el pueblo, se opuso a la efectividad de tales detenciones y trabajo lo indecible en Bilbao para ponerlos en libertad.

Al organizarse la resistencia vasca, dejó Aramayona, marchando a Bilbao e incorporándose al Batallón "Amayur". Después fue nombrado Comisario Político del Batallón "Aritzimuho" y, más tarde, del "San Andrés".

Azkarraga se rindió a los italianos como todo el Ejército vasco, el mes de agosto del 37, y encerrado en el Panal del Dueso por los españoles, al no cumplirse las cláusulas de la rendición.

En aquella presión fue juzgado José María de Azkarraga. Al preguntarle el Tribunal si tenía algo que alegar, contestó que estaba orgulloso de haber defendido su Ideal de Dios y Patria. El Presidente le preguntó airadamente cuál era su patria, y Azkarraga contestó: "Mi Patria es Euzkadi". Respuesta que produjo un gran revuelo en el Tribunal. La sentencia fue de pena de muerte.

Después de celebrado el juicio, le preguntó el Juez si quería ser canjeado juntamente con el también condenado a la última pena, José María de Almandoz, patriota y joven navarro; y después de consultar con el que había sido Jefe de las Milicias Vascas, Ramón de Azkue, contestó que sólo deseaba un canje colectivo.

Ramón de Azkue fue fusilado el 15 de octubre de 1937, como lo hemos consignado en nuestro Diario. José María de Azkarraga el 16 de diciembre, dos meses más tarde.

José Maria de Azkarraga dejó varias cartas de despedida, escritas en capilla, y de las cuales muy pronto circularon copias en la misma cárcel. Merecen ser conocidas de nuestros lectores. Ellas no harán valorar la medida de este muchacho de 21 años. Y éste fue el motivo real del asesinato de este joven patriota.

"FLOR CAIDA "

"Te conocí en tierra extraña... Eras porque lo mereciste, el "Alma Mater" de una agrupación abertzale, "Eusko Ikasbatza", su próspera vida con la savia ardiente de tu patriotismo.

Pero tu alma quedaba con esto insatisfecha. Querías conciencias, deseabas corazones para sumarlos a la causa jelistá y desplegaste tus ansias a través de la prensa. Tus escritos sirvieron de pista a la jauría, por dignidad no quisiste ocultarte con deshonor a la vista del enemigo... y las balas horadaron tu pecho henchido de amores.

Has sido digno de poeta que te precedió en la muerte. Cuando trazaste la introducción a su poesía postuma no presentías tan próximo tu fin. Cantabas a la Inmaculada y en tu glosa palpitaba el cariño y la admiración hacia el poeta.

¡Ah, si yo pudiera honrarte como tu honraste a "Lauaxeta". 1

Lur-Gorri", mártir arabarra! Con tu seudónimo haremos nosotros un símbolo patriótico. No en vano has enrojecido con tu noble sangre la tierra que tanto amaste.

¡Atención abertzales! ¡Vais a leer la carta sustitutiva de un artículo atajado por la muerte...!

¡Vais a recibir el último perfume de la Flor caída".

He aquí la carta.

Sr. D. Juan de Ajuriaguerra

Agur.

Con la emoción intensa del condenado que va a la muerte, me despido de Vd. En todos los buenos patriotas y amigos y tras haber confesado y comulgado, con la vista puesta en Jaungoikoa y como cristiano, tengo que jurar, para mi tranquilidad en este instante supremo, que mi conciencia de nada me acusa sino de luchar con afán por Euzkadi.

Camino a la muerte orgulloso de dar la vida por lo que he amado; jamás creyera que Jaungoikoa me tuviera reservado el gran honor de los elegidos para morir por la Patria.

Adelante sin desmayar y hasta la eternidad, Jaungoikoa nos dará fuerza y valor para morir como baskos.

Salude a... y a todos los amigos.

Prometi a Vd. Entregar hoy lo que de mi solicitud hace dos días. Solo entrego mi firma rubricada con mi sangre. Agur.

Jose Maria de Azkarraga

"Lurgorri" hizo el comentario en el panegirico y es a este panegirico que alude el comentarista de Espetxian.

"Lurgorri" y "Lauaxeta", idos ejemplares de la raza! En sendas cartas escritas en esa trágica noche del 15 al 16 de diciembre, Azkarraga se despedia de sus padres y hermanos.

"Mis queridos padres y hermanas:

Valor para leer la despedida postrera de vuestro hijo. Ante el piquete, sereno, tranquilo, sin el mas leve temblor en mis labios ni en mi pulso, con esa tranquilidad que proporciona la conciencia limpia de falta alguna de las que me imputaren, voy ante el Supremo Juez, el verdadero. Agur.

He amado mucho a mi patria. Esa es la unica falta que se me pudiera imputar, para mi gran honor. Y sOlo os pido que la ameis vosotros tambien.

No llor is mi muerte; que en vuestras almas viva la eterna alegría que en estos instantes vive en la mía i⁹ue hermoso! Ya el sacerdote ha confortado mi espiritu con (la Eucaristia)1, y después de esto que importa la muerte? No lloreis; ipues si vierais la alegría que inunda mi corazOn al pensar que muero por haber amado a Euzkadi!

Ni una venganza quiero para mi muerte. Valor y patriotismo, patriotismo. Esa es la única venganza que solicito.

Y a los que dijeron que habiamos manchado el apellido, decidles que los que mueren por un ideal lo honran eternamente.

Hasta la eternidad, Agur. Vuestro hijo que hoy mas que nunca os ama".

Jose Mari

A su hermano, muchacho de 18 años, también condenado a muerte – ,qué delito habria cometido aparte de ser hermano de José Mari?– le dirigio la siguiente carta:

"Querido hermano:

Jaungoikoa me llama y a El voy tranquilo, sereno, con el alma henchida de gozo y con la conciencia sin un remordimiento al presentarme ante el Juez Supremo, el que no se equivoca en sus fallos.

No temas, Emiliano querido: no tiembla ni pulso ante el piquete. Sabes que soy inocente de cuantas acusaciones se me imputan. Asi quiero se lo hagas saber a mis querldisimos padres y hermanas, a los que amo hoy mas que nunca, y los que saben bien que de nada me acusa mi conciencia. El sacerdote nos ha confortado con los auxilios de nuestra santa religiOn y nada me queda ya por esperar en este mundo.

No quiero venganzas, hermano querido. La venganza que te pido es que trabajes con ardor y entusiasmo por el ideal que anamos muy de veras.

No dejes un solo momento a nuestros padres. Amalos como yo los he amado siempre. Conmigo vienen Olabarrieta, Barrondo, Peli de Larrañaga, Amadoz, personificando este a Nabarra: ipobre Nabarra!, jpobre Araba!, jprobe Euzkadi!...

Despideme de los compañeros de celda y Batallcin, asi como de los que en El Dueso sufieron conmigo por Euzkadi.

A ellos, y a todos, Agur. No lloreis mi muerte. Gozad y alegraos, pues gozoso y alegre voy a ella. Agur. Tu hermano que de veras te quiere hoy mas que nunca.

P.D. Despideme sinceramente de la familia de D. Santos Salaberri, Zaradona, Ormaetxea (RamOn tiene otras cartas de m() y de todos mis buenos amigos".

Jose Mari.

La misma serenidad admiramos en otra carta de unos tíos cuya visita habia recibido horas antes:

Queridos tíos:

Por contraste del destino en el mismo dia escribo mi tarjeta de agradecimiento por vuestra visita, y mi despedida.

Voy tranquilo a la muerte, sin que en mi conciencia haya sitio para ninguna odiosa imputación que se me hubiese hecho. He luchado por un ideal y por el muero.

No tiemblo ante la muerte. El sacerdote ha confortado bien nuestras almas, y ante el Juez supremo, el que en sus fallos no yerra, voy sereno.

A las tías y mis queridos primos un abrazo muy fuerte, y t6, tío, con el agradecimiento por cuanto hiciste recibe otro de

Jose Mari

Un dia, 15 años despues, tuve oportunidad de conocer a la amatxu de "Lurgorri". Eran los tiempos en que ya habia germinado la semilla vasca. Se habian acabado los tiempos en que nadie hablaba, en que todo el mundo se encogia.

Euzko Gaztedi, precursor del movimiento de la Resistencia vasca, comenzd a salir de las ruinas. Ahora parecerá pueril pero qué emoción producian las ikurriñas en San Marris, en Uliá, en aquel Aberri-Eguna de Bilbao del año 46, icuando en El Arenal los bomberos, nuestros bomberos, se hacian los remolones para no quitar de los árboles las 40 0 50 ikurriñas que aparecian colgadas!

Aquel Aberri-Eguna de 48 en que, a las 2 de la tarde, se interrumpió la sesión de Radio San Sebastián en el espacio de noticias de Radio Nacional de España, y dijo:
‘Aqui Radio Euzkadi, Hoy Aberri Eguna, declaramos ser la legitima autoridad del pueblo vasco’.

iVaya bomba!

El general Mola ya habia volado para entonces de su puesto de El Arenal de Bilbao. En Artxanda aparecia un Euzkadi asi que grande que... no hay quien lo borre. Allí sige para el que lo quiere admirar. ¡Euzkadi no habia muerto!

Todo esto le contaba yo en aquel año 50 a la *amatxu* de Lurgorri. Le hablaba de nuestras inquietudes, de nuestro resurgimiento, de la hermosa juventud que empujaba, de la nueva savia que renacía.

Con todo candor me dijo ella entonces:

¡Y yo que creía que la muerte de nuestro José Mari había sido en vano!

José Maria de Azkarraga cayó en el frío amanecer del 16 de diciembre de 1937, y con él fueron fusilados también otros 33 amigos entrañables de nuestras luchas y de los primeros meses de presidio.

Azkarraga eta Rodero'tar Gotzon

21. JESUS PEÑAREN EREDUA

Gure anai-arteke guda ontan, agertu zaigu eredu bat ezin deguna utzi, alderantziz jarraitu bear genukena, Josu Peña' ren emaitza.

Josu Peña'k izkillatzen dutenean ogeta bi urte ditu ta badu ortarako idazlan mordua idatzia ta aldizkarietan argitaratuak.

Alderdi batetik, garai artako gaztediakin bizi da ta lana egiten du. Bere idazlanak garai artako aldizkari onenetan argitaratuak daude.

Gaiñera, euskalduna dugu mutil-au, ta euskaraz itz egin ta asmatzen du; orregaitik erakusten dizkigu gure izkuntzaren edertasunak; ta gure ikerketak bear du nai-ta nai-ez begi-aurrean euki, orrelako gizon berezia; gure ekintza da illunpetik ataratzea. Orrela egiten da gure erriaren edestia ta kultura.

Guk euskeraz idazten degula gure anai arteko gudari buruz, zabaltzen degu gure literaturaren larraña ta erria; orrela beartzen ditugu ere gure lanak euskal kultura zabaltzen.

Josu Peña'k erakutsiko digu, nola ez, gure literaturaren argitasuna ta illuntasunak argitara eramaten; ortxe ikusiko degu nolako indarra daukan iruzurrak ta zenbateraiño izan diteken kaltegarria. Gaiñera gazte onek erakutsiko digu, anai-arteke gudaren erroak nun dauden; bear bearrezkoa da guk danok eza-gutzea.

Latxaga

21.1. OROITZAPENEN LURRINAK

Latxaga Jaunak jarri gaitu oraingoan elkarrizketan, bere idazlana dela eta, aspalditik berritik urrun samar gabiltzan bi atxabaltar.

Eskolako lagunak, eta orain, batez besteko laurogei urteaz biok bizialdiaren Unibertsitatean karrera luzea eginak, pozik asko elkartu gara beste batzuetan bezala, gure oroimenaren altzari zaharrei hautsak kentzen basteko, eta oraingoan, bereziki, Latxaga Jaunaren ihardun-hariari jarraituz; SENDI BATEN MIÑA izenburupean.

Andoni Lekuonak "Las victimas y la memoria del pueblo" izenburuko artikuluan (1999-VII-29/DEIA) Agurtzane baten esaldi hau jasotzen zuen: "Diskrezioa maite dugu euskaldunok bai, baina niri iruditzen zait, gurea gehiegizko dizkrezioa dela".

Hala bada, mahaiari, lasai eserita, Lorentxok, bere humore on eta euskal senaren izpiaren azalpean, hainbeste urtean gordea daraman zauriari eguin beharko diogu ukitu, eta Latxagak jarri digun puntu hori jarraituz: "Gerra aurretiko eta gerra garaiko Aretxabaletako giroa", zenbait alderditik begiraturaz arin-arin ikuspegi orokor bat ematen saiatuko gara, herriari ere Peña sendiaren gora beheretatik antz emanez. Eta ez da horixe erreza, labur esatea, behin hasiz gero, guri Aratxabaletak, Parisek berak baino gehiago esaten digu eta.

ARETXABALETA TURISTIKOA

Ez pentsa, Atxabalta izan denaz Benidor bera ere txiki gelditzen da.

Izan zen urtea Aretxabaletan Espainiako Nobleziaren hogeita hamairu tituludun baino gehiago bildu zena.

Segismundo Moret, hiru aldiz Espainiako Presidentea eta oraingoak kenduz ezagutzen zen politikaririk uztelena, hona etortzen zen, agian bere politikazko zikin-keria uratzaz garbituko zuelakoaren ustean.

Leintz eskualde osoa zen ospe haundikoa; ez zuen propaganda beharrik. Garai hartan ez zegoen "insersorik".

1879 urtean hil zen Eskoriatzako bainotetxean (Marianistetan) Mª Pilar de Borbón y BorbCn, Alfonso XII. Erregearen arreba.

Eta Muru ostean, Santa Agedan, ez zegoela munduan hori baino leku hoberik eta hortik zerura bidali zuen anarkista batek Canovas del Castillo, Espainiako Gobernuako Presidentea.

Elorrioko bazter bati "Chamberi" jarri zioten bezala, Aretxabaletan "Portasol" izena zeukan jarria bainotzeko inguruneak, pareko ikusten baitzituzten Madriltarrek beren parejeekin.

Alferrik izango zuen uratzak arraultza uztel usaina; panazea zen. "Bixamonak kentzeko ere espeziala". "Portasorko bainoetxeak laurogei logela zituen eta otalorakoak (Monja Agustinak) hirurogei.

Sekulakoa zen hango girgileria eta dotoretasuna. Marmolezko mahaiak, kalesak, hamakak, dantza aretoak, beirazko galeriak, bilar mahaiak, igelera jolasteko mahaitxoak, ziriguak, zuhaitz ederren itzala eta lorekiak eta tximeleta bildumak eta errekatxo baten zurrumurrua.

Hortxe atsedean hartzen zuen sekula nekatu gabeko jendeak. Eta halaxe orkati-letarainoko gona luzadun andra dotoreak, beren pamela eta eskuetako guanteaz; eta halaxe baita papar zabaldun neska gazte guri-guriak, maunga eta galtzerdirik gabe eta ipurataletarainoko gona motzaz. Halakoei eleizan jaunartzerakoan "txandalapasa" egiten zieten apaizek. Eta gizonak, lastozko kapela, galtza txuriz eta bas-toiaz, nork jakin nor nor zen! Edo kondeak, edo ministroak edo jeneralak!

Guk mutikook banakaren bat genuen ezagun, bat beti burua goraka, bere bise-ra azpitik zerura begira kinuka, arin-arin ibiltzen zena "Miracielos" deitzen geniona.

Eta ezin ahaztu, herrian egoten zen neska pispitxenaz. Hilez estalita, aurpegirik ikusten ez zitzaion txakurkuma antzerakoa eramaten zuen katetik, Whisky izenekoa. Gu orduan, gaseosatik ez ginen pasatzen eta Whisky zer izan zitekeen antzik ere ez.

Gauza da, garai hartan Gasteiztik ondartzara joan nahi zutenak, Debara jotzen zutela gehienak, eta kotxerik ez zegoenez autobus errenkadak zeharkatzen zuten Atxabalta, igandero, joanetorrian.

Horiatariko batek, goiz batez, Whisky arrapatu eta zapalzapal "siku" utzi zuen. Gu motikook barrezka. Gu, benetako kaletxakurrekin harrika eta ostikoka ohituak ez genuen konprenditzen nola halako emakume gazte eta polit batek negar egin zezakeen horren itxurabako txankurkume bategatik. Argazki hori gelditu zitzaidan irarria baruan.

Han zen baita ere Elola Olaso, gero Francoren garaian, Espainiako Kirol Saileko arduradun nagusia. Honek jartzen gintuen Atxabaltako mutikoak, edozein mizkinkeriaren truke, egun guztian ariniketan. Eta, nola ez, gaizki ez bagaude, herriaren alde zerbait egin beharrez hauek tarteko zirela sortu zen baita "AdoraciCn Nocturna Española" bazkundera ere.

Aretxabaleta herri lasaia: garaian, 2.500 bizilagun inguru, zazpi auzotan banatuak. Kale bakar bat, luzea, hiru zatitan bereiztua, Kalegoixena, erdikoa (izenik gabe) eta Kalebarrena.

Bazen kale bat, aretxabaletar baten izen handikiaz "Cardenal Durana" deitua.

Trena pasatzen zen gainera, eta guk mutikook geltokian, ikusten genuen exportaziorako merkantzia bakarra, urria aldean, gaztaina zaku pilak izaten ziren, eta nahiz eta etxean, janik tripan zorriak egingo zizkigutela esan, sekula ez genuen halakorik sumatzen.

BIZIMODU NEKEZA

Pixkana-pixkanaka beste "turista" mota bat agertu zen Atxabaltan.

Txapel estu-estuak belarrietaraino sartuak; beste batzuk biseraz; gehienak panazko frakaz; laban txiki bat eramaten zuten sakelean.

Hauen etortzeak, lantegietako adar-soinu eta keak axatu zituzten, erleak beza-la, galtza txuridun turistak.

Isabel II Espainiako Erreginak, udaroan Donostiara joateaz eraman zituen bere atzetik erle-mando alfer guztiak, ondartzamodaren ttunttunean.

Bainotxeko hormak zuhaitzetatik jausitako orbel eze eta uztelez inguratutik negar dariola eta lehioak ugartu eta erdoituak geratu ziren.

Iadanik 1929ko krisialdi "mundialaren" zioz gerra aurretik Errepublika garaian ere, latza zen herriaren egoera.

Hiruzpalau lantegi zeuden iadanik eraikiak Aretxabaletan: Lezama Laminazioa-Beroa, aluminio fabrika, –AZBE– Eizaguirre, Atxa Zerraileria eta Erromaldueneko oinetakoena.

"Vasco Cerrajera" lantegia Lakuntzara alde egina zen. Lantegi hauetako txatar piloak, jolasleku bikainak bilakatzen zitzaizkigun, hor aurkitzen baikenituen mota

eta neurri guztietako txirringolak, alambre eta gainetikoak gure "tiragoma" eta "goi-tiberak" e.a. egiteko.

L.- "Astean hiru egun egiten zen lan eta hiru kobratu ere, eta jateko zazpi egun eta familia haundia.

Peoiak, lana izateran, zortzi peseta irabazten zuen eguneko; eta langabeziaren zioz, aldi baterako zegoen miseria leuntzearren besterik ez bazen ere, herritik Koruetarianoko errepeidea eguin zen, pala eta pikatxoiz, baita kuartela eta bolalekua ere (1993). Jateko, zerrikia eta barazkiak nagusi, babagorri eta urdaia, patatak. porruak, kafesnea eta berakatz zopa. `Aita gurea, ama gurea, zopak jan eta logu-rea" zen gure esaldietariko bat.

Igandetan txitxioak, "garbantzu kanpaiak" deitzen genien domeketako hamabita-koei eta arrainetan, kalez-kale, ohiuka txakurraundiko antxoia frexkoak. Eskolatik irten eta gure eguneroko merendea, ogitakoa txokolatez edo sagarra.

Handik edo bestetik herritarrok hobeto defenditzen ginen kanpotik etorriberrir zirenak baino. Hauek denok ziren guretzat leku berekoak; geografia kontuak gutxi esaten zigun guri. Zaku batean sartu eta denak ziren "maketoak". Euskerarik ez zekiten, eleizara ere ez ziren joaten eta kitto, ez zegoen bestelako bereizkeriarik. Gahienetan, lanik gabe, kuadrilan ibiltzen ziren bazterrik bazter. Aho zabal gelditzen ginen baba baltzak eta tomateak gordinik jaten zituztela ikusiz.

Haiek erakutsi ziguten tomatea jaten; gure etxean letxuga solla jaten genuen eta bera azukreaz.

Mutikook bagenuen gure soineko "blusak" nola bete: non eta noiz sagarrak, asto-okaranak, gaztaina, arrak, mizpilak eta intxaurrak.

Mixiria ohi da bekaizkeriaren ongari eta ikusiezinaren iturri, eta herri txiki batean ere, sasiak bezala, indar hartzen zuten orma bazterretan.

L.- "Gu sei anaia-arreba ginen eta aitag Nikolasek 1927 urtea ingurutik Otazutarren pilotaleku eztabia zeukan, Norberto Arruerekin batera, alokairuan hartu eta zine bihurtua. Hango ikuskizunak, Charlot, Uzkudunen boxeo lehiaketar, Denssey primo Carnera eta Mc. Smelingen kontrakoak, indioenak, eta apaizek herriko neskmutilekin euskeraz antolaturiko abestalde eta antzerkiak izaten genituen, "Santixeneko tartaren" zozketaz, neguan entretenigarri.

Baina aitag ez zituen apaizak oso aldeko, zeren zinea zela eta jende gutxiago joaten omen zen eleizkizunetara. Amak nahikoa zuen, sei seme-alabakin, josten eta etxeko lanaz.

Nere aita BEROA lantegiko kontramaestrea zen eta hortik kanpo bere zaletasuna, baratza. Hala kurutzatzen zuen herri osoa bere otzara eta igitia bizkarrean.

BEROA fabrikako nagusiak ofizinarako mutil bat behar zuela eta Eskola maiuarengana jo zuen nor izan zitekeen eskolatik egokiena eta honek JesUs nire anaia proposatu zion eta hor hasi zen hamairu urteaz lanean. Lan-orduetatik gain, Jesus poliki poliki beste diru-iturriaren batzuk aztatzen hasi zen: gaso4ina pastilak salduz, kafea, irina, eta inguruetako lantegietarako "Kabrion" izeneko kartoia eta paperak, behin baino gehiagotan herriz-herri taxisa erabiliz. Etxean zuen bere bulegoa idatz-gailu eta guzti. Hiru etxeazpi izan zituen akuran hartuak biltegitzat Kale Barrenean, bakoitzagatik hilean hogeita bost pezeta ordainduz.

Ez zen gelditzen eta astia hartzen zuen egunkarietako herriko berriak zabaldu eta bertako arazoetan murgildurik "Euskadi", "Zeruko Argia", "Eguna", "Gure Mutilak", aldizkarietan bere lantxoak argitaratzeko.

Batzokiko idazkari eta administraria zen eta Luistarren buru".

Abiada handiegia zeraman Jesusek Atxabaltako kale estuetarako. Herrian ez zegoen beste irtenbiderik: Hamalau urte eskolan eta ondoren lanera edo fraile.

L *"Joxek ere Beroan lan egiten zuen, astean hiru egun, eta beste hiru egunak, "Arzamendi Berecibar y Cia" (Arrasaten) tomulari zulezko eskutilak estokatzen.*

Eta ni, 1933ko irailaren batean, entzun, Hitler Alemaniaz negusitu zen egun berean, hasi nintzen lanean: AZBE sarrailtegian hartu ninduten eta beste denak hiru egunetan ari baziren ere, niri sei egunetan lana egiteko aukera eman zidaten, eta lana zegoenean abespeluan. Baziren egunak hamabi pezeta irabazten nituenak: 80 dozana 0,15an bakoitza=12 pezeta.

Hamazazpi urte nituen gerratea hasi zenean.

Kristina ere Beroako ofizinan hasi zen lanean 13 urteaz. Nati, Kontxi eta Rufina zetozten atzetik eta osaba Joxe ere etxean.

Kale Barrenean bizi ginen, Otalora, 24an (orain 26)".

ESKOLAK

Aretxebaletako mutiko bati galdetu omen zion kanpotar batek:

- Hemen pertsonai haundiren bat jaio ahal da?
- Ez dut uste; hemen txikiak dira jaiotzen diren guztiak.

Ansaldo abiadorea, Arrue, musikalaria, Altube abeslaria, Loramendi, euskal olerkaria, Uribesalgo eskultorea, izan dira azkenaldiko aipu haundikoenak, baina akaberabakoa litzateke historian zehar lehendik datozen atxabaltar haundikien zerrenda.

Godofredo de Bouillonekin kruzadetara jo behar duzu; eta Elkanorekin itxa-soetara, han baitzebilen bere koinatua, atxabaltarra; Juan de Austriakin ikusiko duzu Lepanton, Izurieta, eta ez dira faltako ez... Peruko gobernadore, ez inkisidore, ez kardenal, ez eskribau, ez kantziler, ez lizentzaitu, ez korrejidore, ez komisario, ez epaile, ez kantadore, ez kapelau, eta ez predikalari atxabaltarrik munduan zehar. Galarza Juantxoa ere etxe-etxeko omen zuen Avilako Santa Teresak.

Nonbaiten ikasitakoak izan behar. Gu gutxiagoz konformatzen ginen.

Eskola bakar bat aski genuen, Viteri, Atxabaltako neskamutiko guztientzat; mutilentzako maixu Santiago Ondarra Jauna eta neskentzako maistra Francisca Azurmendi, senar-emazteak, biak Segurarrak.

Sei urtetik hamalau urterainoko neska mutiko guztiak bi geletan, neskak batean eta mutilak bestean, hirurogeiren bat ikasle bakoitzean.

Ikasketa guztiak erderaz Moyanoren legepean, eta noiz behinka euzkera ere erabiltzen zuen maixuak lagungarri, batipat, makila eskuan eta mahaitik altxa eta benetan gogaldi txarreko jartzen zenean.

Errepublikara garaian, Eskoletatik kurutzeak kendu zituztenean ordurako gu ere ikasiak ginen eta greba egin genuen, hurrengo egunetan denok kurutze txiki bat paparrean eta joaten ginen eskolara.

Maixu eta alkate izan zen batera, garai batean Santiago Ondarra Jauna. Zorro-tza gizona; bere alkate-makila bezain zuzena.

Arbela, egurrezko sugailua eta lamina pilo horretan itsatsiak: sugeak, kaimanak, pelikanoak, hipopotamoak, leoiak, libelulak eta tximeletak. Han zegoen baita aurre-aurrean, Gibraltargo aitz-tontorra. Espainiako bandera eta guzti.

Ez zen ezagutzen boligraforik. Binakako mahaietako tintontziak euliz eta klarion-hautsez beteak.

Larunbat goizez, errekan jarri eta banan-banan guztioi belaunburu, azkazal eta belarri zuloak begiztatzeko zizkigun ia azkazal tartetan galipot edo lokatsarik eta belarri zuloetan argizari edo ezirik geneukan, eta okerreanean, ostera garbitzera.

Gure liburuen artean, ez zen falta "Urbanidad y buenas maneras".

Urtean zehar egazkineren baten burrundarik entzunez maixua aurrenengo zelarik denok ateratzen ginen eskolatik "abioia-abioia" ohiuka, urteko gertakizun miresgarrietako bat agian.

Egia esan, ondo ikasten zen Aretxabaletako eskolan. Eskolatik kanpo ez zegoen ez ingelesik, ez frantsesik, ez karate, ez judo eta ez informatikarik. Ez bideorik ez telebistarik. Nahikoa genuen kromoekin.

Iluntzetan ELA Sindikatoko langileen semeentzat marrazketa klaseak ematen zituen doban Angel Jaunak, gerratea zela eta gero Venezuelara ihes egina.

Lehen bainoetxea izaniko tokian (gaur ALMEN), Aretxabaleta eta Eskoria-tza mugan Marianistek zeukaten ikastetxe dotore bat lurralde eder eta zabala.

Herritar banakaren bat, besterik ez zen joaten Ikastetxe horretara; inguruko baserrietatik zihoaztenekin eta guzti, ez ziren dozenatik gora izango.

L.– "Nik, *neure eskola-azken urtea egin nuen hantxe. Hilean bost pezeta ordaintzen nuen. Zilarrezko ogerlekua*".

Kalea zen gure bigarren eskola eta inguruneke baso, zelai, eta erreka bazterrak.

Kirolen artean, ezin ahaztu borrokak; nortasunerako izugarritzko pixua zeukan hor gailen ateratzeak eta soinak berak eskaltzen zigun egin behar hori.

Gaixotasunak, kakurruko eztula, oin eta belarrietako ospelak eta okaran berdeak janda ondorengo sabeliria eta beruzkoak. Tiritarik ere ez eta belaunburu, ukalondo eta buruko urratu eta zaurien odolbatu eta ubeldurak.

Gu linboan pozik bizi ginen, baina gerora, batean azpian infernua, hurrengoan erdian purgatoria eta azkenik gohian zerua zela eta zer tokatuko ote zitzaigun gure beldur eta larrialdiak jasotzen genituen.

ELEIZA

Pekatuak pixuaren gorabeheran izango bailira: pekatu arinak eta pekatu astunak eta gehienak aragiari lotuak; 6. mandamentua zen lehenengoa.

Droga lehunetik, axen eta artobizarretik droga gogorrera, matakintoetara pasatzen hasiak.

Egunero etxean "errozaixua". "Errosarioa eskuan eta deabrua kolkuan".

Garinzumako misio trunboitsuak, goizeko eta arratseko zazpirak aldean, bidrieretako ohial gorriak itxi eta erdi ilunetan; txandako sermolariek, gurutzea eskuan eta izaten zuten abots garratzaz elizako aulkiak ere dardarka jartzen zituzten.

Aste Santuetan tabernak itxi, kanpaiak eta txilinak mutu eta "mixili maixetan" (miserere mei xetan) Judasi nok karraka handienaz edo aulkien zarataz ileak ateratzeraino amorrarazi izaten zen gure deboziorik benetakoena, eta egunero "aramaitxakoak" (abe mariakoak) jotzean, neskek etxean.

Dozenerdieren bat aitorleku banatuak eta futbolerako takilak bailira, konfesatze-ko txanda hartzeko errenkadak; eta abadiak hantxe epel-epeletan, begiak itxi eta pekatuak entzun, eta entzun, orduetan.

Eta Paskuazkoa eta horreaz betetu den ala betetu ez den agiritxartela. Nortzuk ziren herrian huts eginiko pekatarien izenak, arakatuak.

Eta Aita amapontekoez ez ziren ahazten karapaixuaz Pazkuetan.

Eleizaren, Santuen eta apaizen inguruan zegoen hiritarren bizitza osoa ehundu. Ereite, jorratze, iratze, kimatze eta txertatzeak; bai azokak eta bai erromeriak ere.

San Antonio zela eta Zabalaunditik zehar Urkiolara; San Blasak eta Fullaondoren autobusean abadiñora; Xantixo eta Koruetara, eta San Lorentzo eta Salluentera.

Santurik gabeko erromeria maiatzeko Otalazelaikoa izaten zen. Ez zegoen artean koka-kola eta halakorik eta Elorrixoko Narruk astoz ekarritako ura-azukreak saltzen zuen. Eta inon falta ezinak, erroskilak, adar-zirian sartuak eta igandetan mutikoentzat "Totoloren" barkilo bonboa.

Aldi hartan ez zegoen San Valentín, maiteminduen egunik, ez aitaren, amaren, eta andra langilearenik ere; ezta tabako minbizi eta kukurruku-estularen kontrako egunik.

Errepublikak eguna, maiatzak 1, hasi zen ospatzen eta Eibarren "a lo grande", abade laiko eta guzti.

Gero etorriko ziren, "Dia de la Victoria", "Dia de la Raza" eta gainerako zeremonia egunak.

Bataioak, jaunartze (txiki eta handia 14 urteaz) sendotza, ezkontzak, azken igurtzi eta hiletak.

Mezak, bezperak, errosarioak, bederatziurrenak eta prozesioak; Gu kanpaiak agonikoenak, umeenak eta gizonezkoenak, ezkila mota guztiak bereizten genituen.

"Asenzixo" egunean berrogei kredo errezatu behar izaten genuen, bakoitzak bere kabuz etxean edo kalean, banaka edo taldeka. Ikusia dut behin batez nere burua, espaloiko mailan eserita, teila zati bateaz, pilota partiduetan egiten genuen bezala, bostetik-bosteko marratxoa luzatuz, berrogeira iritsi arte, arnasarik hartu gabe, 40 kredoak kontatzen.

Eta latinkadetan ere nahiko jantziak ginen, batipat monagilloak:

– Dominus vobiscum	– Agindu eta ez emon ineuskun
– Ora pro nobis, ora pro nobis	– Holan ondo ez gabiltz
– Oremus...	– Saca la botella y beberemus
– Pater noster	– Hi be zulora baster
	– Afaria laster
– Kirieleison-kristeleison	– Zaku batean hiru gizon
– Sursum corda	– Atzokoa zor da
	– Dame una perra gorda
– Jesus, Maria ta Jose	– Jan da jan eta beti gose
– Ite misa et	– Kandelak itxungi ta gero ezebez eta halakoak

Eta Malkorre aldetik, Zelaiaundi, Lauxitxa edo Porruko Txara aldean, libre genbiltzala uste izanarren, beti ondoan Aingeru Guardakoa izaten genuen zain-tzaile.

Hala esaten genuen beluanbiko jarrita adibidez, Espuru bidean izaten zen zapa-buruz eta euliz beteriko putzuko ur epela edaterakoan.

- Hau ur hau nork edan dau.
- Aingerutxo batek.
- Zenbat bidar
- Hiru bidar (Egin nahi genituen zurruten araberan)
- Jesus, mila bidar.

Egin hiru zurrutadak eta ez genuen ez isipelarik eta ez kalenturarik izaten. Hor-tik behintzat!

Solfeoa sakristian ikasten zen baita, eta abes-saioak koroan, hasi gregorianoaz, eta Hilarion Eslaba, Goikoetxea, Palestrina, Vitoria eta nola ez Perossiren Pontifi-kala buruz, organista Usandizaga zelarik.

Eskoletatik dotrina kendu zenetik eleizako emakumeen aulki txikietan ikasten zen buruz dena euskeraz.

Dantza lotuak debekatuak zeuden eta Udalaren baimena lortuz gero, Alkur izan zen lehenengo aldiz enparantzan gramola jarri eta "Marcial Lalanda" pasodobleaz estreinatua zuena, dantzari (mutilei) kobratu ahala paparrean txarteltxo bat eran-tsiz. "Hau Mundrauek'o bandia baino hobia dok" genion elkarri, eta "etxok kioskorik pe bihar".

Ameriketan bertan ere ez zen oraindik Telebestarik.

Arkarazoko jaietan, bertako Don Remigio abadeak, ez zuen zerutik beste inspi-raziorik eduki, hartu gurutzea eskuan eta banan-banan plazako dantzari bikoteak bereizten hastea baino. Egunkarietan parregarri jarri zuten.

"Mariaren Alabak" Bazkundeko neskaren bat dantza lotuan ikusi zutela eta egiaztatuz kongregaziotik at gelditzen zen.

"Luistarrak" zen mutil gazteen eleiz-erakundea.

L.– *'Jesus eta Jose monagilo izan ziren batera eta bata bestearen ondotik.*

Eta monagilotza amaituz, Jesus Luistarretan sartu zen.

Jorge Agirre eta XX Eguibar sermolari bikainak izan ziren Luistarren bihotzak sutan jarri eta gazteen artean baita euskal zaletasuna pizten zutenak. Gero Fran-coren garaian biak baita Ertai Ameriketara atzerritatuak.

Ikastetxeak itxiarazi, eleizak erre eta Jesuitak Espainiatik kanporatuak izan zirenetik, bai erlijioa eta bai euskera bata bestearen lagungarri bilakutu ziren, arazoa bat bera bailitz, elkarrekin txertatuak.

Hortik ikusiko dugu esan denez JesUs bera ere Luistarretan buru eta Batzokian ere idazkari edo administrazioaren arduradun.

Erabat zegoen Jesus harrapatua. Herrian, bestela ere, ez zegoen inondik erakartze haundirik: "Zaraiaimendi" futbol taldea, kuartelakin batera eraikitako bolaleku dotorea, "baten parra bi baietz" apostuak, ondoko frontoia, eta tabernak.

Kuartela eraikitzearen aurkako karta zuen Jesussek egunkarian idatzia (1933).

POLITIKA

Gerra aurretik Batzokia ez ezik "Centro Republicano" edo "Casa del Pueblo" ere bazen Elizaren aurre-aurrean. Karlista asko eta gogorrak izanarren, ez zeukaten "Circulo Carlista" egoitzarik. Hauek lehendik zeudela armatuak esaten zen.

Jendez, gutxiengoa sozialistek zuten, kanpotik etorritako gehienak Atxabaltarren batzuen gidaritzapena, eta zegoen langabezia ez galtzekorik ere ez, ezker-eskubi arteko aldarrean, zaila zuten beste ametsik, iraultzarena ezik; eta erlijio eta politikazko nazionalismoaren kidetasunetik bazterreratuak sentitzen zituzten beren buruak.

Viva Rusia! Hau zen orduango langilogoaren paradisia eta hori zen beren mitin, greba eta maiatzaren 1eko egunetan ukabilak jasoz entzuten zitzaizen ohiva.

Bada esan beharrik lehendabiziko etorkinen artean izan zirela batzuren batzuk herriaren izakerara moldatu, bertaratu eta euskaldundu zirenal ere.

Bai autobus eta bai txirrindulazko harat-hunateaz Arrasate eta Atxabaltako langilegoa oso nahaspilatua zen eta han eta Eibarren sozialistek zeukaten indarrak eragin handi zuen ingurunean eta baita Aretxabaletan ere.

Hautezkundeetan ere ikusi ohi ziren auzoetan botorik eman ez zezaten, eibartarren batzuk autobusez etorriak, pistolak eskuan, baserritarrak mehatxatzen. Hala erahil zuten Bergarako plazan bertan karlista bat.

Giroa bizia zen.

Eta 1934ko urrian lehert egin zuen Asturiasko deitzen den iraultza eguna.

Gasteiztik beherantz, Aretxabaleta gaudituz, soldadu tropelak Arrasatera sartzear erahil zituzten "gorriek" Marcelino Oreja, Dagoberto Resuzta industrialariak eta Eugenio Durra langilea, eta Ricardo Azkoagak zauritua ihes egin ahal izan zuen.

Eibarren, Carlos Larrañaga, Aretxabaletako hiru apaizen anaiaren erahilketak ere asko ilunagotu eta zatitu suten herriko egoera politikoa.

Hainbat Atxabaltar izan ziren ondoren espetxeratuak bai, Nafarroan, "San Kristobalen" eta bai Donostiako "Ondarretan".

Igandero dirubatzte bat egiten zen horien alde.

L.– "Gurean, Jesus ezik, besteok ez genuen inolako politikazko nabarmenik. Bizkaitik etortzen ziren batzuk eta herriko Lukas txistulariak Kale Barrengo etxeazpi batean euskal dantzak erakusten zituzten igandetan eta Joxe eta ni hara joaten ginen".

GERRA

Espanian 1936ko hauteskundeak eskubitarrek galdu eta "Frente Popularrak" irabazi

zituztenik are gehiago garraztu zen bizikidetasuna.

Aretxabaletan, alkate E.A.J.ko alderdikidea, Pedro Jauregi, Garagartzarra zen.

Gerra usaia zen nabari bazterrik-bazter.

L.— *"1935-36an Jesusi, soldaduxka egitera, Santanderrera joatea tokatu zitzaion.*

Garai hartan Bergaran egiten ziren instruzioaldi batzuk gero soldatuxka aldia laburtzearren, eta horiek eginez gero alde egin zuen Santanderrera, eskuan Eginogotzaiarenganako gomendio-kutun bat zeramalarik.

Manuel Azañak, Espainiako Presidenteak, militarrek zeukaten boterearen eta matxinadaren baten beldurrez, hau makaldu eta ahuldu nahian, neurri batean kuartelak arindu egin zituen, hainbat eta hainbat soldadu, eperik gabeko baimenez etxera Jesusi ere hala etxera itxultzea tokatu zitzaiolarik. Bitarte horretan egin zuen eztanda hain zuzen ere zoritxarrezko gerrak".

Erahiltzeko botere gehien daukana izaten da beti garrateen irabazle, ahal den eta gehien erahiltzeko hornituen daudenak dute beti arrazoia.

Ez du beste ezerk horrek baino gehiago balio. Gerra gerra da, hilka egiten den politika. Bestelako hitz eta argudio guztiak uzte) eta indarge bilakatzen dira. Gerra ondoren, galtzaile izan direnen artean, ixiltasun eta beldurraren odei beltz astunak hedatu eta nagusitzen dira. Bakoitzak bere malkoak irentziz bakardadeko izkutuan auznartu beharko ditu bere atzekabeak.

Urte askotako ixiltasun luzea, luzeegia eta urteak joan eta urteak etorri, belau-naldi berri baten sortzapenaren aurrean ere gurasoak erreta, bakearen aldeko etsipenean, gorrotoaren iturria hertsituz etxean ere isilik; eta itxiltasunetik ahaztera pasatu bat besterik ez.

Bizi beharraren beharraz, bakoitza berera.

1936 urtea. Udazkena. Haizeak astindu eta erauzitako gaztain orbel orixkak lurreen; uso pasak mendi gailurretan eta tirokadak troketan.

Lau atxabaltar afusilatua, Isidoro Garcia Etxabe, Felix Alberdi Ceberio, Bitoriano Akizu Izurategi, Saturnino Sanguillo Etxebarri, Debagoian 89, izan ziren afusilatua hainbat eta hainbat frontean hilak eta beste zenbait, herrialdean bertan edo bonbaz, bala galduaz; sendiak zatitu eta deseginak; espetxeratuak...

"Ante Dios nunca serás un soldado anónimo" zioten fazistek, beren aldarrikatze-tan. Besteak ziren anonimoak; ez kanpai, ez eskela, ez gurutze, ez hilobi eta ez hiletarik. Eta agian, guzti horien ondoan, ixildu eta anonimoen bat, JesUs Peña.

Latxaga Jaunari esker ezagutu ahal izango dugu atxabaltar gazte batek euskal kultur arloan eskaintzen zuen esperantza oparoa eta bere eskaerari zor zaio gogo oneko ikuspegi zabalago batez, JesUs eta sendiaren aipamen berezia egitearen arrazoia.

Jesusi barkatu ez zizkieten pekatuak bere kristau gizatasuna eta euskerarekiko atxikimena. Azkeneraino jarraituko zioten, zeren, JesUs ez zitzaien konbeni ez bizi eta ez hilik; horrela gelditzen zen izkutatuaren "missing" desagertua.

Aretxabaletan, Jesus Peñak soilik euskal kultura ikuspegitik begiratzuz, horren gazte, Atxabaltako eskola-ikasketak bakarrik soinean, Loramendi kenduz, agian beste inork ez bezala agertu zuen gizatankera eta aurreakoitasunagatik ondo du merezia atxabaltarren aldetik ezagutze bat.

L.– *"Jesus baimenez etxean zegoelarik egin zuen gerrak eztanda eta berehala Udaletxean agertu zuen bere burua edonolako zerbitzu egiteko prest.*

Hemendik, Aretxabaleta eta Araotz bidean dagoen Andarto aitz-tontorrera bidai zuten beste lau lagunekin handik Arabako zabaldiko mugimenduak zaindu eta urritizkin zerbitzuak tresna tu zitzaiz.

Francotarrak herrian sartuz gero (1936-IX-23) herriko jende gehienak bezala alde egin eta "Saseta" batailoan aritu zen gudari.

Bere azkenengo eskutitza Gurutze Gorriaren bidez, Frantziatik zehar jaso genuen, ondo zebilela eta halakoak esanaz.

Reinosako mendietan erori zen zauritua JeCis agian egazkin-eraso batean. Han gelditu ziren zenduak Atxabaltako Felix Urrutia (Dendabarri), Candido Arregi, Fakundo Alzola eta Bonifacio Alberdi.

Santanderko Hospitalera eramana izan zen Jesus, 'Adur onekoa duzu zauria' zioten Hospitalean.

Hor zegoelarik sartu ziren italiarrak Santanderren eta oso ondo zaintzen zuten.

Ehun bat mila euskaldun zeuden bilduak egun haietan Santanderren eta horien artean Maria Urzelai, atxabaltarra. Honek JesUs Hospitalean zegoela jakin zuen bezain laster egin zion ikustaldia. Ondo aurkitu zuen.

Jesusek hambost egunetan, bere barne erropak aldagabe zituela eta ia, mese-dez, aldagarriren bat eramango liezaiokeen erregutu zion.

Biharamonean, joan aldagarriaz eta Jesusen ohea hutsik zegoen. Ez genuen beste berririk jakin, Mariarena baino. Alferrikakoak izan ziren guk zerbait jakitearren eginiko kideaketa guztiak.

Karlista zela eta etxean bizikide genuen osaba Joxerekin joan eta galderek ez zuten inon erantzunik. Ez zen ezer garbirik ateratzen. Denak ziren ezjakin eta mutu. Jesusen desagertzea 1937ko abuztuaren 29an izan zen. Frankotarrak Aretxabale-tako Batzokia harrapatu eta han araketan ari zirela Oinatiko ofizial batek, JesUs Peñaz galde egin omen zuen (Hala entzun omen zion Txomin Aranak).

– JesUs, herritik alde egina da– erantzuna.

– Bada, ez da herrian sekula bere oinez sartuko izan zen mehatsua".

Ulertezin eta sinisgaitz gertatzen dira gerrateetako gizakien ankerkeriak eta areago herritar eta ezagunen artekoak.

Norbaitzuk, Francoren aldeko izanik ere, ikaraturik gelditu ziren handik edo hemendik afusilatuen berri jakin zutenean.

Informe txarren batzuen erruz hutsegiteren batzuk izango ote zirelakoan, agin-tariengana gomendio egitera joan, eta burumakur eta mutu itzuli behar izan zuten beren etxe zuloetara.

Ondo zekitela agintariekin zer egiten ari ziren eta pregoia jo zuten herrian, hurrengo norbaiten alde erreguka zihoaztenak beraiek izango zirela atxilotuak. Pertsonarik zuzunenak bilakatzen zitzaizkien beren asmoetarako okerren eta kaltegarrien.

Ez ziren ustegabeko itxutasunean tirokatuak; aurrez zituzten berean armen ikuspuntuko begian jarriak.

Gerraren legeari jarraituz, ezin Zen gelditu halako txikikeri eta samurtasunetan. Gerrak aurrera ekin behar dio.

L.– "Jesils desagertu eta hogeitalau egunera izan genuen (1937-IX-22) dei ofizial baten bidez, Jose anaiaren eriotzaren berri eta Joxek berak ere, doi-doi, Llansenen, Asturiako frontean zegoelarik bere azken egunetan jakin zuen Jesusen eriotzarena. Gerrak soldaduxka adinean harrapatu zuen baita Joxe eta Iruñean "Regimiento america 23"an izan zen erroldatua 1936 urtearen azkenaldian eta berehala, Francoren aldeko frontera asturiasera bidalia.

Ez zuen beste inolako berririk ematen mezuak; ez gorpua non izan zitekeen obitratua; ezer ez; agian piloan lurperatuak...uztelak etxekoen lehlak zerbait gehiago jakin nahian.

Gure amak gogor egiten ziren apaizei Joxeri elizkizuna egiten baldin bazitzaion Jesusen aldekoa ere egiteko eta bie batera egin beharko zitzaizela gainera eta bestela bati ere ez.

1937ko abenduaren tean izan ziren bion hiletak eta hain zuzen ere, ondoko txartelean agertzen denez, merkeago Francoren aldeko frontean hil zenarenak, Joxerenak, Jesusenak baino.

JHS

Cuenta de las exequias celebradas en esta parroquia de N.S. de la Asuncion los dias del pasado Noviembre y I del corriente mes de Diciembre de 1937, II año Triunfal, en sufragio de los difuntos hermanos Dn. Jes us y Dn. José Peña y Echeverria Q.E.P.D.

FUNERAL de TERCERA clase de Jesus	75,50
NOCTURNO de TERCERA clase de Idn.	40,00
FUNERAL de TERCERA clase de Jose	34,00
NOCTURNO de TERCERA clase Idn	40,00

Total 189,50

Arechavaleta a I, de Diciembre de 1937. II Año Triunfal.

(sinadura)

"Bihar zer egingo duen dakienak asko daki" dio gure esaldi zaharrak. Zaila benetan gerraren ilunpean biharko egunak ekar dezakenari antz ematea.

Egun bakoitzari berea.

Eta ez dagoela bi hirugarrenik gabe eta Lorentxo hurrengo:

L.– "Hamazazpi urte nuen nik gerrak harrapatu ninduenean eta AZBEn nenbilen lanean.

Gorroñobeitia arrasatearra hasi zen gerrarako jende bila eta nik, Luis Arregi, Santi Lonbide eta beste batzuek oldezko eman genuen izena.

Aita eta ama zaintzea beharko zuela izan nere egitekoa. -gero hala gertatu zenez- eta izugarrizko errieta egin zidan Jesusek.

Francotarrak herrian sartu zirenean etxean gelditu nintzen.

Ezin zuten hauek, paisanorik eta areago mutil gazterik eskuak sakelean eta kalean ikusi.

Egun batez, Burgalesen tabernan sartu eta hor ari nintzen solasean. N.L.kin, neurria hartu beharko ziola edateari eta kontseilari, gehienetan bezala erdipurdi bait zegoen orduan ere.

Bat batean bost falangista sartu eta ohi zutenez "Cara al sol" abesten hasi ziren.

Dagoeneko ikasiak zeuden denak zer egin behar zuten halakoetan: zutitu, besoa altxa eta tente egon beharra.

Hamabosten bat lagun izango ginen tabernan.

Abesten amaituz, ofizial batek lepotik heldu eta "berriz ukabila ikusten badizut, nerea sartuko dizut ahotik" esan zidan (Arco tenientea zen).

- Nik ez dut eskurik ukabildu. Ex dut halakorik egin (eta egia zen).

- Ez niri hori ukatu, lau tiro emango dizut eta.

Ni isildu eta etxeruntz. Ohartu nintzen komando falangista, agian non bizi nintzen jakitearren atzean nuela.

Oheratu eta ordibiterdiak aldera, non Joxe anaiaren gela zenekoan zaratak. Ni jeiki eta "Zuek nere bila zatozte, ni bait naiz arratsaldean Arco tenientearekin ezbeharra izan dudana".

Nire gelan sartu ziren. "Hauxe da. Jantxi ezazu arratsaldean soinean zenuen jersey bera eta aide gerukin".

Okerrena pentxatu zuten etxean. Bat atzeratu eta "ez izan beldur" esan zion Kristinari. "Izutu dadin" egiten dute. Hala zioten beti.

A/V Kristina zerbait entzunik edo kanposantura zeramatelakoan gelditu zen. Haruntza gindoazen.

Kanposanturako bidean zen baita "Guardia Civiren kuartela eta Lorentxo, horra erameten zutelakoan.

Kuartelera hurbiltzean, motorista bat gelditu eta Quijosa Plazako Komandantearen aginduz Udaletxera behar izan zuten itzuli. (Udaletxea Komandantziaren egoitza bihurtua zegoen).

"Zer da gertatzen dena?" galde egin zion Quijosak, Oriamendi Terzioko Komandanteak. Arcok nik ukabila jaso nuela.

Nik ez zela egia.

Lekukoari dei egin (hau Quijosaren txoferra zen) eta honek besoa jeisteran ez ote nuen eskua biribuldu...

Ni berriz ezetzean.

Eskerrak Santos Eizaguirre han zogoelarik. Nik uste hura izan nuela arartekorik onena. Lana non egiten nuen galdetu zidan. "AZBEn".

Arcosek irtetzerakoan "kontuz hurrengoan edariaz". Bera zegoen mozkor. Arratsalde hartan nik ez bainuen ezta ardo tanta bat ere edan.

Arco, azken batez, mendeko ofizial bat besterik ez zen eta bere aterabidetzat, herriko behartsuenen alde, Erretorari berrogeita hamar pezeta emateko isuna jarri zidan.

A itarekin joan eta bilete berde-berdea Parrokoak hartu egin zigun.

Ai² Kristina nere arreba lanetik etxera zetorren batean, herriko "Jefe Lokalak" (alkatea) dei egin zion.

Nire ama garai hartan erdi erobiatua zebilen minaren-minez eta agian ez zen isilik egongo.

"Esaiozu amari kontu gehiago izan dezala bere maiseoaz, okerragorik gerta ez dakizuen nahi baduzue behitzat. Badakizu".

Kristinak ez zuen etxean ezer esan.

1937ko maitzaren 31 n hasi zuten frankistek Bizkaia alderako eraso. Etxean nintzen irtezeko beldurrez.

Fronteruntz, lau asto sendakiaz zamaturik zeraman batek ikusi ninduen eta esan zidan: "Nik ezin juat eta jatxi hadi laguntzera"*

Antzera gertatu zitzaion Eugenio Zubizarretari ere.

Hirurehun metro gutxi gora behera mandazaina ustegabez desagertu eta biok bakarrik gelditu ginan astoekin edo eurek geurekin.

Malkorretik gora gindoazela, -gaizki lotua izan beharko- zama guztia lurrera erori, guk dena bertan behera utzi eta etxera etorri ginin.

Handik orduterdira edo, gudarozteko ofizial bat nuen etxean.

"Jantzi eta nerekin behar duk etorri".

Astoak zamatu eta berriz, fronterutz, Krutzeta alderuntz abiatu ginin; bide luzea. "San Ignazio Terzioko" asko ikusi nituen lurlean zaurituak edo erdi-hilak.

Euri zaparrada zen. Ni abarketaz. Soldadu galiziar batzuk botak eman zizkidaten. Larru gogorra, astunak, gaizki eginak; kendu eta ortutsik lau gau eta lau egun egin nituen etxera osteratzean. Krutzetatik Gatzagara. Hemen, "Arrupe" baserriko ganbaran lotarako sartu ginenean, tabaku pakete piloak zeuden belar artean gordeak, milizianoek beren ihesian utziak. Paketeren batzuk hartu eta abiatu nintzen Atxabaltara.

Sorospen laguntzetan aritu nintzen, gero andalari; bestealdi batean baita ere Durangon kanposantu aldetik Montorra aldeko errepidera zauritak ateratzen.

Lantegi guztiak militarizatuak zeuden, eta berriz AZBEn lanean ari nintzelarik izan nintzen ofizialki soldaduxkara deitua, Gasteizera "Flandes Erregimendura".

Legea zen bi anai soldaduxkan (eta hilik areago) hirugarrena libratzearena zela esaten zuena.

Iñazio Aguirregabiriak hitz eginik, Felipe Alberdi, Berriz-Olakuetakoko alkateak hartu zuen esku nere alde.

Honek ere nere aita oso begiko zuen, eta nire arazoa jakin bezain laster, nerekin batera Plazako Komandantearengana, Camilo Alonso Vegarengana zuzendu eta honen bulegoan, ia nire alde zerbait egin zezakeen errugu egin zion.

Legea hirutik bat libratzea zela eta "mutil honek libre behar du; paperak betetzea besterik ez zegoela! Esan zuen lehenengoan Alonso Vegak.

Baina, Jesus 1935ko kintakoa zenez Santanderren izan zela desagertua edo hila eta ezin izango zutela honen eriotzaren egiaztapenik agertu, Alberdik.

- Gorriekin hil zela esan ahal du? Bada hemen ez dago ezer egitekorik.

Jesus ere, azken batez, Ejerzitoak beharturik joana zela, esanarren, dena zen alferrik.

Zortzi egunera Teruelgo frontean nintzan, hango saldadu zaurituak edo galerak ordezkatzan eta Terueletik Levantera. Han ginen mendate zabal batean denok sakabanaturik eta nire bila eta nitaz galdetzen ari zirela esan zidaten.

Teniente Tapiaren laguntzaile bat etorri zitzaidan, galdetuz: "Zu Lorenzo Peña ahal zara? -Bai"

Honek Tapiarengana aurkeztu ninduen. Oso begikor zegoen. Gasteiztarra zen et oso abegi onez hartua izan nintzen.

- Burgosko Komandantziatik zu libre uzteko agindua eman didate. Gaur bertan Villarrealetik Gasteizera doan Kamioi batean joan zaitezke.

Komandantearen laguntzaileak salbokonduktoa eta beste gutun bat eman zizkidan bidean edozer gerta edo beharrik izanik ere laguntza emana ziezaidaten.

1938 irtea zen.

Felipe Alberdiren bitartekotasunari esker izan zen nere libratzearena.

Alonso Vegak Gasteizen uko egin bazion ere, Alberdik tenkor eta ausarti Burgosko Kapitaniara jo zuen, Lopez Pinto Generalengana: "iBerehala batean beharko du izan Lorentxok etxean" honek.

Eskerrak honen zindotasunari, uztailan, berriz etxean nintzen eta nola ez, lanean AZBEn.

Gerra ondoren, etxeko negar malkoak agortuak; gosealdiaren estutasunak nondik nora arindu bakaitza bere lanean; aitak "Etxebarrixeta" inguruko baratza zerraion".

Politikaz lehen gutxi edo ezerrez eta ondorengo urteetan erabat etsimenduak.

"Gorrotok bihotza sumintzen; asetzen ez" da esaldia.

L.- "Izan behar orduan ere eta ez hurruti bekaizkeriz eta gorrotok asetzen ez zirenak. 1947 urtea zen.

Euskalerrri osoan Francoren garaiko lehendabiziko greba. Aretxabaletar bat baino gehiago izan ziren atxilotu eta Ondarretan espetxeratuak: Ramon Antxia, Julio Oteiza, Cefereino Agiriano, Felix Ugalde, e.a. eta baraien artean ondo erreta, bat bederen ezertan busti ez zen Nikolas Peña, gure aita.

Berrogei egun egin zuen espetxean. Hori izan zen bere pairu gorrien saria".

Jesus Peñari zor zitzaion ohorez, barneratu ahal izan dugu bere etxean; eta Atxabaltako beste etxe askotatik egin generzakeen bezala Peñatarren etxeko lehia-tilatik, urrun xamarretik, atera diogu Atxabaltari eta azkena izan nahi genukeen gerraldiari, beltz-zurian, argazki xume eta ilun samarra, Atxabaltak merezi ez zuen bezalakoa.

L. Peña eta J. Atxa

21.2. ARETXABALETA XX MENDE HASIERAN

XX. mende hasierako Aretxabaletak ba du gaur egungoarekin (1999) konparatuz ezberdintasun nabariak, 100 urte igaro baitira.

Lehenengo estruktura berdina mantentzen dute hiru kaleek (gaurko Hirigune Historikoa), baina eraikitako bolumena eta jasotako garapenak, batez ere azken 40 urtetan, herria zeharo itxuraldatu dute, mende hasierako begiek ikus zezaketenarekin konparatzen badugu.

Abiapuntutzat 1900. urtea hartuko dugu eta lehen mende laurdenean gertatuko/emandako ekintza eta gauzei hurbilduko gaitzaizkie.

Denok ezagutu dugun eta ezagutzen ditugun "Hirigune Historikoko" kaleen izenak mende hasieran ipinitakoak dira, 1898an aukeratutako Udalbatzaren eskutik eta Jose Luis Arana Narvaiza alkate zelarik. Garai hartan San Migel Kalea edo Kalebarren, Kale Nagusia, eta San Martin Kalea edo Kalegoien, Otalora, Duran eta Mitarte kaleak bihurtu ziren, herriko seme ospetsuen izenak hartuz. San Martin kalea Urgutxi/Errekaxo zubitik Eskoriatzaruntz doan kalea da.

Herria/kalea, iparraldetik, Porrakua baserrian bukatzen zen eta beherago, Arrasateruntz, eta Erret Bideak erreka gurutzatzen duen ezkerrekaldera, Santutxo ermitaren ondoan Zubikoa baserria zegoen (1994. Urtean botatakoa); 200 metro aurrerago, eskumakaldean, (Bidea egin aurretik ezkerrekaldean zegoen) Arbinzelai baserria (hau ere 1994. urtean botata).

Hegoaldera, Eskoriatzaruntz, ezkerrekaldean San Martin auzunetxea, (jada XV. Mendian aipatzen da), eskumakaldera aurreratxoago Errotabarriko errota, honen atzekaldean Markole/Malkorre baserria, zubitik Apotzaga-Etxebarrira doan bide andoan, eta azkenik, Eskoriatzako muga Landaeta baserria, oraintsu (1865an) irekitako Bainuetxearekin batera (Marianistak).

Kale luze honetan, XIX. mendean Aretxabaletari izena eta ospea emango zioten bi eraikuntza berezi aurki zitzakegun, bata Bainuetxe Zaharra, usaiñeta inguruan, 1843. urtean irekitakoa, eta bestea Otalorako Bainuetxea, hau 1867an martxan jarritakoa. Kanpoko jende ugari biltzen zen Aretxabaletan sasoi haretan, madrileñoak gehiengo osatzen zutelarik; honen ondorioz bere izena/toponimoa gorde duen ingurua ere ba dugu, Portasol.

Erret Bidearen inguruan bildutako biztanle kopuruari baserrietako gizon emakumeak gehitu behar zaizkio, eta horrela, 1867 biztanle kopurura helduko ginateke. (1999an, 6.140 biztanle).

1900. urtean Aretxabaletan Hospitala zegoen. Udalak bertako zaintzaile lanpostua beteteko deialdia egin zuen eta, honekin batera, hurrengo urteko aurrekontua onartu zuen, guztira 16.664 pzta. Garai haretan dirua urri xamar erebiltzen zen, baina ziur asko Gabonetan jendeak gehiago gastatuko zuen, zeren eta Udalak eskuzabaltasunez jokatzuz, taberna ordutegia gaueko 11ak arte luzatu zuen

Behin ilundu eta gero jendea etxeetara erretiratzen zen lehen baitlehen, kaleak inongo argirik gabe, oso atseginak ez bait ziren. 1901. urterarte itxaron behar izan

zuten atxabaltarrek argiteri publikoa ikusi ahal izateko; hamalau lanpara jarri zituzten eta urteko argi kostua 400 pezetatakoa zen.

Hobakuntzekin jarraituz, ba dakigu 1903. Urtean kanposantua zabaldu eta konpondu egin zela. 3000 pzta. aurreikusi ziren lanetarako eta lanak garestitu ez zitezien, bolondres lana derrigortu zen. Zer esanik ez, batzuk protestatu egin zuten.

Urte honetan, 1903an jarraitzen dugu, Arrasatetik igorritako berri bar heldu zen: monjak euren egoitza aldatu eta Aretxabaletara etorriko zirelako. Beste egarri erlijioso bat nabari zen garai haietan, eta jendeak bi meza bakarrik entzun zezakeen jai egunetan. Udalak arazo hori konpundu guran 250 pzta. Jarri zituen eta Gasteizetik beste norbaitek bidalitako limosnarekin batera, atxabaltarrek hirugarren meza entzuteko aukera izan zuten.

1904an Monjak heldu ziren eta udalbatzak kontratua sinatu zuen beraiekin, egoitza eta klaseak San Martin izeneko etxean izan zituzten. Kontratoak zazpi urtetako luzapena izan zuen.

Bixente Garzia-Etxabe, eskoriatzarrak, Durena kalean zuen etxe batetan sagardotegia ireki zuen. Horren aztarnak, oraindik ere, Durana kaleko 15ean ikus daitezke.

Mediku lanpostua ez zen oso erakargarria garai hartan eta berehala alde egiten zuten. Postua betetzerakoan, medikuntza ezagupenak eskatzen ziren, zer esanik ez, baina baita euskeraz jakitea ere.

1905. urteko ekintzen artean kultur arlokoak aipatuko ditugu. Parrokiak, eta bere izenean parrokoak, "Armonium" berri bat erosteko diru laguntza eskatu zion Udalari; gaur egun entzun dezakegun "organua" da.

Andramari jaiak heldu eta Udalak musika estiloa aldetzea erabaki zuen. Gonzalez-Tablas Generalari karta idatzi zioten militar musika eskatuz, eta honek 20 musikari bidali zituen, zuzendari eta ofizial baten agindupean. Gogara dezagun Tablas Generala Aretxabaletara sarri etortzen zela bainuak hartzera eta bertako emaztea zuela.

On Pedro Biteri, filantropo arrasatearrak jada hasita zegoen inguruko herrietan Eskolak irekitzeko laguntzak ematen, eta Aretxabaletari ordua heldu zitzaion. 1905ko abuztuaren 16an, lehen harria jarri zuten eta Gonzalez-Tablas saiora gonbidatu.

Baserri auzoetan erloju faltan aurkitzen ziren, eta Azatza, Larrino, Korueta eta Areantzako baserritarrek karta bat igorri zuten diru laguntza eskatuz. Erlojuak 1.100 pzta. Kostatzen zuen eta Azatzen jarri zen "porque es c trico de todos".

Urte bete lanetan pasa ondoren, 1906an Eskola berria inauguratu zen. Udalbatzak herriko seme ordekotzat izendatu zuen Pedro Biteri eta lehen Iturri Plaza zenari Biteri Plaza izena jarri zion Eskola enparantzaren bukaeran kokatuta zegoelako.

Obra urtea zen eta Koruetako apaiza zen Valentin Maidagenek diru laguntza eskatu zuen dorre berria jaso ahal izateko. Dorrean, bertan, ikus daiteken data garaioko lekuko dugu.

Hainbeste lan ondoren udaletxeari diruak ahitu zituztuz eta zorpean sartu aurretik Andramari jaietako musika kendu zuen.

Udalak ba zekien kanpoan (Probintzian, Euskal herrian) gauzak aldatuz zihoazela, beste kezka batzuk azaltzen ari zirela, eta erabakigunetan egotea komenigarria zenez, Alkate-ordea zen Juan Alberdi, Foru Aldundira bialdu zuten Aretxabaletako Udalaren oneritzia azaltzen, Kontzertu Ekonomikoaren oinarriak egingo zuen Batzordeari.

1907ko aurrekontuak jasoera bat azaltzen du eta nahiz eta 1000 pzta. Gehiago egon, halata guztiz ere, ez zuen zulo guztiak betetzen. Urte hartan ez zen suzko errugerarik botako eta horren diruaz, gehi gazteek jarritako 125 pztekin. Gipuzkoako Infanteriako erregimenduko Banda ekarri zen Bandak 300 pztako kostua zuen. Bainuetxeetako asuntoak ez zihoazen oso zuzen, jende jeitsiera nabaria zen eta baineroek (Aretxabaletan ohizko lanbidea) irabazi murrizak zituzten.

Gogoan hartzekoa da, jadanik 1904an Aretxabaletan "Sociedad Unión Sportiva" bat ba zegoela, eta honek herrian ospatzen ziren txirindulari lasterketa guztiak antolatzen zituela.

Trena ere ba zetorren eta laster Gatzaga-Osintxu zatia bota zuten. Udalak karta bat igorri zion Aldundiari, Aretxabaletan, bertan, geltoki bat jar zezaten. Bestalde, Mateo Azpe botikarioaren ordezkapena egiten Pablo Urtubi etorri zen.

1914an Lehen Gerrate Mundiala piztu zen, eta udalbatza Osoak, Munduko Bakearen alde antolaturiko elizkirunetan parte hartu zuen.

1915. urtean, Gregorio Arregi, Markoleko, alkete zelarik, eta Salustiano Uribe-txebarria harginaren agintepean, Markoleko harrizko zubi berria egin zuten, zahar-raren orde. Normala zenez, Udal diruak urriak ziren eta gastuak betetzeko hainbat zerga ezarri ziren; hala nola sagardo litroko zazpi (7) zentimo, eta bi (2) zentimo gaseosa botilako.

Urtebete beranduago zinea heltzen da Aretxabaletara, José Rocamoraren eskutik; Andramari egunean lehen aldiz ikusi ahal izan zen pelikula bat Aretxabaletan. Ez dakigu sarreraren prezioa, baina ezin oso handi izan, kontuan hartuta langileak eguneko 3,25 pzta. Kobratzen zuela.

Hamar urte lehenago piztutako izpiritua berreskuratu zuen Udalak eta horrela, Foru Aldundiari karta bat igortzea erabakitzen du; bertan Autonomiaren aldeko lanetan sakontzea eskatzen zaio, "la autonomía de las cuatro provincias hermanadas".

Kanpai hotsaren bitartez iragartzen zen hurrengo eguneko eguraldia.

Dirudienez trena heltzeaz dago eta Udalaren geltoki eskaria kontuan hartu denez geltokirainoko bidearen lanak egiten dira.

Hurrengo urtea, 1918. Urtea garrantzitsua izan zen Euskal Herriko kulturarentzat, Oñatin Eusko Ikaskuntzaren Lehen Batzerrea ospatu baitzen, Aretxabaletako alkatea bertan egon zen partaide gisa. Bestalde, Udalak, 1839.eko Foruen deuseztapen Legearen aurkako bere protesta azaldu zuen.

Antxia'tar Aitor

21.3. JESUS PEÑA (1915-1937) IDAZLE GAZTEA SU-IZKILLATUA

Izen aundiko idazleak, len ondo egiñeko lanen gizonak, Jesus Peña'ri buruz mintzo dire, esanez gazte au, errietako korresponzal bat dela; onek esan nai du errietako berrien idazlea edo berri emallea.

Elertietan edo idazmalletan, erriko berri-emallea gai ariñaren egillea da, benetan idazle soilarena. Ikerketa au amaitu ondotik, idazleak diotena Josu Peria"gaz ez dela ain zuzen esana, oartuko gera.

Bai egia da gazte onen idazlanak, gutxinaz aipatutako erriko mailla orretan, erriko berri emaille baten lanak ditugula, baña ikusiko dugunez, iritzi au, ez digu gurea, bakarrik, egiten.

IRITZI ARIÑAREN AURKA

Jesus Peña'ren elertiari buruz, gaur arte esandakoa, nai ta naiez aldatu bearra dago. Mutil gazte onen ikerketak agintzen digute ori egitea.

Emen eta an, al genuen tokian arkitutako idazleen ikerketak beste doñu bat jotzen dute.

Dena dela beste iritzi bat iristera beartzen gaituzte.

Gure idazle au oso gaztea dugularik ogeitabi urte ditu, garai artako egunkari ta aldizkarietan lanean dabil. Bere lan oeik, garai artako aldizkari ezagunenetan agertzen ditu. Adibidez "Gure mutillak", "Euzkadi", "Argia" eta "Eguna" Ez ote da geiegi-txo bere adiñako gazte betantzat?

Naiz erri koxkor baten berri emalle bezala agertu, bere bizitzan lau urrats nagusien giroa ta buruaustak azaltzen ditu, baita ere idazle trebe baten esku ona.

Erabillitako gaiak, gutxi gora bera lau dira, garrantzi paregabekoak egun aieta-rako. Garai artako edestiaren muiña ondo ezagutzen du, oso gazterik asita, indar aundiko idazle baten aurrean gaudela aitortu bear.

Berez etorkizun eder baten idazlea dugu gure eskuartean. Bañan etorkizun aundiko idazlea ikusten dugula, betiko desegina uzten dute, bere gaztaroan. Erraldoia jotzen dute. Erio ori galera aundienetakoa da Euskalerrriarentzat.

Gure erriak, geienetan, erriko berri-emalleak ondo ikusten ditu. Nolako gertakizunak agertzen diren toki askotan, egutegien bidez jakiten digu; nolako egunetan alako ekintzak.

Josu Peñak erriko berrien inguru osoa gordetzen du bañan askozaz urrutiago jotzen alegintzen da. Zerbait eta nunbait gertatzen dela beste gai berexiren bat erabiltzen du, indar eta trebetasunarekin. Antxe dijoa zuzenean, nai duen bidetik barrena, gizon egiña bezala, argitasun osoa emanez. Erriko berriak ikuitzen ditu, bai, baiñan zerbait geiago emanez. Ala ba, zerbait aundiagoa arkitzen dugu Josu Peña'ren idazkietan.

ITURRI SENDOAK

Emen atal onetan sartzten ditugu, guk bildutako lan guztiak:

"Gure Mutillak" delako aldizkarian	bat	1
"Euzkadi" delakoan	zortzi	8
"Argia" delakoan	amaika	11
"Eguna" delakoan	lau	4

24

Danetara 24 idazlan zenbatzen ditugu.

Gure esker beroenak, Mari Karmen Gomez andereari, Gazteiz'ko liburuetxe nagusiaren zuzandariari eman nai dizkiogu, batez ere gai guzti auek biltzen eta billatzen alegindu delako. Ementxen, lan ontatik, ain zuzen, berriz eta berriz esker onenak ematen dizkiogu, erabaki genuen bezala. Oso eskertsu gaude emakume zuzendari langile onekin.

Gure gaiari eusten diogula, esan bearra digu, Josu Peña oso idazle ona dugula eta aberastutzen gaituna, bere garaiko kulturazko gaietan. Guk danok eredu bezala euki dezakegu. Benetan, asko ematen digu.

ETEKIÑA BILDUZ

Lenengo idazlanak Luistarren jaia nola ospatu zuten esaten digu. "Congregatio" ko gazteen ekintza oietaz mintzo da. Egun ura nola ospatu zuten adierazten digu xeetasun ugariekin.

Aita Aguirre'ren zuzendaritzapean lana egiten dute. Baiñan itzik ez erabillitako gaiari buruz. Giroa, asmoak, argibidea nolakoak izan ziren ez ditu ikuitzen ere. Gaztegia izaki ori egiteko. Gaiak, gai bezala ez agertzea, izan leike errespetuz egitea eta izatea.

Gaztedi ura, ain ederra, nundik datorren ere esaten digu. Ala dio: "Donosti'tik, Arrasate, Durango'tik datoz. Buru bezala Aita Aguirre ari da lanean, eta Antonio Murillo egunkariaren zuzendari bezala, ikusten dugu. Talde ederra daukate zuzendarien laguntzalle bezala, eta oien artean, baita ere Josu Peña.

Danen artean eunen bat mutil bildu dute.

"Gure Mutillak" delako aldizkaria 1933 garren urtean sortu zuten, "Congregatioe'kin" lana egiteko. Aldizkari au 1937 garren urtean ixildu zen.

BIGARREN MALLA DELAKOAN

Bigarren malla, "Euzkadi" aldizkarian, an argitaratutako bere idazti guztietan agertzen zaigu.

Zortzi idazlan, "Euzkadi" aldizkarian arkitu ditugu argitaratuak. "Euzkadi" aldizkaria 1913 garren urtean asten da agertzen. Aldizkariak anaiarteko guda arte irauten du.

Bi neurriko gaiak agertzen dira or: alde batetik deituko genukena gogotik aber-zaletasunaren etekiña, eta beste aldetik etsaiaren gorrotoa. Lenengo talde orretan bilduak agertuko ditugu itz eta asmo aipagarriak. **BIGARREN TALDE ORRETAN SARTUAK IZANGO DIRA GUK DEITUKO DITUGUNAK ESKUBITARREN ALDERDI MAKALA JOKABIDE ZIKIÑA.**

Gure idazle onek berri jakingarria emango digu; berak dionez, "karlistak" irabazi dute, azkeneko auteskundeetan baserrietan. Emakumeen bidez alderdiak arrakasta aundia lortu du, auteskunde oietan. Erriko semea dan LoramendUri gazteak omenaldi eder bat ari zaizkiote antolatzen.

Aberzaleen asmoak zabaltzen ari direnak Monzon, Aguirre, Prieto eta abar Konzierto Ekonomikoa ere Aretxabaletan Luistarren jaiekin asten da, aisatua izaten, "Ez dut uste iñoiz aztuko zaiela", dio gure idazleak, Jesus Peña'k.

IRUGARREN JOKABIDEA

Oraingo ataltxo onek salbazioko bideak obeto ezagutzeko aukera ematen digu. "Argia" asteroko aldizkarian agertzen dira euskaraz Donosti'n, 1921'garren urtea ezkeretik, eta 1936'garren urtea arte. Danetara amaika idazlan arkitu ditugu, "Argian" argitaratuak. Jesus Peña'k erabiltzen dun gaia "burla" edo ixeka da.

Nunbait neskak erdaraz egiten dute eta euskaraz egitea lotsa ematen die. Ez dakite oso ondo euskaraz irakurtzen, eta parregarria da nola egiten duten erderaz. "Doña Konstanzia" karlisten aldizkariaren zuzendaria, oso aserre egonen da.

Ixeka antziña garaiko jokabidea da, enda edo erri txikietan asko erabiltzen dena. Giro orretan sortuak dire izengoiti, elezar eta berri zunbait, norbait atsegín ez zenian, ondo ez uzteko besteen aurrean. Gaizki esanak gogoan artzen ditu eta bear ez direnean ateratzen, "oker eta zuzen" itzetan, dena parregarria gelditzen da. Ramiro de Maeztu toki txarretan gogoratzen du.

Itz traketsak sartzen ditu ta bersotan jartzen al dan okerrana. Orrela itzak parregarri erabiltzen ditu, gañera olerkiak, naita al dun txarrenak egiten ditu. Okerraren bidez gauzak ankaz gora deitzen ditu, baita erabiltzen. Orrela okerrak bi bider aundiagoak ikusten dire... Berez etorriko ba lira bezala gauzak esaten ditu; alaxekoak ba lira bezala.

Etsaia zapaltzeko ixeka erabiltzen zan, batez ere burua makur arazteko. Orrekin etsaia parregarria ikusi bear, makur gelditzen da itzak bear bezala neurtzen ez ditula. Frantzez itzak ere trakets erabiltzen ditu: "Vous monsieur, COMMENT LE PORTE VOUS".

Garbi ta ongi ikusi dezakeguna da ixeka egiten oso ondo dakila gure idazle gazte onek, etsaiarentzat ere beldurgarria zen ta kaltegarria, nornaikin sartzen zen Jesus baita ere Ramiro de Maeztu erdal idazlearekin. Irain egiten alegintzen da. Alde batetik bear diran itzak ezagutzen ditu, baita berri txarretan sartzen. Bi aldiz mintzo da. Berez sortzen zaio. Etsaiak zanpatzen ditu. Euskaraz itzak naiko

gordñak ez ditunian arkitzen erdal izkuntzatik artzen ditu, bear ditunak. Ikus eredu maiz gordña:

"Menos pasión Patxikote
que te veo el cogote"

Bestealdetik egia da, egunkarian, idazlanak bat bestearen ondoan datoz-tela ixeka egiten, uzten diotela argitaratzen gure idazle gazteari. Garai illun ta naiko beltzak datoztela, ez da arritzekoa orrelako etsai beldu rgarriak iltze-ko zerrendan sartzea ta eukitzea, gure idazle gaztearen garbiketa era bat lortzeko.

LAUGARREN MALLA

Bere bizitzaren azkeneko malla arkitzen dugu oraingo onetan; "EGUNA" egunkarian euskeraz lau idazlan argitaratzen ditu. "EGUNA" egunkaria, euskaraz idatzia Bilbo'n ateratzen dute, 1937'garren urtean bakarrik. Guda garaian gaude. Idazki oietan gudaren giroa nabaritzen dugu.

Idazlea eragozpen aundi oietan gizon arkitzen dugu. Betebearraren aurrean, bakarrik, ixilik dago. Alaxen giro txarraren usaia artzen du.

Barrena miñak erretzen erreztasunaren besoetan ez da erortzen. Gizon jokatzten du. Alduna aberriaren alde eta obekiena jokatzten alegintzen da. Parregarria dena baztertzen du. Azkeneraño osorik irautea da bere asmoa. Naiz barrena lertzen euki bera beti gizon, eta itzari eutsi azkeneraño.

Berri gutxi ematen ditu, barrenak nabari. Gabonetan len, sendi osoa bilduta. Eguberriak ospatzen zituzten. Idazle-izena ere aldatu diote. Emendik aurrera "Bel-tza" deituko dute. Azken gaia idazlanaren VI'garren Eibarren ostiko partidua izanen dute, jaialdi bakarra ospatuko dute. Irabazleak Aretxabaletatarrak izanen dira. Aberri eguna Eibarren, jaialdi bikotin ospatu zen. Azken idazlanak ala dio: "VI'garren Aberri eguna nolakoa izan zan agertzen dugu.

Eibarren jaialdi ederra ospatu zen: lasterketa, arrijasotzalleak, bazkaria, pelota jokaldia... illunabarrean eusko dantzak. Zaragoitia lagundiak antolatutako jaiak, zorigaitza aundiakin ospatuak izan ziran. Gazte aiek ala diote: "ORI umorea. Ementxen azken atsa..."

Urrengo urtean, Euskadi'n euskaldunak eskuak lotuta. Azkeneko izkiekin esaten zigunak agertzen du nola uste ez zuena gertatuko zan: "Guretatik ez dute iñor irail edo afusilatu..."

Bi anaiak eberdintzen ditun arazo nagusiak, karlistak alde batetik eta abereleak bestetik, auxe da: Jose Peñak bere iritzi karlistak españolistak dira besteak ez.

Orren aurretik auxe esaten zuen: "Gure anaiak ba datoz gurekin euskotarrekin". "Paxistak eta karlistak", anaiak deitzen ditu..." Nik uste det pasatuko dirala geiago alderdi ontara..." influentzi puxka bat ba degu "paxista" artean, ba asko gure anaiak dira..."

Ementxen ikusten ditugu amets-legor (utCpico) Josu Peña'ren gogoetak; aurren, karlistak anaiak bezala artzen ditu; aberzaleen alde irristatuko dirala uste du; irai-

llak betiko legor izanen diren, egitazko giz-jokabideetatik oso urruti bizi da. Tamalgarria. Goizean goizeko otzarekin, etxetik ixillik aterata, erbia bezala garbituko dute ogeitabi urteko mutilla, gure idazlea JOSU PENA.

AZKEN XEETASUNAK: IDAZLEEN ARTEKO IKUTUA

Obeto ezagutzeakin gure idazlea, xeetasun garrantzi aundikoak aztertu bearko ditugu.

21.4. EUSKERA

Danez gain esan dezakeguna auxe da: erabiltzen duen euskara guipuzkoarra dala. Bai lexikoaren aldetik bai izkuntzaren itxuragatik, arpegiari begiratzuz.

Gañera aditzak ere ba du berexitasun aundi bat.

"Aitza" itzarekin bere idazlan guztiak izenpetzen ditu.

"Peña" itzak erderaz orixe bera esan nai du.

Euskera oso garbia erabiltzen alegintzen da.

Ba dauka egokitasuna ta txinparta. Bereixten du oso ongi bere izkuntza, Joskerari asko begiratzen dio.

Ementxen, orian aurreratzen ditugu eredu eder batzuek esateko ematen diskiguten ikusiak.

"Ederki bete dezute zuen egin bearra"

("GURE MUTILLAK – AZILA Aretxabaleta-Luistarren jaiaz)

"Alaitasun aundiagaz igaro genduan

bazkariko denbora... gazteari

dagokion era" (GURE MUTILLA – Azila 1933, 59 zenbak)

Oso gazterik asi zitzaigun idatz lanetan; emezortzi urtekin.

Emezortzi urteekin aitari eskuratzen dizkio eredu asko.

Emezortzi urteekin asten da lanean egunkari onenetakoetan.

Bere idazkietan noizbeinka erabiltzen ditu itz zallak edo gogorrak.

Ezin dugu aztu itz guzti oien eragille bezala Sabino berbera dabilkigula lanean eta ikasle onak, gai oiek eusten dabiltzala... Euskal idazleak erdararekin kutsatu gabe egia mendearekin azia ematen asi ziran. Orrelaxe arkitzen zituzten lenengo jokabideak.

Ara emen eredu batzuek:

Gureneraño,

Aneurkin,

Eritxadon,

Oturuntza (almuerzo)

Otodontza

AUTARKIA (EUKADI, 1935, BAGILLA 2)

IZPER (Noticia)

USKURTZA (ReligiPn) (EUZKADI, 1934, VIII-16)1

JAURA NAGUSIA (Misa Mayor)

GURENDA (1935 EUZKADI, BAGILLA 2)

"TXINDIRIK (EUZKADI, 1935, VIII-16)

Aldunak edo Diputadoak...eta abar.

Josu Peña euskal idazle deitu dezakegu, berak egindako idazlanak ogeitalau dira. Oietatik bat bakarrik dago erdaraz.

Erdaraz egiña auxe da "Euzkadi – 24 Idazlearen zenbakia).

21.5. IZENEN ZERRENDA

Jesus Peñak ematen dizkigun errien berriakin izenen zerrenda ugari dezaun... Izen oiek zerbait esaten digute. Gai batzuek agertuaz nolako garrantzia daukaten gure idazle gaztearentzat ta ori dena gure idazlearen ingurua agertzen digutelako. Iru gai nagusi ditugu aidean: erlijioak, jolasak eta aberzaletasuna... Josuk aurpegi guzti oiek ezagutzen zituen. Giro baten ezaugarri dira

Izenen giltzarri Lorentxo Peña, Josu'ren anaia dugu. Bat, emango dizkigu balio aundiko berri batzuek eta orrekin mesede ederra egiten digu... Lorentxo Peñak oso ondo ezagutzen du bere erria.

IZEN – ZERRENDEN AZTERKETA

Lenengo izena argitaratzen dun egunkaria GURE MUTILLAK delakoa da.

EGUNKARIAN AGERTZEN ZAIGU ARGITARATUA (GURE MUTILLAK, 1933-Azila) aipatzen ditu eta batez ere garai artako ari diranetaz... Orduko arduraduna gizon aundia daukagu benetan. Langille amorratua da. Aberzaleak anai-arteke guda galtzen dutela, beste jesuita aberzaleen antzera erbestera dijoa. Eunka daude erligio-gizonak erbesterratuak eta atzerrien lan egiten dutenak, eta aberritik urruti biziko direnak. Konbentu bakoitzean daukagu "makis" antzeko guda. Eskubitarrak ikaragarritzko garbiketak egiten dituzte. Atal ori idatzi gabe dago gaur oraindik. Egiña izan ezkerro asko ikasiko genuke...

Aita Jorge Aguirre'ren berriak Aita Olariagak, Loiolako artxiboen arduradunak ematen dizkigu. Esker beroenak emendik bidaltzen dizkiogu.

Lenengo izenen zerrenda lenengo idazlanetan arkitzen dugu; idazlan ori ederretakoa daukagu. Leenengo idazlan onetan orrelako zugaitz ondoak datza. Emen-txen bertan iltzen zaigu bizi du onetakoz.

Lenengo izen zerrenda onetan, danez gain izen aundi bat. Congregationen arduradunaren argazkia agertzen zaigu; gazteen arduraduna aita Jorge Aguirre. Gizon oneri dagozkion berriak aita Olariagak, Loiola'ko paper-zarren zaindariak eman dizkigu. Emendik eskerrik beroenak bidaltzen dizkiot... Zegaman jaio zen Aita

Jorge Aguirre, 1885'garren urtean eta New Yorken iI zen 1947'garren urtean...Jesus'en lagunarka delako elkartean 1905'garren urtean egiten du sarrera. Oña'n ikasten du filosofia, 1909'garren urtean... 1912'garren urtean Orduña'n asten ditu irakaskintzazko ikasketan. 1916'garren urtean Oha'ra doa teologia ikastera... Ikerpide garaia Deusto'ko ikasbide nagusian asten du. 1928'garren urtean Donostia'n jartzen dute lanean Congregatio'ko gazteekin; anai arteko borroka asi arte or dago (1936)...

Militarrak Euskalerrria eskuratzen dutela Centro-amerikara bialtzen dute. Esan bezala New York'en iltzen da. Euskalerrriko ekaitza andia ortan, Aita J. Aguirrek' lana erruz egin zuen gazteekin. Oso langillea genuen eta buruz argia.

Ortxen agertzen zaizkigu izenen lenengo talde aundi orren inguruan. Beste izen batzuek Gure Mutillak, 1933.

– Aita Aguirre'ren langutzalle aundiak ditugu:

Eljalde'tar Blas: Luis'tarren lendakaria.

– Zumalabe Agustin: izlaria ta luistarra euskaldunen lege gizonen elkartea.

– Jose Peñak itzaldi bat ere eman zien.

Aipatu bearra ere Aretxabaletako LUISTARREN Meza emallea.

Meza emallea Arrasateko Arzipreste Juan Jose Arin, gero fusilatu zutena. (Gure Mutilla, 1933, azil).

Meza ondolik lasterketa izan zan, Lojendio Jose Maria, lege gizona. Talde orretan sartzen du bere izena.

Irabazle, Gatzaga"ko Arana tar urrengo izenen taldea Euzkadi aldizkarian daukagu, pelota jokua izan zan.

Errenkan urrengo ekintza bataioa dugu; bi datoz. Lekukoak agertzen dire; Aita Julen Garro ta ama Erretolaza'tar Serape. Joseba Iñaki euskel izen polita ezarri diote. Aita ta ama aberzaleak dira.

Beste bataioa Jose-Marina daukagu. Aita Urzelai'tar Simon dugu ta ama Madi-nabeitia'tar Julene (Euzkadi, 1934-V-4), kalean zuten baserria Sendi ona. Urrango izenen zerrendak izlari batzuek aipatzen ditu (Euzkadi 1934-6-8). Izlari ospetsu oiek auek dira:

– Alberdi'tar Maximo. Solidarietako eusko langillen idazkari dugu.

– Goikoetxea'tar Erroman ta Linazasoro'tar Karla.

– (Altzeta) Euskalerrri osoan ezagutzen dituzte, izlari aberzaleak oso onak bezala.

– Ugartetxea'tar Donata maiz lanean entzuten zana. Erbestetik etorritako izlaria.

Beste izenen zerrenda GALDERETAN dago (Euzkadi 1935-IV-24). Iru izar aundien izenak daude, erraldioen ereduak (Euzkadi-1935-4-24):

– Montzon, orduan gizon undia ta gaztea, Ganuza'tar batekin ezkondua, Esko-riaza'n.

– Aguirre Jose Antonio, goimallako izlaria, andik gutxira Lendakari izango dana.

– Prieto, goimallako izlaria.

Bedoña'n Loramendi'n omenaldia dala ta, ekintza au geroko gertakizuna bezala gelditzen da. (Euzkadi-1935-Bagilla). Onen ondolik ezkontza dator (Euzkadi 1935-urrilla).

An aipatuak daudenak:

– Aguirre'tar Boni.

Gaztañaga'tar Errupin.

BESTE EZKONTZA:

– Aguirre Gabiria Eibar'ko Unzeta'ren alabarekin. Oso gizon ona Lorentxo Peña'ren nagusia izanen, gazterik illa.

Azken zerrenda gudaritza delako taldea (Euzkadi 1935-X-29):

Urte artako kintoak ziran:

– Sasiain dar Zezili, anaiarteko gudan il zan.

– Urrutia'tar Felix, Saseta gudari taldean il zan.

– Del Teso'tar Kelmen, etorkiña zan. Larogei urtekin il zan.

– Zubizarreta'tar Keperin, gizon on bat zan.

– Olabe beserrian jaioa, Franko'ren aldean il zen.

– Zubizarreta'tar Lander Bolina baserrikoa.

– Unzueta'tar J. Mirena.

– Josu Peña'ren kinto lagunak ziren.

Argia delako egunkarian, Iñaki Deunaren egunean egindako bersolarien saioak agertu ziren... Baserri ta Txapel ari dira elkar zirikatzen eta Baserrik berso guztiz ederra gure Jose Peña'ri opa dio, (ARGIA, 1935-IX-29)... Berso ori orrela asten da:

"Arrasatera etorri naiz

andregai baten billa...

Orduko bersolari onenetakoak dira:

Txapel-Azpeitiko bersolari bat.

Basarri joan dan urtean il da, 1999 garrenean (ARGIA, 1935-Dagoniltik 11)

Erriko jaiak direla ta beste izenen zerrenda ematen digu.

Oraingo onetan txirrindulariak dira:

Montero anaiak-Irundarrak.

Trueba-Santander'tarra.

Eskerra-Bizkaitarra.

Eskurriet-Balenziarra.

Jaoitza batekin lotuak izen batzuek agertzen dira. Urzelai'ta Kosme'ren emazteak neskatil bat izan du. Miren Josune jarri diote izena. Oso gizon jatorra dugu Kosme. Lenengo emaztea iltzen zaio ta berriz ezkontzen da. Dagoneko il ziren biyek.

Illeta baten berriakin, bizpairu izen ematen zaizkigu:

Altube'tar Peli il da. Bere semea Jon ere il da..., Orren ondotik bizpairu ezkontza berriak ditugu:

– Senarra, Arenaza'tar Eladio, baserritarra dugu.

– Emaztea berriz Aguriano'tar Justina. Oso emakume ederra dela esaten zaigu.

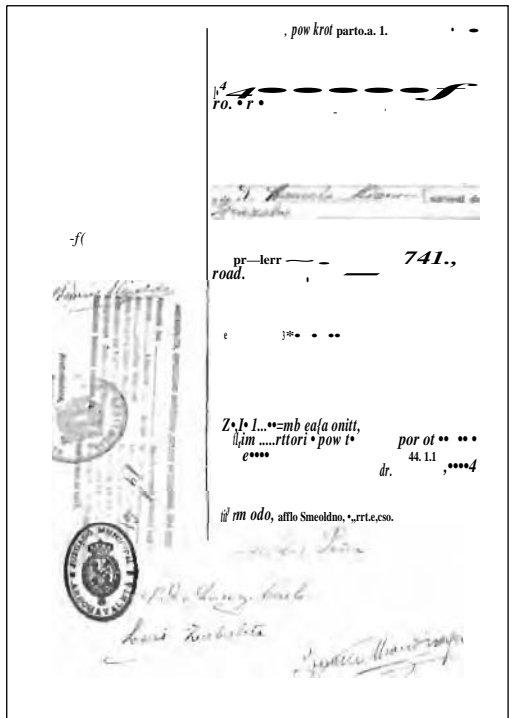
Besten ezkontzan dauzkagu:

Madina Jauna, Orueta'tar Meltxorarekin. **MEDINA BANKUKO LANGILLEA DUGU.** Gero fusilatua izan zan

1935'kintako mutillak izan zuten soldadu kintatik joan bearra:

Azuatar Bitorino, Madrid'era (Argia).
Arrasaten lana egiten jarraitu zaien.
Urrutia'tar Peli gudari spilari eskeni.
Zubizarreta'tar Leandro ta
Zubizarreta'tar Seberiano, Logroño'ra.
Unzueta'tar Santi,
Urliamendi'tar Juanito,
Del Teso'tar Klemente
Uribeetxeberria Kepa, Burgos'era,
Sasiain'dar Zezilio ta Peña'tar josu, Santander'era.
Apaiz berria ere agertzen da, Jauregi Justo, Alkatearen anai gaztea.
Pelota partidua dalata izen pila aipatuak daude:
Etxaniz anaiak Sustarra ta Uribe'rekin neurtzen.
OSO PELOTARI ONA Sustarra agertzen da.
Bigarren partidua:Gabilondo ta Alberdi Aretxabaletarrak
Arrasateko Etxeberria eta Sara'ren aurka.
Etxeberria ori da "Zurdo de Mondragón" geroago deitua.
Alberdi ta Etxeberria oso egoki jokatu ziran.
Aberri eguna ospatzen dala Laisterketa egin zan. Besten geñatik agertu ziranak
Goxenola, Bengoetxea ta uriarte izan ziran. (Eguna, 1937-Epaillak 31).
Arri jasotzallea ere izan zuten TXATO izenekoa.
Txato ta Alberdi txistua jotzen oso yayoak agertu ziren.
Pelotarien izenak azkenak. Alberdi ta Larrañagak, Lekume ta Elustondo'ri.
(Eguna-1937 Epaillak 31).
Zorrotz aztertuz izenen zerrenda luze oietan agertzen dena auxe ikusten dugu:
Izen oiekin ematen zaizkigun berriekin esaten zaigu, berri oiek oso berexiak direla
ta nolabait Jesus Peñaren biziak ikusi bear duenak. Izen oiek naiko lotuak daude
Jesus Peñaren bizitzarekin. Or agertzen diren jakabideekin naikoa maite ditu eta
oso atsegiñak zaizkio. Berri oiek etez besteek dute garrantzia gure idazlearentzak.
Edozein berriak ez dute balio, baizik beretzat zerbait esan nai dutenak. Berri oiek
bere nortasunariken nolabait lotuak daude.

Latxaga

Josu Peña Etxebarria (1935). Santanderren guda mutil
(21 años)

Saseta'ko gudariak Eibar'ko frentean (1936-37). Negua Eibarren. Ezker-eskubi: Fakundo Alzola, Jesus Peña, Lorenzo Etxeberria, Antonio Otxoa eta Diego Urzelai.

1933'garren urtekoa "Luistarren Ikurrinaren Bedeinkapena". Josu Peña (ezkerretik seigarrena); Lojendio Lege Gizon (eskuinetik zazpigarrena); Blas Elejalde; Luistarren (ikurriñarekin) Leliendakana; Agustín Zumalabe; Inguruetako auzoko apaiz jaunak.

Ezkerretik: Jesus
Peña, Krispina
Ugarte (ume-
zaina), M^o
Kristina Peña,
Jose Peña eta
Lontzo Pena.

Nikolas Peña ta Luisa Etxebarria (Josu eta
anai-arreben gurasoak)

Jose Peña, Josu su-izkillatu eta 20 egun-barru frentean zana.

Luistarren ikurriña bedeinkatu zanean Josok Iturbe'tar Kandido'ri Santander'etik baldue eutsen argazkia (26-03-36) (21 urte).

21.7. NOR DOGU IDAZLE GAZTE-AU?

Jesus Peña izenarekin bataiotu zuten, nolako nortasunaren jabe dan ikusi bear genuke; onena bere argazkia agertzea; eta errian Josu Peña gizon langille bezela artua daukate. Astegunetan fabrikan lan egiten du, langille-erri batean jaio ta bizi da Artexabaletan, gurasoak ere langilleak ditu.

Ortik alde, aste-bukaeran beste gai batzuk dabizki eskuetan; beste zerbaiten aurkezle bezela, batez ere San Antonio irin-fabrikan ere ordezkari bezela.

Danera "Congregation-i laguntzen dio, batez ere bideak antolatzen eta ekintzak aurrera eramaten. Congregati6 ko idazkaritza berak dauka, garai bardiñean batzoki' ko ordezkari'tza berak darama.

Gizon garbia da, zuzen bizi da, zuzentasuna maite ditu, bere arduradunak maite ditu ere.

Irudi bat bere buruakin egiña du. Alderdi guztietan argia ta maitasuna dario.

Bere lanetan, batez ere idazten, zorrotz eta garbi lan egiten du. Erriko eskola bukatzen danean, beste gazteekin batera billatzen da, ekintza jatorrak egiteko argitasun berezi bat lortu du. Ziur nago, lider bat izango zala, orrela, batzokien ere idatziko zuen.

Gazte langille ta jatorrakin bat egingo zuan, ala guztiz ere karlista batzuek begitartean izango zuten. Ala dio batek: "Ez dezala bere anka emen sartu, laster bere bizia bakatuko da». Andik gutxiara jakin zuten garbitu zutela, erietxetik atera eta garbitu zuten.

Andik denbora batera, meza bat atera zuten denentzat. Orrela gelditu ziran gauzak.

Oraingo lan onetan, mutil gazte au, eredu bat bezala gelditzen da.

Latxaga

21.8. JOSU PEÑA TA BASARRI

Gauza bat dakigu garbi asko, alkarren berriak, gertakizun onenak, Josu Peña'k ematen dizkigula. (Argia 1935-12-4).

Lenengo urratxa: Josu Peñ'ia'ren idazlana dago gai oni buruz argitaratua. Josu Peña'k Aretxabaletako jaien berriak ematen ditu, bersolari bi ekarten ditula: bat "Txato" eta bestea "Basarri".

Peña'k esaten digu aspaldi, Baserri'ri entzuteko zeletasuna zeukala. Ezin ditu gogoratu emen botatako bertsoak, bakar bat ezik; ezaguna, ala asten da:

Arrasatera etorri naiz
andra gaia baten billa
ogeta bi urteko mutilla

Geroxeago: 1-bezelako bersolari gutxi izaten dira, paraiso bezelakoak, asko bear genituzke.

Baserri'k auxe dio: mutil egokia dala andre gaien billa dabilzantentzat, baino ez du iritzirik agertzen Jose Peña'ri buruz idazle bezela. Ez alda naikoa esaten orrek-in. Naiko mingarria da Josu Peña'rentzat.

Josu Peña il zuten urte berean, Basarri'k eskeintzen dizkio iru berso, eta berso oietan garrantzitsu aipatzen duena: "mando bat nola ingurutu zaien patataz betea. Jan dituzte patatak eta mandoa' ri zigorra eman diote". Basarri'k esaten duana: "mando ori, gizonak baiño argiagoa dala".

Berriz agertzen zaigu, nola Basarri'ri etzaiola ajolik Josu Perla^s ren idaztien edertasuna.

Naiko gogorra ori jakitea Josu Peña'rentzat.

Latxaga

21.9. "AITZA" IDAZLE LAGUNARI...

Gure "Aitza" jatorrak
Zer berri dakazki?
lengoa irakurriko
zenioten noski;
mando bat ingura zaie
patata ta guzti,
azitarako asko
ez dezute utzi,
arrane pikaruak
etzaudete gaizki.

Zeuen mando beltz ori
portatu zaizute,
gixadu jana ederki
gozatu dizute;
deklarazioak ere
egin dizkizute,
mail orde z pentsua
eman zaiozute,
etzerate gizonak
iltzen badezute.

Zintzo inguratu da
zeuen sallerano,
janariz kargatuta
lepo azurrerano;
politikarik ez dula
berak emen diño,
paxiotar, reketek,
milla demoniño,
mando ori argiago
oiek denak baiño.

(Eguna, 1937-III-6)

"BASARRI", (nazio Eizmendi Manterola

21.10. GAURKO OLERKARI BATEN

Josu Peñaren idaztiak irakurtzen zoazela erri maillako bertsolari gazteari gaur eman diogu aztertzeko. Garbi ikusi nai genun bertsolari berri batek zer esango zigun atzoko gazte baten azterketari buruz lasterka batean. Joxe Iñaxio Salaberria gaurko gazte bat degu euskaldun berri bat. Gazte au oso euskalduna degu naiz ta iri aundi batean sortu izana, gaiñetik baserriko lanak oso ondo ezagutzen ditu.

Emen Donostin jaiotako mutil onek zortzi bertso lau errenketan argitzen dizkigu ain ongi bertso paperak ulertzen dituna. Jarraitu zure bertso orrekin. Emen dauka-gun bertso luzea irurogeitalau (64) errenkakoa da eta erri-kutsu egitazkoa dauka baita bertsolariena.

Danez gaiñ xamurtasuna agertzen digu errikoi baten biotza bere adiskideari irikitzen zaiona benetan gauza aundiak esateko.

Asieratik euskeraren jatortasuna nabaritzen du. Erriko izkuntza ederra bere baitan sentitzen du eta naiko luke benetan aberatsa garbia eta soilla erriarentzat.

Erria benetakoa berealaxen nabaritu du danez gaiñ argitasun aundiz indarra ematen badaki eta orrela gure artean gelditzen da adiskide, lagun eta langille on bat bezela.

Gure artean errexa ikusten orrelako gizon baten dizdira barnean egozten zaio asmo zoragarria eta orri begiratzuz sortzen zaio usai goxoa loreari.

Naiz goi maillako gaiak erabilli eztabil baztarrak lertzen, nundik nora gaurkotatunari begiratzen dio naiko diru izango balu bezela ordaiñak zuzentzeko.

Latxaga

21.11. "AITZA" KAZETARI ARGITSU BEZAIN KEMENTSU

–1–

Jesus Peña zun izena,
eta "Aitza" goitizena,
gera aurreko egunkaritza
nabarmendu zena;
barruan zun euskal sena,
gutziz sendo ta ozena,
garbi dagona idazle aldetik
zala txukun ta txuxena.

–2–

Euskal Pizkunde aroa,
Arrapatu zun oroa,
Euskal gaietan lana egin zun
Umilki ez arroa;
Emaitzetan oparoa,
Euskeraren esklaboa,
"Aitza" ren lanan funtsa guziak
iturri onetik daroa.

3-

Konturatutzen ezkera,
txotxolo batzun tankera,
"Aitza" k idazten lau aldetatik
bazula egokiera;
mutil onen idazkera,
beñetzan izan okerra,
bi arlo ziñez landu zituben
kazetaritza ta euskera.

4-

"Gure Mutillak" aurretik,
"Argia" ere gertutik,
"Euzkadi" n bertan miatu ezker
badu bere aztarnik;
guda asi ezkeroztik,
ark edan zun "Eguna" tik,
Euskalerriko kazetaritzan
alegindu zan gogotik.

5-

Eskolatik ia etzen pasa,
alaxe ezkenun eskaxa,
bera irakurtzen ilustratu zan
ziaro bere kaxa;
iskribitzen zun erraxa,
izkitan piper ta gatza,
omenaldi bat biarko luke
guregandik oraiñ jasa.

6-

Atxabaltarra gaztia,
etzan ibilli tristia,
aldizkaritan ederki emana zun
tokatzen zan albistia;
goxua eta ezta,
zegon doaiez betia,
bera galdu zan baiña arren itzak
sekulan galduko ezta.

7-

Gaztetasuna aldeik-alde
eta sasoia ezin obe,
orduan gerra aillegatu zan
eskatu gabe debalde;
Aitzak etzun egin alde,
barrukan parte artu gabe,
zeukan guztia dudatu ezean
eman zun errian alde.

-8-

Berriemaille abilla,
idaztiak zitun pilla,
danak batera bildu ezker
oi lan borobilla!!;
euskeraz etzan debilla,
ez nolanaiko mutilla,
buru argia zudukalako
Izandu zan erailla.

Joxe Iñaxio Salaberria

21.12. JESUS PE NA'REN IDAZ-LANAK

ZENB. IRIA	EGUNA	IZENA
GURE MUTILLAK (1933 — 1937)		
59 DONOSTIA	933-AZILA	ARETXABALETA LUISTARREN JAIA
EUZKADI (1933 — 1937)		
-- BILBAO	1933-IX-27	ARETXABALETA
--	1933-XI-25	ARETXABALETA
6.677	1934-V-4	ARETXABALETA
6.707 "	1937-VI-8	ARETXABALETA
		KORUETA
6.766	1934 DAGON I LLA 16	NUN DIRA
6.967 "	1935 JORRAILLA 24	ARETXABALETA
7.000	1935 BAGILLA 2	ARETXABALETA
7.127	1935 URRILLA 29	ARETXABALETA
ARGIA (1934 — 1936)		
723	1935 — Otsailla — 17	ARETXABALETA
724	1935 — Otsailla — 24	ARETXABALETA
725	1935 — Epailla — 3	ARETXABALETA
726	1935 — Epailla — 10	ARETXABALETA
728 "	1935 — Epailla — 24	ARETXABALETA
732	1935 — Jorrailla — 21	ARETXABALETA
748	1935 — Dagonilla — 11	ARETXABALETA
755	1935 — Irailla — 29	ARETXABALETA
761 "	1935 — Azilla — 10	ARETXABALETA
774	1935 — Otsailla — 9	ARETXABALETA
797 "	1936 — Uztaila — 19	ARETXABALETA
EGUNA (1933-1937)		
2 BILBAO	1937 — Urtarrilla — 2	AURTENGO GABON EGUNAK
53	1937 — Epailla — 3	ARETXABALETA'RA GUDA
64	1937 — Epailla — 19	ARETXABALETKRA GUDA
76	1937 — Epailla — 31	ABERRI EGUNA EIBAR'EN

GURE MUTILLAK

ALDIZKARIAREN IZENA: GURE MUTILLAK – 59.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1933 AZILA

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA – LUISTARREN JAIA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 1

ARETXABALETA

LUISTARREN JAIA

Nere luma txiro onek jun dan igandean emengo Luistarrak egin duten jaialdi bikaiñ ta alaiari bear bezelako garrantzia emateko kemenik ez ote duan izango bildur naiz.

Bai, irakurle, alai zan benetan, igandeko eguna, Luistarrak garbitasunezko biotza azaldu zuten egun ori. iEz det uste iñoiz aztuko zaiela egun ori, emen bildu ziran Luistar gazteai. Ez orixe.

Goizeko seitaerdietan, gure eliza gazte talde bikaiñez beteta zegon. iUra edertasuna!

Aita Agirre'k ederki berotu zizkigun biotzak bear dan bezela Jauna artzeko. Eunen bat Luistar izango giñan jauna artzen. Ikusten genuan zein alai zegoan gure gaztedia, eta nere buruari nion: Gaur egun ederren bat badiau: Eta alaxen gertatu ere, Jaungoikoak ala nairik.

Bederatzi ta erdietarako, erbesteko luistarrai gure bostekoa eskeintzen asi giñan:Urrestirgoak ziran lenbizi azaldu ziranak, bere ikurriñ ederrarekin. Gaizki esan det, lenbizi Gatzaga"koa zan, eta ondoren, len esana, Urrestilgoa.

Gero, berriz, bereala Durangoko luistar gazte talde ederra ikusi genuan; 26 etorri ziran: iEderki! Eta orrela, gu batere konturatu gabe, erbesteko luistarrez beteta ikusi gendun eliza. Ura gurepoza!!!

Meza nagusia asi da... eliza beteta... Arrasateko Arzipreste, Joan Jose jaunak, eman zuan meza. Itzaldia berriz Aita Agirre'k inolako itzaldia! "makiña bat" luistar euki zuan berari begira ao zabalik... Amaitu da meza nagusia... orain laisterketa. Batzuk zioten, tamalgarria zala... zazpi bakarrik etortzea laisterketa onetara, baña nik ez det uste...

Nik naiago ditut "dozena" erdi perretxiku onak, bi "dozena" nola naikoak baño... Ez dute on egiten on ez diran perretxikuak!! Eta gu, ziur geunden, igandean laisterketara etorri ziranak, luistarrak zirala... au da... "perretxikuk onak zirala" eta orregatik, gu... oso pozik...

Bukatu da, laisterketa... Gatzaga"ko Aranatar Ilari lenbizi sartu zan... Bigarren bere anaia... Ondo irabazia omen zuten...

Ondoren... ijakiña! Ordubatak izanik... bazkaria... 60 giñan guziak eta bazkaria, nolakoa ordea? Guztiok, ao batez esaten genun, bazkariagatik ederki guziz ederki ipiñita, ta emana zegoala.

Alaitasun aundiagaz igaro genduan, bazkariko denpora... gazteari dagokion eran... eta Aita Agirrek zion bezela, arrigarria zan, ainbeste gazte artean itz bat ere ez entzutea, bear ez dan bezelakorik... Orregatik bada, kristau alaiari dagokion eran igaro genduan gure bazkari bitartea.

Ondoren, berriz... itzaldia...

"Oremus por Pontifice", abestu ondoren, asiera eman zion, Elejalde'tar Blas'ek emengo luistarren lendakariak: oso egoki mintzatu zun, eta oso txalotua izan zan.

Zumalabe, zan gero, itz egin zuana, au ere ederki mintzatu zan, eta ondo irabaziak zituan, egin zizkioten, maitetasunezko txaloketak.

Ondoren Peña'tar Josu'k, au ere besteak bezela txalotua izan zan, poliki mintzatu zan.'

Gero Lojendio J.M. jauna, Legegizon azkarra. Guztiz arrituta utzi zuan emengo "jendea" izlari trebe ta yayo onek. Uskuztza ta Euskalerrria goratu eta altxatu zituan guren gereneraño; eta onek esan zuna gogoan artu eta egiten badegu, benetan atseguñez beteta biziko geraldokan gera. Amaitzeko, Aita Agirrek berriz ere itz egin zuan, eta au ere txalotu zuten, goizeko itzaldia oroitzea naikoa zan...

Itzaldi bitartean an ikusi genuan, Gatzaga'ko ikurriña, Urrestirgoa, Azkoiti, Donosti, Arrasate, Durango...

Guziai eskerrak ematen dizuet, gure jai aldi au edertzera etorri zeratelako. Ederki bete dezute zuen egin bearra.

Ondoren, guzion argazkia atera genduan, baita ere ikurriñ eta izlariena; eta gero, berriz Aretxabaletako luistarrena.

Bereala, pelota jokoa eta onela bukatu zan, ainbeste poz gure biotzetan sortu digun eguna... Ez naiz aspertuko esaten, ez dela egun alaiagorik sortu gure biotzetan egun ori baño...

Orrelako egunak, jakiña, guzientzako ez dira izaten pozgarriak, eta emen ere baziran begi okerrez ikusi zutenak... Orrelako bat zan, esaten ari zana, gu, gazteok, "pelotilla" egiten ari giñaka, Apaizai, eta beste milla kertenkeri esaten ari zan, eta orrelakoren batean, ausartu zan, esaten ere, gu "insientsoa" jan bear gendukela. Ori entzun nuenian, ezin nun jasan (sufritu) gayago, eta esan nion. Iri beintzat ez dik on egingo, garagar asko jaten dek eta. Badakit gaizki esana dala, baña baita ere badakit ondo "merezia" zuala.

Dana dala, esker berezi bat ematen beartua gaudela esan bearrik ez dago, Aita Agirre'ri eta orrela izanik, emendik bertatik eskeintzen dio, ainbeste lan egin dualako aste osoan, Luistarrok, alik eta ondoen gertatzeko, jai aldi bikain orretarako.

AITZA

¹ Oso itzaldi egokia egin bait zuan.

EUZKADI

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1933 – IX – 27

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 2

ARETXABALETA

Aginduta bezela, gaur atsegingari zait, jakin arazitza emengo Luistarrak antolatu dituen jayaldiaren beri.

EGINKIZUNAK

Andra Maria'ren alkartasuneko ikuriña onetsi bear dau egunerako alik ardurasuena gertutzeko, il onen 25'ean aratsaldeko 7'tan asiko da, astebeteko Gogo jardunaren txanda, eriko mutil gasteentzat. Josu langundiko Agire'tar Abak zuzenduaz.

URILAREN LENENGOAN:

Goizeko 6 ta erdietan: Gure Jauna artzeko Meza (itzaldi eta abestiakin).

Goizeko 10'an: Alkartasuneko ikuriñaren onespena. Meza Nagusia bere itzaldia-kin. Perosi'ren 2'garen "Pontifikala" abestuko da. Itzaldia egingo du Josu lagundiko Aita batek.

Goizeko 11 ta erdietan: Txirindularien laisterketa:

BIDEA

Aretxabaletatik irten, Arasate, Agate Deuna, Arasate, Aretxabaleta, Eskoriatza eta Aretxabaleta'n bukaera. Gustiz 20 aneurkin.

1'g.	25 laurleko
2'g.	15
3'g.	10
4'g.	5
5'g.	3
6'g.	2

Laisterketa onetara jua nai duanak, bere izena Barutia'tar Eromalda'ri eman bear dio, eta bear beare7koa zayo luistara izatea.

Luistara dan edo ez jakiteko, berak ordaindu duan azkenengo txartela ekari bearko du, bestela ez da artakotza artuko bere izena.

1'an Otoruntza edo bazkaria.

Nai duanak onera etori, eman bezayo bere izena, Barutia'tar Eromalda'ri.

3'an Ama zortzez garbiaren Alkartasunen Batzar Nagusia.

AGERKAYA

"Oremus pro Pontifice" Baldeztar J.

Izlariak: Logendio'tar Joseba Mirena (Lege-gizona).

Zumalabe'tar Augustin (Gipuzkoa'ko Ikasle Euzkaldunen Alkartasuneko lendarakaria).

Elejalde'tar Balasi (Aretxabaleta'ko luistaren lendakaria)

Paha'tar Josu (aretxabaleta'ko Luistaren Idazkaria).

Agire'tar Jorge (Josulaguna) "Ikuriña'ren ereserkia" Kamatari Abarona (Josulagundikoa).

Ondoren pelota jokoa.

Ora or ba, Aretxabaleta'ko Luistarak zein jai-aldi ederak antolatu dituzten. Au orela izanik ez degu, uste, benetako luistara danik etori gabe, geldituko danik.

Guk besoak zabalik artuko ditugu, gustiok.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI

ARGITARATU DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1933 – XI – 25

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 3

ARETXABALETA

ELECCIONES.– Dentro de la mayor normalidad se celebraron en esta villa las elecciones para diputados a Cortes.

Aunque la mayoría del sector opinaba y atribuía el triunfo a la candidatura nacionalista, había, también quienes tenían idea de que triunfarian los de Unión de dere-

chas, o, por lo menos, habria una lucha fuerte, pues éstos han llebado a cabo en esta villa, y principalmente en los casenos, como en Gipuzkoa en general, una labor de propaganda, que se puede tildar de canallesca, tachando a los nacionalistas como masones y otras cosas más graves, que, como cat⁹licos, tenemos el derecho de ocultar...

Pues bien, a pesar de todas estas maniobras, la candidatura nacionalista ha tenido un gran triunfo, como nunca soñado por nuestro pueblo, siendo muy evidente que la semilla sabiniana va inculcando en los corazones de los aretxabaltarras.

Pero faltariamos por ingratos si por medio de estas columnas no demostrariamos a las emakumes, que con tanto ardor han luchado por nuestra causa de Jaun-Goikua eta Lagi-Zarra, una gran parte de nuestro triunfo que a ellas se debe.

¡Gracias emakumes, y adelante por la causa nacionalista!

Y ahora, a prepararse para las próximas luchas que se avecinan. ¡Adelante!

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 6.677.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1934-V-4

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 4

ARETXABALETA

JAYOTZA.– Gure lagun dan Garo'tar Julen ta Eretolaza'tar Serape, bere emazteak, mutil koskor mardul bat izan dute, ta Joseba Iñaki euzkel-izen polita ezari diote. Nere zorionik agurgarienak bere gurazoai, ta abertzale zintzo bat egingo dutelakoan naiz mutiltxo onekin, bere aita ta ama bezela.

Baita Urzelai'tar Simon ta bere emazte Madinabeitia'tar Julene'k, beste aurtxo bat izan dute, "Joxe-Mari", izena ezaririk. Zorionak.

MAYATZEKO LORAK.– Mayatzeko ilean sartu geranez elizkizun ederak eskeintzeko garaya eldu zaikigu gure Ama eta oretarako asiera emana zayo gure parokian, aratsaldeko zazpi ta erdietan oso elizkizun alayak beste urtetan bezela. Iñoiz baño gende geyago jungo generala uste det, gaurko goraberak orela eskatzen digulako.

AMNISTIA.– "Aministia" dala ta, onera itxuli dira emengo lau Ondaretako espetxetik, eta etoreran "kalejira" bat izan zuten emengo goriak, "Viva los hombres honrados" oyu egiñaz. Gai onetaz ez noa geyago jaraitzea...

IGANDEA.– Igaro dan igande ta aurekoa berdin berdiñak, euría, euría eta euría...

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 6.707.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1934-VI-8

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA; KORUETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 5

KORUETA (ARETXABALETA)

Iñoiz atsegiñez inguraturik agertu izan bagara, oraingo ontan lengo guziak aldentuzeko zorian gaude. Nola ez ba? Bide zabal eder bat ia bukaturik agertzen da, datoren igandean 10'an itzaldi ta jai aldi euskaltzale bikañak ditugu, eta il onen 25'an emengo jayak. ¡Zorionekoak gaituk Koruetarok!

Jai-aldi bi izango ditugu, bat kaleko U.-B.-B. Antolatua, itzaldi bikañakin apaindua, bestea Santiago Deunaren, egunekoa, aspaldi ontan urtero ospatzen degun egun alaya guretzat.

Bietara, "gende" asko etoriko dalakon gaude, ta guk lero auen bidez, aren ta aren egiten diogu, Aretxabaleta'ko, Arasate, Eskoriatza ta inguruko anai guziaz, etori ditezela, zergatik atsegin aundiagaz, besarkutako ditugu guziak. Batez ere emengo kaletarai dei berezi bat egiten diotet, eta da, naiz eta Santiago egunean etori ez, gutxienez beintzat igandean etori ditezela, zergatik nai degu egun gogoangari bat egitea, abertzaletasuna geyago sendotu dadin gure Korueta kutun ontan.

Izlari ta geñetiko jai aldiaren beri, jakiñean zaudete, gure kaleko idaztien bidez.

Aspaldi onetan gure gogokoa zan gure auzo maite Koruetan, jai aberkoi batez azalpen bat egitea, ta azkenik gure Uri-Buru-Batzar antolatu du jai eder bat, datoren igandea aukeraturik oretarako.

AGERKARIA

Goizeko 9'etan.– Txistulariak goizeresi alai ta pozgari bat joko dute.

10'etan: Iru abotseko Perosi'ren jaupa nagusia abestuko da, eritxadon eleizan, abesturik uri ontako Euzko – Etxeko abeslariak. Bukatuko da, eleizkizun au, Iñaki Donea'ren ereserkia abestuaz.

Eleizkizunen bukaeran, Euzko – Etxeko, ezpatadantzarien sayoaldiz.

Bereala izango da, txistularien erkidetasun bikaña.

Tetan: otoruntza nagusia.

Aratsaldeko 3 ta'erdietan.– Uri Buru Batzar E.A.B.'ko gorularien dantza alai-alai ta bikañik egingo dizkigute. Dantza au amaituaz, bereala; Korueta'ko enparantzan, itzaldi aberkoyak izango dira, eletari aotxeak itxegiñik:

Alberdi'tar Maxima.

Goikoetxea'tar Eroman.

Linazasoro'tar Karla "Altzata"

Ugartetxea'tar Donata

Jayaldi bikain ori ikusi ta? Nor gelditu Korueta'ra jun bage? Ondo dakigu, guk, kaletarik zenbait zor diogun Korueta'ko auzoai abertzaletasunean. Agian baliteke Euskadi'ko auzo abertzaleena izatea gure Korueta zintzoa. Ez alzerate oriotzen igaro diran auteskundietan, Korueta'tik eun bat bezela etori ziranakin beren autarkia abertzaletasunarentzat ekaririk.

Beartuak gaude ba, datoren igandean 10'an Koruetako anayakin bat eginda egotea.

iAupamutilak! ez aztu korueta'rekin.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 6.766.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1934 DAGONILLA 16

IDAZLANAREN IZENBURUA: , NUN DIRA?

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 6

4NUN DIRA?

Euzkadin araudi – eske dagoala badakite, ta nola karlista edo erege-zaleak, esaten duten, beren aurka dagozela ere bai, "Concierto economico" zainduko dutela, ta oretarako bear dan tokiraño iritxiko dirala...

Ora orain ordua etor, bizi zerate...?

Eregea ta fueroak bakarrik nai omen dituzte... Onela esan dit karlista batek...

Fueroak, oraingo karlisten amaika mingañetan itza, baña bakarrik mingañetan... biotzean gutxi bear bada iñork ere ez...

Fueroak ekartzeko edo zerbait egiteko asmoak izan balira, oraingoz zerbait igariko genduan, nik uste det tabernatik kanpora ez dutela aitatu ere egiten, baseritar asko atxipetu edo engañatzeko ez izanik...

Araudia bear danean, gure aurka egon dira, "concierto economico" bear dutela esanaz, au zaintzeko ordua iritxi danean ere aurka..., eregea nai dutela ta "fue-roak"... Esan bearik ere ez, fueroak ekartzen joango **orduan ere gure aurka...**

iUskurtza edo erlijioa zaintzea jungo bagiña ere...! Begira gero e... ;Gure aurka jungo lirake...

Baña dana dala ere, tamalagari xamara izan aren gure aurka ta batez ere Euzkal – erriaren ain amoru biziz jardutea..ondo da jakitea.

Gaurtik aurera, lotsa piskabat ezagutzen badute, ez daukate eskubiderik Euzkal – Eriaren alde jokatzeko dutela esateko. Garbi ta beren barenak agintzen dioten bezela itz egitea nai badute esan dezatela: "España-zaleak gera"

Bazkide asko galduko dezute, baña egiz jokatu dezute ta lotsik iñun ez dezute izango.

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 6.967.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935 JORRAILLA 24

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 7

ARETXABALETA

Egun asko ez dira oraindik niola, ez nuala idatziko geyago "Zintzo'k zerabilkan gaiari erantzunaz. Baña gaur, besterik dira nere asmoak nere lan edo egin bearak, uste baño lenago bukatu ditudalako, ta asti pixkabat nereganatu dedalako, zertxobait idaztia erabiki det. Aspaldiko "Kostantzi" bat nereganatu det, ta irakurtzean zer dion, gure "Zintzo" k neri galdetuaz:

"Eta zer diozu, zuen aldunak, Montzon, Agire eta abar. Prieto, Ezkera katalandar eta abar, ibili dituzten izketaldiagaz? "Zintzo" k galdera onekin, azaldu nai du, gu ezkerakin bat egiñak ibili gerala, eta ez gerala catolikoak, ta badakit, gogor zabaltzen ari dala berak dakian tokian. Eta orixe erantzun nai nioke gaur eta azalduko diot, zein eru aundiakin dabilen "Zintzo" gixagaixoa.

Zer ikusi ete dauka Zamaraga'ko batzarak, an izan giñala ta, gu ezker bezela izentatzeko. Agian, an, erlijioko gairen bat, erabili ote zan...? Ez noski,

Kontu egin zazu, Aretxabaleta'ko, eria "peligro" aundi baten arkitzen dala. Eskoriatza'ko edo Arasate'ko, eriak, guda baten bitartez, puskatu nai gaituztela. Begiratu al ziñuke, gure eri onen alde irtengo lutekenak "Ezkerak" edo "Eskubiak" diran? Noski eskubikoai begi obegoaz begiratu zenioko, **ezkubiak lagundu**ko ez baluteke? Ondo dakizu ba zuk orixe bera gertatu dala, Zumaraga eta gañe-

tiko batzaretan, gu beti gertu eri baten eskubideak zaintzeko, aldegunean eskubia-kin, baño... laguntzen ez badute... ezkerakin ere bai...

Ez dauka ba zer ikusirik, batzar auek, naiz ta ezkerakin izan, kristautasuna gutxi-zteke. Bestela neronek ere esango nuke, karlistak ez dirala katolikoak, ezkerakin bat egiten dutela. Ora arazoi bat, neroni gertatua. Ari giñan egun batean, iru lagun, bat sozialista, karlista bestea eta ni dakizun bezela abertzalea.

Umore onean ari giñan, baña bat batean, sartu giñan politikara, eta zer uste dezu? Biak nere aurka asi ziran. Nik orduan esan alneikan biak bat egiñak egon zirala, ta karlista ura ez zala katolikoa...? Ez nun esan, eta ez det esango ere. Badakit, ordian erli-jioko gai bat atera bagendun, nere alde aterako zala karlista orek eta. Era berean zuk ere, lotsa izan bear zenduke, guregatik esan eta esaten zabilzanak esateko, batez ere "zerana zeralako" jakiñen gañean abertzaleen izen ona, ostipekotzen zabiltz, eta "dotri-ha" edo kristau ikasbideak dionez. "Iñori izen ona kendu eskero, beartua dago beriz izen on ori biurtzera". Kristau zintzoa zeranez, uste oso nago, beteko dezula egin bear garantzizko ori. Beste egun batean, beste gai bat aztertuko degu, J.L..

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 7.000.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935 BAGILLA 2

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABAETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 8

ARETXABAETA

BEDONA'RA.– Azkenik ere eldu da, guk ainbeste itxaropen euki degun egun zora-garia, VI'garen olerti eguna, "Loramendi", euskaltzale zintzo eta olerkari ospetsua, gure eritar maite onen, izenean egingo dan omenaldi bikaiña. Ez det uste eta esan bearik ez dago, iñor geldituko danik, Aretxabaletarik beintzat, gaur Bedofia'ra jun gabe. Beste eri askotan izan dira olerti egunak, eta guzi – guzitan gurenda (triumfo) ikaragariak izan dituzte. Ez genduke nai ba, emen beste tokitan baño berago geldi-tzea, eta zuek ere ez det uste. Aren bada guziok bat egiñik, jun gaitezen Bedoña'ra.

¡Gaur zure aurpegia Bedoña'n ikusi nai nuke!

ABERI – EGUNA.– Asko dira beren izenak eman dutenak Iruña'rako, bañan, badakit oraindik gelditzen dirala jun nai dutenak eta bere izena eman ez dutenak, eman iezazute bada bereala, berezibilak (autos) antolatzeko bear bearezkoa da zenbat dijoazen jaketea eta. Badakizu bada, zure izena eman.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EUZKADI – 7.127.ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1 935 URRILLA 29

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 9

ARETXABALETA

EZKONTZA.– Igaro dan astean'Agire'tar Boni, gure lagun zintzoa, Gastañaga'tar Erupiñakin, Ametzako neskatil ederakin ezkondu da.

Baita egun auetan ezkonduko da Agiregabiria'tar iñaki Eibar'ko Untzeta'ren alabarekin, Urte askotan, zoriontzu izatea opa diet danai.

GUDARITZA.– Españi'ko agintariak beartuta, datoren astean jungo dira, gudaritza emengo gazte talde au:

Sasiain'dar Zezili.

Urutia'tar Petz.

Del Teso'tar Kelmen.

Zubizareta'tar Keperin.

Zubizareta'tar Lander

Unzueta'tar J. Mirena.

Perla'tar Josu.

Guziak gudaritza on bat igaro dezatela ta len – bailen onera itxultzea opa diegu.

"I"-REN OARA.– Batzoki'ko batzordea ez dezu oso adizbide utzi "I". Idazteko tramankulu edo tresnako idazkortzak loituta daudela esan omen diozu, eta karlistak ere jakiñean jari omen dira, ta gañera karlista oyetako bat Batzordeko bateri izugariak esan omen dio, zikin batzuek dirala ta abar. Nik esan diot, bear bada, karlista orek belariko zuloa zikiñago izango duala eta jaramunik ez egiteko eta oregatik ez azaratzeko. Tramankulu ori zara omen daukate, eta berirrik erosteko txindirik ez. Zuek beri bat zuzenduko bazenduteke, estimatuko omen luteke. Garbitzeko asmotan agiñak garbitzeko "zepillu" bat artuta eta jun naiz batzokira, baña, alperik ezin lezake garbitu bear dan bezela. Oso zara dala ezin ukatu! ia beriren bat bialtzen dezuten. Esan dezuenez, idatzia ilundu ta eldu zitzaizute, **ala ta guztiz ere**, zuek dana ulertu... Zuek bai mutilak!

AITZA

ARGIA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 723. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO OTSAILLAK 17

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 10

ARETXABALETA

«KONZTANZIA»KO«ZINTZO»RI

LENBIZI: Otzi aolku bat; euskeraz idatzi egizu gixaxo orrek, ERDERAZ EZTAKIZU TA. Bestela baserritik txaidera nekame etorrita dauden «Hijas de Maria» guziak, parrez lertu bearrean dituzu. Gaur goizean ola zion neskame oitako batek. «6Ya te has leiro eso? ¡iSemejante castellano!! ¡iEscribir también te hago yo mejor que ése!!

BIGARREN: Egia egi esatekotan osorik esan bear da. Egia osoa ezpada, ba, ez da egia ta. Itz auek norenak diran nik baño obeto dakizu zeuk, motiboak badituzu bientzat.

Ez datik zure idazki orretan gizon baten aunditasuna agertzeko azaldu zeran edo... beste batzuek txiki usteko asmotan... Ez dago oso aisa igartzen zer nai dezun esan... baño... nere ustez, gutxi gora bera, zuk esan nai dezuna da, aber-tzaleak gaiztakeri asko egin dutela udal etxean, arduragabeko batzuek dirala, eze-rren asmo onik ez dutela eta abar... ta karlistak dirala bear dan bezelako gizonak, «espíritu fuerte» (arpegi gogor ez) «defensores del obrero», ta nik dakit geyago. Baño ori esateko ez zendukean «Konstantziko» orri bat bete bearrik. Bi itz naikoak ziran. Ikusten danez <<Doña Konstantzik» ere ez dauka izpar asko-asko, bere orrialdetarako. Ta zuk beriz, arotza baziña, egur talde ederra alperrik galduko zen-duke!!

«Vivir para «se presentan ante nuestros ojos que nos asombran» ta gero dio «no importa que para ello nos tengamos que remontar un poco a tiempos lejanos».

Ori irakurri ta arrazoi puskabat ematen dizut, «Zintzo». Ederki diozu: <<vivir para ver». Zeñek esango ote zuan oraiñ 20-30 urte Aretxabaleta'n abertzaleak nagusi izan bar zutenik? Noski poztu egiten zera antxiñako denporak oroituta, ez da ala? Badakizu ba: gaur, abertzaleak; zuek, lenago...

Tamalgarría da benetan karlistak bazterra botatzea, zergatik karlistak besterik ez dute egin, langilleagatik <<sacrificio» asko, ta erriaren ondasunak goi-goyan jar-tzen sayatu... ta orain ostikada?

Erri guzia abertzale aitortzen da, baita ere «allagados ta amor ta beste guztiak ere. Eskergabeak zarate benetan: karlista biurtu zaitezte ta dana azketsiko dizute, ta «absoluzioa» berriz, «Zintzo» k onela:

Etorri, etorri bildur gabe
mis queridos pocholos»
Dana barkatzen dizuet
Viva Don Karlos!!

Aizu, «Zintzo», auteskunde edo «botaziotako» zabalkunde edo «propaganda» egiten ez ote zabiltz, baserritarrai ziriak sartzen alegintzen? Katolikoak ez gerala esanda bakarrik ez aldizue sinisten?

«Gixaxoek», errukia bear litzake zuentzako!!! Azkenego auteskundetako lotsaria oroitu ta ere ... !! Ainbeste itxaropen ta. «Copo» egiteko asmoak ere ba-ziran da!!

«Claroqueharemoscopo»
bahaeginzenduten“poco»
asmo guziak ziran ito
ta oraiñ kito.

Zure idazkari baten batek erantzugo dio, gauzak bear dan bezela esan bear dira ta. Zuk badakizu lenagoko udalai ere eskaera ori berdiña egin ziola zuk diozun gizon orrek. Baita ere uste det badakizula zer erantzun zion, ezezkoa noski. Baño ikusten danez, udal ura karlistea zalako ixildu egiten dezu. ⁱⁱ Ederki, «Zintzo»!!

«Zintzo»deitzenzayo
garbi dabillenari,
ez <<komeni» ez zayona
ixiltzen duanari.
Egia egi izateko
osorik esan bear da
bestela ixilik egotea
obe...baño ez da.
Agur, «Zintzo», ta izan oraiñ baño zintzoagoa.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 724. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO OTSAILLAK 24

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 11

ARETXABALETA

Jun da egun batean, peri eguna alegia, sartu nitzan ardantegi batera baxo erdi bat erateko asmoakin, ta ikusi nituan baserritar mordoxka bat. Belarriak soil jarri ta... «disimulo» guziakin bazter batetik berabilkiten izketaldia entzuten egon nitzan luzaroan...

Batek onela zion:-Bai, «nazionalista» orregaitik zer esana badek karlista artean. Niretzako biak dituk onak, baño eusko – gogo geyago ikusten diat abertzale artean, ta gu eziñ ba aztu euskalduna gerala.

Beste batek dio:-Bai egia diok, ta... niretzako «nazionalistak» edo dana dalako oyek, zertxobat geyago egin dutela baserritarragatik esateko ez diat aoan gorapi-llorik. Ikusi diagu ainbeste urtean nagusi izan arren gure udal – etxean karlistak, zer egin duten. Elezio denporetan lagun leyalak izaten dituk oek, esanaz, iibai!! iibai!!, ondo izango zerate, ta... txuleta edo amarretakoren bat eman ere bai botoagatik eta gero... beste nunbaitetik ondo <<kobratu» saritxo ori. Nik ez diat beñere txuletarik artu abertzaleagandik, bai mesede asko, ta ori botoa karlistai eman niola. Aurreruntz nere bota abertzaleak eramango dik. Esaerak zarrak badakik zer esaten duan: obe dala berandu esnatzea... beti lo egotea baño...

- Ba ni ere, dio beste batek, zuen iritxi berdiñekoa nazute, ez da alderdirik sortu oraindik Euskal-erriaren alde ainbeste lan egin duanik, ta, ilotsa gutxikin!, abertzaleak au ta bestea jarduna dariotela ibiltzen diranak azaltzen. Intentzio txarreko gizona izan bear du; dana dala igeltzero baten aunditasuna azaltzeko, sendietako izenak aotan artzen ausartzen dana ... !!
- Bai egia diok, nik ere karlistai eman nioan azkeneko eleziotan nere botoa, baño uste diat... azkenegoa zala. Neregaz dana bukatu ditek. Zergatik, zer arraio: „Nun dek ba guk ateratako Don Ramiro? Berriketa bazebilkan ba, diputado irten artean. Arrezkero etxekiat arren berririk. Nik uste nikan diputadua izaten dala guretzako, ta onek berriz gu nai gai-turik beretzako.

Len zebillen oso estu
aldun egin zanian poztu
arrezkero oso zaigu aztu
orixe da Ramiro de Maeztu.

Orrela itzegiten ari zirala, ondotik pasa nitzan, ta batek baso baten ardoa eske-
ñi ta itz eman nion esanaz:

„Donostian ere komeri ederra gertatu da ba!!

- Zer, zer?, galdetu ziraten guziok.
- – Zapatero bat oñetakoak egiten asi omenda!! Eta arrituta galdetu ziran baserritar betek: -Baño erotu egin alaiz? Zer egingo dik ba zapatero batek, zapatak baño?

Ta orduan erantzun nion: – Baia, egia diozu, baño, «Zintzo»k, mirari bat bezela azaltzen du Konstantzian, emengo igeltzero «famau» batek etxeak egiten dituala!!
iJa, ja!

«Zintzo»kin aztu nintza ia,ia. Ez da arritzekoa izango, baño, etxerik egin bearrik ez det eta...; baña egunen batean «pentsatzen» badet, «arkiteto» orrexengana juteko asmoa det. Etxeak merke ta asko egiten dituala esan baidigu «Zintzok» ... !!

«Zintzok» esaten du
con todo malizi
etxeak egiten
erak dirala nagusi.
«Zintzok» arrazoiadu
conforme; eso si,
baña kontuak atera
an nai dunak bizi
Egun batean egin zuan
viento o Iluvia o asi,
«jente» guzia asi zan
andik, laisterka igesi...

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 725. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO EPAILLAK 3

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABAETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 12

ARETXABAETA

- Kaixo «Aitza».
- Zer dabillek, Martiñ?
- Emen nebillek denpora pasa.
- Denpora pasa? Denpora pasa egon gabe lan aberkoi asko arkitu lazakek pa, arranook ezpaituk!
- Bai bazekiat zer esan nai dekan. Ik izparringietako zertxobait idaztia esan naiko dek, ez dek ala? Baño nik orretarako balio ez diat.
- Aizak, euk nai ez dekalako, nai duanak aisa idatzi lezakek, naiz ta egia izan dan – danak orretarako balio ez dutela.
- (reak beintzat, irakurri zituagu ta... bapo zio.
- Bapo edo zapo, arpegiak illuntzen asi dituk. Orreindako ez dek bapo egon...
- Izan ere! Ik pe, aundiak ipintzen dizkiotek eta...! Ori etzeok ondo egiña, gaizki baño.
- Bai Martiñ, ori gaizki egiña egongo dek, baño jibosoa ere ezuan ondo egiña, baño... or ibiltzen zan bere konkora da guzi!
- Ja, ja, ja! iAsi alaiz, asi!
- Lau urte ontan, asko-asko ez.
- Umereko ago!
- Ala esaten dik «Zintzo'k», umereko nagola, bertso batzuek bota diotelako tako umorea bear dala? Orretarako »ar berari.Orrek zer uste dik, bertsoetia» bear dik, eta «Zintzo'k» ez dik iñoiz ezagutu.
- «Zintzo» aitatu dekan ezkerero, zerbait galdetu bear diat. Nola dek baño, orain igeltzero orrek, bi metro ta erdi naikoa dirala etxe batetik bestera eskatzea, len beorrek zazpi eskatuta?...
- Baño oraindik orrela ago? Entzun: Bi mozkortzen diranean eta balantzazka asten diranean, bata bestea urreratu ezkerero edo bat egiten baditek, ezdek aiñ errez lurrera erortzen. Ba Martiñ, beste ainbeste gertzatzen dek etxe orrekin ere: Zenbait eta bide gutxigo etxe batetik... bestera, orduan da zallago lurrera erortzen, ta orretarako obe likek « metro» bat bakarra eskatu. (Com p rend ido?).
- Ederki zio, eta beradutu gabe, bania. Agur, Aitza, gero arte.
- Agur Martiñ.

Banoa etxera, ta bide ertz batetik onela dio batek (ez nuan ezagutu).

«Kostantzik» emango dik
ez- paiz mudatzen;
gaur ere ez dizkik
makalak botatzen,
«Kostantzik» ala?
(esan ere egin nion)
«Zintzo» izango zala ta
ixillik utzi nion.
Bereala irakurtzen
egin nitzan asi,
parrez lertu nitzan
irakurtzean kasi,
Euskeraz baomendaki
erderaz ere du ikasi,
«Soltsua»ta «gizurti»
nun dituzue ikusi?
Umekerik idazten
omen ditut nik;
uste al dezu zurekiñ
egin leikela gauz onik?
Egin dit euskera,
erderaz eta latiñ,
itxura danez danetik
puxka bat du jakiñ,
Guk ere zerbait
«prantsez» badakigu,
«Oh moxiu le«karka»
coman liporte-bu?
Gauzak garbi esaten
or agertu da «Errena»
gogoan euki «Zintzo»
estutuko dizu barrena.

Agur irakurleak, eta datorren astean ez utzi ARGIA artu gabe, ordurako zerbait geyago «moldatu»ko det...

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 726. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO EPAILLAK 10

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 13

ARETXABALETA

Oraingoan ere ba, «Zintzo», ardandegian zan, beste baxo erdi bat erateko asmotan sartua. Ez laritu «Zintzo», ba, guk «taberna» zuloan ibiltzen badakigu, eta noizean noiz zurrut bat edo beste egiten ere bai. Naiz ta zure idazkian ni erdimoskor bota, uste det zuk ere edango dezula zertxobait; ez det esan nai moskortzeko tankera, ez “barau austeko aña baizik... Dana dala, sartu nitzan ba ardandegian eta nere lagun «Martir5» nere zai egon bear zuan alegia, urreratu nitzanian «Kostantzia» eskuratu ziran, oraingoan bertso ta guzi zetorrek, esanaz zer zion lenbizi:

«Aitza»edo«Altza»
edo gurdi ardatza;
eztarria dek latza
eta barrenean miñ garratza

Jarraitu nuan irakurtzen eta... iiene Jainko maitea!! Orri bat esan leikela «zozuak beleari ipur beltza» esan ziola. Edo en «castillano»...

«La sarten le dijo al cazo
quitate de hay negrazo...»

Nere «Zintzo» maite, garbi esatea erabaki det. Zuri «adarra» jotzen asi nitzan, eta orrela jarraitzeko asmoa det. Orretxegatik, ez noa erantzuten zure idazkiari, alegia oso ganerebakoa. Guztiz arrituta nago «Errenak» eta «Egibillak» nola artakotzat artzen dituzten zure idazki nano auek. Poztu zaitez, «Zintzo», baño nere ustez, «umeren» batzuk dira orreik, eta ez dezu gauz onik egingo. Eta banoa arira, au da, zuri adarra jotzera; jakiñean jarri zaitut baño ez dio ajolik, alaz guztiz ere ikusiko dezu zeñen ederki «illea» artuko dizudan. iiAu dek arto bero usaia!!; baño... ni orrelakoxea naiz eta kito.

Buru auste aundia ipiñi didazu, lenbizi zure bertsoagaz, eta nik ezin erantzun izango nun, baldin nere lagun «Martín»ek lagundu ez baziran, orrela botatzeko esan baidit.

«Zintzo»eta«Kaiku»
da gizon irtena;
iatxur batentzako
egokia kirtena!

Ikusten detanez, «politika» gaietan geyago idatzi nai dezu, asi ziñan lanean baño. Esan nun nik bear zan garayan, zuri gutxi ardura zizula igeltzero ta bere etxe guziagatik. Aitzakitatzat bai artu, gai ori. Aizazu, «Zintzo» ez alda egia, ‘<zerana zera-

lako», baño, bestela pozik «diskutituko» zendukela ardandegi baten «baxo erdia edanaz»?... Bai; alperrik esango dezu gezurra dala, ez dizut sinistuko eta... Baña zerana zeralako!!...

Gaur ere «un poco de razon» arkitzen dizut; zuk esaten dezu eta ondo esan ere: «no más escuelas sin Cristo» esaten genduela guk abertzaleok. Eta galdetzen dezu: «¿Zer uste dute abertzaleak gai ori zaintzeko?» Nik esaten dizut: EZER ERE EZ!! Emen bertan, ARETXABALETAN, iñora jun gabe, karlistak iru edo lau ikastola «katoliko» iriki dituzte, eta guk abertzaleok, bat ere ez, baño... «o sea viceversa»... Eta fueroak ez ditugula oraindik ezagutzen diozu. Or ere arrazoi aundia zurekin dezu. iAinbeste aldiz garbi asko azaldu dezute, bai Madrid'ko ganbaraz, eta bai Euzkadi guzian, Fueroak zer diran, eta alaz guztiz ere azdakigu guk zer diran.

Gure asteroko ARGIA ere ez omen da argia, illuna baizik. Obe luke «Zintzo»-k beste aldizkingi bat sortuko baluka Gipuzkoa'n, Jaungoikoa'ren eta Euskal-erriaren alde ainbeste lan egingo lukena eta egin duana. Gezurra dirudi «Zintzo» zuk ori ARGIA – gatik esatea, «zeranazeralako»...«Politika»geyegidarabiltzu «Zintzo»...

«Menos pasion«Patxikote»

que te veo el cogote»

Eta zertan gelditu zerate, etxe ta igeltzero kontuakiñ? Erria zai dago ba «juzgatzeko» edo epaitzeko. la urrengoan zerbait esaten didazun!! Eskerrikasko.

Eta urrengoan idatzi bear dezunean, arren eta arren eskatzen dizut, garbiago idatzi dezazula, orri bat betetzen dezu, eta naspilla bat egin ere bai, iñola ulertu ezin ditekena.

«Orrek zer esan nai duan
nork ematen dio antzik?
Izan ere! Idazteko
bai aldu gaitzik?
Itxura dagonez onek
kendu nai dit itza
ba... alperrik zabiltz
ez da ixilduko «Aitza»
Aspaldian esan dezu
esan dezu astakeri pranku;
«botaundiagoak»
badago naiko leku.
Alper itzez bete dituzu
makiñabat «Kostantzi» orri
baña ala ta guztiz ere
gelditu bear dezu oso gorri.

«Errena»-k bialdi dizkit zuk emandako eskumiñak; milla esker «Zintzo», baño..., obe zenduke parean alkar pasatzen geranean, «Egun on» esaten dizudanean jaramon geyago egingo bazenduke...«zerana zeralako» ... !!

Datorren aste arte, irakurleak, ta ez aztu ARGIA artzea.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 728. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO EPAILLAK 24

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 14

ARETXABALETA

Adarra jotze utsakiñ ere, ezer ez dagola dakitelako «serio» zerbait esan bearren arkitzen naiz, ez «Zintzo»k au edo bestea esan eta miñ eman dialako ez, baizik bear dan garaian bear dan bezela itz egiten badakiala adierazteko nun nai, «Zintzo»k «Constancian» dionez, ni kristautasuna alde batera utzi eta gizonak aotan artzen nabil. Gizon bat aotan ibili ta kristautasuna galdu badet, esan bearrik ez dago, «Zintzo»k aspaldian galdu a duala, alegia asierako idazkitik gaurkoraño besterik egia ez dualako noski. «Allegados, amor filial» eta gañeruntzakoak, AOTAN artuta ibilli dala, denok dakigu. Politika gayetan sendiko izenak aotan artzea lotsarik ez arkitzea dala ere bai. Orregatik diot nik oraiñ «Zintzo»ri, norbaitegatik zerbait esan bear danean kontu aundia artu bear dala norbera, gai ortan errurik ez eukitzea. Bestela, gertatuko zaio, alako maixu edo irakasle bati gertatu zitzaiona Euskadi'ko erri koskor batean: « Ba omentzan mutil koskor bar bere maixuari «tu edo i» itz egiten ziona. Baña egun batean, irakaslea oso asarrarurik azaldu zan bere aitaren-gana esanaz zer gertatzen zan bere mutikoakin. Baita estu artu ere aita onek. Gogoan artua zan oraingoan gure mutikoa. Urrengo egunean ikusi orduko bere ikaslea, asi omentzan deadarka: itauna! Beori!! Arrituta gure irakaslea, galdetzen dio: Nork esan dik ori neri esateko? Aitak esan diak iri esateko, erantzun zion mutikoak».

Orra garbi asko azaldu «Zintzo», maixu orrek bear dan bezela itz egin bazion, agian baliteke mutikoak ere eraberan erantzutea, orretarako adibide edo «ejemplo» ona bezelakorik ez, eta nik zuregandik ez det artu egundo adibide onik.

Beste gai bat: diozu: ni zure aldean txikia naizela. Eziñ dezaket ukatu, zu, nire aldean, gizon argi eta aundia zerela danok dakigu. Baña bada esaera bat eta zuk ere ezagutuko dezu.

«Bere burua aundi egiten duana kaiku bat da» ala ta guztiz ere, ez estutu, len esan dedan gisan, danok dakigu zu, nere aldean gizon aundia zerela, motiboak ere badituzula ere bai.

Ni ezer ez bat izanagatik zure ondoan, idazki ontan ikasbide ederrak arkitutko dituzu.

Eta zurekiñ guztiz bukatzea erabaki det, zergatik nere ustez, etzera zu gizon autua gauz abetan ibiltzeko. Beste norbait azalduko balitz, baliteke arekiñ zarbait egitea. Amaitu baño len, esan bear dizut, ez naizela ixiltzen bildurragatik, baizik, len

esan dizudanagatik, eta nere iritxiz uste detalako ez dirala, egun auek oso egokiak izkanbillan ibiltzeko, eta gañera beste eginkizun garrantzizkoagoa agertu zaidalako. Eta zuk ere obe zenduke gai auek alde batera utzi ta beste gauza garrantzizko batzuek azaltzen geyago sayatuko baziñake, uste det, badituzula ta.

Agur bada «Zintzo», persecula, seculorum. AMEN.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 732. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO JORRAILLAK 21

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 15

ARETXABALETA

Egun asko ez dira oraindik niola, ez nuala idatziko geyago «Zintzo»k zerabilkian gaiari erantzunak. Baña gaur besterik dira nere asmoak nere lan edo egin bearrak uste baño lenago bukatu ditudalako, ta asti pixka bat nereganatu dedalako: zertxobait idatzia erabaki det ba. Aspaldiko «Kostantzi»bat nereganatu det, ta irakurtzean, ara zer dion gure «Zintzo»,k neri galdetuaz:

«Eta zer diozu zuen aldunak Montzon, Agirre, eta abar, Prieto, Ezkerra katalandar eta abar ibilli dituzten izketaldiagaz? «Zintzo»k galdera onekiñ azaldu nai du gu ezkerrakiñ bat egiñak ibilli gerala, eta ez gerala katolikoak, eta badakit gogor zabalzen ari dala berak dakiañ tokian. Eta orixe erantzun nai nioke gaur, eta azalduko diot zeñ erru audiakin debillen.

Zer ikusi ote dauka Zumarraga'ko batzarrak, an izan giñala ta, gu ezker bezela izentatzeko? Agian, an, erlijioko gairen bat erabili ote zan?... Ez noski!!

Kontu egin zazu, Aretxabaletako erria «peligro» aundi baten arkitzen dala, Eskoziatzako edo Arrasateko erriak, guda baten bitartez, puskatu nai gaituztela. Begiratu al ziñuke gure erri onen aldez irtengo lutekenak EZKERRAK edo ESKUBIAK diran? Noski eskubiboai begi obeagoaz begiratuko zenioke, baño...eskubiak lagunduko ez baluteke?

Ondo dakizu ba zuk orixe bera gertatu dala Zumarraga eta geñetiko batzarretan.

Ez daukate ba zer ikusirik batzar auek, naiz da ezkerrakin izan, kristautasuna gutxitzeko. Bestela neronek ere esango nuke karlistak ez dirala katolikoak, ezkerrakin bat egiten dutela. Orra arrazoi bat neroni gertatua:

Ari giñan egun batean, iru lagun, bat sozialistea, karlista bestea eta ni dakizun bezela abertzalea. Umore onean ari giñana, baña bat batean sartu giñan politikara, eta zer uste dezu? Biak nere aurka asi ziran. Nik orduan, esan alneikan biak bat egiñak egon zirala, ta karlista ura ez zala katolikoa?... Ez nuan esan, eta ez det esango ere, badakit orduan erlijioiko gai bat atera bagendun, nere alde irtengo zuala karlista orrek eta eraberean zuk ere, lotsa izan bear zenuke guregatik esan eta esaten zabilzanak esateko.

Jakiñen gañean abertzaleen izen ona ostikotzen zabiltz, eta «doctriña» edo kristau – ikasbideak dionez, IÑORI IZEN ONA KENDU EZKERO, BEARTUA DAGO BERRIZ IZEN ON ORI BIURTZEA. Kristua zintzoa zeranez, uste osoan nago beteko dezula egin bear garrantzizko ori.

Beste egun batean, beste gai bat aztertuko degu. J.L.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 748 ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO DAGONILLAK 11

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 16

ARETXABALETA

IÑAKI DONEA

Gure zaindari dan Iñaki donea goratzeko abertzaleak goizeko zazpiterdian meza ixil bat antolatu zutela, eta izugarritzko notiñ pilla entzutera jun zan. Iñaki ereserkia abestuaz amaitu zan

Arratsaldean, berriz batzuek Eskoraitza'ra eta geiena Arrasatera, emengo gorulariak bertan dantzatzen ziralako eta gañera jai aldi bikaiñ batzuek ziralako: Laisterketak, pelota partiduak, eta bertsolariak: ez edozeiñ... «Txapel» eta «Basarri» baño ez. Aspaldi nuan «Basarri»ri entzuteko zaletasuna, eta arrituta gelditu nitzan. Ez nitzan gogoratu eta eziñ ditzaket emen agertu bota zituan bertsoak, bakar bakarrik orra gogoratzen naizen bat:

Arrasatera etorria naiz
andre gai baten billa;
emen nun dezuten aurrean

ogeita bi urteko mutilla:
oitura txarrik ez det eta
gutziz naiz umilla,
iñor nitzaz gustatzen bada
onera azaldu dedilla.

Etzan iñor agertu, nik dakiala, baño... badakit bat eta geyago poz pozik agertu-
ko zirala. andre gai bat billatzeko, ez dek bertso bat botatzea bezelakorik!

I bezelako bertsolari
gutxi ikusi diat aspaldin
«Basarri» bezelakoak asko
bear ginduzkek Euzkadi'n

ERRIKO JAIK

Urreratzen dijoazkigu erriko jaiak; aurten ere beste urtetan bezela, txirrindulari laisterketa ospetsua degu, 160 anei – neurki edo «kilometro» eta itxaropenak diranez, diran laisterkalari yayoena emen izango dira... Montero anaiak, Trueba'k, Eskerra, Eskuriet eta abar. Ola izan dadilla.

ARGIA

Dotore, oso egoki ta apainki oraingo ontan, gure ARGIA, ainbeste maitasun dogun asteroko aldizkingia. Ez dauka «Estampa», «Ahora» ta gañeruntzeko beste oien «enbirik» iez orixe! Zorionak, eta ia nork duan saria irabazteko «suertia»...

KOSTANTZIAN

Berriz ere agertu da gure («Zintzo») ziriak sartu naian, eta izkanbilla billa, eta uste du erantzuten ez diogulako bildurrez gaudela; ori uste badu uste dezala, baño guziok dakizute ARGIA onek ez duala iñorkin ezda – baidik nai eta nik ere gogo gutxi detala iñorekin asarre ibiltzeko, kristautasun eta katalikotasunak debekatua daukalako.1

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA — 755. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO IRAILLAK 29

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 17

ARETXABALETA

JAYOTZA

Urtzelai'tar KOsme'ren emazteak neskatil polit bat izan du, Miren Josune euskal izen polita ezarririk. Zorionak bere gurasoari.

IZPER BELTZA

iAltube'tar Peli il da! Naigabez beteta utzi gaitu guztiok, Kristobal abeslariaren aitaren eriotzak, baña nai gabe ori geitua izan Elorrion bere seme Jon ere iI dala jakin degunean. Laguntzen diet bere sendikoei beren atsegabea eta zuk irakurle gogoan eduki otoitzean.

EZKONTZA

Arenaza'tar Eladio, Aguriano'tar Justina emakume ederrarekin ezkontzen da; eta Madina jauna, Arrasateko'a, emengo Orueta'tar Meltxora, emakume lirañarekin. Zorionak eta urte askotarako guziok.

LAISTERKETA

Asko izan ziran Lasarten, beribill laisterketa zala ta.
Baita Arantzazun ere, etziran gutxi.
Beste bat arte.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 761. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO AZILLAK 10

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 18

ARETXABALETA

Gogo asko degulako ez da baña, alaitsu bezela, Aretxabaleta eta Euskadi guzia alde batera utzi ta, bagoaz atzerriko usaiak... artzera; zer demontre, ikusi bear degu nola bizi diran España aldean. Orra nora goazen:

Azua'tar Bitorino, Madrid'era; Urrutia'tar Poli, Zubizarreta'tar Leandro ta Zubizarreta'tar Seberiano Logroñora; Unzueta'tar Santi, Urliamendi'tar Juanito, Del Teso'tar Klemente ta Uribetxeberria'tar Kepa, Burgos'era, Sasiain'dar Zezilio ta Peña'tar Josu, Santander'era.

Ikusten dezutenez, beste aberri baten atze – aurre guziak zaintzera goaz. Obe genduke bertan gelditzea, baña juan bearrak...

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 774. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1936'KO OTSAILLAK 9

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 19

ARETXABALETA

Auteskundeak gañean ditugu aldun berriak aukeratzeko. Beti gertatu oi dan bezela, baserritarrak batez ere, lagun ugari izango dituzte egun auetan. Boto egunetan guziak oroitzen dira baserritarrakin, baño gero... ez da arpegira begiratu ere! Ori gertatu izan da orain arte, baserritarra beti baztertua egon izan da, boto egunak kendu ezker. Orain ordea ez da gertatzen orrelakorik, eskerrak NAZIONALISTAI, baserritarren artean bazkun sendo bat sortua dute: EUSKO NEKAZADIEN

BAZKUNA bere izena. Bazkun onek egin dituan lan ederren berri danok dakigu. Abertzale aldunak batez ere Irujo jaunak eta Irazusta jaunak egin duten lanen berri badakigu. Lan auen berri dakiten baserritar asko eta asko dira, eta esker ona agertu naiez beren botoa orreindako izango dala, askori entzun diot neronek. Abertzaleak edo nazionalistak, katolikoak ez dirala, ezkerakin bat egiñik dabiltzala eta orrelako umekerari ez omen diote jaramonik geyago egingo.

Izango dira, zoritxarrez bear baño geyago gezurrari eta «sufritu eziñak» eragiten dioten zitalkeri eta gezurrari jaramon egingo dioten baserritarrak. Ez asmo txarrez, baserritarrak ez du beñere asmo txarrez jokatu izan, baizik «rengañatuta», itz leunai jaramon eginda. Poliki, poliki, badijok gure baserritarrak esnatzen, eta oraindik elduko da ordua, « monarkiko» errege zale auei jaramonik egingo ez diotena.

Azkeneko auteskundeetan Maeztu atera zuten diputado, karlistak. Boto geyenak baserritarrenak or nunbait izango ziran. Ba egia diot, jakingo baluteke baserritar guziak zer lan egin duan Euskal – erriaren eta baserritarren alde, ez luteke beren botorik geyago artuko karlistak. Izan ere!! Badirudi, gizon auen egin bearra nazionalistagatik gaizki esatea dala, eta jakiña, gero lanerako astirik ez.

BASERRITARRAK ... !! entzun...! Zergatik eman zuen boto lanerako astirik ez dutenai? Eman zaiozute gizon langilleai, eta langilleak, Euzko Alderdi Jeltzalekoak dituzu. Oneik ez dute «kritikazio» eta gaizki esaka ibiltzeko astirik, beren egin bearrakin betetzea «gustatzen» zaiote eta.

Ez jaramonik egin itz leunari, esan zaiozute egintzak bear dituzutela, itzakin aspertuta zaudetela.

ERNE!! Bada baserritar eta gañetiko euskaldunak!, kontu izan nori eskaintzen diozun zure autarkia, bear bada zure kalterako izan liteke – ta. Alderdi bat besterik ez dago Euskal – Erria'ren zorientasuna billatzen dabillena: EUZKO ALDERDI JELTZALEA, Jaungoikoa eta Lege Zarra, bere goiburua duala. Zu ere euskalduna ez al zera ba...? ORDUAN!...

Zure botoa izan dedilla
Eusko Alderdientzat.
Eta ez Euzkadi nundik
llko dabilzanentzat.
Orrela egiña
Etzera damutuko.
Eta biotzez dizut
dala zure onerako.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: ARGIA – 797. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: DONOSTIA

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1935'KO UZTAILLAK 19

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 20

ARETXABALETA

BERRIRO

Batzuen batzuek iII ote nitzan larri zebilzan, baña ikusten dezutenez oraindik bizi naiz.

ARANTZAZU'N

Gazte talde bikaña eldu zan, bertan sortutako jai ederrara. 60 luistar bagiñan eta beste ainbeste or nunbait luistar etziranak. Ez giñan asarre biurtu, Arantzazuko Amaren babesean igaro genduen egunagaz. Gure biotza pozez eta atsedenez estalita gelditu zan. Bertan artutako erabaki sakonak bateko al ditugu.

APAIZ BERRIA

Larrinoko auzora, apaiz berri bat etorri zaigu. Guztiok ezagutzen degu alkaterean anai gazte Jauregi'tar Justo. Auzoko guzien gogoko izan zaitezela, eta orretarako Jaungoikoa'k bear dan bezelako argia eman dezaizula opa dizut. Ongi etorri.

ESKORIATZA – N

Jai polita eskoriatzarrak antolatu zutena beren pelota toki berria zabaltzeko. Beste gauz batzuen artean, pelota partidu bikañak ikusi genitun. Lenbizi Etxaniz anaiak Sustarra eta Uribe'kin neurtu ziran. Anaiak nagituta nunbait ba ezer gutxi egin zuten, eta samur asko irabazi zuten Sustarra eta Uribe'k. Sustarra'k, berak nai zuana egin zuan.

Bigarren partidua askoz ere ikusgarriagoa zan. Gabilondo eta Alberdi emengoak, Arrasate'ko Etxeberria eta Sara'ren aurka. Partidua berdindua izan zan eta atzenik iru tantoz irabazi emengoak. Laurak dotore jokatu zuten; baño batez ere Alberdi eta Etxeberria'k oso egoki. Txalotuak izan ziran.

ESKAERA BAT

Mesedez eskatzen dirate eta beren naia beteaz alkate jaunari dei bat egi-ten diot. Kale barreneko jendea ez dago "konforme" ba iturri gabe arkitzen da eta etxean dutena oso ur epela dala diote. Len iturri bat bazan enparantza ondoan, eta ortik eramaten zuten kale barreneko sendi guziak ur preskoa, baña orain ez dakit zer gertatu dan tantorik ere irtetzen ez du. Kalebarrenda-rran naia da, lenbailen "arreglatu" dedilla ez bear ori eta ori egiñaz naigabe ori aldenduko da.

Orra bete kalebarrendarren naia. Orain itxaron egin bear zertan gelditzen dan iturri ori.

AITZA

EGUNA

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA – 2. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937'KO CJIRTARRILLAK 2

IDAZLANAREN IZENBURUA: AURTENGO GABON EGUNAK

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 21

AURTENGO GABON EGUNAK

Ogei urtean gabon guziak aita–amaren ondoan, orain arte, igaro izan ditut. Egun ori, nere amak, sendi guzia alkarganatu eta alkarren artean, alaitsu eta sendi arteko algara ederrean igaro nai izaten du eta orrelaxe gertatu da orain arte, egun ori, gure etxean benetan alaia izaten da. Igez ordea Santander'go guda etxean igaro bear izan nuan egun zoragari ori, eta nere amak, eun orretan, bere seme-txoa, ogei urtean, lenbiziko aldiz, palta zitziola nabaitu zuan... eta nere etxean etzegon bestelako algara eta iriparra. Baña nere amak, bazekian nun arkitzen nitzan, eta idazki kutun-kutun bat bialdu ziran, eta beste zertxobait ere bai, eta urrengo urtean alkarrekin igaroko genduen pozak, bere biotzean nabaitzen zuan samiña, aldendu zan.

Igaro da urte bete... Berriz gabonak, eta igezko utsune ber-bera nabaitzen du nere amatxok. Baña, alegia... aurten ieziñ bialdu idazkirik eta ez beste ezertxo ere! Iru ilabete dira, bere semeak, alde egin zuala etxetik, eta arrezkero bere beririk ez du... Bizi ote da? DII ote da? Ez daki ezertxo ere!...

Amaikatxo ama on egongo da zalantza auetan gure Euzkadi'n eta batez ere gure Gipuzko maitean, askok bere semea bizi dute, baña beste askok...

Aurtengo gabonak, negargarriak benetan, aurten ez da izan bestelako algara eta alaitasunik. Urrengo urterako utzi bear.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA – 53. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937'KO EPAILLAK 3

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA'RAK GUDA OÑEAN

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 22

ARETXABALETA'RAK GUDA OÑEAN

Atsegiñez estalita eta pozik jakin degu, Galdotz'tar Jokin, gureganatu dala. iOngi etoria Jokin, ori dek, bikain jokatzea, eta jakin zak, gogo aundia daukagula, irekin jardun aldi bat egiteko.

Asturias'tik datozen izpar onurak. Eurak ere, areta aundiz irakurtzen ditugu, batez ere euzko – gudariak egiten dituzten aurerakadaren beri izparingiak zerbait esaten digutenean. iGero etori dedila edozein "kakanaru" esaten euskotarok gure-tiak gerala ta, or baten batek esan duan bezela!

Jakiñean zerate baña ez dio ajolik, gure parapetotara etori izan dan askotan beri eman dizuet. Badakizute, 70 k, lur sagar edo "patata", kin etori zala. Baña guri zer esan zigun iñok ez dakizue! Bere "deklarazioak" onela egin ziguten:

"Beltza" da nere izena, 6 urte ditut, eta "politikarik" ez det, eta oregatik nere erian, paxistak sartu ziranean, ez nuan igesirik egin. Zortzi "ordeno y mando" bat etori, udal etxeko aurean batzeko asto guziak.

Arezkero, or ibili naiz gau ta egun, mendirik – mendi ler egin arte lanean, pentsu gutxi, eta egura ugari gure irabazi guzia. Nere anai asko, bide bazteretan utzi dute bizia, batzuk goseak, beste batzuek lertuta. Orain izena ere aldatu dirate, "Negro" deitzen dirate. Beste asko ere zuregana etoriko litzakez baño, esaten digute zuek jan egiten dituzutela, baña ala ta guztiz ere, oraindik nik uste det, pasatuko dirala geyago ere alderdi onetara, ba an astorik ezin bizi leike. Guretatik oraindik ez dute iñor erail edo "afusilatu" ba guk, askok uste ez aren, "influentzi" puxkabat ba'degu paxista artean, ba asko gure anaiak dira.

Artu zazute "patata" edo lur sagar auek, gauza asko ez da baña.

Ora zer esan digun gure "Beltzak", eta dirudinez pozik arkitzen da gure artean, eta emendik aurera "Beltzak" ekariko omen digu bazkari eta gañetiko ekari bear diran gauza guziak.

Beste "nobedaderik" ez da emen, beti ere, "morterazo" batzuek eta kito: Eguraldia degu txar xamara, edura zuri, eta zudara gori, baña ala ta guztiz ere umorea nagusia.

Agur, beste bat arte.

Eibar'ko guda oñetik.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA – 64. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937'KO EPAILLAK 19

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETA'RAK GUDA ONEAN

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 23

ARETXABALETA'RAK GUDA OÑEAN

Lengo egun batez esan bezela jokatu zan, Eibar'en gudari artean ainbeste ezta-baida sortutako ostiko partidua. Geyen jokatu zutenak irabazi zuten, ala zioten ikusten egondu ziran guziak, eta auek aretxabaletarak ziran. Lenengo "gola" gipuzkoar sailekoak sartu zuten, baña an lenengo ta azkena ere berau zan. Lendabiziko partididu erdian, bat eta uts gelditu ziran, baña bigarenean aretxabaletarak iru erezkaran sartu zituzten. Jokalari onenak, Gipuzko sailean, Leandro ta Gabarain, Aretxabaletaren artean, Lizaralde, Alberdi III eta Elkoro. Zuzendari edo "arbitroai" txistua galdu zitzaiola ta, zer egin aundirik etzan izan. Partidua bukatu zanean galdetu nionenan bere iritxia erderakada auxe bota ziran "completo dominio de Aretxabaleta".

Igazi dan igandean, Zaragoitia lagundiko, ikuriñaren onespina izan zan. San Koman'go parapeto aurean, jaupa ta guzti.

Egun gutxi baru, irugaren saileko, Aretxabaleta gudarien ikuriña onespentu bear degu, eta oretarako paskoazkoa beteaz, uste det, jaun artze ta guzti, ospatuko degula egun ori.

Astelen-an parapetotan egin genduen, lan onurakoa dala deritzait. Goiz oretan, izugarizko aizea zala nabaitu genduen, bazirudien, geu ere artu ta reketangana eraman bear giñuela, eta baten bati gogoratu zitzaion zein ereza izango litzake au izparingi pila bat aizean bitartez bialtzea. Esan eta egin "Euskadi", "Lan Deya", "Euzko-Langile", "Aberi Azkatuba" eta EGUNA, irakurtzeko zoriona izan zuten reke-

teak egun oretan, eta nola guretik paxisten parapetotara, neurkin edo "metro" gutxi dauden, uste det nik, egunero irakuriko dituztela gure izparingiak, emendik aurera, eta nik uste det, askok uste duten baño, onurakorago izango zaigula orela egiten badegu.

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA — 76. ZENB.

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937'KO EPAILLAK 19

IDAZLANAREN IZENBURUA: ABERI EGUNA EIBAR'EN

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 24

VI. ABERI EGUNA EIBAR'EN

ZARAGOITIA LAGUN DIAK ANTOLATUTAKO JAIK, ZORAGARITASUN AUNDIAKIN OSPATU ZIRAN

Gipuzkoa'n ere Aberi Eguna ospatu da naiz ta gudaren txinparta ots artean izan, Eibar'en batez ere, guztizko jai aldi bikaiñak ospatu ziraden, naiz, egualdiak guk nai bezela lagundu ez.

PARAPETOAN

Goizean iragarita zegon bezela, parapetoan izandu zan jaupa ixila, jauna artze ta guzti.

Eibar'en jauna nagusi batekin asiera eman zitzaion jai aldiari, Abeslariak ezin obeki. Ondoren jauna artzea. Eleizkizuna bukatu ondoren, gosaria Abei — Etxean.

LAISTERKETA

Amaretan, asiera, eman zitzaion. Sail bakoitzetik, bi laisterkalari irten zuten. Bereala agertu ziraden, Goxenola, Bengotxea eta Uriarte besteen gañetik. Buruka polit baten ondoren ora elduera:

- 1 Goxenola
- 2 Bengotxea

- 3 Uriarte
- 4 U rutia
- 5 Rodanes
- 6 Rekondo

ARI JASOTZAILEAK

"Txato" ospatsuak, nor dan agertu zuan, 12 aldiz jasoaz, iru minutuen baru, 125 kiloko ari bat. Zerbaitegatik izan zan txalotua.

BAZKARIA

Lagundi guzia eta Aberi – Etxeko batzarkide guziak batu ziran bazkaltzean. Alai-tasun mendiakin igaro ere, ba, "Txato" bertsoetan eta "Alberdi" txistus jotzen yayoak dirala erakutsi ziguten.

PELOTA JOKALDIA

Alberdi ta Larañaga'k irabazi zioten Lekuona eta Elustondo'ri 22 eta 13 gelditurik. Baña gogan izan Lekuona'k min artu zuala bestela, ikusgariago izango zan partidu au.

Gero beriz, ezpata – dantzariak, beriz erakutsi zuten, euren yayotasuna ondoren lapiko apurtze, eta beste jolaz alai batzuek.

Ilunabarera arte, euskal dantza eta ondoren apariaz, bukatu zan, aurtengo Aberi Eguna.

Datoren urtean, bakoitzaren etxean izateko aukera izango al degu.

AITZA

EGUNA-ALDIZKARIA (1937)

ZENBAKIA	ERRIA	URTE-EGUNAK	IDAZ-LANAREN IZENBURUA
10	BILBAO	1937 - 1 - 12	ARETXABALETAKO IZPARRAK
12	BILBAO	1937 - 1 - 14	EUSKERA GURE IZKUNTZ BAKARRA.
40	BILBAO	1937 - 2 - 16	ARETXABAUTARRAK BERRIZ
59	BILBAO	1937 - 3 - 10	ARETXABALETARRAK GUDA ONEAN.
74	BILBAO	1937 - 3 - 28	ABERRI - EGUNA
93	BILBAO	1937 - 4 - 20	ARETXABALETARRAK GUDA ONEAN.
—————	BILBAO	1937 - 3 - 6	BILDUTAKO SORTATXOAK

-1.kàitaii4 Mtitiati441.

*S4k/ Säif

1 110ftmodii.

-1lg
 Sa %
 d p Mijrpur
 iftpd r3lo
 ks
 bfr
 32 3 II t
 44rg. W:g1
 rlfä
 "\$ 31411:1°8111 149W
 ;J
 Wiqj'i4''5''''''':0
 § gr* 2ITA
 Gai
 q0-"ak? v1alg
 I21
 7 " ,4 1 4 34 rwi's .11 4
 ti; 19.2''
 14!d i4lillbh.15.,Ig2witj'ii ~HEWijd-Wifi'i
 BV2Çe
 '1 : 1; 1!!!Jypi P!! glw

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 URTARRILA 12.

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETAKO IZPARRAK.

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 10

ARETXABALETAKO IZPARRAK.

Larogei egun igaro dira, gure eritik alde egin genduen eta beste hainbeste, paxista madarikatuak beren jabe, egin zirala, eta gaur arte, bertako ezertxoren beri jakingabe egondu gera. Gaur ordea zerbait jakin degu, bertan egondako eta oraiñ gurekin arkitzen dan emakume bateri eskerak.

Emakume onek dionez, lenbiziko lana, gure erian sartun ziranean, karlistak etzerau guziak, "detenitzea" izan zan, naiz da gero, aske utzi.

Akizu'tar Bitorino, eta Gartzia-Etxabe'tar Isidor erailduak edo "afusilatuak" izan dira Donostian. Lenbiziko egunetan, au arkitzen omen zan Galdotz'tar jokin, baña giltzaperatu egin zuten abertzalea zala jakiñ zutenean, eta bere beririk ez dute erian. Era berean Azkautz'tar Klaudio eta Santander'tar Baleriano'ren seme bat. Emakumeai, bakean utzi diote, bakar bakarik Peña'tar Inazi, euki zuten iru egunean giltzapean, baña gero, askatua izan zan.

Lasagabaster'tar Mateo'ren saltoki edo "comercioa" guztiz utsik utzi dute, eta era berean bere bizitzako etxea ere, agian, "cuchara" bat ere ez diote utzi. ¡Oneik diote, maitasuna abertzaleai!!

Eretore jaunak ere "sermoi" ederak egin omen ditu, eta "gracias a los nabarricos" bere itzak dira. Gogoan eukitzeko itzak noski!! Guk uste genduen, abertzaleai eskerak, bizi dirala Aretxabaleta'ko apaizak, baña ikusten daunez "gracias a los nabarricos".

Bukatzea noa, lero auek, baña lenengo irakurle guziaz, otoitza bat eskatzen diotet, Isidor de Bitoriano'ren gogoen izenean, ba biak ziran abertzale, eta batez ere Jainko zale, zintzoak. Oregatik il zituzten Jaungoikoa eta Lege Zara, maite maite zituztelako. Zoritxareko egun aietan, etzuan nai, batez ere Bitorino'k, alde egin ba, uste zuan berari, etziotela ezer egingo iGizajoa! Zer uste zenduan, ba zuk bezelako biotz biguna dutela baso pitxi auek?

Zuur nago, eri guziak negar egingo zutela il zituztela jakitean, baita karlistak, ere, ba, asko nai zioten guziak, gizon on eta kristau zintzoak ziralak.

iAgur Bitorino, agur Isidor! Zerura arte, agur.

AITZA

Euskera gure izkuntz bakarra

litituoLo "rilm gertats. 1 aaria. - arn no pa., 2.:n.ataga 7 V
 tas3e affmin atn euski, -?' pop • ala erea'.
 grab isaia er9. Oat nwqraki "3. - 4a'
 birhao obires 41 ~ 15der kYa21 jat011, Yare Acte.«
 "a ag;s da. «casna aaeR essrus.t2 esan Oehrr J..1414,yr&k
 ta,ve k ageois imaL nalarta"letsek earutibr"
 e⁸⁵g⁹aan bat aiftle Walic'),~1 Uka 03oak* ortan nutuk
 abutralf allr ariftg> gabe, eitib44rwn ba' eman a
 et, ea waskenaa ot*Lake4k
 par iutit dalcaMileis hatz.le maera
 istaaam kFatar4 r's daul,• ;lar: or,je. 4.141~1.114~4~.. *444+
 dct, italiere: 10.eziaril Grrtil
 teen daaa da, etlielra 113,7110 gkiribb.
 Imulcera baka eta Ofitu⁸eik .aaors.
 wawes utei fluo best ela
 tsa, ar⁸.:Asko aTaraJ amesors. ata "dis.
 nite ~ ardrrea,
 AntaLls -ra aor gettAtu ams. OCaltr
 uk Le ~ Nutteas, ataaai eta keekki,
 dj\$ babekm orek ralarfs 0114
 Leif
 ||~12 ||Of' ~.111111141 06,4
 ctria:no para, klerarka •
 induk tito kals. r
 rae aun, fierantskay
 ***** • • • ~944• ••••••• •
 Of,tlancr• daben lia'tza

Norbarena saindu:en

Ingeles gerra-ontzi
 pillo bat España
 inguruetan

Arriskuak ezerem guran
 •ii-vr Tori —Lartateta'ko itzes;
 aisa Oar'.

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 URTARRILA 14

IDAZLANAREN IZENBURUA: EUSKERA GURE IZKUNTZ BAKARRA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 12

EUSKERA GURE IZKUNTZ BAKARRA

Tamala da gurekin gertatzen dana, hainbeste abertzale artean euzkaltzale gutzi izatea. Tamala eta lotsagarria da izan ere. Gai onegaz, ederki baño obeto diño "Txiri" idazle jatorak, eta egia da, euzkera barik, abertzaletasunik ez degula nai. Euzkera utseko egunkari bat sortu degu, baña, ainbat abertzale gelditzen dira irakuri gabe eta ez euzkeraz ez dakitelako, ez da izpar gutxi dekarelako, baizik euzkera utsean argitaratzen dalako. ¡Ezin omen dute irakuri euzkeraz! ¡Gezura! Gertatzen dana da erdera nayago degula, euzkera baño, eta abertzaleak bagera, euzkera utsa izan bear da gure izkuntza, antxiñako asaben antzera, eta "derigorean" bakarik erderaz.

Antxiña ara zer gertatu zan, Oñati'tik Legazpi bitartean, artzai eta erdeldun batekin, onek galdera auxe egin zion.

- Oiga, buen hombre, donde está el camino para Madrid?

- Sekula ez nauk izan baña, nere ustez aparte abil, erantzun zion.
- "¿Camino para Zumaraga y Villarreal?"
- Nik iri zor diala, mila ereal!, sekula ikusi ez da?
- Ikusirik, asare antzera euzkaldun artzaia, esan omen zion, erdeldu-nak,
- Escuche, escuche!!
- Eskuka, eskuka, ortan gaituk, ba, utilak! Eta astinduren bat eman zion.

Gu ere, orelakoak bagaña!

ia a ak bat ha" .r.ak ei san fiik La atta kabt- tri- r R- para p	ILLU% VVVVV Irugaferta. Siatfikatuak euron ;ntenet ker, e"n nai eberan aaltteak Srte t.de afftk, . dira, United A 'nntno:-1 NVor- r-al, G*****44444~444444- Aretzabartarrak herriz Kinpartat'ori 7.1 ettut tgaro, o caent- kp epx aldi bat itan eta btfl, rutta otr- tara eldtt rra, oraingo ontan E:tarlr xanda ilaz eairu. PrtFM Sei iftwl darnatki4e. rta onra bera au tai iun desa iru edo Sau 'kaltonatet" eta kito, Crotrabera •LX Xi esan 4u - "p.4 esta i Par., ba onera et"ti diran errolrome eradar, deak gorabera, sartu dute Geyenakin te- lauct ketaidja, uan oreduen. Elialdu ballo euren enkr, d,ote, atatotak jan IxaNe dt- mcib. Ioritga. eta untrtit er. [atoo a'i rrait e i Zl,3!L:4 hatrudan .-; asko: ere obe dutela Na. .,fat gato aldera <i>tu</i> ti. ATIWIC ^{Pr} tlifrn Cni" chne. balio aereak ottera, mit da tsiak- jan brifa ""- Adro:ti a'deara. lianpoiaf asko omen da 16" sa, Atabate ta b"ite eli bat ruetakeek ere bil Rege gtant hattork ere bafia I Mr- Utenkolako idizlqp desu Ga oado alkiu-rn llmere "serball aineke rojetsu. I . . . AITZA	Brila ukita det v lana PrtFM
---	---	--

Rrida niSetir't

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 OTSAILLA 16

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABAL'TARRAK BERRIZ

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 40

ARETXABAL'TARRAK BERRIZ

Kanpanzar'en 72 egun igaro, 10 eguneko opor aldi bat izan eta beriz guda oñe-tara eldu gera, oraingo ontan Eibar'ko txanda izan zaigu.

Sei egun damazkigu, eta gora bera gutxi izan degu iru edo lau "kañonazo" eta kito. Gorabera gutxi esan det, baña ezta egia, ba onera etori diran emakume mor-doak gorabera, sortu dute. Geyenakin izketaldia, izan genduen. Bialdu baño len, esaten omen diote, aratoiak jan bearko dituztela, eta umeak ere jaten asi gerala eri batzuetan, eta askoz ere obe dutela Naparo aldera jutea. Askok ori egiten omen dute, baño geienak onera, naiz eta "Aratoiak" jan beara izan.

Azkoiti aldean, kanpotar asko omen dago, Arasate ta beste eri batzuetakoak ere bai.

Beste gauz batzuek ere ba idakigu, baña urengorako utziko degu.

Gu ondo arkitzen gerala, umore onean, eta "zerbait" egiteko gogotsu.

AITZA
(Eibar'ko guda oñetik)

Arthabaltafak guda dean

Gazdok Ck^j ig^{...} da^{*} ioda d^{....1} —
ea dala oroko +b,ltae egut tar ia ela
ada odea^{*} ar, une cLi
g buk ate atar :.* une Or. go-
rega~ * na, ilae dagq eta datote
■iteut, dak o. Lbataa joimaYao oatiko
fanda ot.,attu bat trw,:to deia Joka
an Za:ago'ha lagaad+kbak 4rt,
kaartik Aletabalat# eta be.
Andoain. E bzt eta
bt.,s ef, tattaatako gudtraalt osatatako

Ituasi 'a dago partidte a^{*} to^{...}
i^{eko}. Lr tilitatoktaJ'alt u defula eact-
tatako t^o h^o eaa digde, e a ori,kaRi beat
dey^{cl} bea; das toklaa,, eki tedia tsa.mt^{*}
t k lerok koatulta^{*} aerba: ta laadenda m
bsaf diga. Jotrataria^{*}

Arat^{aa} aakta. 711.5.laga: Acirimr,
Etttbei.a. Albeeth II, PeN: jikoro.
Altard, Aiberth IIT, Umod.itaga
Lata'de.
GitJimat Itafiola: Koetes. W
kel; to,ie-o'a, Leaafto, Etr.sza: Gatai,
Sasti. Cabara:e. Orozabg.
Zbaesanci edo Ar,rammlo
laana.

La atf enumeo dele^{*} Perbdtt ^{....} /#
.d...rearre III
Aa7a1d: matib gaRAi balbt^{er*} pake
amat^a ciens PataPek^{....} lea Wtd^{*}
elati izatem da Lago rAe ^{....*} na
erda ar aletan toure . . . ark^{*}
ce tebi'uaN ustari abobat^{*} . gsh . lktdr
eSa. rekste^{*} bare.

Goitsk e.ca gald~ ilamt ddeslia
tatte¹ 1394
iedNL R 4.1 appItott
—Noactros deisadsmas la t^{er} M 4 7 ■
Ea tema.
gorarla let bir #14h^o
014 que Its cackitaliebc nucos. ialafe

... Ire^{*} 7 Pracd^{tb}e ta aerdade^{*} 46c
—irra de^{*} ertato.
5 pero es Blakay^{*} eoao^oko^o hatatit
4uetpado todas las y 'mr^{*} tktbg
:ne ro, r ceeSra^{*} meLis,
—Ii 'atra! li^z /!dtaya lu igteaja,
Lla 4.1332. y ea ellas se eekbya^{*} lftiatt
y desas kanc.oea oatuo ea t'esopo mor
oral Fa aia. agld. r rato^{*} Stactioa parr
:,not etre TC10.101 4f0:6111, eno. C 140.
cos eabp'ee wo..debeteo rebg:ooos, cosa
qe tototroa dado goika detir otro tanto
Eta a!ako battact {aretako batek eol^{*}
keraz esia r:o'ra!to tiraka ennuon trat^{...}
a^{*} abake'lva esa etk ta qata es atN. eta
gef ak e arkikt konpom's dira betl
dea.r eaim da, balta gu!... rtt-
tie k^{tt} gliitee 'parat^{*}tma" etc...

NEYI LAG 93ASAttI;RL
Paatak etwatafake
s'aitana
Degortr:k enango tar.ok
t141.1a danocN
ba bellfiteci
caketak Jaarati.
onek mea
asi belaa larri
Maadaa II. des laNatiot.4
dara adaditto.
cimport dic aitua
billa
rtanre. oleht
aa erraN
ehtm est. 'is
twe:qfetrtra

AITLA
"44•444444*44•8*~o~44•4

AUSTRIAIN
ERREGA NAI

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 EPAILLA 10

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETARAK GUDA OÑEAN

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 59

ARETXABALETARAK GUDA OÑEAN

Guztiok dakiguna da guda denporetan, ez dala tiroka ibiltzen egun guzian, eta guda oñean pake une eta atsedean aldiak ere be dirala. Guk ere atsedean une ori gureganatu nai izan degu, eta datorren asteartean, ilak 9, Eibarren jokatzeko ostiko partidu ospatsu bat antolatu degu. Jokalari guziak, Zarragotia lagundikoak dira. Alde batetik Aretxabaletar utsak, eta beste aldetik, Donosti, Andoain, Eibar eta beste erri batzuetako gudariak osatutako saila.

Gogo izugarria dago partidu au jokatzeko, ba aretxabaletarrak ez degula ezer-tarako balio esan digute, eta ori ikusi bear degu bear dan tokian, erri txikia izana-gatik kirol kontuetan zerbait bagerala erakutsi bear degu. Jokalariak:

Aretxabaleta; Zubilaga; Agiriano, Arregi; Etxeberria, Alberdi II, Peña ; Elkoro, Alberdi I, Alberdi III, Usanditzaga Lizarralde.

Gipuzkoar saila: Barriola; Kortes, Mikel; Goienola, Leandro. Elortza; Garai, Santi, Gabarain, Telleria, Ormazabal.

Zuzendari edo "arbitro" Ariztimuño jauna.

Laister emango degu partidu onen jasokozunaren berri.

Aspaldi ontan, gauzez batez ere, pake aundia degu parapetoan, eta alkar izketa ugari izaten da. Lengo egun batean gau erdia or nunbait izango zan, izketaldi auxe zebiltzala nabaitu neban, "gorri" batek era "rekete" batek.

Gorriak onela galdetu zion:

- Vosotros es lo que defendéis y, sobre todo, a qué aspiráis?
- Nosotros defendemos a la religión y a España.
- Aquí, en España, no hay más católicos que los nacionalistas vascos, los que siguen y practican la verdadera doctrina de Cristo.
- Si, pero en Bizkaya vosotros habéis quemado todas las iglesias y hace tiempo que no se celebran misas.
- ¡Mentira! En Bizkaya las iglesias están intactas y en ellas se celebran misas y demás funciones como el tiempo normal. Es **aquí, en estos mismos** parapetos que vosotros tiroteáis, estos católicos cumplen sus deberes religiosos, cosa que vosotros dudo podáis decir otro tanto-

Eta alako batean guretako batek euzkeraz egin ziolako tiroka erantzun ziguten, euzkeldun usairik ez dute nai artu, eta gorriakin ederki konpontzen dira beti ere "rojillos" deadar egin da, baña gu?... Gu ezin ikusi gaitue "parapetoan" ere...

NERE LAGUN "BASARI"RI

Patatak ditugulako
ainbesre enbiri?...
Dogoenetik emango zaiok
etortzen danari;
ba oingoz behintzat
eskerrak Jaunari,
bazeok emen
nai beste janari.
Mandoa iltzeko intentziorik
ez diagu oindiño,
guregandik ez dik artzen
pentsu ona baño.
Itxaropen orrekin
etorriko uan oneraño
ortan alegiña egin diagu
orain arteraiño

AITZA

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 EPAILLA 28

IDAZLANAREN IZENBURUA: ABERRI-EGUNA

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 74

ABERRI-EGUNA

VI'GARREN "ABERRI EGUNA" OSPATEZKO "SASETA" GUDA SARE'KO ZARRAGOITIA LANGUNDIA'K, EIBARKO BATZOKI ETA IRRINTZI, LAGUN DIEN LAGUNTZAZ ANTOLATUTAKO EGITERAUA

Eibar'ko mendietan, Euzadi'ren azkatasuna'ren aldezlari gabiltzan euzko guda-ri'ok Aberri-Eguna beste urtetan baño ere adoretsuago, eta gogo biziagoz ospatzea nai izan degu. Orretarako mendian arkitzen diran gudariak bertan izango dute, jaupa ixil bat, eta era berean, pazkoazkoa beteaz, gudari danak jauna artzea izango dute.

Eibar'en atsedean bat igarotzen daudenak, egitarau bikain bat, antolatu dute:

8'tan.— "Orbea" deritzaion eleizatxoan, "Angelis" en jaupa nagusi eder bat, lagundiko eta Batzoki'ko abeslaria'k abestuaz, eta onen bukaeran, gudari guziak, kristau eta katoliko zintzo guztia'i dagokion bezela, beren egin bearrak beteko dituzte, zeruko janaria artuaz.

9'tan.— Gosaria, "Aberri-Etxean".

10'tan.— Txirrindulari laisterketa ikusgarri bat, ibilaldi onekin.

Eibar, Tabira (Durango), Berriz, Eibar, 40 anei-neurkin guztira, eta Gipuzkoa'ko txirrindulari onentxoak emen izango ditugu, euren artean, Goxenola eibar'tar txirrindulari ezaguna.

11'tan.— Izugarritzko pelota jokaldia, Aldebatik, Zarragoitia lagundikoen artean osatutako bikox batek, "Irrintzi" lagundiko beste bikox baten aurka. Zalantzarik ez dago, partidu au, guztiz ikusgarria izango dala, ba, pelotari bikain-bikaiñenetakoak ditugu jokalari; orregatik, etzaio damutuko ikustera datorrenari, ba ondoren arrijasotzaleak ere baditugu, "Txato" Zumarraga'ko 10 arropa baño, arri aundiagoa jasotzeko ikusteko aukera izango degu, eta goizeko egiteraua bukatzeko, azkenik lagundio ezpata-dantzariak guztion gogoko izango dan dantz alai batzuek dantzatuko digute.

1'tan.— Bazkaria, Aberri-Etxean'n, Zarragoitia lagundiko gudari guziak batuko dira bertan. Benetan pozgarria eta alaitasunez estalitakoa izango dala, une ori, deritzait, ba egun baten ez bada ere, ordua zan, alkarren artean orrelako denpora alditxo bat igarotzeko, nekezkoak eta ezbearrezkoak igaro ditugun ezker.

Bitartean "Txato" bertsolari yayoak, bertso mordo bat botako digu, eta zer esanik ere ez, azkenerako zeñiek erantzun izango duala. ¡Bai orixe!

Gero berriz iluntza arte, nai aña dantza soñu joko digu, gure txistulari eta tanbolinteruak.

ALDIZKARIAREN IZENA: EGUNA

ARGITARATUA DAGOEN IRIAREN IZENA: BILBAO

IDAZLANA ARGITARATUTAKOEN EGUNA: 1937K0 JORRAILLA 20.

IDAZLANAREN IZENBURUA: ARETXABALETARAK GUDA ONEAN

IDAZLEAREN IZENA: AITZA

IDAZLAN ZENBAKIA: 93

ARETXABALETARAK GUDA OÑEAN

Guda-oñetik biurtu gera, bertan 62 egun igaro ondoren, beraz uste det, atsedean aldi puxka bat, irabazi degula. Egun oñak izan ditugu, baita gogorak ere, edurte egunak, ez ditugu beralakoan aztuko. Eramakizun apur batekin, eta guztia aberiagatik egiten degula gogoratuaz, gure ustez egin beara, zintzo bete degu.

Orain uste degu, egun batzuetako baimena izango degula, eta pozik gaude, baña ez bestetako bezin alai, ba egun auetan naigabe bat degu, gure biotzetatik aldendu ezin deguna. Lagun baten utsunea nabaitzeak, min ematen digu. Larinaga'tar Domeka gizajoa Eibar'ko guda oñean il digute. Ezin degu sinistu, baña egi garatza da. Gure lagun artean, len ain alai izaten zan lagun zintzoa "palta" zaigu. Zalantzik gabe, aretxabaletarak negar egingo dute ez bear au jakitean. Zornotza'n jaioa, baña lau edo bost urte ontan gurekin lanean jarduten zuan, oregatik berak gure sailean nai zuan.

"Bizkai" gixajoa, guk deitze genion bezela, aberia aldeztu eta gaizkatu bear zala, eta lenengoetako bat izan zan, izena ematen, eta zortzi ilabete ontan or ibili da, mendirik mendi, arisku geyen zegon tokian arpegi emanaz.

Otoitz bat eskatzen diet guziei, "Bizkai" lagun maitea zeru goyan arkitu dedin, eta bertatik Euzkadi gaizkatzen lagundu dezaigun.

*AITZA
Gemika'tik.*

Bildutako sortatxoak

Bastrotan *cicula* p zsa...

Neguak arait
bere Joaldiak
ikusl *bem'iso* dira
iattlu goflak
Elurez Jontzi dira
baso ta mendiak
etsaia zatten iruto
daude stplctriak
Euzkadi'ren nldezte
gogolthgeriak.

II

Gure nuotosko auek
thti trebe ta onak
etut ela kaskabat
bildut ez diranak
ptirtipelou ongi
zaitzen dzki:enak
rekeleak ikusteko
zorazten daudenak
propl1 edeta zeukak
dezkuidniren dueokl

III

"Guen lagunak
alde ortan dire
Eitzkoen lagurtza
ounbalt aiek ere
lalsl et etotika dira
ta mila atdit nbe,
or., ingn antzu egon drnolt
zolantzartk gatbe
fteuboraz egingo gera
Neure lufen Inbet

"*Aitza*" [*darle laAlunari*]

IV

Gure ".tUta" jntutak
ser betti dakazki. . 7
lengown irakutiku
zentoten noski:
tnautio brd inguru zaie
dalata lz Arl di

azitarako aSko
ez dezule utzi
atane pikarunk
tzuudde

Zeuen ntunda beltz ori
portatu zaizute
gizadu jana edetki
gozatu dianto
deklarazinnak ere
egin dizkizute
runkit ordez punisua
eman rairtzut
tzerate gizonal:
iltzen badezutr.

VI

Zintzo inguratu da
zettea sATERzirlu
janart kargaInz
lepo
politikarik cz dula
berak ontets
patzlotat, rtkele
mila *dentoniStr.*
rinnda ori argiagio
aiek denok hano I

rurki/c/,.

Iardun

ari dn jornleak
aiR zt-rate iipaSkSri
gaso la lreteak
bei etlet Autt₁ af ko
beti erftal
argatki apain ati.ku
aunrfir ulrrek,
zorianak orlo ba jj.tur
k₁gun rriNai?,31.

P-AS V111

Nere bordatxotik
Bildutako sortatxoak
("Eguna" 1937-03-06'an)
Gasteiz'ko 'Sancho el Sabio"
Fundazioan artua.

Latxaga

22. IDAZKI-OSTEA (EPILOGO)

IDAIZKI-OSTEA

Euskararen zama bizkarrean, makurturik Latxaga Jauna, gaitzaz jota bere ibili ezinean ere geldi egon ezinik, Tuterako "Nafarroa Oinez" egunean ere han behar zuela izan goiztiar, eta hau idazten duenaren bitartez, Lorentxo Peñak eskaini zion beti bezala bihotz zabal Donostiatik Tuterainoko joan-etorrirako bere autoaren aukera ezin hobea.

Hortik sortu zen beren arteko elkar ezagutza eta harrezkero makinatxo bat ibilaldi egin dute, Lorentxo txofer, bazterrik-bazter mila eratako paper-zahar eta argi-bideak arakutzen.

Harreman horietatik jaso ahal izan zuen Latxaga Jaunak Lorentxoen ahotik Jesus bere anaiaren arrastoa eta arrasto horri jarraituz berari zor zaio batik bat, herriaren oroitzapenean erabat galdua eta garai hartan euskal kultura arloan sormen zetorren Jesusen izakortasuna gaur egun argitara atera ahal izatea.

Euskerazaintzak duen beste egitasmo zabalago eta mardulago baten baitako atal osagarri bat izango da Jesus Peñari dagokion zati hau, baina Aretxabaletarren omenez onuragarri izan daitekeelakoan, bereizturik argitaratzea ere begi onez izan da ikusia.

Jesusen idazlanek esaten duten edo esateko era aztertzea Latxaga Jaunaren esku utziz, berak hartu zuen bidea hartzeko izan zuen argitasuna eta herriaren egoera hartan, horren gazte, bere kabuz agertzen zuen egingaitasuna dira baita –ere, berengan azpimarragarri.

Ez norbait, baizik eta baita zerbait galdu zuen Euskalerrriak Jesus galtzeaz.

Zorionez, azken bolara honetan gaindituak ditugu Errepublikak jorratzen hasberri ziren gure kultura eremu idorrak eta litzateke zuzenezko izango garai hartako gertakizunak gaurko egoerako ikuspegitik neurtu nahi izatea; gure begiek ere ezin izaten dute urrutiko iduri eta gauzak beren neurrian harrapatu; lainoberran zirriborrotu eta urruntasunaren arabera, beti, diren baino apalago agertzen zaizkigu.

Ostarte bat besterik ez zen izan, Euskalerrrian, Primo de Riveraren diktaduratik guda arterainoko abagunea, eta bitarte hori nahikoa Jesusek bere baitan

zeraman euskal senaren hazia erne eta bere emaitza goiztiarrak ematen has zedin.

Izugarrizko prezioa bere idazlanena: bizia kosta zitzaion.

Badu bai merezi Jesus Peñak euskal kultura— arloan aipamenik.

J. Atxa

23. ATZEZKIA

Euskerazaintzako idazle taldeak aztertu ditu Josu _____ ren idatz-lanak, berak egindakoak, emen, azkeneko atal ontan azaltzen diran bezela.

Guk, jakin arazi nai genuke Euskerazaintzako gai oneri buruz, lan onen bukaeran, Aretxabal'dar gazte batzuek agertu zirala guregana esanez: "guk ere nai genukela lan ortan sartu, eta Josu Peñas ^ren erritarrak bezela emengo berriak eman", gure idazle gazte oneri buruz.

Azkenean etorritako gazte auek, aurkitu dituzte Josu Peñas ^ren idaz-lan berriak, oraiñarte ez direnak ezagutzen.

Guk, gure ikerketa ondotik, jartzen ditugu gazte auen eskuetan, aurkitutako Josu Peña' ren lan berriak.

Ezkerrak ematen dizkiegu emendik, Aretxabaletako Antxia'tar anaiei, guri emandako neurri gabeko laguntzagaitik, eta ezkerrak ematen dizkiegu emendik, egindako lanagaitik.

Onekin, ezagutzen ditugun Josu Peña'ren idaz-lanak, ogeita amasei dira, gaur arte aurkitutakoak.

Josu Peña'ren idaz-lan auen mamia, leen esandakoen antzekoa da, ez dute ezer berririk esaten, len aipatu ez ditugunak.

Latxaga

24. IZEN GUZTIEN ZERRENDA

A

Abaroa; 87
Atxa eta Aldekoa'tar Karlos; 27
Atxa eta Etxebarria'tar Juan Antonio; 32
Atxurra eta Arrasate'tar Zoilo; 32
Adarraga eta Larburu'tar Jose; 28, 29, 31, 80
Aensio eta Gomez'tar Angel; 60
Aginako'tar Zezilia; 103
Agiriano'tar Zeferino; 159, 217
Agirre eta Bilbo'tar Luis; 119
Agirre'tar Jorge (Aita); 152, 164, 169, 170, 181, 182, 183, 184
Agirre'tar Fortunato; 50
Agirre'tar Aideb; 111
Agirre eta Lekube'tar Jose Antonio; 28, 89, 131, 164, 170, 188, 200
Agirre'tar Maria Dolores; 110
Agirre-gabiria'tar Iñaki; 158, 171, 190
Agote'tar Pedro; 32
Aguriano'tar Justina; 171, 203
Agirre eta Elordoy'tar Zoilo; 27
Agirre eta Baltzategi'tar Jose M."; 33
Agirre'tar Lasa (P. Estanislao); 33
Agirre eta Respaldiza'tar Andres; 27
Agirre'tar Boni; 170, 190
Ajuria'tar Justo; 85
Ajuriagerra'tar Juan; 85, 141
Akesolo'tar Lino; 116
Akisu eta Izurrategi'tar Bitoriano; 154, 213
Alasturi'tar Katalina; 111
Alaba'tar Luis; 87
Alberdi; 172, 206, 211
Alberdi (I) eta Zeberio'tar Felix; 85, 154, 217
Alberdi (II) eta Zeberio'tar Boni; 115, 217
Alberdi (III) eta Zeberio'tar Jesus (Txistu); 172, 209, 211, 217

Alberdi eta Mendizabal'tar D. Luis; 32
Alberdi'tar Felipe; 158, 159
Alberdi'tar Juan; 161
Alberdi'tar Maxima; 187
Alberdi'tar Maximo; 170
Albisu eta Bidaur'tar Gerbasio; 28, 31, 80
Albisu eta Ayerdi'tar Anastasio (Sustaitz); 40
Albisu'tar Gerbasio; 29
Albizu; 118
Albizu'tar Balendiñe; 111
Alzibar eta Gorostola'tar Jose Maria; 26
Alzibar-Aritxuluaga eta Aranzeta'tar Luis; 33
Alkoz'tar Jose; 32
Alkusa'tar Sabino; 71
Aldazabal'tar Visitacibn; 85
Alegria eta Uriarte'tar Bitor-Jose; 27
Alejandra; 104
Alfaro'tar Tomas; 70
Alfonso M. ^o; 87
Alfonso XII; 146
Alonso eta Arifio'tar Sabino; 42
Alonso Vega'tar Camilo; 158
Alonso'tar Jose; 85
Altolagirre; 21
Altuarena eta Landajo'tar Martin; 27
Altube; 149
Altube'tar Jon; 171
Altube'tar Peli; 171, 203
Alzola'tar Fakundo; 155, 174
Allende eta Kastaños'tar Angel; 27
Amador; 142
Amador'tar Jose Maria; 84, 92
Amezaga eta Billa'tar Leandro; 59
Amondarain eta Lazgoitia'tar P. Bernardo; 33
Andaluz eta lhigo'tar Teofilo; 59
Andres'tar Jose; 72
Andresa; 91
Angel; 150
Angoitia eta Uriarte'tar Luis; 33
Angoitia'tar Gregorio; 33
Angiano eta Llamosas'tar Anselmo; 59
Angulo eta Arroitauregi'tar Jose M. ^o; 59
Angulo eta Vazquez Azkez'tar Federiko; 59
Angulo'tar Gregorio; 72
Ansaldo; 149
Antonio ta Flores'tar Jesus; 59
Antoriana'tar Eli; 85
Antruejo eta Lorenzo'tar Leonides; 60

Antxia; 225
Antxia'tar Aitor; 162
Antzia'tar Ramon; 23, 159
Aparicio eta Alarkon'tar Enrike; 60
Apestegia; 69
Apoita eta Ibaibarriaga'tar P. Benito; 33
Aquiles Cuadra; 69
Araba'tar Luis; 49
Araceli (La Totorrola); 72
Aranbarri eta Azpiri'tar Ramon; 60
Arana; 60, 72
Arana eta Narbaiza'tar Jose Luis; 160
Arana'tar Klemente; 71
Arana'tar Txomin; 155
Arana'tar Ilari; 181
Aranzabal'tar Getulio; 33
Aranzadi'tar Jose Maria; 44
Arbeola'tar Franzizko; 72
Arbide'tar Leandro-Balero; 125
Arburua eta Irisarrrtar Teodoro; 33
Arcos (Teniente falangista); 157
Ardantza'tar Jose Antonio; 8
Aretxaederra eta Ibarrola'tar Jose; 33
Aretxe eta Barkin'tar Antonio; 60
Aranzeta'lar Bitor; 77
Arenaza'tar Eladio; 171, 203
Arenilla eta Ojinaga'tar Jose Luis; 60
Argaiz'tar P. Raimundo; 33
Argi'tar L.; 85
Arin eta Oyarzabal'tar Joakin; 28, 31, 80
Arin'tar Juan Jose; 170
Ariz'tar Tomas; 72
Arizmendi eta Arrieta'tar; 118
Arizmendi'tar Jose Ramon; 33
Aritzimuño eta Olaso'tar Jose (Aitzol); 7, 25, 28, 29, 49, 50, 80, 81, 217
Armas eta Agirre'tar Julian; 60
Armentia'tar Sinplizio; 33
Arnaiz eta Martin'tar Anastasio; 60
Arnaiz eta Padrones'tar Feliz; 60
Arnaiz eta Payueta'tar Eduardo; 60
Arozena eta Karan'tar Anjel; 60
Arostegi eta Bilbao'tar Anjel; 60
Arrastia Juan; 73
Arrazola'tar Leandro; 33
Arrazuria eta Pozo'tar Manuel; 33
Aretxabaleta eta Arriola'tar Ilario; 60
Arregi; 217
Arregi'tar Kandido; 155

Arregi'tar Gregorio; 162
Arregi'tar Luis; 156
Arrien eta Gerekiz'tar Fidel; 27
Arrieta eta Txintxurreta'tar Faustino; 60
Arrieta eta Larrañaga'tar Pedro; 60
Arrieta'tar Franzizko; 60
Arrillaga eta Arriola'tar Mariano; 60
Arrinda'tar Anes; 21, 22, 81
Arroba Esteban; 73
Arroitia eta Eguren'tar Nikolas; 33
Arroyo'tar Jose; 73
Auuabarrena'tar Joakin; 85
Arrue; 149
Arrue'tar Norberto; 148
Artaza eta Llantada'tar Fidel; 60
Arteaga'tar Balentin; 60
Arteaga'tar Lorenzo Anaya; 46
Artetxe eta Gomez'tar; 60
Artoñanzaz eta Argote'tar Justo; 86
Arzellus'tar Amale; 46
Asenjo eta Ahedo'tar Fermin; 60
Ansejo eta Kabia'tar Fidel; 60
Astika eta Kandina'tar Antonio; 60
Astigarraga'tar Bernardo; 29, 80
Astigarraga'tar Miget; 60
Astiz'tar Enrike; 73
Astondo'tar Franzizko; 33
Astorkiza eta Busunduy'tar Domingo; 61
Asurmendi; 87
Atano III (Juaristi eta Menziabal'tar Mariano); 37
Atozki'tar Enrike; 61
Atutxa eta Agirrezeleaga'tar Benito; 27
Atutxa eta Gortazar'tar Jose; 61
Atutxa eta Petralanda'tar Timoteo; 61
Atutxa'tar Pedro; 33
Atutxa eta Agirre'tar Paul; 26, 50, 52, 77, 79, 114, 130, 227
Atxa el Relojero; 85
Atxa'tar Jesus; 159, 224
Aurrekoetxea'tar Txomin; 118
Aurtenetxe'tar P. Dionisio; 33
Austria'tar Juan; 149
Ayerdi'tar Akilino; 80
Azana'tar Manuel; 154
Azkarate'tar Gumersindo; 85
Azkarate; 85
"Azkarraga Aundia" (Baserria'ren izena); 50, 125, 128
Azkarraga eta Rodeo'tar Gotzon; 50, 125, 128, 144
Azkarraga eta Urmeneta'tar Joxe Mari; 125

Azkarraga eta Mozo'tar Joxe Mari (Lurgorri); 26, 49, 50, 51, 52, 84, 87, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144
Azkautz'tar Klaudio; 213
Azkoaga'tar Rikardo; 153
Azkue eta Aberasturi'tar Resurreccion Maria de; 42
Azkue'tar RamOn; 50, 85, 140
Aznar'tar Jose L.; 59
Azpetar Mateo; 162
Azpeitia'tar Julene; 111
Azpiri eta Iriondo'tar Juan Antonio; 27
Azpiroz eta Zabaleta'tar Jose Maria; 45
Asua'tar Bitorino; 171, 204
Azurmendi'tar Frantzizka; 149

B

Bandres'tar Dario; 73
Barandiaran eta Balantzategi'tar Salvador; 43
Barandiaran'tarn Joxe Miel; 32
Barriola; 87, 91, 217
Barriola'tar Maritxu; 45, 110
Barroeta'tar Tomas; 32
Barrondo eta Garai'tar Pedro; 85
Basagoiti'tar Antonio; 59
Basozabal eta Arruazazabala'tar Felix; 27
Basterretxea'tar, Sr.; 23
Bea'tar Zezilio; 71
Begoña eta Loramendi'tar; 170
Bege'tar Gregorio; 54
Barrutia'ko Erromalda; 184
Barrondo; 142
Beiztegi; 87, 91
Belainegi'tar Luis; 73
Beltza; 208, 209
Belloso'tar Pedro; 73
Bengaray'tar Ramon; 73
Bengoetxe'tar Zakariaz; 70
Bengoetxea; 172, 210
Berastegi'tar Jaime; 32
Bermejo'tar Fernando; 71
Bernardo'tar P.; 34
B.E.TRN; 85
Berrote'tar Bitoriano; 71
Besteiro'tar Julian; 52
Bilbao eta Ruiz'tar Bitor; 61
Biintx (Bizkarron eta Ureña'tar Indalezio); 14

Biteri'tar Pedro; 161
Bitorino; 213
Bittor;
Bizkarre'tar Pablo; 70
Bizkarrondo eta Loidi'tar Jose Antonio; 45
Bolanos eta Lopez'tar Jose Luis; 61
Bolinaga'tar Aita Marzelino; 85, 86
Bonbin'tar P. Antonio; 29, 80
Borbon eta Borbon Pilar, 146;
Boske'tar Rafael; 73
Bretos'tar Krisanto; 71
Briñas eta Muga'tar Klemente; 61
Bustinza'tar Errose (Mañariko); 111
Butron P.; 33

Cabero'tar Antonio; 73
Calasanz'tar Pedro; 85
Calbete'tar Pablo; 73
Calzada eta Izpizua'tar Doroteo; 61
Calleja eta de la Hoz'tar Angel; 61
Camino eta Oscoz'tar Maria; 73
Canobas del Castillo;
Carabeitia eta Arrica'tar P. Florentino; 33
Cardeñoso eta Trucios'tar Felipe; 61
Carlos; 20
Carranza'tar Fernando; 19
Carrera eta Azkarreta'tar Franzizko; 27
Carro'tar Antonio; 32
Casanueva eta Ureta'tar Cirilo; 61
Casas eta Casado'tar Eugenio; 61
Cascan eta Marques'tar Primitibo; 61
Cascante'tar Cayo; 73
Castañeda eta Ruiz'tar Baleriano; 61
Castaños'tar Domingo; 28
Castillo'tar Fermin; 73
Cayuela'tar Natalio; 73
Cayuela'tar Santiago; 73
Cearra; 61
Cearreta'tar Andres; 61
Cearreta'tar Roman; 61
Cebrian'tarn Lazaro; 85
Celaya eta Sagarduy'tar Santiago; 61
Celaya eta Uriarte'tar Santiago; 61
Celaya'tar Benito; 61

Celis eta Ramos'tar Teodoro; 61
Cenagorta eta Altamira'tar Eloy; 61
Cenarruzabeitia eta Barrenechea'tar Tomas; 61
Cendoya eta Mencha'tar Agapita; 61
Cicognani; 85, 86
Ciencias eta Condado'tar Luis; 62
Cilbeti'tar Eladio; 73
Cobelas eta Lopez'tar Jesus; 62
Colinas, Aita; 88
Conchita; 23
Conde eta Hernando'tar Juan; 62
Condeiro eta Gomez'tar Jose; 62
Corral Herrero Juan; 62
Cortabarría Laborda Jose; 62
Crespo eta Isla'tar Valentin; 62
Cuco eta Bolos'tar Julio; 62
Cuesta eta Nebreda'tar Francisco; 62
Cueto eta Ibañez'tar Juan; 62
Chacon, Sr.; 23
"Chato de Berbizana"; 69
Chocarro'tar Antonio; 70
Chocarro'tar Faustino; 70

D

Dañobeitia, P. Clemente; 33
Daniel; 85
De Areso, B.; 85
De Ateka, Matxalen;
De Azkue'tar Ramon;
De Bouillon'tar Godofredo; 149
De la Fuente'tar Ernesto; 85
De la Rosa'tar Telesforo; 71
De Maeztu'tar Ramiro; 165, 193, 205
De Migel eta Alaba'tar Manuel; 27
De San Juan de la Cruz Melquiades; 28
Del Campo Gregorio; 73
Del Teso'tar Kelmen; 171, 204
Del Teso'tar Klemente; 172, 204
Densey; 148
Descarga'tar Jose; 73
Disillos; 71
Diez eta Delgado'tar Pedro; 28
Diez'tar Nicolas; 70
Domingo; 85
Dominike; 85

Donlo, Doroteo; 28
Doroteo, P.; 33, 85
Doroteo, P.; 85
Dorrnsoro'tar Corpus; 73
Dorrnsoro'tar Jesus; 73

E

Ebaristo; 101
Echarri'tar Vicente; 72
Echegoyen; 73
Echepare'tar Juan; 73
Echeberria'tar Bruno; 70
Edurra'tar Eugenio; 153
Egilor'tar Manu; 85
Egino (Gotzaiña); 154
Egia; 73
Egia'tar isidro; 73
Egia'tar Juan; 73
Egibar; 152
Eguskiza eta Golsarri'tar Jose M.'; 85
Eguskiza'tar Jose M.'; 86
Eguzkitza; 118
Eiguren'tar Antonio; 32
Eizagirre'tar Santos; 157
Eizmendi eta Manterola'tar Iñaki (Basarri); 37, 38, 117, 118, 171, 175, 201, 202, 218
Elkano; 149
El Colandero; 72
El Hijo de la Viuda; 72
Elejalde'tar Blas; 170, 174, 182, 184
Eleisalde'tar Francisco; 70
Elkoro; 209, 217
Elkoro eta Arrizabalaga'tar Maria Anjeles; 77, 78
Elortza; 217
Elosegi'tar Alberto; 20
Elustondo; 172, 211
Emilio; 85
Emiliano; 46, 142
Emiliano P.; 34, 46
Enrique; 101
Erramuzpe'tar Simon; 43
Errasti'tar Karmen; 111
Errasti'tar Karmele; 109
Erretolaza'tar Serape; 170, 184
Escarzaga'tar Eduardo; 32
Escobar; 73

Eskerra; 85, 202
Eskurriet; 171, 202
Eslaba'tar Hilarion; 152
Espiago'tar Fernando; 119
Espinosa'tar Alfredo (de); 48, 49
Esteban eta Esteban'tar Daniel; 28
Estonba eta Arruabarrena'tar Jose Manuel; 44
Estornes eta Lasa'tar Bernardo; 39
Etxabe'tar Maria; 111
Etzaniz Anaiak; 172, 206
Etxebarria eta Olaberria'tar Martin; 27
Etxebarria'tar Kandido; 85
Etxeberria (Zurdo de Mondragon); 172, 206
Etxeberria'tar Lorenzo; 174, 217
Etxebarria'tar Luisa; '175
Etxebeste'tar Victor; 85
Etxegarai Kardinala; 35
Etxenaguzia; 85
Exposito eta Loinaz'tar Jose; 62
Ezkerra; 171
Ezpeleta'tar Alfonso; 62

F

Felisa; 104
Fermin; 85
Fernandez el jesuitiko'tar Aureliano; 62
Fernandez eta Losada'tar Candido; 62
Fernandez eta Zabaleta'tar Julia; 111
Fito; 19
Formiguera (Katalana); 81
Fradua; 87
Fraile; 73
Franco; 19, 25, 30, 54, 66, 89, 147, 152, 155, 156
Fresno eta Urzaiz'tar Rikardo; 73
Frutos'tar Crescencio; 74, 217

G

Gabarain; 209
Gabilondo; 172, 206
Gabilondo eta Ugalde'tar Hilario; 62
Gabilondo'tar Julia (Maite?); 111
Gaecia'tar Juan de Dios; 74

Galarmendi'tar Jose; 62
Galarraga'tar Juan Maria; 44
Galarza; 149
Galarza'tar Benigno; 74
Galdeano'tar Pantaleon, P.; 34
Galdos'tar "Xapo" Eugenia; 62
Galdos'tar Raimundo; 62
Galdotz'tar Jokin; 208, 213
Galindez (Galidez'tar Jesus); 19
Galo Egues; 69
Galbete'tar Albaro; 74
Gallego; 85
Gallego'tar Higinio; 70
Galleto'tar Jose; 85
Gancheji'tar Jose; 62
Ganuza eta Gonzalez de San Pedro'tar Rufino; 27
Garai (Lekeitiarra); 81, 217
Garai eta Aranzeta'tar Bitor; 77, 78, 79
Garai eta Arenaza'tar Jose Bizente; 78, 79
Garamendi eta Barrainkua'tar 88. 103
Garamendi'tar 101
Garate eta Unanue'tar Jose Antonio (Joxate); 38
Garbieta, P. Leon; 33
Garbizu; 101
Garcia eta de Zubiria'tar ^D. Ana Maria; 59
Garcia eta Enciso'tar Bitorio; 74
Garcia eta Etxabe'tar Isidro; 154, 213
Garcia eta Machain'tar; 74
Garcia'tar Otilio; 74
Garcia'tar Benito; 74
Garcandia'tar Pablo; 71
Garmendia eta Lasa'tar Mari Karmen; 111
Garro'tar Julen; 170, 185
Gartzia eta Etxabe'tar Bizente; 161
Gastariaga'tar Errupia; 170, 190
Gayon'tar Mario; 74
Gayon'tar Moises; 74
Gazkon'tar Jose Luis (Gazkon); 85
Gerrikagoitia P. Honorio; 33
Gimenez'tar Aurelio; 72
Goenaga; 21
Goene eta Urkia'tar Felipe; 26
Goikoetxea; 74, 152
Goikoetxea'tar Jose; 74
Goikoetxea'tar Luis; 74
Gojenola; 210, 217
Goikoetxea'tar Erroman; 170, 187
Gomez eta de Segura de Zufliga'tar Serapio; 27

Gomez eta Garikano'tar (Kapitana); 85
Gomez'tar Maria Karmen; 163
Gondra'tar P. Franzizko; 33
Gonzalez eta Solis'tar Jose Maria; 28
Gonzalez Tablas (Gonzalez-Tablas); 161
Goñi; 74, 115
Gorostiza eta Uriarte'tar Fermin; 28
Gorriti eta Goenaga'tar Angel (Aita); 40
Gorroñebeitia; 156
Gorroñoigoitia; 93
Goxenola; 172, 219
Goyhetché'tar Eugene; 41
Grabelos'tar Armando; 74
Gerra'tar Laureano; 74
Guridi eta Arrazola'tar Leonardo; 28, 31, 80
Guridi, de Leonardo;
Gurpegi'tar Aurelio; 72
Gutierrez eta Barquin eta Sainz de Maza'tar Gabino; 27

H

Hemingway'tar Ernest;
Hernandez'tar Migel; 71
Hormaetxea'tar Andres; 85

Ibafiez'tar Francisco; 70, 133
Ibarguren, P. Severiano; 34
Ibargutxi eta Karmeldar Emiliano; 46
Ibargutxi'tar Jon Kurutz; 118
Ignacito; 23
Imanol; 85
Iñaki; 91, 201
Irazusta; 205
Iribarren'tar Martin; 69
Irujo'tar Manuel; 19, 35, 205
Irulegi'tar Antonio; 54
Isabel II; 147
Isabelita; 23
Isidor; 213
Isidor de Bitoriano; 213
Itarte'tar Sontos; 69
Iturbe eta Intxausti'tar Isidro; 54

Iturbe'tar Kandido; 176
Iturmendi; 54
Iturralde'tar Eusebio; 54
Iturralde'tar Juan; 48
Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Jorge; 29, 54, 78, 79, 80
Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Joakin; 80
Iturrikastillo eta Aranzabal'tar Antonio; 77
Iturrikastillo eta Azkabibar'tar Antonio; 78, 79
Iza eta Barrenetxea'tar Klemente; 28
Izagirre eta Epelde'tar Antonio; 54
Izagirre'tar Andres; 54
Izeta eta Eleizalde'tar Mariano (M.I.); 42
Izeta'tar Juan Jose; 54

J

Jaka Kortajarena; 89, 115
Jaka eta Kortajarena'tar Txomin; 116, 118
Jauregi'tar Justo; 172
Jauregi'tar Pedro; 154
Jauregi eta Lizarazu'tar; 54
Jayo eta Urionabarrenetxea'tar P. Jesus; 34
Jazinto; 85
Jesus; 85, 152
Jesus, D.; 85
Jesusa; 91
Jon; 203
Jose Mari; 85, 104
Jose Maria Dn.; 23
Joseba Iñaki (Garro eta Erretolasa'tar Joseba Iñaki); 170, 185
Jose Marina (Urzelai eta Madinabeitia'tar Jose Marina); 185
Joxe Mari (Joxe-Mari); 185
Juan; 91
Juan Jose; 181
Juan Paulo II (IV); 35
Juanita; 91
Julio; 101
Junco; 116
Justo; 85, 93
Kareaga'tar Mertxe; 111
Konstantzi; 188
Jonstazia, Doña; 165, 191
Kortabarria; 49
Elgezabal Esteban; 49
Estabilio; 49

K

Kortajarenalar Andoni; 18
Kortes; 217
Krisanto; 91
Kristobal; 203

L

La Lastras; 29, 80
Labayen'tar Antonio Maria; 85
Lakunza, M.; 70
Lamarain eta Aranzabal'tar Pantxike; 77
Larrokoetxea'tar Bedita; 118
Larrañaga'tar Peli; 127, 140, 142, 211
Larrariaga'tar Karlos; 153
Larrañaga'tar F.; 91
Larrea'tar Miren; 85
Larrinaga'tar Domeka; 221
Larrazabal dar Pierre ("Kostatarra"); 41
Lasagabaster'tar Mateo; 213
Lasalle'tar Jorje; 54
"Lasarte" (Lasarte eta Arribillaga'tar Manuel); 38
Lasarte eta Larburu'tar Manuel; 54
Lasarte'tar Jose Maria; 85
Laspiau'tar Salvador; 54
Latxaga (San Sebastian'tar Joxe Mari); 5, 25, 35, 77, 145, 154, 172, 176, 177, 223, 225
Larrañaga; 172
Lauzirika (Gotzaiña); 86
Lazaro; 87
Lazkano'tar Miren; 111
Leal eta Lezea'tar Eduardo; 28
Leandro; 209, 217
Leandro Eleizaldia'tar Jose Mari; 126
Lekuona'tar Andoni; 146
Lekuona eta Etxabeguren'tar Martin; 29, 80
Lekuona eta Ugarte'tar Agustin; 54
Lekuona'tar Juan Jose; 54
Lekuona'tar Julian; 54
Lekuona'tar Martin; 29, 54
Lekuona Sr.; 29
Legarreta P. Cirilo; 34
Legorburu eta Azpe'tar Fabian; 26
Legorburu'tar Miren Nekane; 111
Lekume; 172
Lekuona; 211

Lekuona eta Etxabeguren'tar Pilar; 111
Leon tar Aureliano; 69
Leon'tar Jaime; 70
Lete eta Larrañaga'tar Jose Maria; 54
Linazasoro'tar Karla "Altzata"; 170, 187
Lizardi (Agirre'tar Joxe Maria); 38, 94
Lizarraga'tar Iñaki; 55
Lizarragar'tar Joakin; 55
Lizarragar'tar Sabin; 55
Lizarralde; 209, 217
Lizarralde'tar Pedro; 55
Lojendio'tar Jose Maria (Lojendio); 170, 174, 182, 184
Lonbide'tar Santi; 156
Lopez ta Garcia; 74
Lopez Pinto; 159
Lopez'tar Antonio; 55
Loramendi; 149, 164, 189
Lorenzo eta Anzola'tar Angel; 55
Lorento eta Bizente'tar Francisco; 62
Losada eta Seone'tar Daniel; 55
Loyola eta Eizagirre'tar Juan; 62
Lozano eta Pastor'tar Santiago; 55
Lozano'tar Justo; 62
Lukas (Txistularia); 153
Luko (o Lupo); 29, 80
Lukus (Apaiza); 32, 74
Luengas'tar Marcelino; 55
Luki; 85
Lunbreras eta Zuberotar Matias; 26
Luquin'tar Adrian; 74
Luri'tar Felix; 74
Luzia; 104
Llano eta Egia'tar Teodoro; 63
Lluch'tar Jaime; 74

M

Madariaga eta Gonzalez'tar Anjel; 63, 85
Madariaga'tar Biktor; 85
Madariaga'tar Jose; 63
Madariaga'tar Juan; 55
Madina'tar Jose Maria; 55
Madina'tar Juana; 171, 203
Madinabeitia; 55
Madinabeitia'tar Julene; 170, 185
Maestro Emilio; 74

Maidagan; 125
Maidagan'tar Balentin; 161
Maison eta Ifia;ez de Garayo'tar Glicerio; 27
Maite; 91, 111
Maiza'tar Antonio; 71
Malax Echeverria eta Iza'tar Aniceto; 63
Maldonado'tar Antonio; 55
Mallona eta Izalar Alejandro; 63
Mallukiza eta aldaolea'tar Anbrosio; 63
Mancha eta Carrera'tar Maximo; 63
Mandaluniz eta Balo'tar Balentin; 63
Mandiolea eta Lozano'tar Severiano; 63
Manrique'tar Jose; 55
Manterola; 55
Manterola'tar Delbin; 118
Manterola'tar Grabiél; 118
Maortua eta Garitzelaia'tar Maria (Aberrelo); 44
Markaida'tar Felipe; 63
Marcano eta Pastor'tar Progreso; 55
Markuleta'tar Antonio; 55
Mardaraz eta Otero'tar Angel; 63
Mardones'tar Anjel; 63
Mari; 91
Mari Nati; 23
Markiegi; 85
Markiegi'tar Joxe; 25
Marquiegi eta Olazabal'tar Florencio; 55
Marquiegi eta Olazabal'tar Jose; 29, 31, 55, 80
Martiarena'tar Jose; 55
Martin; 195, 197
Martin eta Agirre'tar Eduardo; 63
Martin eta Soto'tar Victoriano; 63
Martin eta Villa'tar Rodolfo; 25
Martin'tar Raimundo; 71
Martinez eta Frias'tar Jose; 74
Martines eta Llano'tar Fidel; 63
Martinez eta Oztacoz'tar Jose; 56
Martinez eta Pascuala'tar Elvira; 63
Martinez eta Rivas'tar Jose Maria; 59
Martinez eta Sanz'tar Jose; 64
Martinez eta Uriarte'tar Federiko; 26
Martinez'tar Aquilino; 55
Martinez'tar Domingo; 56
Martinez'tar Faustino; 74
Martinez'tar Pablo-Luis; 74
Martinez'tar Victor; 85
Mattin; 38
Matxain'dar Manuel; 45

Melchor'tar Enrique; 74
Meilano'tar Felix; 71
Mena eta Llorente'tar German; 64
Menaya'tar Jose Luis; 74
Mencia eta Barrio'tar Crisanto; 64
Menchaca'tar Pedro; 32
Mendez eta Suarez'tar Luis; 64
Mendia'tar Ebaristo; 56
Mendicute eta Liceaga'tar Alejandro; 29, 31, 56, 80
Mendieta'tar Luis; 44
Mendiguren eta Acebal'tar Rafael; 64
Mendizabal'tar Santiago; 56
Menenez'tar Arturo; 75
Menoselvas eta Martin'tar Guillermo; 64
Mercapide'tar Benito; 75
Merino'tar Jesus; 56
Merodio eta De la Torre'tar Ernesto; 64
Mestraiagua eta Otero'tar Victor; 64
Mezo'tar Epifanio; 118
Michelena'tar Sebastian; 56
Michelena Sein; 56
Migel; 104
Migueliz'tar Jose; 70
Mikel; 217
Minguito eta Marina'tar Guillermo; 64
Miota eta Garaitaonandia'tar Juan; 27
Mir Garcia'tar Juana; 64
Miranda eta San Vicente'tar Sotero; 56
Miren Josune; 171, 203
Mitxelena; 79, 87
Mitxelena eta Elissalt'dar Luis; 42
Mitxelena'tar Manuel; 114
Mola; 143
Monasterio'tar Esteban; 75
Mondragon'tar Norberto; 56
Montero; 171
Montero'tar Anaiak; 202
Montzon; 164, 170, 188, 200
Moral eta Quintana'tar Teodoro; 64
Morao; 71
Moreno eta Grijalba'tar Victor P.; 28
Moreno eta Rojo'tar Obidio; 56
Moreno'tar Alfonso Maria (Aita); 87, 94
Moret'tar Segismundo; 146
Moyano; 149
Mozo eta Ocio'tar Juana; 126
Muela eta Nieto'tar Luis; 64
Mugika eta Iralagoitia'tar Manuel; 56

Mugika'tar Antonio; 56
Mugika'tar Federico; 56
Mugika'tar Paula; 56
Mugika'tar Mateo (Gotziña); 32, 110, 115, 120
Mugika'tar Tere; 111
Murias eta Diaz de Cerio'tar Manuel; 64
Murillo'tar Antonio; 164
Murua eta Arruabarrena'tar Antonio; 56

N

Nadal'tar Enrique ; 132
Nafarrete eta Diaz de Mandibil'tar Nicasio: 26
Nagore eta San Esteban'tar P.; 34
Nagore'tar Bibiano; 70
Naranjo eta Marin'tar Ana; 64
Natalio; 85
Navas'tar Juan; 71
Navas'tar Leopoldo; 71
Naveran eta Ormaechea'tar Juan Jose; 64
Nieves'tar Isidro; 64
Nikolas; 85, 147
Niño eta Abad'tar Fortunato; 64

O

Ocerin-Jauregi'tar Vicente; 28
Olabarrieta; 142
Olabide P. (Aita); 40
Olaetxea'tar Martzelino; 67, 69, 86
Olariaga Aita; 169
Olaso'tar Elola; 147
Olazar'tar Martin; 48, 118, 120
Olegua J.; 70
Onandia eta Olaso'tar Alberto; 32, 48, 115, 118
Onandia eta Zuloaga'tar Celestino; 29, 80
Onandia eta Baseta'tar Santi (Aita Santi); 89, 116, 117, 118
Ondarra'tar Santiago; 149, 150
Oñatibia eta Audela'tar Manuel "Jakín Zale"; 44
Oñatibia eta Audela'tar Iñaki; 44
Oñatibia eta Audela'tar Joxe; 45
Oñatibia eta Audela'tar Dionixio; 45
Oñatibia'tar Yon (Ikastetxea); 44
Orbea eta Gorostiaga'tar Luis; 27

Orbegozo; 87
Orcafo'tar idelfonso; 56
Oregi eta Egafia'tar Vicente; 56
Oreja'tar Marcelino; 153
Ormaetxea'tar Niklas (Orixe); 94
Ormaeche eta Lequerica, P. Ramon; 34
Ormaetxea; 143
Ormazabal; 217
Ortiz de Zarate; 74
Orue'tar Pabio; 86
Orueta'tar Meltxora; 171, 203
Oroso'tar Angel; 57
Ospital'tar Andre; 42
Otano eta Miguelez'tar Jose; 29,80
Otaño Rdo. Padre (R.P.); 25, 29, 31, 57
Otegi eta Echeberria'tar P. Antonio; 34
Oteiza'tar Julio; 159
Otxoa'tar Antonio; 174

P

Pagaldi eta Barrainkua'tar Julio; 88, 102
Pakita; 89
Pardillo'tar German; 85
Pedro edo Peyo; 43
Peña; 85, 147, 167, 217
Peña Otxoa; 85
Peña'tar Joxe (Osaba); 149, 155
Peña eta Etxebarria'tar Rufino; 149
Peña eta Etxebarria'tar Josu (Aitza); 25, 78, 87, 145, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225
Arana eta Goiri'tar Sabino; 26, 28, 29, 52, 77, 80, 89, 92, 93, 94, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 115, 128, 129, 167, 185
Peña eta Etxebarria'tar Kontxi; 149
Peña eta Etxebarria'tar Lorentzo; 19, 77, 78, 79, 146, 153, 156, 157, 159, 169, 171, 175
Peña eta Etxebarria'tar Kristina; 149, 157, 158, 175
Peña eta Albizu'tar Xabier (Iturriza); 39
Peña eta Etxebarria'tar Jose; 149, 152, 153, 156, 157, 166, 170, 171, 175
Per5a'tar Nikolas; 147, 159, 175
Peña'tar Inazi; 213
Peñagarikano eta Solozabal'tar Jose Ignacio; 29, 80
Perarlt'a'tar Daniel; 71
Perez; 57

Perez eta Del Vartar Daniel; 57
Perez'tar Antonio; 57
Perez'tar Eusebio; 71
Perez'tar Francisco; 71
Perez'tar Julian; 57
Perez'tar Paulino; 71
Pernando Amezketarra; 40
Petite eta Latorre'tar Manuel; 57
Plaza'tar Salustiano; 71
Plaza'tar Valentin; 71
Ponpeyo'tar Francisco; 57
Porras'tar Antonio; 57
Porta'tar Francisco; 68
Prados'tar Raimundo; 57
Presentacion D.ª; 85
Prieto; 164, 170, 188, 200
Primo Carnera; 148
Primo de Ribera; 109, 223

Q

Quijosa; 157

R

Ramirez eta Murguialar Gregorio; 26
Ramirez'tar Pantaleon; 85
Ramiro Dn.; 193
Ramon; 143
Ramon eta Gil'tar Pedro; 64
Ramos'tar Domingo; 71
Ranero eta Mujika'tar Andres; 27
Remigio Dn.; 152
Remon'tar Luis; 70
Renovales eta Zarate'tar Cecilio; 64
Repiso eta Gil'tar Isaac; 64
Resusta'tar Dn. Francisco; 23
Resuzta'tar Dagoberto; 153
Reta'tar Felipe; 70
Rey eta Sebastian'tar Bernardino; 64
Ricardo, Dn.; 23
Rocamora'tar Jose; 162
Rodrigo'tar Fructuoso; 72
Rodriguez eta Ramos'tar Juan; 64

Rogelio eta Estevez'tar Mauricio; 64
Roland. Mis. B.; 59
Roncal eta Lasantas'tar Joaquin; 75
Ruaño eta Rodriguez'tar Zoilo; 64
Rubiera eta Sanz'tar Gerardo; 64
Rugama'tar Ramon; 64
Ruiz eta Fernandez'tar Felipe; 65
Ruiz eta San Jose'tar Mauro; 65
Ruiz'tar Abelardo; 64
Ruiz'tar Gorgonio; 71

Sacar'tar Tiburcio; 75
Saez eta Abaitua'tar Jose; 65
Saez eta Rocandio'tar Calixto; 65
Sagarna eta Uriarte'tar Jose; 29, 65, 80
Sainz'tar Abel; 75
Sainz'tar Lucio; 75
Salaberri, Dn. Santos; 143
Salaberria'tar Joxe Inaxio; 178, 179
Salaberria'tar Sebastian; 43
Sanpedro'tar Ignacio; 75
San Martin'tar P. Emiliano; 34
San Martin'tar J.; 43
San Roman'tar Felipe; 71
Sanchez eta Gamarra'tar Karmen; 111
Sanguillo eta Etxebarri'tar Saturnino; 154
Sanjurjo; 68
Santander'tar Baleriano; 213
Santi; 217
Santxo El Sabio; 26, 131, 222
Sara; 172, 206
Saralegi eta Lore'tar Kasimiro; 90
Sarasketa'tar Felipe; 91
Sarrionandia'tar Klaudio; 102
Saseta'tar Kandido; 117, 155, 219
Sasiain'tar Zezili; 171, 190
Sasiain'dar Zezilio; 172, 204
Segura'tar Angel; 71
Seminario'tar Eugenio; 75
Sierra eta Bustamente'tar Ramon; 26
Sierra eta Sesumaga'tar Biktor; 85
Simeon de, Jesus Maria; 28
Solozabal'dar Paulin; 118
Somelingen, Mc.; 148

Soto'tar Aniceto; 75
Spriu, Salvador; 45
Sukia Kardinala; 35
Sutarra; 172, 206

T

Tapia; 159
Telleria; 217
Telleria eta Askazibar'tar Pedro; 77
Telleria eta Lamarain'tar Antoni; 77, 78
Torre eta Garcia'tar Jose; 65
Trabadelo eta Pardo'tar Vicente; 65
Trabudua'tar Polixene; 111
Trueba; 171, 202
Trujillo; 19
Tudela eta Nogueras'tar Claudio; 65
Txato; 172, 177, 211, 219
Txepel; 171, 201
Txirri; 214

U

Ugalde'tar Alfredo; 65
Ugalde'tar Felix; 159
Ugarte'tar Krispina; 175
Ugarte eta Arberas'tar Francisco; 27
Ugarte eta Azurmendi'tar Marin "Ugatz"; 43
Ugarte'tar Julio; 52
Ugartetxea eta Urkieta'tar Jose Domingo; 29, 80
Ugartetxea'tar Donata; 170, 187
Ulacia eta Burgana'tar Eulogio; 26
Unamuno eta Etxeñaga'tar Migel; 27
Unceta; 87
Unibaso; 65
Unzueta'tar Sorne "Urtasus"; 111
Unzueta'tar J. Mirena; 171, 190
Unzueta'tar Santi; 172, 204
Urdiroz'tar Filomeno; 75
Urgel del Cerro'tar Felix; 65
Uriarte; 172, 210
Uriarte eta Agirre'tar Juan Pedro; 65
Uriarte eta Renteria'tar Francisco; 65
Uribe; 172, 206

Uribe eta Bilbao'tar Jose Luis; 65
Uribeetxebarria'tar Kepa; 172, 204
Uribeondo'tar Anguita; 65
Uribesalgo; 149
Uribeetxebarria'tar Salustiano; 162
Urigoiti'tar Jose "Etxela"; 103
Urionabarrenaetxebarria'tar Jose Antonio; 23
Urionabuena eta Garro'tar Rafael; 29, 80
Uriz'tar Agustin; 75
Uriz'tar Amadeo; 75
Uriz'tar Migel; 75
Urkiaga eta Basarantz'tar Estepa (Lauaxeta); 7, 26, 48, 49, 50, 65, 87, 88, 89, 94, 95, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 115, 117, 120, 141, 142
Uriaga'tar Felisa; 87
Urliamendi'tar Juanito; 172, 204
Urkijo'tar Gregorio; 65
Urria eta San Bicente'tar Blas; 75
Urresti; 87
Urreta eta Zualaika'tar Miren Aranzazu; 43
Urretabizkaia'tar Franzizko; 85
Urriza eta Berraondo'tar Angel; 28
Urrizalki'tar Juan; 75
Urruchua eta Aldecoa'tar Serapio; 66
Urrutia'tar Poli; 204
Urrutia'tar Felix; 155, 171
Urrutia'tar Petz; 190
Uriaga eta Eguren'tar Felipe; 66
Uriaga eta Eleaburu'tar Aita Roman; 29, 31, 64, 80
Urtubi'tar Pablo; 162
Urzelai'tar Diego; 174
Urzelai'tar Julene; 111
Urzelai'tar Maria; 155
Urzelai'tar Kosme; 171, 203
Urzelai'tar Simon; 170, 184
Usandizaga; 152, 217
Uztapide (Olaizola eta Urbieta'tar Manuel); 37, 38

V

Valencia eta Calzada'tar Jose; 66
Varela eta Narvaiz'tar Ulpiano; 66
Vazquez eta Rodriguez'tar Ricardo; 28
Vazquez-Montalban; 19
Vela eta Cabrerizo'tar Jose; 66
Velasco P.; 119
Valsco'tar Francisco; 75

Venero eta Sanchez'tar Valentin; 66
Veremundo, P.; 34
Vicente, el Albañil; 72
Vicente, Sebastian; 85
Viloria eta Perez'tar Quintin; 66
Villaba'tar Jose; 70
Villabaso'tar Pilar; 59
Villabaso'tar RamOn; 59
Villafranca'tar Leandro; 75
Villalonga; 79
Virto'tar Esteban; 75
Viteri; 149

X

"Xalbador (Aire'tar Fernando); 38

Yabar'tar Pedro; 70
Yandiola'tar Juan; 87
Yoldi'tar Lorenzo; 75
Yanguas; 89

Z

Zabala eta Arana'tar Jose,; 25
Zabala'tar Fede; 87
Zabala'tar Jose; 87
Zabalegi'tar Bibano; 75
Zabalegi'tar Teresa; 111
Zaitiegi, 115; 118
Zalabardo'tar Idelfonso; 75
Zalacain'tar Rafael; 75
Zallo-Etxeberria eta Zarandona'tar Severino; 28
Zamakona'tar Fede; 85
Zarandona; 143
Zarasketa eta Albertus'tar Felipe; 85
Zaro'tar Juan; 72
Zear-itiz; 123
Zelaia'tar Pedro; 118
Zipitria'tar Elbira; 110

Zorrila'tar Juan; 72
Zubeldia'tar Nestor; 32, 85
Zezilia; 85
Zubia eta Batiz'tar Faustino; 85
Zubia'tar Gloria; 111
Zubiaga'tar Mario; 85
Zubikarai eta Bedilauneta'tar Augustin; 38, 49, 118
Zubilaga; 217
Zuillaga, 88; 100
Zubillaga'tar Karlos; 101
Zubizarreta'tar Eugenio; 159
Zubizarreta'tar Maria Coro; 59
Zubizarreta'tar Keperin; 171, 190
Zubizarreta'tar Lander; 171, 190
Zubizarreta'tar Leandro; 172, 204
ZUbizarreta'tar Seberiano; 172, 204
Zumalabe; 182
Zumalabe eta Mendiburu'tar Juan Augustin; 39
Zumalabe'tar Augustin; 170, 174, 184
Zumarraga; 70

25. AURKIBIDEA

1.	Itzaurrea (Latxaga)	5
2.	Aurkezpena (Ardantza'tar Jose Antonio)	7
3.	Gaztaro negargarria (Kortajarena's tar Andoni)	9
4.	Orduko giroaren otsa (Elosegi eta Amundarain's dar Alberto)	19
5.	Ondarreta'ko fusilatuak (Arrinda'tar Anes)	21
6.	Negarra ugari Errian (Urionabarrenaetxebarria's tar Jose Antonio)	23
7.	Idazle Fusilatuak (Atutxa'tar Paul)	25
7. 1.	Gazteiz eleizbarrutiko abade eta lekaide-lekaimeak	26
7. 2.	Gazteiz eleizbarrutiko abade eta lekaide-lekaimeak	28
7. 3.	Cahiers de Documentation Basque	30
8.	Manuel de Irujo - Sinismenaren Aitorle (Latxaga)	35
9.	Gerra garaian 20 urteko idazle gazteak (Arzeluz'tar Amale)	37
10.	Izkillatuak nola izan diran ospatuak Euskalerrian (Atutxa'tar Paul)	47
11.	Nun il-zituzten abertzaleak (Atutxa'tar Paul)	51
11.1.	Euzkadi Franco'ren menpean: Bizkaiko ta Gipuzkoako agiriak	53

11.2. Euzkadi Franco'ren menpean: Naparroako agiriak	66
12. Guda-garaiko gertakizunak Elgetan (Atutxa'tar Paul)	77
13. Aitzol (Arrinda'tar Anes)	81
14. Gudako espetxeratuen itzak (Olazar'tar Martin)	83
14.1. Lauaxeta'ren azken-agiriak	87
14.2. "Espetxean 1937-1942" liburua	89
14.3. Beste liburu batzuk	90
14.4. Agiriak eta azalpenak	90
15. Emakume Abertzale Batza (Garmendia'tar Mari Karmen)	107
16. Euskaldun izkillatuen azken mezuak zaintzen (Mitxelena tarManuel eta Atutxa'tar Paul)	111
17. Ogeta amaseigarren urteko guda eta elertia (Olazar'tar Martin)	113
18. Santuak nortzuk eta zergaitik (Olazar'tar Martin)	119
19. Euskadi'ko gudan il ziran gudariak (agiria)	121
20. Lur-Gorri nor dogu? (Atutxa'tar Paul)	125
20.1. Gasteiz'ko Santxo el Sabio'n dagozen agiriak	131
21. Jesus Peña'ren eredia (Latxaga)	145
21.1. Oroitzapenen Lurriñak (Peña'tar Lorentzo eta Atxa'tar Jesus)	145
21.2. Aretxabaleta XX mende asieran (Antxia'tar Aitor)	160
21.3. Jesus Peña (1915-1937) idazle gaztea zu-izkillatua (Latxaga)	163
21.4. Euskera	167
21.5. Izenen zerrenda	168
21.6. Agiriak eta argazkiak	172
21.7. Nor dogu idazle gazte-au?	176

21.8.	Josu Peña ta basarri	177
21.9.	"Aitza" idazle lagunari	177
21.10.	Gaurko olerkari baten iritzia	178
21.11.	"Aitza" kazetari argitsu bezain kementsu	178
21.12.	Jesus Peña'ren idaz-lanak	180
22.	Idazki ostea (epilogo)	223
23.	Atzekia	225
24.	Izen guztien zerrenda	227
25.	Aurkibidea	251